

İDARE DERGİSİ

İçişleri Bakanlığınca Çıkarılır

YIL : 20

OCAK - ŞUBAT 1949

SAYI:196

İ ÇİNDEKİ L E R

TEFERRÜHLER:

Sahife

Memurların İnzibati Statüsü	Kemal ARAL	3
İdarenin Denetlenmesinde Basın ve Umumi Efkarın		
Rollü	Sadık ARTUKMAÇ	20
İdare Karşısında Matbuat	Şinasi ÖZDENOGU	24
Köy Teftişlerinin Önemi	Fahri TOKMARCI	80

TERCÜMELER:

Hollanda'da Merkezî İdare Karşısında Mahalli		
İdarenin Durumu	H. BERKSUN	94
Kimler Memur, Müstahdem ve İşçidir?	Orhan KURKÇUER	105
Mesleki Sır ve İdari Münasebetler	H. O.	110
Fransa'da Mahalli İdarelerin Islahı	H. ORHUN	124
Fransız İdare Hayatında Hukukî Terbiye ve İdarî		
Vazife	Cudi ÖZAL	140

FIKİR HAREKETLERİ:

Süprüntü İşlerinin İdaresi		157
----------------------------------	--	-----

YABANCI MEVZUAT:

İtalyan Basın Kanunu	Atıf AKGÜÇ	175
Yabancı Memleketlerde Dilencilik ile Sarhoşluğun		
Önlenmesi ve Cezalandırılması, Fransa'da İçkili		
Yerlerin Nizamlanması ve Sarhoşlukla Alkolizmin		
Önlenmesi ile Piyango ve İanelere Dair Mevzuat.	Halim ALYOT	182
Fransız Danıştay Kanunu	Vecihi TÖNÜK	214
Bulgaristan'da İşsiz ve Başboş Gezenlerin Çalışma		
Seferberliğine Tabî Tutulmasına Dair Kanun		243

İDARİ COĞRAFYA:

Ağrı İdarî Coğrafyası		247
-----------------------------	--	-----

KARARLAR VE İÇTİHATLAR:

Köy Seçim Sonuçları Hakkında Danıştay Kararı		253
--	--	-----

ABONE BEDELİ

Türkiye için yıllıkı 500 kuruş
Yabancı memleketler için yıllıkı:750 kuruş.

Abone bedelinin gönderilmesi şekli:

A — Türkiye’de:

Bulunulan yerin malsandığma tutarı yatırılarak mukabilinde alınacak (Hasılatı müteferrika makbuzu) aynen ve taahhütlü bir mektupla:

İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğü — Ankara

adresine gönderilmelidir. (Hangi nüshalara abone kaydedilmesi istenildiğini gösteren mektuplar arzuhal puluna tâbi tutulmalıdır).

B — Yabancı memleketlerde:

Abone bedeline, makbuz pulu için 4 kuruş eklendikten sonra hâsıl olan meblâğ, posta veya banka havalesi olarak yukarıdaki adrese gönderilmelidir.

YAZI İŞLERİ

İdareyi ilgilendiren mevzularda hazırlanacak etiidler kabul olunur.

Gönderilecek yazıların iki nüsha olması ve 20 - 25 sahifeyi geçmemesi, makinâda seyrek satırla yazılmış olması ve yarım sahifeyi geçmiyen ayrıca bir de özü bulunması lâzımdır.

Yayınlanan yazıdaki fikir ve mütalâalar, yazı sahiplerine aittir.

Dergiye dercolumıyan yazılar iacle edilmez.

Yazı işleri için **İçişleri Bakanlığı Yayın Müdürlüğüne** müracaat edilmelidir.

T ETKİKLER

MEMURLARIN İNZİBATÎ STATÜSÜ

Kemal Aral
Hukuk Müşavir Muavini

Amme hizmeti ifa edilen memurların umumî haklarını Tevazifelerini tayin eden kaidelerin heyeti mecmuasına Memur Statüsü denir.

(Berthelemy), bu kaideler, memurların intihabına, terakkisine, inzibatına, maaş ve tekaüdiyelerine aittir, demektir. Bunlardan inzibatî kısım, diğer kaideler gibi her Devlette bir usule ve bir sisteme bağlanmıştır. İnzibat istemiyen ve buna mütavaattan çekinen bir kimse memur sayılmaz, memur olmağa muvafakat eden kimse, hangi hizmet kendisine tahmil olunursa, hizmetin icrasını yürü-4 ten nizamlara ve vazettiği vecibelere riayeti temin eden müeyyidelere bilihtiyar tabi olur.

İnzibatî hukuk, hususî bir ceza hukuku değildir. Ve memur hizmetten çıkar çıkmaz da inzibatî kudret hitama erer ve bu suretle azil bir memurun düçar olabileceği en büyük inzibatî ceza mahiyetinde olur. İnzibatî kudret, eğer müspet hiçbir kaide ile tahdit edilmemiş bile olsa yine tamamen takdirde muhavvel değildir. Gayrimuhik bir azil ve zarar ve ziyan şikâyet kapısını açar. Bu itibarla inzibatî hususları bir usul ve esasa bağlamak zaruridir. Nasılki bunların alınmaları, terakkileri ve emeklilikleri bir kaideye bağlanmıştır. Cezaya tabi hususlarda, bu esaslarda açık olarak göstermesi lâzımdır.

Amme hizmeti deruhde eden memurlar ifa ettikleri bu hizmetlerden dolayı iki türlü ceza tehdidi altındadırlar:

A - Cezâi mes'uliyet,

B - Hukukî mes'uliyet.

Bunlardan cezaî mesuliyet, Ceza Kanunları, memurların, memuriyetlerini ifa ederken, yapacakları suiistimalleri, tasarrufları derpiş eder. İrtikâp, ihtilas, Vatandaşların hürriyetine yahut hukukuna tecavüz, Devletin emniyeti aleyhine cürümler vesaireidir.

Hukukî mesuliyete gelince,

Bu, amme memurlarının efalinden zarara uğrayan kimsenin bu memurlar aleyhine açacağı tazminat dâvasıdır. Fakat bu bir hizmet hatası değil, ancak şahsî kusur ve hata olmalıdır ki hukukî dâvaya esas olsun. Yalnız, şahsî hata ile hizmet hatasını tefrik etmek hakikaten müşküldür. Memur yaptığı hatayı, idareye atfen ve idare tasarrufundan münbais olduğu kanaatiyle yapmışsa, bu takdirde hizmet hatası sayılır ve hukukî mesuliyetten vâreste tutulur. Aksi takdirde memuriyet vazifesini ifa sebebiyle ve bundan istifade ederek hata işlemiş ise bu, şahsî bir kusur sayılarak hukukî mesuliyet ve akibete de müstahak tutulur.

Binaenaleyh, yapılan tasarruflarda vazifeden doğan hata ile şahsî hatayı tefrik etmek lâzımdır ve bu da nihayet mahkemenin takdirine bağlı kalır. Adlî kaza, bu kusurun ve kanunsuz tasarrufun memura aidiyetini kabul ettiği takdirde memuru mahkûm, ve aksi takdirde ise memuriyeti icabı yaptığı tasarruflar hukukî mesuliyetini ta- zammun etmez ve mahkeme alacağı kararla kendisini salâhiyetsiz görerek dâvayı redde mecbur kalır. Salâhiyetsiz alman kararlar ise ihtilâfî merci yolu ile halledilir ve bu mahkeme, işi tetkik ve adlî kaza yolu ile işin hallinin mümkün ve civanın şahsî hatadan mütevellit bulunup bulunmadığını tetkik ve kesin olarak karara bağlar.

Bir kısım yerlerde de bu yetki İdarî kazanındır. Yani Danıştay, açılan İdarî dâvalar karşısında alacağı kararla bu tasarrufları kaldırır ve memurları şahsan kusurlu bulunduğu takdirde de hukukî mesuliyet ve tazminat için alâkahların nizâmî mahkemelere gidebilmeleri yolunu

acar ve bu takdirde şahsan mutazarrır olanlar hukuk mahkemelerinde zarar ve ziyan dâvası açarlar.

Bu itibarla, idareler kullandıkları memurları daima nezaret ve miirakabe etmekle ve, bunların memuriyet vazifelerini ne idareye izafeten ve ne de şahsan suüstimal etmelerini önlemekle mükelleftirler.

İdareler bu mürakabe ve nezaretlerini birçok şekillerle temine çalışırlar. Emir ve talimatlarla, ihbar ve şikâyetler karşısında, tasdik sırasındaki ıttıllarla ve nihayet inzibatî cezalarla bu mürakabeyi yaparlar.

Görölüyor ki bahis mevzımmız olan inzibatî hususlar da, idarenin memurunu bir nevi mürakabe ve nezareti için bir vasıttır ve bu itibarla da inzibatî cezalar İdarî murakabenin mühim bir unsuru halindedirler.

İnzibatî cezalar ancak yukarıda da ifade edildiğı gibi memurlar için varittir. Memur olmıyanlar hakkında bu ceza bahis mevzuu olamaz ve memur iken işlediğı inzibatî cezayı müstehzim bir n'akise, memuriyetten ayrılınca otomatikman düşer.

İnzibatî hükümler ancak memurları zapturapt altında bulundurmak ve mümkün mertebe az hata işlemelerini mümkün kılmak maksadiyle vaz ve tedvin olunur ve binnetice de idare hukuku siyanet ve muhafaza edilmiş bulunur. İdare, amme hizmeti tevcih edeceğı kimselerin bu vazifeyi hakkıyla ve hüsnü niyetle ifa edebilecek kimselerden tefrikine ve hizmetin bunlar uhdesine tevdiine çalışır ve bunun için de Memurin kanunlarında yeter kayıt ve şartlar ileri sürer. Bu itibarla inzibatî hükümler memurlar hakkındaki umumî statünün bir kısmını teşkil etmiş olurlar.

Bugünkü mevzuatımıza göre, idare, memurlar hakkında umumî ceza kanununa göre suç sayılan ve ceza müeyyideleri altına alınmış bulunan hususattan başka ayrıca inzibatî ceza da uygulayabilir. Biri diğesine mâni teşkil etmez ve bu suretle de memur hakkındaki takibat iki başlı, yani hem Ceza Kanununa, hem de inzibatî hü-

kümlere göre yapılmış olur ve her ikisi de kendi cephe ve müeyyidesine göre hükme bağlanır. Binaenaleyh idare istediği takdirde Ceza Kanununa göre hakkında takibat yapılmakta bulunan bir memurunu ayrıca inzibatî cepheden de takibe tabi tutar. Aralarındaki fark bazı usul farkına inhisar eder. Nitekim Memurin Kanununun 58 inci maddesi (İnzibat Komisyonları tamiki tahkikat sadedinde muhakim derecesinde kuvvet ve kudreti haizdirler. Şahit celp ve istima edebilirler) demektir. Yalnız birikimin mesnedi Memurin Muhakemat ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu delâletiyle Türk Ceza Kanunudur. Diğerinin ise Memurin Kanunudur.

Birincisinde amme hakkı ve tarafları vardır. İkincisinde yani inzibatî kısımda ise taraflardan birisi idaredir ve sonra da tetkik ve karar mercileri ayrıdır. Bu itibarla Memurin Muhakemat Kanununa göre yapılacak tahkikatlarda inzibatî hususları alâkadar eden kısım görüldüğü takdirde bunun ayrı ve ikinci bir evrakla tesbiti lâzım gelir. Aksi takdirde asıl evrakın tefriki veya suret çıkarmak gibi bir külfeti ve muamelenin uzamasını teyit ve intaç eder.

İnzibat komisyonları, ilçe ve illerde birdir. Vilâyetin askerî memurlarından başka tâli memurları hakkında karar alırlar. Ancak merkezde bu komisyonlar ayrı ayrı ve Bakanlıklar memurlarına mahsustur.

İnzibatî hükümleri de ihtiva eden Memurin Kanununun konumuzla ilgili kısımlarını gözden geçirecek olursak,, kanunun bu komisyonları üçe ayırdığını ve bunlara (Kaza, Vilâyet, Bakanlık) komisyonları dediğini ve bu komisyonlar katarlarını itiraz halinde bir üst derece komisyonun tetkikine bıraktığını ve bu suretle kaza kararlarının vilâyette ve vilâyetinki Bakanlıkta ve Bakanlık Komisyon kararlarının da ikinci derece Danıştayda tetkik olunabileceğini âmir bulunduğunu görürüz ki, bu hususta kanunim Danıştayı da inzibatî kısımlarda kademeler arasına aldığı ve vazifelendirdiği anlaşılır. Malûm olduğu üzere Danıştay, idari mahiyetteki kanunların ve nizamnamelerin doğ-

ru tatbikinın sadık bekçisi olması sebebiyle idarenin bizzat koyduğu ve tatbikiyle mükellef bulunduğu kaide ve nizamların yine idare tarafından ihlali halinde bunun tashihine ve yapılan yanlış muamelelerin iptaline hüküm verir ve idareyi daima en büyük İdarî kaza mercii olmak itibariyle nezaret ve miirakabesi altında bulundurur.

Kanun, ilçe komisyonlarını, kaymakam, savcı, malmüdürü, tahrirat ktibi ve hükümet tabibi, il inzibat komisyonlarının ise, vali, savcı, defterdar ve diğer idare şube başkanları olarak gösterir. Bakanlık komisyonlarını da, özlük işler müdürleri de dahil olmak üzere Müsteşarın Başkanlığı altındaki normal encümen üyeleri teşkil ederler. Ancak ilçe komisyonları Adalet memurları hakkında karar alamazlar. İl komisyonlarında Adalet memurları hakkında alınacak kararlarda, mahallin en büyük yargıcı üye olarak bulunur. Şu hale göre vaziyeti telhis edecek olursak tayinleri ilçeye ait memurlar için inzibatî hükümler ancak kaza inzibat komisyonlarında ve tayinleri valiliğe ait vilâyet tâli memurları hakkındaki kararlar da il inzibat komisyonlarında ve tayinleri Bakanlığa ait memurlar için alınacak kararlar ise Bakanlık İnzibat Komisyonlarında birinci derecede tetkik ve karara bağlanırlar. Bunlar dışında kalan Vali, Müsteşar, Genel Müdürler ve birinci sınıf müdürler haklarında Danıştay ve hâkimler için de Yargıtay, kanunî kararı alırlar.

Ancak şu noktayı da belirtmek lâzımdır ki, özel kanunlarında hüküm bulunan Sayıştay, Danıştay gibi dairelerde bu hükümler dairesinde muamelede devam edecekler ve özel kanunlarında hüküm bulunmayan katma bütçeli daireler de Genel Müdürlerin başkanlığı altında kurulacak komisyonlarca karar alınabilecektir. Nitekim bu arada Özel İdarelerle belediye ve jandarma ve emniyet müntesiplerini nazara almak yerinde olur.

Özel İdareler memur ve mensuplarını Memurin Kanunu kendi şümülü içine almıştır. Bu itibarla bunlar hakkında ayrıca muamele yapılmasına mevzuat müsait değildir. Belediye idarelerine gelince,

Bu idareler memurları için 29/3/1943 tarihli Belediye Memur ve Müstahdemleri Nizamnamesi vardır. Bu nizamname, 82 inci maddesiyle belediye encümenini, belediye inzibat komisyonu olarak göstermiş ve bunlardan tayinleri Bakanlıklara ait memurlar için mensup olduğu Bakanlık İnzibat Komisyonları ve tayinleri belediye başkanı ile vali ve kaymakamlara ait memurlar hakkında belediye inzibat komisyonları karar vermeğe salâhiyetlidir, demiştir.

Belediye inzibat komisyonlarında da Memurin Kanununda olduğu gibi ithamı mucip mevat ayrıca ve komisyon tarafından memura tebliğ edilecektir. Ayrıca ve tahkiat sırasında alınmış ifade ve müdafaa kâfî değildir. Aksi takdirde nakzı muciptir. Belediye komisyonları, evrak üzerinde tetkikat yapar, tahkikat kâfî gelmezse tamikini istiyebilir. Hattâ bizzat tahkikat yapabilir ve suçluyu da dinliyebilir. Tüzük komisyon kararlarının müdellel ve hukukî sebeplere müstenit olmasını emretmektedir. Komisyon kararları katidir. Tasdika muhtaç değildir. Suçluya ve dairesi âmirine birer suret verilmek suretiyle tebliğ olunur.

Sözü geçen nizamname, vilâyet merkezî olmıyan ilce, bucak ve köy belediyesi kararlarının vilâyet inzibat komisyonlarında ve vilâyet merkezindekilerin kararlarının da İçişleri Bakanlığı İnzibat Komisyonunda itirazen tetkik olunacağını ve vilâyet merkezi olmıyan muhallerdeki belediye inzibat komisyonları kararları üzerine il inzibat komisyonlarınca verilecek kararlara ve il merkezindekilerin kararları üzerine Bakanlık İnzibat Komisyonunca verilecek kararlara karşı yapılacak itirazlar Danıştayca tetkik ve faslolunur.

Jandarma, subay ve mensubini hakkındaki inzibatî mukarrerat askerî usul ve kaidelerine tabidir. Ancak emniyet mensupları için 9/1/1937 tarihli nizamname vardır ve bunlar hakkında bu hükümler dairesinde muamele olunur. Bu nizamnamenin ana hükümleri tetkik olunursa görülür ki bunlar hakkındaki mukarrerat meslekleri

iktizası diğer hükümlerden ayrı ve üstündür. Çünkü polis, bizatihi bir nizamdır. Bu itibarla haklarında uygulanacak disiplin cezain da buna göre artar. Poliste komisyonlar, inzibat komisyonu ve polis divanı olarak kurulur ve nizamnamede gösterilen cezaları uygular. Bu cezalar nizamnamede ayrı ayrı gösterilmiştir. Ancak son ceza olarak memuriyetten çıkarma cezasını Memurin Kanununun umumî hükümleri dairesinde tatbik olunur. Yani bu ceza Memurin Kanununda yazılı olan inzibat komisyonları tarafından tatbik olunur.

Memurin Kanunundaki hükümlere dönerek tetkikatımıza devam edecek olursak,

Kanun, komisyonların sülûsanla, yani iki taksim üç ile toplanacağını ve ekseriyetle karar alacağını ve ithamı mucip maddelerin memura heyetin tayin edeceği müddetle tebliğ ve müdafaasının alınmasını emretmektedir. Aksi takdirde bunlar birer bozma sebebi teşkil eder. Tahkikat sırasında alınmış ifade ve müdafaalar kâfi değildir. Tahkikat tekemmül ettikten ve evrak heyete geldikten sonra ve ayrıca heyet adına bu savunma ve müdafaanın alınması lâzımdır.

Kararlar için kanunun gösterdiği temyiz müddeti 10 gündür.

Kararlar, iki cihetten tetkike tabi tutulmalıdır.

A - Usulden,

B - Esastan.

Usulden tetkik takdim edilmelidir. Usule ait noksanı bulunan bir tahkikat üzerinde bu noksan tamamlanmadıkça esasa geçilemez ve karar alınamaz. Misalen, komisyon iki taksim üç nisabını bulmadan alacağı karar ve yapacağı toplntı kanunen hüküm ifade etmez ve bozmayı muciptir. Keza kanunî itibaz müddeti içinde yapılmamış itiraz da nazara alınmaz ve bu itibarla da ilk komisyon hükmü katî sayılır ve temyiz kabiliyeti merfu olur. Bu hale göre tahkikat dosyasında kararın alâkalıya tebliğ ilmühaberinin ve bunun tarihini tetkik etmek ve kararı alanların da

kanunî nisapta bulunup bulunmadıklarını imzalarının tetkiki suretiyle anlamak ve kanunun 55 inci maddesine göre de suçlu sanılanın müdafaası alınmış bulunmak gibi şekle ve usule ait kısımlardan sonra ancak esasa, asıl suç mevzuuna girmek lâzımgelir.

İnzibatî cezalar nelerdir?

Kanun, bu cezaları ihtar, tevbih, maaş kat'ı, kıdem tenzili, sınıf tenzili, memuriyetten ihraç olmak üzere altı kısma ayırmıştır.

Bunlardan ihtar, memuru vazifeye, dikkate davettir. Hem âmir tarafından ve hem de komisyon tarafından verilir. Kabili itiraz değildir. Sicille geçer. Tevbih ise, memurun İdarî ve inzibatî hakiseleri doîayısıyla muayyen bir fiilden muatebe edilmesidir. Komisyon tarafından verildiği gibi, Bakanlar ve valiler tarafından da resen verilir. Resen verilmiş tevbih cezası alan memur, 15 gün içinde bu cezayı veren âmire müracaat ve esbabı mucibe göstererek cezaya itiraz edebilir. Müddet geçer veya itiraz kabul olunmazsa katileşir ve sicille geçer. Maaş kat'ı, memurun maaşından 15 günlük kesilmesi ve kıdem tenzili ise, yalnız terfie müessir olmak üzere memurun kıdeminden üç aydan bir seneye kadar müddetin tenzilidir. Sınıf tenzili de, maaşça bir derece aşağıya indirilmesidir.

Son kademe olan memuriyetten ihraç cezasına gelince.

Bu, memurun bir daha Devlet memuriyetinde kullanılmamak üzere hizmetten çıkarılmasıdır.

Kanun, bu cezaya mesnet teşkil eden suçları şöylece tatad etmektedir: Kumar oynatmak, sarhoşluğu itiyat, âr ve hicabı mucip harekette bulunmak, harp, ihtilâl, isyan gibi fevkalâde ahvalde bilâemir ve büâmazeret vazife-i memuriyetini terketmek memuriyetine ait mahrem dosyalar müünderecatım ifşa. Bu suçlardan birisini irtikâp halinde memur yetkili inzibat komisyonu kararıyle memuriyetinden çıkarılır. Ancak yukarıda sayılan suçlardan (ar ve hicabı mucip harekette bulunmak) fiilmin hangi hususlara şâmil ve ne gibi fiillere Itlak olunabileceği hususu tered-

düdü mucip görülmüş ve keyfiyetin Büyük Millet Meclisinden tefsiri lüzumu hâsıl olmuştur. Gelen tefsir kararında, bunun muayyen fiillere hasrının doğru olmadığını ve ancak kanunu tatbikle mükellef yetkili heyet ve komisyonun takdir ve telâkkisine bağlı bulunacağım bildirmiştir.

Bu cezalardan başka 1700 sayılı Dahiliye Memurları Kanununda da ayrıca müfettişler ve teftiş lâyihaıarı hakkında ve tahkikatın ifşa edilmesi halinde ve haklarında irtikâp ve irtişa şayiası bulunan memurlar için de inzibatî hükümler vardır.

Böylece halen mer'î inzibatî rnevzularımızı hülâsa ettikten sonra birde tasarı halinde elde bulunan ve yarınkı hükümleri teşkil edecek olan yeni projeyi tetkik ve gözden geçirerek karşılaştıracak olursak,

Görürüz ki (inzibat Komisyonu) tâbiri (Disiplin Komisyonu) tâbir ine çevrilmiştir.

Teşkilât bakımından adı geçen tasarı, il ve ilçelerdeki komisyonları, kaymakam ve vali ile bugünkü idare kurulları üyelerine hasretmiş ve savcılarını çıkarmıştır. Öyle ya bu komisyonlardan kazalarda adli memurlar hakkında karar alınmadığına ve vilâyet komisyonlarında da adalet memurin haklımdaki karârlarda mahallin en yüksek yargıcı bulundurulacağına göre savcılarının komisyonlarda kalmasına artık bir sebep ve mâna kalmıyor, demektir.

Keza, idare kurullarına dahil olmıyan, yani komisyonunun tabiî üyeleri arasında bulunmıyan diğer daire âmirleri de kendi dairesine ait memurlar hakkında, alınacak kararlarda, komisyonda bulundurulacaktır.

Bakanlıklar Komisyonları da, bugünkü vaziyetlerinden çıkarılmış ve müsteşarın reisliği altında Bakanın seçeceği 4 zat ile Özlük İşleri Müdürlerine inhisar etirilmek suretiyle küçültülmüştür.

Yine, bu tasarıya göre, bu komisyonlar kimler hakkında karar alabileceklerdir?

Bunlardan, ilçe komisyonları, ilçe idare şube başkan- ları ve orta öğretim öğretmenleri hariç, diğer bucak ve ilçe memurları hakkında (zikre hacet yoktur ki adli ve askerî daireler memurları tabiatıyla komisyonun yetkisi dışındadırlar) karar alabileceklerdir.

İl komisyonları, il idare şube başkanları dışında kalan memurlar ile kaymakamlar ve ilçe şube başkanları ve orta mektep öğretmenleri hakkında.

Bakanlık Komisyonları ise, 4 üncü ve daha yukarıdaki memuriyette bulunanlar ile, Bakanlık İnzibat Komisyonu, Bakanlık Müfettişleri dışında kalan merkez memurları ve il idare şube başkanları hakkında birinci derecede karar verirler. Bu hale göre Bakanlıklarda iki komisyon faaliyette bulunacak ve bunlardan birincisi merkez tâli memurları hakkında, İkincisi ise bunlar üstünde kalacak diğer memurlar hakkında birinci derecede karar alacaklardır.

Valiler, büyükelçiler, maslahatgüzarlar, katma bütçeli idareler genel müdürleri ve Bakanlık Disiplin Komisyonları üyeleri hakkında Danıştayca karar alınacaktır. Bu tasarıda da itiraz müddeti on gün olarak kabul olunmuş ve üst komisyonlarca ikinci derecede yapılan tetkik ve verilen hükmü katî saymıştır.

Diğer hükümler hemen bugünkünün aynıdır. Ancak bariz fark olarak şu ileri sürülebilir.

Tasarıya göre tahkikat dosyası, istediği takdirde suçlu sanılan memura veya vekiline tetkik için verilebilecektir ki bu hüküm memurun çok lehinedir. Bu tasarı kanuniyet iktisap ettiği takdirde hakkında soruşturma yapılan memur buna ait dosyayı tetkik ve aleyhine olan kısımlar için lüzumlu savunmayı yapmaya imkân bulabilecektir.

Halen mer'î mevzuatımıza göre, memur hakkında isnat olunan suçu ancak ifadesine müracaat olduğu zaman haber alabilmekte ve bu kısa sorgu karşısında kâfi savunmada bulunamamaktadır. Fakat dosya elinde

bulunduğu takdirde aleyhindeki bütün delilleri tetkike imkân bulabilecek ve buna göre de mukabil delil ve vesika veya tanık ileri sürebilecektir.

Sonra tasarı sanığın şifahî savunma ve izahatını da kabul etmektedir. Bu da memurun lehine bir hükümdür.

Diğer ve hattâ en mühim nokta olarak da proje, disiplin komisyonunun takdir yetkisini artırmakta, hattâ cesayi büsbütün kaldırmak hakkını da tanımaktadır. Komisyonlar, sanık memurların durumlarını incelemek ve evvelce ceza görüp görmediklerini nazara alarak ona göre cezaya bağlamak hakkını da iktisap etmiş bulunmaktadır. Bu duruma göre komisyonlar cezayı isterlerse artırabilecekler veya eksiltebileceklerdir. Yani kanunun camit hükümlerine bağlı kalmıyacaklardır. Bu eîstikiyet, memurun şahsına, sicilline ve evvelce suç işleyip işlemediğine göre değişecek ve hattâ muhik sebeplerle ceza tamamen kaldırılabilir. Bu, bugünkü Ceza Kanununa göre yargica tanınmış bir nevi cezavi tecil hakkı gibidir. Disiplin komisyonları da bu kararlarıyla kaza yaptıklarına göre bunun elastiki olması hiç şüphesiz memurun da lehinedir. Sabit bir suça rağmen cezavi kaldırmak bir nevi tecil ve hattâ muvakkat afiv mahiyetinde sayılmaz mı ? Bu hal memuru ikinci bir suç işlemekten alıkor ve memur da bilir ki ikinci suçun cezası birinci ile birlikte ve onun inzimamiyle çekilecektir.

Ve yine disipli ncezarlarında takibat için altı aylık müddet, zamanaşımı olarak kabul edilmiştir. Bu hale göre, işlenmiş bir suç sanığı hakkında altı ay zarfında takibata geçilmemiş bulunursa cezanın müddet mürurundan dolayı düşmesi, yani artık bu tarihten sonra suç hakkında soruşturmaya geçilmemesi lâzımdır.

Soruşturma yapılır ve tekemmül etmiş evrak bir sene zarfında karara bağlanmamış ise bu takdirde de ceza sukut eder. Bunlar hep memurlar lehine olarak düşünülmüş ve tasarıya alınmıştır.

İnzibati hükümlerde şayanı nazar bir nokta daha var-

ılır ki o da, iki cepheli yapılmış kovuşturmalarda Memurin Muhakemat Kanununa göre verilmiş muhakemenin men'i veya mahkemenin vereceği beraet kararı ikinci inzibatî cepheden yapılmış takibata müessir değildir. Yani birinciden men'i muhakeme veya beraet kararı almış olmasına rağmen memur inzibatî yönden cezaya bağlanabilir. Veyahut da tam tersi lüzumu muhakeme veya mahkûmiyetine rağmen inzibatî kısımdan ademi mesuliyetine ve muamele tayinine mahal olmadığına karar alabilir. Yani bir muamelenin mutlaka diğerini de arkasından sürükler ve beraberce hükme götürür hali yoktur.

Tasarı ile mer'i kanun arasında mühim bir fark daha var.

Kanun, inzibatî cezaları altı kademeye ayırmış ve 6 ıncı ve son kademe olarak da memuru bir daha Devlet hizmetinde kullanılmamak üzere çıkarma hükmünü koymuştu ve bu cezayı müstelzim suçları da yukarıda arzettiğimiz gibi kumar oynatmak vesaire olarak tadadî bir şekilde saymıştı. Halbuki tasan, bu kademeyi 7 ye iblâğ etmiş ve 6 ınci ceza kademesi olarak memurun Bakanlık veya idare hizmetinden çıkarmayı ileri sürmüştür. Bu takdirde memur diğer Bakanlık ve idarelerde hizmet alabilecek demektir. Buna mesnet olacak cezalar da yukarıda gösterilen memuriyetten ihraç için sayılan cezalara bir de siyâsî cemiyet ve kulüplere üye olmak kavdı eklenmiştir. Şu halde memur, kumar oynatırsa veya mucibi ar ve hâyâ bir harekette bulunursa veya memuriyetine ait mahrem dosya münderecatını ifşa ederse veya bu sınıfta gösterilen hareketlerden birini işlerse ancak bulunduğu idare hizmetinden çıkarılabilecek ve diğer idare hizmetine geçmesine veya orada kullanılmasına mâni olunmıyacaktır.

Memuriyetten çıkarma sebepleri tasarıya göre söyledin idareye ait veya muhafazası idareye tevdi edilmiş olan para ve malları çalmak, şahsî bir menfaat temini maksadiyle görevini kötüye kullanmak, resmî kayıt ve evrakta sahtekârlık yapmak, resmî evrakı yoketmek, yetki-

lerini herhangi bir siyasî grupun çıkarma veya zararına kullanmak, ikiden ziyade arkadaşı ile beraber evvelce kararlaştırılmış olmak şartıyla hizmetlerini terketmek.

Bu haller karşısında memur artık ve tamamen Devlet hizmetinden çıkarılmakta ve kendisine bir daha bu vazife verilememektedir. Cezaların genişlemesi filhakika memur lehine sayılamaz. Ama idare muameleâtı da bir kat daha zaptırapı altına alınmış olur. Zaten inzibatî hükümler daha ziyade idare hukukunu, siyaneten vaz ve tedvin edilmektedir. Yoksa kanuna uygun olmaksızın memur tarafından yapılacak hareket zaten Ceza Kanunu ile karşılanmaktadır. Ayrıca ikinci bir inzibatî ceza ile memuru bir defa daha cezalandırmak hiç şüphesiz yersiz sayılırdı. Nasıl, ceza kanunları amme hukuku düşünülerek vaz ve tedvin edilmekte ise idare de kendi hukukunu siyaneten bu gibi hükümler derpiş etmek vaz ve durumundadır. İdarenin memuriyle olan münasebetlerindeki aksaklık umumî hükümlerle değil, ancak kendi inzibatî statüsü ile karşılanır ve bunda saik idarenin noksansız işleyişidir. İnzibatî hususlarda amme hukuku nazara alınmamıştır. Bu itibarla da amme kanunları rol oynamaz taraflar, idare ve memurdur. Yani amme hukuku dolayısıyla vârittir. Birinci derecede nazarda tutulan hizmettir.

Memuriyeti bırakmış veya idare hizmetini terketmiş bir vatandaş için ihtar, tevbih, tekdir ve maaş kat'ı gibi idare ve inzibata taallük eden cezaların verilmesi bittabi varidî hatır olamaz. Bu cezalar memur, hizmet ve sıfatı üzerinde bulunan kimseler için ve bu sıfat muhafaza edildiği müddetlere maksur ve münhasır olmak üzere verilir.

İdare, kendi cephesinden ve kendiyle memur ve hizmetlileri arasında, koyduğu ve idarenin selâmetle işlemesi maksadını güden bu kaideleri böylece hülâsa ettikten sonra, bir inzibatî ceza olmyan ve fakat mahiyeti itibariyle bu sınıfta görülmesi mümkün bulunan Bakanlık emri muamelesine de temas etmek yerinde ve faideli olur.

Halen mer'î Memurin Kanunu, 59 uncu maddesi ile

idareten azli kaldırmış ve fakat muaddel 60 ncı maddesiyle de,

(Her derece ve sınıftaki memur, lüzumu sabit olduğu takdirde tayinindeki usule göre mensup olduğu Vekâlet veya Umum Müdürlüğün emrine alınabilir) demek ve (Vekâlet emrine alındıkları tarihten itibaren hizmet müddeti 15 seneye kadar olanlara 4 sene ve hizmet, müddeti 15 seneden yukarı olanlar 6 sene zarfında bulundukları dereceye muadil veya bir derece aşağısındaki bir memuriyete tayin edilmeyenlerle tayin olduğu halde o memuriyeti kabul etmeyenler haklarında Tekaüt Kanununun 13 üncü maddesi hükümleri mecburî olarak tatbik edilir) hükmüyle idare, memuru hizmetinden ayırmadığını ve ancak hizmet görmediği için Bakanlık emrinde kaldığı müddete mak- sur olmak üzere hizmet müddetine göre noksan maaş verdiğini kabul etmiş bulunmaktadır. Şu halde memur yine idarenin malı ve onun emrindedir. Ancak, idarece hoş görülmeyen bir hale sebebiyet verdiği için yine idarenin takdir edeceği müddet kadar onu açıkta bırakacak ve fakat açık maaşını da ödiyecektir. Bu takdirde idare, 4 ilâ 6 sene memuru Bakanlık emrinde tutabilecek ve bu müddet zarfında veya bu müddet geçtikten sonra memura hizmet vermediği (II).

(inzibat komisyonu kararıyla memuriyet ve meslekten çıkarma vaziyeti de böyledir. Nitekim Danıştay Beşinci Dairesinin 15/2/1943 gün ve 42-2209/361 sayılı kararında, meslekten ihraç kararı Bakanlık inzibat komisyonunca kaldırıldığı halde memuriyeti iade edilmediğinden bahsiyle iadei memuriyet ettirilmesi ve maaşlarının itası talebinde bulunan dâvacı memuriyetle alâkası kesilen ve uhdesinde fiilen memuriyet bulunmayan memurlara açıkta geçen müddet için maaş namıyla bir para verilmesi hakkında bir vaz'ı kanunî mevcut olmamasına ve dâvacının vazifeden çıkarılması hakkındaki karar ortadan kalkmış olması hasebiyle memuriyetine iadesiyle tekrar istihdamına mâni, kanunî bir sebep yoksa da bu hususta kaza mercilerince idare icbar edilemeyeceği ve istifayı tazam-

mun eden iadei memuriyet talebi de İdarî dâvaya mevzu teşkil edemeyeceği cihetle bu bapta karar ittihezına mahal olmadığına ve bundan dolayı dâvacı tarafından herhangi bir tazminat talebi de mevcut bulunmadığına binaen dâvanın reddine karar verilmiştir) veya verdiği aynı veya bir derece aşağı memuriyeti memur kabul etmediği takdirde hakkında Tekaüt Kanununun 13 üncü maddesi hükümlerini mecburî olarak uygulayabilecektir. Ancak bu müddet zarfında memur başka bir idareye intisap eder veya emekli muamelesinden sonra yeniden bir idare hizmetine girerse emekli olarak yeni hizmetinde devamına kanunî bir mâni yoktur.

Yukarıda da ifade ettiğimiz ve misalen de Danıştaym bu hususa dair bir kararında gösterdiğimiz gibi idarenin memura hizmet vermek mecburiyeti yoktur. İdare bu hususta muhtardır. İdarî kaza yolu ile de idare icbar edilemez. İkincisi de idare, memura aynı veya mümasili hizmete değil, istediği hizmeti verebilir. Bu husustaki takdir ve yetki de yine kanunen idarenindir. Bu itibarla bilfarz ya idarece veya idarî kazaca hakkında Bakanlık emri muamelesi kaldırılmış bir kaymakam yine aynı hizmet ve memuriyeti istese dahi idare, verip vermemekte muhtardır. Çünkü dediğimiz gibi memuriyet tevcihi işi bir atıfet ve nihayet idarenin yukarıda da ifade edildiği gibi selâmetle işleyişi işidir. Danıştaym bu hususa dair başkaca birçok kararları da bunu göstermektedir.

Kanunun 60 mcı madesi, her derece ve sınıftaki memur lüzumu sabit olduğu takdirde, tayindeki usule göre mensup olduğu vekâlet veya Umum Müdürlük emrine alınabilir, dediğini yukarıda göstermiştik. Filhakika madde, bu yetkiyi idareye tanımaktadır. Fakat bu tanıyış mutlak değildir. Her idare her istediği memuru sebepli, sebepsiz Bakanlık emrine alamaz. Ancak bunun, kanunen lüzumunun sabit olması şarttır.

Aksi takdirde idare bu yetkiyi daima hüsnü istimal etmiyebilir ve bu halde memurun mağduriyetini intaç ve binnetice de insiyatifini eritir. İdare, bu salâhiyetini an-

cak zarurî ahvalde ve sabit olan lüzumlar üzerine kullanmalıdır.

Bu itibarla idare takdirini isabetle kullanmadığı veya memur bu kanaatta bulunmadığı takdirde İdarî kazanın hakemlik yolu açılmış olur. Takdir, Damştaya intikal eder ve bu mahkeme hükmü ile yapılan muamele ve alınan karar iptal veya ipka edilir. Memur her zaman kanunen suç sayılan veya inzibatî cezayı müstelzim bulunan suç işlemez, bazan bu her iki hale de temas etmiyen bir idaresizlik veya idare muamelâtının selâmetle yürüyüşünü engelliyecek harekette de bulunabilir. Bu takdirde idare Bakanlık emrine alma yetkisini kullanır ve bu hali bu yolla bertaraf etmiş olur. Ancak âtfolunan İdarî suç, Ceza Kanununun veya Memurin Kanununda gösterilen inzibatî hususlara da temas ediyorsa bu takdirde idare, memur hakkında her üçünü de tatbik edebilir. Yani memuru Bakanlık emrine aldığı gibi suçun temas ve tekabül ettiği inzibatî cezayı ve Ceza Kanununa göre de Memurin Mu- hakemat Kanunu yoluyla cezasını istiyebilir. Her üç şıkkın birden tatbikine kanunî bir mâni yoktur. Dedğimiz gibi memuru Bakanlık emrine aldığı gibi mahkeme ve inzibat komisyonuna da verebilir ve birbirleriyle, hattâ netice itibariyle de alâkalı değildir. Yani birisinden mahkûmiyet halinde, diğerinden beraet veya muamele tayinine mahal bulunmadığı kararını alabilir ve bu kararlar karşısında dahi Bakanlık emri muamelesini tatbikte idare muhtar kalır.

Şu hallere göre konumuzu hülâsa edecek olursak idarenin, Bakanlık emri muamelesini lüzumu sabit olan ahvale hasretmesine itina göstermesi lâzımdır. Aksi takdirde açılan İdarî dâvalarda Danıştay., birçok ahvalde bu muameleleri kaldırmakta ve idarece ileri sürülen sebepleri ıakâfi bulmaktadır.

Valilerin Bakanlı kemrine alınması keyfiyetine gelince;

Bu hususta hüküm ayrılığı vardır. Filhakika valiler de Bakanlık emrine alınabilir. Ancak bu, Memurin Kanu-

nunun 60 inci maddesi hükmü ile olmayıp 1851 sayılı kanunun son fıkrasına tebaan yapılır. Bu fıkra, valiler İcra Vekilleri Heyeti kararıyle her zaman vekâlet emrine alınabilecekleri gibi tekaüde de sevkolunabilirler, denmektedir. Bu itibarla valilerin gerek Bakanlık emrine alınmaları ve gerekse emekliye çıkarılmaları herhangi bir kanunî lüzuma istinat etmiyebilir. İdarî ve siyasî sebepler de "bunun için kâfi gelir ve takdir de mutlak olarak idarenindir ve bu husustaki dâvaları Danıştay her zaman reddetmekte ve idarenin kayıtsız ve şartsız olan takdirini tanımaktadır. Alelûmum memurlar için Bakanlık emri lüzumu sabit bir muameleye müstenit bulunması icabederken valilerde böyle bir lüzum aranmamakta ve fıkrai hükmiye, sebepsiz dahi olsa valilerin Bakanlar Kurulu kararıyle Bakanlık emrine alınabileceklerini veya tekaüde sevkolunabileceklerini nâtık bulunmaktadır.

Yeni Memurin Kanunu tasarısında bu hususta memurlara daha fazla teminat tanınmaktadır. Filhakika memurlar lüzumu halinde yine Bakanlık emrine alınacaktır. Ama bu lüzum, ancak yaptırılacak tahkikatla sabit olduğu takdirde bu muameleye tevessül olunacaktır. Tahkikat yaptırılmadan ve bu lüzum tahakkuk etmeden Bakanlık emri muamelesi yapılamıyacak ve keyfiyet de ancak disiplin komisyonu kararma bağlanacaktır. Şu hale göre Bakanlık emri muamelesi memur lehine olmak üzere evvelâ bir tahkikata tabi tutulacak ve sonra da komisyon kararına bağlanacaktır ki bu hal, yapılan muamelede herhangi bir haksızlık ve yanlışlığın önleneceğinin kuvvetli bir teminatı sayılsa yeridir.

İDARENİN DENETLENMESİNDE BASIN VE UMUMİ EFKÂRIN ROLÜ

Sadık Artunkaç
Sarıkamış Kaymakamı

Sosyal hayatın tekevvün ve inkişafında çok önemli vasıtalarından biri olan basın tarihi çok eski değildir. Matbaanın icadı basın için bir merhale teşkil etmekle beraber bugünkü anlayışımıza uygun olan ve “Umumî Efkâr” dediğimiz varlığın teşekkülüne saik bulunan neşriyat, ancak gazeteler vasıtasıyla mümkün olmuştur (1). Bu bakımdan gazetelerin ve binnetice Basının rolü yenidir. Bununla beraber basın bugün, sosyal hayatın seyir ve inkişafında baş rolü almış bir müessese olarak görünmektedir. Gerçekten basın, devlet işlerine müteallik yanlışlıkları, kötülükleri, idaresizlikleri hem Umumî Efkâra hem de yetkili makamlara duyurmakta ve bu suretle idarenin denetlenmesine bilfiil imkân ve fırsat vermektedir.

Basının bütün Devlet teşkilâtı ve hususiyle idare mekanizması üzerindeki müspet tesirleri inkâr edilemez. Zira basın, idare edenlerle idare edilenler arasında âdeta bir mutavassıt vazifesi görmekte ve onları bir nevi intibaha dâvet etmektedir.

Basını, Umumî Efkârın bir mümessili kabul etmek doğrudur. Çünkü, G. Tarde'm dediği gibi, gazetelerin okuyucusu olarak, muhtelif noktaî nazarlar, temayüller, ayrı ayrı muhitler halinde toplanan kitleler arasında; bazı meselelerde, yahut da bazı meselelerin muayyen cephelerinde bir anlaşma olur. İşte bu anlaşma gazetelerin temsil ettiği Umumî efkârı meydana getirir. Ekseriyetin fikri

(1) İlk gazete; İngiltere'de 1622, Fransa'da 1631, bizde 1831 yılında neşredilmiştir.

Umumî Efkârı teşkil eder ve şu hale göre Umumî Efkâr; ferdî görüşlerin bir toplamı sayılır ve daha ziyade basın vasıtasıyla taayyün ve tebellür eder.

Gerçi gazetelerin, Hükümetin veya muhtelif zümrelerin kontrolü altına alınabilen vasıtalar olduklarını, binaenaleyh böyle kontrol altındaki gazetelerin Umumî Efkârın bir aynası olamayacağını ileri sürenler varsa da bu düşünüş sakattır. Çünkü; kendi kanaatine, görüşüne, bir kelime ile temayülüne uygun görmediği, doğru haberler verdiği inandığı bir gazeteyi hiçbir fert okumaz veya itimatla bu gazeteye bağlı kalmaz.

Bazı müellifler Umumî Efkârı, haklı olarak, demokrasinin temellerinden saymaktadırlar. Bunlara göre; “Devlet, Umumî Efkârın temayül ve isteklerini hesaba kattığı ve ona uyduğu takdirde meşrudur, aksi takdirde o müstebit bir organdır. Bu çeşit bir organın mevcut bulunduğu bir memlekette demokrasiden bahsedilemez. Şu halde Devleti idare edenler, Umumî Efkârın mutlak bir nüfuz ve tesir i ve denetlemesi altındadır. Umumî Efkârın tecelli ve tezahür mahalli ise basındır. Binaenaleyh basın, Devlet ve idarenin bilfiil bir kontrolörüdür.

Basının, idare edenlerle idare edilenler arasında bir nevi mutavassıt olduğundan bahsetmiştik. Gerçekten basın; bir taraftan idareye halkın dilek ve şikâyetlerini ulaştırır ve keyfî hareketlere mâni olmağa çalışırken, diğer taraftan da idarenin aldığı karar ve tedbirleri Umumî Efkâra yaymaktadır. Bundan, karşılıklı hak ve vazifelerin ve dolayısıyla denetlemenin vücut bulduğuna şüphe edilemez.

Basın vasıtasıyla muttali olduğu herhangi bir dilek veya şikâyetle lüzumlu değeri vererek meratıp silsilesini (hiyerarşiyi) harıfcete getirmiyen, keyfî hareket eden bir idari makam; Umumî Efkârın itimadını kaybetmiş sayılabilir. Bu ise idarenin en yüksek kademesinde bulunan Bakanların prestij ve hattâ sorumu ile ilgili bir meseledir. Bakanlar, ancak Umumî Efkârın teveccühünü muhafaza ettikleri müddetçe iş başında kalabilirler. Aksi tak

dirde Hükümetin sorumu ve belki de Meclisin feshi mevzu bahis olur.

Artık, medenî cemiyetlerde, “Kamuyu ilgilendiren işlerin şahsî ve keyfî bir tarzda, yürütülmesi gitgide imkânsız bir hale gelmek temayülünde” ve “Devlet, basın tarafından idare edilmek yolundadır.” (2)

Bu çok önemli rolünü gözönüne alan bir kısım mütefekkirler basını; teşri, kaza ve icra kuvvetlerinin yanında dördüncü bir kuvvet telâkki etmektedirler.

Verdiğimiz izahattan da anlaşılacağı veçhile, Umumî Efkârın denetlemesi bilvasıta vuku bulmaktadır. Halkın, bu bilvasıta denetlemeyi yapabilmesi için; kendini idare eden kimselerin icraatından her zaman haberdar bulunması lâzım gelmektedir. Bu ise ancak basın ile mümkün olabilir. Bundan ötürü, basın hürriyetinin tanınması, Umumî Efkârın teşekkülü için, ilk şarttır. (3). Bu takdirdedir ki Umumî Efkâr hâkim bir durumda olur ve iş başındakileri kolaylıkla denetler. Bu, demokratik idarenin de bir hususiyetidir. Diktatörlük rejiminde, prensip olarak, basın hürriyeti bahis konusu olamaz.

Zamanımızda mütekâmil bir neşriyata sahip bulunan basın, vazifesini yaparken, radyo ve sinema gibi vasıtalardan da istifade etmeyi ihmal eylememekte ve binnetice Umumî Efkârın temayüllerini zamanında gazete sütunlarına aksettirmek imkân ve fırsatını bulmaktadır.

(2) Bakınız: Aydın Yalçın, Efkârı Umumiye. Siyasî İlimler Mecmuası, sayı 170, mayıs 1945, sayfa 71.

(3) Esasen Umumî Efkâr; fikir ve söz hürriyeti, toplanma hürriyeti, basın hürriyeti, tedris hürriyeti... gibi ferdî hürriyetleri tanımış olan memleketlerde teşekkül edebilir.

BİBLİYOGRAFYA

1 — İsmail Hakkı Göreli. Bizde Şûrayı Devlet ve İdarenin Kazaî Murakabesi. Adliye Ceridesi, 28 inci sene, 11 inci sayı, 1937.

2 — Prof. Dr. Ali Fuat Başgil. Vatandaşların Büyük Millet Meclisine Müracaat Hakkı. Adliye Dergisi, 35 inci sene, 4 üncü sayı, 1944.

3 — Aydın Yalçın. Efkârı Umumiye. Siyasî İlimler Mecmuası, yıl: 15, sayı: 170, mayıs 1945.

4 — Ez. Gordon ve Mouskheli, tercüme: Tarık E. Ye- nisey. Parlömantarizm, Demokrasi, Diktatörlük. Adliye Ceridesi, 30 uncu sene, 3 üncü sayı, 1939.

İDARE KARŞISINDA MATBUAT (1)

Şinasi Özdenoğlu

C. CUMHURİYET MATBUAT KANUNU.

491 sayılı Türk Anayasasının 70 ve 77. maddeleri, Türklerin basın serbestisini ilân etmektedir:

70. madde: “Kişi dokunulmazlığı, vicdan, düşünme, söz, yayın, yolculuk, bağış, çalışma, mülk edinme, mallın ve hakkını kullanma, toplanma, dernek kurma, ortaklık kurma hakları ve hürriyetleri, Türklerin tabii haklarındandır.”

77. madde: “Basın, kanun çerçevesinde serbesttir ve yayımdan önce denetlenemez, yoklanamaz.”

Kanun dairesinde bir matbuat hürriyeti, sübjektif bir hak olarak bahşedilince, herşeyden önce bu hürriyetin sınırlarını tesbit edecek özel bir kanunun yaratılması akla gelir. İşte bu sebeple; Dahiliye ve Adliye Encümenlerinden mürekkep muhtelit bir encümenden geçen Matbuat Kanunu lâiyhası, 15.VII.1931 tarihinde T. B. M. M. Reisliğine sevk edilmiştir. Bu proje, B. M. M. nde müzakereler sonunda 25.VII.1931 tarihinde kabul olunmuştur.

Projenin B. M. M. ıdaki müzakere zabıtlarından da anlaşılacağı üzere, kanun, bilhassa o sıralarda Devlet ve âmmе emniyetini ve sükûnunu sarsan, milletin yüksek duygulan ve manevî kıymetlerini inciten neşriyata karşı bir reaksiyon olmak gayesiyle konulmuştur. Muhtelit Encümen mazbatasında bu husus şöyle açıklanmaktadır:

“Lâyiha; matbuat hürriyetinin suiistimalinden doğan ve Türk cemiyetini ahlâkî ve içtimâî bir tereddide sevk- debilecek vahamette gözüken vaziyetini memleket ve onun

(1) Baş tarafı 195 sayılı dergidedir.

efkâr ve ihtiyacının ifadesi olan Mecii's'te uyandırdığı ciddi endişeleri acilen tatmin etmeyi istihdaf etmiştir. Heyeti Vekilenin gazete kapatabilmek hususundaki salâhiyetini ipka etmiştir.”

“Matbuatın ahkâmı umumiyye tâbi olmayıp; bu katımı ile vaz ve tesis edilen hususî bir rejime tâbi kılınması matbuat hürriyetini tesis eden Teşkilâtı Esasiyemiz ahkâmı muktezasındandır.”

Bu kanunun, herşeyden önce Devletçi ve âmmeci bir görüşten mülhem olduğu, yine aynı encümenin mazbatasından anlaşılmaktadır:

Matbuat hürriyeti, ferdin hürriyetine takaddüm ettirilebilirse de, asla Devletin hürriyetine, yani otoritesine karşı tercih edilemez ve gazete sahiplerinin velayeti âmme mümessilleri üzerinde sulta ve tahakkümleri tecviz olunamaz.”
(1)

Nihayet mazbatanın sonunda; bu kanunun da her kanun gibi ancak halkın ve kütlenin anlayış ve iradesiyle tutunabileceği hususu zikredilmektedir:

“Bir kanun ne kadar mükemmel olursa olsun, hedefini başlıbaşma istihsal edemez. Milletın müşterek müzaheretine dayanır. Bunmı içindir ki, yeni Matbuat Kanunu da müessir olabilmek için, Türk Milleti efradının şerirler kadar cesur olmasına ihtiyaç gösteriyor.”

Bu cümledeki ifade ve üslûp, 1881 sayılı kanunun hangi şartlardan doğduğunu göstermesi bakımından ayrıca dikkate değer.

Bilâhare; 4955 sayılı kanunla, 1881 sayılı kanunun bazı maddeleri değiştirilirken; İçişleri ve Adalet Komisyonları müşterek bir gerekçe hazırlamışlardır. Bu gerekçeye göre:

“Basın ve yayın Anayasamıza göre, fikir hürriyetinin

(1) Muhtelit Encümen Mazbatası; Türkivede Matbuat Rejimleri, S. 69.

sahası dahiline girmiş bulunmakla beraber, hürriyet mefhumunun keyfemayeşâ hareket etmek demek olamayacağına- ğının nazara alınması ve nasıl ki fertlerin hürriyeti, başkasının hürriyetinin başladığı noktada nihayete uğramakta ise; basın ve yayın hürriyetinin de o suretle mütalâa edilmesi lâzım geldiği bedihî hakikatlerdendir.”

“Bu bedahate mütenazır olarak, basın ve yayının bir takım realiteye aykırı bağlarla takyit edilmiş olması da kendisinden beklenen faydanın imkân sahasına çıkmasına engel olur.”

“Vatandaş hürriyetine saygılı, Devlet ve millet menfaatlerine hâdim bulundukça, basının yapıcı bir kuvvet olduğunda şüphe bulunmadığı gibi, bunun aksine hareketin de yıkıcı bir kuvvet saltanatı doğuracağına şüphe yoktur. Binaenaleyh; basın ve yayın hürriyetini: (lâzım olan serbestiyi elzem olan müeyyide ile telif etmek ve bunlardan birisini imha etmeksizin diğerini telif edebilmek) kaidesinin çerçevesi içinde mütalâa etmek gerekmektedir.”

“İşte bu çerçeve içinde mütalâa olunan 1931 tarihli ve 1881 sayılı Basın ve Yayın Kanunumuzda vatandaş hürriyetini, Devlet ve millet menfaatini temin etmiyen, buna mukabil basın ve yayın hürriyeti için de kâfi görül- miyen boşlukların mevcut olduğu görülmüş, tasarı bu boşlukları doldurmak gayesiyle hazırlanmıştır. Tasarının ana prensipleri: Teminat parası, tahsil kaydı, gazete ve mecmua çıkarmak için ruhsatname alınması gibi vatandaş hürriyetiyle telifi kabil olmiyan, demokrasi prensiplerine muvafık bulunmayan kayıtların kaldırılması, vatandaş hürriyet ve haysiyetini ihlâl eden, Devlet nüfuz ve kudretini hiçe indirmek istidadını gösteren fiil ve hareketleri önlemeye mâtuf müeyyidelerin konulmasından ibarettir.” (1)

1881 sayılı Matbuat Kanunu, 1931 yılında, kabul ve neşrolunmuş, o tarihtenberi 8 defa değiştirilmiştir. Mat-

(1) B. M. M. Tutanak Dergisi, S. Sayısı 49.

buat Kanununu değiştiren kanun numaraları şunlardır: 1959, 2001, 2281, 2657, 3518, 3812 ve nihayet 50. maddeyi değiştiren 4935 sayılı kanunla, eylül 1946 da B. M. M. nde önemli tartışmalara konu olan son 4955 sayılı kanun.

Matbuat Kanununda, idareyi yakından ilgilendiren 20 kadar madde vardır; bu maddeleri teker teker ele almazdan önce, nelerin bu kanun şümülüne girdiğini ve matbuattan ne kastedildiğini görelim:

Kanunun birinci maddesine göre; “Bu kanun hükümleri, gerek matbaa, gerek başka türlü mihaniki ve kimyevî vasıtalarla veya el ile çoğaltılarak neşredilen yazı, resim, güfteli, güftesiz musiki eserleri ve gramofon plâkları gibi eserlere şâmindir. Bu kanımda, bu gibi eserlere matbua denilir. Sinematografa müteallik hususlar bu kanuna tâbi değildir.”

Aynı kanunun ikinci maddesi de, neşir .filini tarif etmiştir: “Herkesin görebileceği veya paralı, parasız girebileceği yerlerde her türlü matbuaların teşhir veya talik veya tevzi edilmesi veya satılması veya bunların ilân ile tevzii ve satışa arzolanması neşir sayılır.”

Şimdi, 1881 sayılı kanunun idareyle ilgili maddeleri üzerinde duralım:

1. ÜÇÜNCÜ MADDE:

a) Bir matbaa açmadan evvel, bulunacağı yerin en büyük mülkiye memuruna bir beyanname verilir.

B) Beyannamede, matbaa açmak istiyenin adı, sanı, ikametgâhı ve ortakları varsa onların da adları, sanları ve ikametgâhı ve matbaanın yeri ve hangi dillerde ve hangi tabî sistemi ile çalışacağı yazılır.

(Bu maddenin T. B. M. M, nde müzakeresi sırasında - 25 temmuz 1931 - hiçbir tartışma olmamış, madde kanun lâyihasında olduğu gibi aynen kabul edilmiştir.)

(a) ile gösterilen 1. fıkra gayet açıktır. Beyanname verme işlemi, hukukî bakımdan, fert veya fertlerle Hükümet

arasında bir İdarî muameleden ibarettir. Beyanname ver- miyenler hakkında tatbik olunacak müeyyide kanunun 5. maddesinde zikrolunmuştur: En büyük idare âmirine beyanname vermeden matbaa açanlar hakkında, doğrudan doğruya T. C. K. nun 533. maddesi tatbik olunur. Yani, bir aya kadar hafif hapis ve 30 liradan 90 liraya kadar hafif para cezasına çarptırılır. Veya bu cezaların her ikisi birden verilir.

Görülüyor ki, 1. fıkra hükümlerine riayetsizlik halinde, idareye matbaayı kapatma salâhiyeti verilmemiştir. Adli takibat yapılması gerekmektedir. Halbuki, mecmua veya gazete neşrinde, beyanname verme merasimine riayetsizlik halinde, idare doğrudan doğruya gazete veya mecmuayı kapatmak yetkisiyle teşhiz olunmaktadır. Burada, kanun vazının, gazete veya mecmuanın İçtimâî tesirini hesaba katarak tedbir aldığı anlaşılmaktadır, (b) harfi ile gösterdiğimiz 2. fıkrada, matbaayı açmak isteyen veya isteyenlerin şahsî durumları hakkında bilgi istenmektedir. Bununla beraber, matbaa açanın siyâsî durumu hakkında, yani, hangi Devletin uyruğu olduğu hakkında bir malûmat istenmemektedir. Bu cihetin kanun vazının gözünden kaçtığını tahmin ediyoruz.

2. DÖRDÜNCÜ MADDE:

a) Açılan matbaanın yeri ve tabî sistemi değiştirilir veya ortaklarından bazıları ayrılır veya yeni ortak alınır, yine en büyük mülkiye memuruna bir beyanname ile bildirilir.

b) Matbaanın sahibi değişirse, yeni sahip işe başlamadan evvel kendi namına bir beyanname vermeye mecburdur.

Demek oluyor ki, matbaanın maddi ve hukukî durumunda bir değişiklik olursa, bu değişikliğin mahalli hükümete bildirilmesi şarttır.

Bu değişiklik bildirilmez veya değişen matbaa sahibi ise başlamazdan önce Hükümete yeni bir beyanname tev-

di etmezse, hangi müeyyide tatbik olunacaktır? Bu hususta hiçbir sarahat gösterilmediğine göre, umumi hükümlere müracaat etmek lâzım gelecektir; yani, T. C. K. nun 533. maddesi burada da cari olacaktır.

3. SEKİZİNCİ MADDE:

a) Matbaacılar bastıkları her türlü matbualardan ikişer tanesini günü gününe bulunduğu yerin en büyük mülkiye memuru ile C. Müddeiumumisine vermeye mecburdurlar. Verilmeyen her nüsha için 5 lira hafif para cezası hükmolunur. Tekerrüründe bu ceza, verilmeyen her nüsha için 10 liradan 20 liraya kadar arttırılır.

b) Bu hükümlerden gazete ve mecmualar ve yukarıdaki maddenin 4. fıkrasında yazılı matbualar müstesnadır.

(7. maddenin 4. fıkrasıyla istisna edilen matbualar şunlardır: Resmî daire, meslek veya ticaret işlerine veya aile, siyaset ve cemiyet hayatının işlerine yarıyan ilân, târife, ticarî sirküler vesaire gibi matbualara ve neşreden zatın doğru adı bulunmak şartıyla intihap beyannameleriyle siyasi beyannamele-re şümülû yoktur.)

Gerçekten, her matbaacının - yukarıda zikrolunanlar hariç - yaptığı bütün yayınlardan idareyi haberdar etmesi kadar tabii bir şey olamaz. Matbuat; memleketin bilhassa umumî güvenliğiyle ilgili bir iş olduğuna ve idare âmiri de bulunduğu yerin genel güvenliğinden sorumlu tutulduğuna göre; matbaacının bu mecburiyetinin idarenin bu mesuliyetine karşılık teşkil ettiğini kabul etmek gerekmektedir. Matbua, henüz halk yığınları arasına yayılmadan, onun zararlı olan ve âmme vicdanını incitecek mahiyette bulunan kısımlarını bertaraf etmek gerektir. Bu, bir nevi önleyici tedbir olup, idarenin başlıca ödevidir. Şahsan şuna kaniiz ki; idarenin titiz fakat hukukî bir kontrole tâbi kılmadığı basın hayatında, her hâdisе adli takibatın mevzuu olacak, bu sebeple hem adalet mekanizmasının işi anormal şekilde artacak, hem de bilhassa üzerine titrediğimiz basın hürriyeti ihlâl edilecektir.

4. DOKUZUNCU MADDE:

a) Gündelik veya mevkut gazete veya mecmua çıkarmak isteyenler, gazete ve mecmuanın çıkarılacağı yerin en büyük mülkiye âmirine, aşağıda istenilen malûmatı havi imzalarıyla bir beyanname vermeye mecburdurlar:

aa) Gazete veya mecmuanın adı,

bb) Gazete veya mecmuanın sahibinin adı, soyadı, uyruğu ve iş ve ev adresi,

cc) Yazı işlerini fiilen idare edecek olanın adı, soyadı, uyruğu ve ikametgâhı,

çç) Nerede yazılıp idare edileceği, nerede basılacağı ve basılacağı matbaa ve matbaacının adı ve soyadı,

dd) Siyasî olup olmadığı,

ff) Ne Vakitlerde çıkarılacağı,

gg) Hangi dillerde çıkarılacağı,

ğğ) Sermayeyi tedarik edenler başkaları ise, onların hepsinin ve sermaye kanun dairesinde kurulmuş bir şirkete ait ise mukavelenamenin aslı veya tasdikli suretiyle beraber şirketin idare meclisini teşkil veya şirketi temsil eden kimselerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adresleri ve uyrukları,

hh) Gazete veya mecmua bir cemiyete ait ise tüzüğünün tasdikli suretiyle idare kurulunu teşkil edenlerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adresi.

b) Beyanname muhteviyatında hâsıl olacak değişikliklerin vukuundan beş gün içinde bildirilmesi lâzımdır.

c) Beyanname vermiş olanlara bu kanunda gazete veya mecmuanın sahibi denilir.

Metinden de anlaşılacağı üzere, kanunun 9. maddesi, gazete veya mecmua çıkarmak isteyenlerin yapmakla mükellef oldukları işlemleri göstermektedir.

1. fıkradaki “gazete ve mecmuanın çıkarılacağı yerin” ibaresindeki “ve” edatı, “veya” şeklinde olmak lâzım gelirdi. İbarenin kanundaki şekli, mânayı değiştirmektedir.

1. fıkradan anladığımıza göre; gazete veya mecmua çıkarmak isteyenler, maddede zikrolunan hususları ihtiva edecek bir beyannameyi, mahallin en büyük mülkiye âmiline tevdi edecektir. (Her nekadar son çıkan 4955 sayılı kanunun esbabı mucibesinde “Beyanname verip, ruhsatname almaları gerekmektedir” denmekte ise de, ka- naatımızca burada esaslı bir yanlışlık vardır zira, bizzat 4955 sayılı kanun ruhsatiye sistemini kaldırmaktadır. Kanunun 17. maddesi gereğince, beyannameyi alan idare âmiri ruhsatiye değil, sadece bir alındı verir. Ve beyannamenin muhteviyatı üzerinde gerekli zabıta soruşturmasına başlar)

9. Maddenin 1881 ve 3518 sayılarla kanunlaştırılmış eski metni incelenirse görülür ki, son çıkan 4955 sayılı kanunla madde bünyesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Söyle ki:

- A. Ruhsatname usulü kaldırılmıştır.
- B. Başmuharrir, umum müdür hüviyet ve adresleriyle, gazete veya mecmua sahibiyle yazı işleri müdürünün tahsil derecelerinin beyannameye gösterilmesine lüzum görülmemiş, tahsil kaydı da böylece kaldırılmıştır.
- C. “Yazı işleri Müdürü” tâbiri, Yazı işlerini fiilen idare edecek kimse” şeklinde değiştirilmiştir.
- Ç. Siyasî gazete ve mecmua çıkarmak için teminat şartı kaldırılmıştır.

Şimdi bu esaslar üzerinde biraz duralım:

A. Gazete ve mecmua çıkarılmasının ruhsatnameye tâbi tutulması, demokrasi esaslarına aykırı görüldüğü gibi, Anayasamızın ruhu ile de telifi güç bir meseledir. Bu itibarla, Cemiyetler Kanununda yapılan son değişikliklere mütenazır olarak, gazete ve mecmua çıkarmak isteyenler için de ruhsatname şartı kaldırılmıştır. Bu itibarla, yalnız beyanname verilmekle yetinilmiştir. Yapılan bu dağışıklık, aynı zamanda formalitelerin kısılması bakımından faydalı ve yerindedir.

(1909 Kanunundan bahsolunurken, bu kanunun da ruhsatname mecburiyetini kaldırdığım zikretmiş, Ayan ve Mebusan Meclislerinin lâyiha larındaki bu esasla ilgili mucip sebepleri Bölüm IV, Kesim B. de görmüş tük)

Matbuat Kanununun Cumhuriyet Rejimindeki ilk şekli olan ve 25. VH. 1931 de kabul edilen metninde ruhsatname kaydı yoktur. Bu kayıt., 28.VI.1938 gün ve 3518 sayılı ek kanunla konmuştur. Bu ek kanunun esbabı mucibesinde şöyle denilmektedir:

“Gündelik veya mevkut gazete ve mecmua çıkarmak isteyenlerin beyanname verir vermez neşriyata başlayabil- meleri, bunların kanunun aradığı vasıf ve şartları haiz olup olmadıklarını, salâhiyetli mercilerin neşrinden evvel tetkikine imkân vermemektedir. Bu imkânı temin için gazete veya mecmua çıkaracakların beyanname vermekle beraber, neşrinden evvel ruhsatname almalarına dair maddeye bir kayıt ilâve olunmuştur.”

Bu hüküm 4955 sayılı kanunla kaldırılmıştır.

B. Başmuharrir ve umum müdürün hüviyet ve adreslerinin beyannameye dercine lüzum görülmemiştir. Çünkü gazete ve mecmuanın neşriyatından doğan mesuliyet, doğrudan doğruya yazı işlerini fiilen idare eden kimseye râcidir. Başmuharrir ve umum müdüre, Matbuat Kanununca cezaî mesuliyet düşmediği için adreslerinin sorulmasında da hiçbir fayda melhuz olamaz. Aynı şekilde; her muharrir kendi yazısından mesul olacağına göre, bütün muharrirlerin hüviyet ve adreslerinin beyannameye bildirilmek mecburiyeti lüzumsuz telâkki edilmek lâzımgâir.

C. “Yazı işleri Müdürü ’ yerine ‘ Yazı işlerini fiilen idare eden kimse” denmekle de hakikî bir mesuliyet sistemine gidilmek istenmiştir. Malûm olduğu üzere; matbuat rejimlerinde başlıca 2 mesuliyet sistemi vardır. “Bunlardan birincisi; birbirini takip eden mesuliyet, diğeri de müteselsil mesuliyet sistemidir. Bizim sistemimiz müteselsil mesuliyet sistemine yaklaşmaktadır. Yani, gazetede ki yazıdan dolayı sahip ve umumî neşriyatı idare

eden kimse müstereken mesuldürler.” (1).

Her ne kadar komisyon sözcüsünün yukardaki izaha- tiye hakiki bir mesuliyet sistemine 4955 sayılı knunîa gidildiği söyleniyorsa da hakikatte bu mesuliyet sistemi 1881 sayılı kanunu değiştiren 3518 sayılı kanunla 27. maddeye ithal olunmuştur.

Yazının muharriri üçüncü bir şahıs ise, elbette o da mesul olacaktır. 1881 sayılı kanuna göre, yalnız “Umumî neşriyat müdürü” mesuliyete muhatap olmaktadır. Kanunî sıfatı, onu, gazetenin mesul müdürü şeklinde göstermemektedir. Gazeteyi başkası idare ediyor, mahkemede yazı işleri müdürü- mesul oluyor-. Bu durum, matbuat suçları karşısında adaletin normal şekilde tecellisine de mânidir. Yazı işleri müdüründen bir mesuliyet endişesi bekleyebilmek için, ohü’: mutlak bir salâhiyetle gazeteye bağlamak ve unvanım da kanunla tesbit etmek gerekmektedir, Fransa ve daha bâzı memleketlerde mesuliyete muhatap olan yalnız neşriyatı fiilen idare eyliyen kimsedir. Orada sahip ayrıca mesul olmamaktadır. Beyannameyi veren gazete sahibini de mesuliyet müessesesine iştirak ettirmek; ilk bakışta'antidemokratik görünürse de, sahip gibi gazetenin ideolojisiyle, geliriyle, tirajıyla birinci derecede ilgisi olan bir kimsenin, her türlü menfaatlere âlet olarak Devlet ve cemiyet emniyetini bozması muhtemeldir. Âmme sükûnunu teminat altına almak düşüncesiyle, sahibi de mesuliyete iştirak ettirmek, yapıcı ve koruyucu bir İdarî tedbirdir.

D. Teminat şartına gelince:

1881 sayılı kanunu değiştiren 3518 sayılı kanunla 9. maddeye aynen şu fıkra eklenmiştir:

“Siyasî gazete veya mecmua çıkaracakların, nüfusu 50.000 ve daha aşağı yerlerde 500; 50.000 den 100.000 e kadar olan yerlerde 1000; 100.000 den yukarı olan yerlerde 5.000 liralık millî bir bankanın kefaletini havi teminat mektubu vermeleri lâzımdır.”

(1) İçişleri K. Sözcüsü H. Ş. Adal'ıh (Bolu) B. M. M. ndeki izahı, Dönem: 8. Cilt: 1, sayfa: 33

Bu fıkrayı şu iki fıkra takip etmektedir:

“Bu teminat, matbuat suçlarından dolayı hükmolunan para cezalarıyla, muharrirlerin ve diğer müstahdemlerin ücretleri ve abone ve ilân bedelleri için imtiyazlı karşılık olup, bu sebeplerle eksilecek tazminat tamamlanmadıkça o gazete veya mecmua neşredilemez.”

“Teminat mektubu veren banka, yukarıdaki fıkra yazılı hak sahiplerinin müracaatlarında, mahallin en büyük mülkiye âmirine üç gün içinde malûmat vermeye mecburdur.”

Bu fıkraların esbabı mucibesi olarak da. İçişleri ve Adalet Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatasında şöyle denilmektedir:

“Matbuat Kanununun değiştirilen 9. maddesinde, Hükümet teklifinde siyasi gazete veya mecmua çıkaranların çıkardıkları yerin nüfusuna göre, maddede tesbit edilen nisbet üzerinden 500 liradan 5.000 liraya kadar millî bir bankanın kefaletini havi teminat vermeleri mecburiyeti hakkında yapılan uzun münakaşa ve müzakerelerden sonra bu teminatın aranması musip bir tedbir olduğu neticesine varılmış, ancak teminat mektubunun imtiyazlı karşılık sayılacağı, hak ve alacaklar arasında kâğıt bedeli ve basın ücreti çıkarılarak bu teminatın hükmolunacak para cezalarıyla muharrir ve diğer müstahdemlerin ücretlerine ve abone ve ilân bedellerine imtiyazlı bir karşılık olması, eucümence muvafık görülerek, maddede bu suretle bir değişiklik yapılmıştır. Abone bedelleriyle ilân ücretlerinin böylece teminat altına alınması, önceden tahsil edilip de, gazete ve mecmuanın neşriyatını tatil ederek hak sahiplerinin zarara uğramamalarının önüne geçildiği gibi, bu ihtimali düşünerek abone olmakta halkın muhteriz davranmalarına mâni olmak suretiyle matbuat hakkında faydalı bir usul kabul edilmiş olmaktadır.” (1)

Burada bir noktaya işaret etmek faydalı olacaktır:

1881 sayılı kanunla, siyasi gazete ve mecmualar için

(1) Türkiye’de Matbuat Rejimleri, tahlil ve tarihçe K. S: 160.

(2) T. B. M. M. Tutanak Dergisi S. Sayısı: 49. S; 2.

konulan teminat kaydı; gayrisiyasî basma teşmil edilmemiştir. Gayrı siyasî gazete ve mecmualarda dahi müellif ve aboneler hukuku mevzuubahis olacağından, 9 uncu madde, 4955 sayılı kanunla değiştirilmeden önce esasen mühim bir boşluk ihtiva etmekte idi.

Yukanda mucip sebepleriyle gördüğümüz teminat şartı, 4955 sayılı kanunla kaldırılmıştır. Tadilâtın mucip sebeplerinde şöyle denmektedir:

“Nerede matbua hürriyeti tahdit edilmek istenmişse; orada gazete veya mecmua çıkarmak hakkının böyle bir teminata bağlandığı görülmektedir.” (2)

Muhtelit Encümen böyle bir fikir dermeyaniyle; bizzat kendisini, daha önce matbuat hürriyetini baltalamakla itham etmiş olmuyor mu? Kanaatımızca teminatı, matbuat hürriyetini bağlayıcı bir müessese olmaktan ziyade, üçüncü şahısların meşru menfaatlerini teminatlandırın bir unsur olarak mânâlandırmak daha doğru olur. Vakıa teminat kaydı hakkında; “Gazete çıkarmak isteyen vatandaşlar arasında antidemokratik bir tefrik yaratabilir” mülâhazası yürütülebilir de; objektif bir düşünüşle, gazete çıkarabilecek maddi imkânlarla sahip isteklilerin, teminat parası bulmakta güçlük çekmiyeceklerini teslim edebiliriz. Zira, bilhassa gazetecilikte az çok tecrübesi olanlar teslim ederler ki; asıl mesele teminat akçesine değil; gazetenin tesisat masraflarında ve hiç olmazsa bir kaç aylık daimî masraflarının teminindedir. Gazete muharrirlerinin telif hakkı, memur ve işçilerinin ücretlerinin emniyetli bir karşılığı olan ihtiyat akçesinin kaldırılması, bu vatandaşların haklarının zayii demek olmayacak mıdır? Kendisini daimî olarak gazeteye bağlamış bir muharrir veya idare memurunu düşünelim: gazeteden alacağını tahsil edemediği takdirde, şüphesiz mahkemeye müracaat edecektir. Mahkemenin, böyle bir vatandaşın alacağını icra yoluyla tahsil etmesinin ne kadar zamana vabeste olduğu düşünülebilir.

Gazete çıkarmanın yalnız iki kişiyi ilgilendirmediğini, birçok vatandaşların böyle bir teşebbüse fikir ve mesailerini koyacaklarını ve binaenaleyh, gazete dediğimiz iş mü-

essesesinin bir kazanç müessesesi olduğunu düşünerek: kanunda, başka şekil altında da olsa bir teminat esasının yer almasını dileriz.

Maddenin eski bünyesiyle bugünkü metni arasında böylece bir kıyaslama yaptıktan sonra; yine 9. madde üzerinde fıkra fıkra duralım ve bazı önemli gördüğümüz noktalara işaret edelim:

Maddenin, (ç) harfleriyle gösterdiğimiz 1. Fıkrasının 4. bendinde (ki, bu taksimat kanun metninde D harfi ile gösterilmiştir. Bunun, Türk alfabesinin sırasına göre Ç olması gerekirdi. Bu cihet, kanunun ilk müzakeresi sırasında Celâl Sah ir (Zonguldak) tarafından da ileri sürülmüştü) gazete veya mecmuanın nerede yazılıp idare edileceği,, nerede basılacağı ve basılacağı matbaa ve matbaacının adı ve soyadı cihetlerinin açıkça tasrihi istenmektedir. Kanunun müzakeresi sırasında, matbaa ve matbaacının adı belli olduktan sonra “nerede basılacağı” tâbirine lüzum olmadığı ileri sürülmüştür. Burada “nerede basılacağı” ibaresinden maksat ; basılacağı memlekettir. Yalnız başına matbaanın ismi, yeter bir sarahat olamaz. Bir misal verelim: Alâeddin Kırıl Matbaası hem Ankara, hem İstanbul’da mevcuttur. Bu vaziyet, her türlü iltibasa mahal verebilir. “Nerede yazılıp idare edileceği” kaydının ise, behemehal tasrih edilmesi lâzımdır. Zira gazetenin yazı işleri Ankara’da hazırlandığı halde, dizgisi ve baskısı İstanbul’da yapılabilir. Bu duruma göre, idare merkezi Ankara’da sayılmak icabeder.

2. maddenin 1. fıkrasının gg) harfleriyle gösterdiğimiz bendinde, sermayeyi tedarik edenler başkaları ise; onların hepsinin ve sermaye kanun dairesinde kurulmuş bir şirkete ait ise, mukavelenamenin aslı veya tasdikli suretiyle beraber şirketin idare meclisini teşkil veya şirketi temsil eyliyen kimselerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adreslerinin bildirilmesi de mecburî tutulmuştur.

Bu hüküm; neticeleri bakımından faydalı ve mühim İdarî tedbirlerdir. Gerçekten, yapılacak idari tahkikatta sermayeyi verenlerin kimler olduğunun bilinmesi, gazete-

nin mahij^et ve hüviyetini önceden izaha yardım etmesi bakımından çok faydalıdır. Birçok memleketlerde gazete hissedarlarının yabancı devletlere satılmış insanlar olması, o gazetenin yabancı ve gayrimeşru hizmetlerin yoluna girmesini intaç eylemektedir. İşte 9. maddenin 1, fıkrasındaki bu hüküm, namuskâr bir matbuat rejiminin teessüsü yolunda işe yarıyacak bir tedbirin ifadesidir.

Yalnız, burada, bir kelime üzerinde düşünmek icabe- diyor; o da iş ve ev adreslerine rağmen, kanunun metnine konan “memleket” kelimesi ve onun tazammun ettiği mânadır.

Sermayedarın veya şirket idare meclisi üyelerinin ev ve iş adresleri Türkiye’de olduğu halde; kendileri memleket dışında (yabancı bir memlekette) bulunabilirler. Bu Cihetin de idare tarafından bilinmesi elbette ki faydalıdır.

Eğer gazete veya mecmua bir cemiyete ait ise; tüzüğün tasdikli suretiyle, idare kurulunu teşkil edenlerin adı, soyadı, memleketi, iş ve ev adresleri bildirilecektir. 3512 sayılı Cemiyetler Kanununun 2. maddesine göre; cemiyete ait anatüzükte, kurucu üyelerin uyrukları bulunacağından, 1. fıkranın 9. bendine ayrıca uyruktan bahsolunmadığının sebebi de bu olsa gerektir.

9. maddenin 2. fıkrasında, beyanname muhteviyatında hâsıl olacak değişikliklerin, vukuundan 5 gün içinde bildirilmesi lâzımdır, denmektedir. (Bu değişiklikler de mahallin en büyük mülkiye âmirine bildirilecektir); bu 5 günlük müddet, evvelce 3 gün idi; 4955 sayılı kanunla 5 güne çıkarılmıştır.

9. maddenin c harfiyle gösterdiğimiz 3. fıkrasında açıklanmaya değer bir cihet yoktur.

5. ONBİRİNCİ MADDE:

a) Sahibi vefat eden gazete veya mecmua; umumî neşriyatını idare edenin cezaî mesuliyeti altında üç ay neşrolunabilir. Bu müddet içinde vârisler arasında bu kanunda yazılı vasıf ve şartlar haiz birisi varsa, mahallin en büyük mülkiye memuruna yeni bir beyanname vermek

ve diğer mirasçılarının muvafakatini aldığına dair resmî bir vesikaya bağlamak şartıyla gazete ve mecmuayı neşre devam edebilir.

b) Mirasçılar arasında, bu kanunda yazılı vasıf ve şartları haiz kimse bulunmazsa, yine bu müddet içinde kanunî vasıf ve şartları haiz bir sahip gösterilmek ve onun tarafından bir beyanname verilmek mecburîdir. Bu madde hükmüne riayet etmeksizin üç aydan fazla gazete veya, mecmua neşredildiği takdirde, 18. madde hükümleri tatbik edilir.

c) Gazete veya mecmua sahibi ve umumî neşriyatı idare eden kimse 12. maddede yazılı vasıflardan birini kaybeder veya tevkif, veya hapsolursa, bir hafta içinde o madde hükmü tamamlanmak lâzımgelir. Bu müddette gazete veya mecmua, başında bulunan yazı işleri müdürünün mesuliyeti altında intişar edebilir.

Bu madde; 1931 de ilk kabul edildiği şeklini muhafaza etmiştir.

a ve b harfleriyle gösterdiğimiz 1. ve 2. fıkrada; sahibinin ölümü halinde gazeteye bir kolaylık gösterilmiştir. Bu durumda dahi, gazete umumî neşriyatı idare eden zatın mesuliyeti altında 3 ay çıkabilecektir. En geç üç aylık müddetten sonra; gazete, kanunî formaliteyi ikmal için:

A. Varsa mirasçılar arasından,

B. Yoksa, dışarıdan aynı vasıfları haiz bir başkasını sahip diye mahallin en büyük mülkiye âmirine bildirecektir. (Bu vasıflar, kanunun 12. maddesinde tesbit kılınmıştır. Şartları haiz olan gazetenin yeni sahibi, 9. maddede istenilen malûmatı havi beyannameyi Hükûmete tevdi edecektir.)

Kanunun, gazetenin yeni sahibini evvelemerde mirasçılar arasından seçmesindeki maksat; hem miras hakkını himaye, hem de gazeteye daha yakından bağlı bulunması farzolan birini iş başına getirmek suretiyle, müessese- nin normal şekilde, aksamadan devamı temin olsa gerektir. Gazetenin yeni sahibi olacak mirasçı; aynı zamanda

diğer mirasçılarının da bu bapta ki muvafakatlerini alacaktır.

Yukarıdaki hükümlere riayet edilmeksizin, 3 aydan fazla gazete veya mecmua neşredildiği takdirde, 18. madde hükümleri tatbik olunur. (Yani, gazete veya mecmua, mahallin en büyük mülkiye âmiri tarafından derhal kapatılır.)

c harfiyle gösterdiğimiz 3. fıkraya göre, sahip veya neşriyat müdürü 12. maddede yazılı vasıflardan (bu vasıflar 12. maddede etraflıca görülecektir) birini kaybeder veya tevkif veya haps olunursa, bir hafta içinde o madde hükmü (yani 12. madde hükmü) tamamlanmak lâzım gelir. Bu bir hafta içinde, gazete veya mecmuanın faaliyetini sekteye uğratmamak için, vazı kanun kolaylık göstermiş, bu müddet esnasında, gazete veya mecmuanın, başında bulunan yazı işleri müdürünün sorumluluğu altında çıkmasına izin vermiştir. Sahibin mahkûmiyet hali de gazeteye tanınan kolaylık, yazı işleri müdürünün aynı hâle düçar olması vaziyetinde düşünülmüş müdür? Fıkra da bu yolda bir açıklık yoktur. Gazetenin neşriyatını fiilen idare eden yazı işleri müdürünün mahkûmiyeti halinde, bir haftalık müddet içinde - yenisinin tâyinine kadar - neşriyatın kimin tarafından idare olunacağı bildirilmemiştir. Sahibinin gaybubeti halinde gazete, yazı işlerini fiilen idare eden zatın mesuliyeti altında çıkabileceği halde, yazı işleri müdürünün gaybubeti halinde sahibin mesuliyeti altında neşrolunabileceğine dair kanunî hiçbir sarahat yoktur. 11. maddenin 3. fıkrasındaki: “Bu müddette gazete veya mecmua, başında bulunan yazı işleri müdürünün mesuliyeti altında intişar edebilir” kaydı ile, hüküm tavzih edilmek istenmişse de; bizzat bu kayıtla, kanunun 9. maddesi hükmü arasında bir tezat vardır; şöyle ki:

A. 4955 sayılı kanunla değiştirilen 9. maddeye göre, yazı işlerinin başında umumî neşriyatı fiilen idare eden kimse bulunur. Kanun nazarında, yazı işlerinden doğacak mesuliyetlere muhatap da budur.

B. Bu zatın mahkûmiyeti halinde yerine kim bakacaktır? Yukarıdaki ifadede “gazete veya mecmua, başında bu-

lunan yazı işleri müdürünün mesuliyeti altında intişar edebilir” denmektedir. Burada kastolunan müdür, bizim şu misalimizde mahkûm olduğunu farzettığımız müdürdür.

C. Su liale göre: ya derhal yeni bir yazı işleri müdürü bulunacak, yahut bu müdür bulununcaya kadar gazete çıkmıyacaktır.

Bu metinlerin tetkikinden anlıyoruz ki: ek kanunlar konulurken, bunlarla eski maddelerin metinleri arasında bir uygulama yapılamıyor ve binaenaleyh, eski ve yeni metinler arasında tezatlar doğuyor. Kanun vazının, 11. maddesinin son fıkrasına; “umumî neşriyatı fiilen idare eden yazı işleri müdürünün tevkihi veya hapsedilmesi halinde, gazete, bir hafta müddetle sahibinin veya umumi neşriyatı fiilen idare eden yazı işleri müdür muvannin mesuliyeti altında çıkabilir” şeklinde bir hüküm eklemesi, idareyi yanlış tefsirlere sürüklememesi bakımından doğru olabilirdi.

6. ONİKİNCİ MADDE:

a) Gazete veya mecmua sahiplerinde aşağıda yazılı vasıf ve kayıtların bulunması şarttır:

aa) Türk olmak,

bb) Yirmi bir yaşını bitirmiş olmak,

cc) Hükümetin müsaadesi haricinde ecnebi bir devlet hizmetinde bulunmuş olmamak veya bulunmamak

çç) Resmî bir makama karşı ecnebi uyrukluğuna iddiasında bulunmuş olmamak,

dd) Kısıtlı olmamak,

ee) Bilfiil Devlet memuru ve asker ve ordu mensubu olmamak (hususî kanunları mâni olmadıkça meslekî ve ilmi gazete ve mecmua çıkarabilirler).

ff) Türk Ceza Kanununun 587. maddesinin birinci fıkrasında yazılı cezaları müstezim suçlarla, 2. babının 3. faslında yazılı 192. madde ve 3. babının 1. faslında yazılı zimmet ve ihtilâs, 2. faslında yazılı irtikâp. 3. faslında yazılı rüşvet ve 229. madde ve 286. maddenin ilk fıkrası ve 278. madde ve 6. babının 3. faslında yazılı sahtekârlık ve 8.

babının 1. faslında yazılı 415. madde ve 416. maddenin son fıkrası ve 419. maddenin 2. fıkrası ve 426, 427, 428. maddelerle 430, 431. maddelerin 1. fıkraları ve 3. faslında yazılı fuhuşa tahrik ve hırsızlık ve yağmacılık ve dolandırıcılık ve hileli iflâs ve emniyeti suiistimal suçlarından biriyle hüküm giymemiş olmak,

gg) Vatan, Millî Mücadele, Cumhuriyet ve inkılâp aleyhinde bulunmaktan herhangi bir mahkeme veya yetkili bir kurul tarafından mahkûm olmamak,

ğğ) Millî Mücadelede işgal altında düşman emellerine hizmet edici neşriyat yapmamış olmak.

Bu madde 2 defa değiştirilmiştir:

A. 3518 sayılı kanunla, 1881 sayılı kanunun 20 olarak tesbit ettiği bb) bendindeki yaş haddi, 21 e çıkarılmıştır. Yine bu kanunla; maddenin eski metninde bulunan J bendindeki “854 sayılı kanun mucibince Devlet hizmetinde kullanılmamasına karar verilmiş olmamak” şeklindeki hüküm kaldırılarak, onun yerine “suişöhret eshabmdan bulunmamak” kaydı eklenmişti.

B. 4955 sayılı kanunla, sahiplerin yüksek okul veya lise mezunu olmaları ve suişöhret eshabmdan bulunmamaları hakkındaki bentler çıkarılmıştır.

12. madde, yukarıdaki hüviyetiyle, gazete veya mecmua sahiplerinde bulunması gereken vasıfları tesbit etmektedir.

1931 yılında, maddenin ilk müzakeresi sırasında bilhassa tahsil kaydı üzerinde durulmuş, gazete sahiplerinin “yüksek mekteplerden veya lise ile buna muadil diğer mekteplerden şهادetnameli olmak” mecburiyetleri üzerinde münakaşalar olmuştur.

Esasen kanun metninde aynen mevcut bulunmuş olan yukarıdaki ibarenin ifadesi sakat ve tezatlıdır. Çünkü: gazete sahiplerinin yüksek mekteplerden veya lise ile buna muadil diğer mekteplerden şهادetnameli olmaları kaydı konmakla, tahsil derecesi açıkça tâyin edilmiş olmamaktadır.

Bu mesele (yani tahsil derecesi kaydı) maddenin mü-

zakeresi sırasında ortaya atılmış ve Muhtelit Encümen Mazbata Muharriri bu ifadenin “yüksek mektep bulunan yerde yüksek tahsil mecburiyetini, bulunmayan yerde îsc tahsilinin kifayetini” tazammun ettiğini beyan etmiş ve madde bu mânada reye konularak kabul olunmuştur. Buna rağmen, kanun metni açık bir ifade taşımadığından tatbikatta gazete veya mecmua çıkarmak için lise mezunu olmak şartı kâfi görülmüştür.

4955 sayılı kanunla, tekml bentle birlikte, bu yanlışlık da kalkmış oluyor.

4955 sayılı kanunun gerekçesinde, tahsil kaydının neden dolayı kaldırıldığı şöyle ifade edilmektedir:

“Gaazete veya mecmua çıkarmak için her daim yüksek mektep veya lise mezunu bulmaya imkân yoktur. Bundan başka tahsil şartı, fiiliyatta muvazaalara da yol açmaktadır. Şöyle ki: Sahip veya neşriyat müdürü olarak gösterilen ve ayda muayyen bir para mukabilinde bu vazifeleri üzerlerine almış olan bu vasıftaki kimselerin, gazetenin idaresi veya neşriyat işleriyle fiilen bir alâkalan bulunmadığı ve gerçekte gazetenin idare ve neşriyat işlerinin resmî bir tahsili bulunmayan ve fakat gazetecilik mesleğinde yetişmiş ve tecrübe kazanmış olan kimselerin ellerinde bulunduğu müşahede edilmektedir. Şu halde, tahsil kaydının ameli bir faydası mevcut değildir.”

“Kitap ve broşür çıkarmak için hiçbir tahsil kaydı aranmadığına göre, gazete veya mecmua çıkarmak isteyenlerde bu kayıt ve şartların aranmasını haklı gösterecek bir sebep bulmak da güçtür. Başmuharriri diğer muharrirlerden ayıracak ve başmuharrirde ayrıca birtakım kayıt ve şartların bulunmasını icabettirecek bir sebep bulunamaz. O halde, başmuharrirlerde, diğer muharrirlerde olduğu gibi tahsil kaydının aranmasına lüzum görülmemektedir. Binaenaleyh, bu sebeplerle gazetenin sahibi ve yazı işlerini fiilen idare edenlerle başmuharrirlerde tahsil kayıt ve şartının kaldırılmasının yerinde olacağı sonucuna varılmıştır.” (1)

(1) T. B. M. M. Tutanak Dergisi, S. Sayısı: 49.

Muhtelit Encümenin yukarıdaki esbabı mucibesi; tahsil kaydının pratik bir fayda istihsal edemediğini, üstelik antidemokratik bir zihniyete yol açtığım açık bir şekilde izah etmektedir. Yeni kanun, başyazarda dahi tahsil kaydı aramamak suretiyle; diplomayı değil şahsiyeti kıymetlendirmiş, bütün vatandaşlara gazetecilik mesleğinde ve fikir hayatında müsavi rekabet ve çalışma şartları tanımıştır.

4955 sayılı kanunla, “suişöhret eshabından bulunmamak” kaydı da kaldırılmıştır. Gerçekten bu tâbir; vatandaşların karakter ve durumunu kesin olarak vuzuhlandıracak bir tâbir değildir. Bu, şahsî kıymet hükümlerine bağlı bir tâbirdir. Bu itibarla kimin suişöhret eshabından olduğunu tesbit de güçtür. Bu kayıtlı gazetecilik ahlâk sahibi insanlara inhisar ettirilmek isteniyorsa (ki şüphesiz bu istenmektedir), maddenin asıl metindeki G bendi yeter bir sarahat teşkil etmez mi? “Suişöhret” tâbiri indi olduğu ve etraflı tefsire yol açtığı için, idare âmirini yapacağı tetkikatta yanılabilir. O itibarla, bu hükmün kaldırılmasında icabet vardır, diyeceğiz.

4955 sayılı kanunla, maddenin değiştirilen hükümlerini böylece gördükten sonra, maddenin bugünkü bünyesi üzerinde kısaca duralım:

a) ile gösterdiğimiz 1. fıkranın 9. bendi de gazete veya mecmua sahibinde aranacak vasıfları tesbit eylemektedir. Yani, şahsî ahvale müteallik hususlar gözden geçirilmektedir.

I. fıkranın 2. bendindeki yaş haddi; 1881 sayılı kanunun ilk şeklinde 20 olarak tesbit olunmuş, 3518 sayılı kanunla 21 e yükseltilmiştir. Kanun vazının burada, cezaî ehliyet meselesini düşünerek, miktarı yükselttiğini kabul etmek lâzımdır.

Maddenin 3. bendindeki hüküm; gazete sahibinin geçmişte ve bugün Hükümet müsaadesi dışında, yabancı bir devlet hizmetinde bulunmamış olmasını âmirdir. Millî duygulara ve vatan selâmetine bağlılığa bir karine teşkil etmesi bakımından, bu bent hükmü hem önemli, hem fayda-

lıdır. Vaktiyle yabancı bir devletin hizmetinde ve emrinde valıymış bir Türkün, çıkaracağı gazete veya mecmuada o devletin menfaatlarını müdafaa etmiyeceğini kim temin edebilir? Fakat meselâ; Amsterdam'da bulunan bir Türk, Hükümetimizin müsaadesini almak suretiyle, oradaki Finlandiya Fahrî Konsolosluğunu ifa etmiş olsa, şüphesiz bu vatandaşın gazete veya mecmua çıkarmak hakkı baki kalacaktır.

çç) ile gösterdiğimiz 4. bend hakkında da aynı millî görüşün çerçevesi içinde izahlar yapmak mümkündür.

5. bend; kısıtlı (mahcur) olmamak şartını koymaktadır. Medenî Kanun mucibince; bir aktin sıhhati için, tarafların tasarruf ehliyetine sahip olmaları lâzımdır. Bu itibarla, Devlet veya fertlerle akit yapacak şahsın; mahcur bulunmaması şarttır. Gazete açacak bir şahsın da her şeyden önce cezaî ehliyeti haiz olması zarureti vardır.

Böyle olunca kısıtlı tâbirini “Cezai ehliyetten mahrum” mânasına olmak lâzımdır.

6. bende göre; gazete veya mecmua çıkarabilmek için, bilfiil Devlet memuru ve asker ve ordu mensubu olmamak lâzımdır. Yalnız, Devlet memurları ve ordu mensupları meslekî ve İlmî mahiyette gazete veya mecmua çıkarabileceklerdir. Bu bendde ayrıca bir sarahat bulunmamasına rağmen; Devlet memurları edebî gazete veya mecmua da çıkarabilmektedirler.

Kanun vazının, sivil veya asker Devlet memurlarının, gazete veya mecmua çıkarmak hakkını tahdit, etmesinin başlıca 3 sebebi olabilir;

788 sayılı Memurin Kanununa göre; memurların siyasetle iştigal etmeleri yasaktır. (Madde: 9). binaenaleyh; bir memurun siyasi gazete veya mecmua çıkarması, kanundan ötürü (De par la loi) menedilmiş bulunmaktadır. İkinci sebep şu olabilir: Memurun gazete çıkarması; aslî (objektif) ödevini gereken alâka ve dikkatle yapmasına engel teşkil eder. Devletin gayesi ise; memurunu, - mesleği ne olursa olsun - sahası dahilinde ihtisas ve liyakat sahibi kılmaktır. Gazetecilik gibi bilhassa zamana ve emeğe

ihtiyaç gösteren bir meşguliyetin, memurun aslî vazifesi ni sekteye uğratacağı muhakkaktır. Üçüncü sebep olarak şunu zikredebiliriz: Gazetecilik ve mecmuacılık bir ticarettir. Gazeteciliğin bazı memleketlerde sanayi haline geldiği ve mühim kapitalist müesseseler olduğu malumdur. Bizim mevzuatımızda ise, ticaret hem Memurin Kanununun 8. madesiyle, hem de Ticâret Kanunumuzun hükmüyle memurlar için yasak edilmiştir. Yalnız, İlmi, meslekî ve edebî mecmuacılık bugün için memleketimizde bir ticaret mevzuu olmaktan henüz uzaktır. Memurların kültür ve fikir sahasında yükselmeleri bakımından, kendilerine kanun tarafından mecmua çıkarmak müsaadesinin verilmesi elbette ki hayırlı ve faydalı bir iştir. Kanun vazıı, memurlara meslekî alanda gazete ve dergi çıkarmalarına müsaade vermekle, onların meslekî bilgilerinden faydalanmayı ve faydalandırmayı da düşünmüştür. Yalnız bu mesainin ait olduğu mesleğin ilim tarafına inhisar etmesi ve hiç bir suretle siyasetle ilgili bulunmaması şarttır.

Maddedenin 7. bendinde, gazete ve mecmua çıkarmaya mâni mahkûmiyetler sıralanmaktadır. Yaptıracağı İdarî incelemelerde idare âmirini bilhassa ilgilendireceği için, bu mahkûmiyetleri burada da sayalım:

A. Muvakkat ve müebbet ağır hapis ve beş seneden fazla hapis ve hidemati âmeden müebbeden mahrumiyet ve müebbet sürgün cezası.

B. Bir kimsenin namusunu ihlâl edecek veya itibarım kıracak bir maddeyi matbuat vasıtasıyla ifşa eylemek, yahut bu yolda isnadatta bulunmak tehdidiyle kendisinden para almak, yahut başka türlü menfaat istihsal etmek suretiyle hüküm giymek,

C. Zimmet,

Ç. ihtilâs,

D. İrtikâp,

E. Rüşvet,

F. Memuriyeti sebebiyle kendisine tevdi kılınan veya ıttılama müsadif olan vesikalar, kararlar ve emirleri va-

sair tebligatı başkasına ifşa veya neşir ve ilân etmek, yahut her nasıl olursa olsun başkalarının vukuf ve ıtılâmı kolaylaştırmaktan mahkûm olmak,

G. Yalancı şahitlikten dolayı mahkûm olmak,

Ğ. Resmî meclisler âzasından, yahut Devlet memurlarından biri nezdinde hatır sayıldığını yahut onlarla münasebeti bulunduğunu iddia ederek, haklarında vukubulacak tavassuta medarı teşvik yahut mükâfat olmak üzere, yahut âza veya memurun himayesine mukabil onlara verilmek yahut onlara verilmesi lâzım gelen hediye veya mükâfata sarfolunmak bahanesiyle kendi, yahut başka bir kimse hesabına akçe veya sair menfaat almak veya kabul etmek veya bunların verilmesine vaad almaktan dolayı mahkûmiyet.

H. Sahtekârlık,

I. Irz ve namusa tasaddiden ötürü mahkûmiyet,

î. Alenen fiili şeni icra etmekten ötürü mahkûmiyet,

J. Müstehcen ve hayâsızca neşriyat ve bunun ticaretini yapmaktan ve ilân etmekten dolayı mahkûmiyet,

K. Kız, kadın, erkek kaçırmaktan mütevellit mahkûmiyet,

L. Fuhşa tahrik,

M. Hırsızlık,

N. Yağmacılık,

O. Dolandırıcılık,

Ö. Hileli iflâs,

P. Emniyeti suiistimal.

Suçlarından dolayı mahkûmiyetler, bir vatandaşı gazete açmak hakkından meneder.

Maddenin 8. ve 9. bendleri gayet açık olduğu için üzerlerinde durmaya lüzum görmemekteyiz.

7. ONÜÇÜNCÜ MADDE:

a) Türkiye’de ecnebilerin gazete ve mecmua çıkarması, mahallî hükümetlerin ayrıca müsaadesine ve umumî neşriyatını idare edecek olanın Türk vatandaşı olmasına bağlıdır.

b) Bu gazete ve mecmualar Cumhuriyet Hükümetinin dahilî ve haricî siyaseti aleyhinde neşriyat yapamazlar.

c) Bu maddeye muhalif neşriyatta bulunanlardan, verilen hususî müsaade istirdat olunur.

Metinden de anlaşılacağı üzere, yabancılar, Türkiye’de gazete veya mecmua çıkarmak için 2 şartı bir arada gerçekleştirmek zorundadırlar:

A. Mahallî hükümetlerden müsaade alacaklardır.

B. Çıkaracakları gazete veya mecmua için, yazı işlerini fiilen idare edecek kimseyi Türk tebaasından seçeceklerdir.

Yine bu madde hükmünden, idareye 2 ödevin düştüğünü anlıyoruz:

A. Yabancıların çıkaracakları gazeteler için, mahallî hükümet tetkikat (12. maddedeki vasıflardan bazılarını haiz olması) yaptıktan sonra, mahzur görmediği takdirde, müsaade verecektir. Yani, yabancılar, Türklerin müsaade almadan gazete çıkarmak haklarından faydalanamayacaklardır. Bu müsaadenin de gazete daha çıkmadan istihsal olunması şarttır. Kanundaki “mahallî hükümetler” tâbiri hatalıdır. “Mahallî hükümet” tâbirini kullanmak gerektir. Bu tâbirden de idare amirliklerini değil, iktidar hükümetini anlamak lâzımdır.

Mahallî idare âmirliği, hükümetin muvafakatini aldıktan sonra tahkikatını yapar ve bu tahkikat üzerine müsaadeyi yine hükümet verir.

B. c fıkrasından anlaşıldığına göre, yukarıdaki iki fıkraya aykırı hareket olunursa, verilen izin geriye alınacaktır. Yani, mahallî hükümet, İdarî bir şekilde vermiş olduğu izni, yine İdarî yolla geriye alacak, gazeteyi kapatacaktır.

8. ONBEŞİNCİ MADDE:

“Gazete veya mecmuanın yazı işlerini fiilen idare eden kimsenin 12. maddede yazılı vasıf ve kayıtları haiz olması şarttır.”

Maddenin, 4955 sayılı kanunla değiştirilmeden önceki şekli şöyle idi:

“Gazete veya mecmuanın başmuharriri ile umumî neşriyatını, idare eden zatın yüksek mektepten mezun olması ve bunlarla umumî müdür ve yazı işleri müdürünün 12. maddede yazılı diğer vasıf ve kayıtları haiz bulunması şarttır.”

Maddenin eski hükmüne göre, gazetenin başyazarı ve umumî neşriyat müdürü de tıpkı sahibi gibi tahsil kaydına tabi tutulmuştu. Gazete sahibinin, en az lise mezunu olması şartına karşılık, başyazarın ve neşriyat müdürünün yüksek tahsil görmüş bulunması kabul olunmuştu.

Son kanunla; her türlü tahsil kaydı da kaldırılmaktadır. Yazı işlerini fiilen idare eden kimse ile başyazar hak- kındaki tahsil kaydının realitelere uymadığı ve üstelik demokratik bir kayıt bulunmadığı açıktır. Bü noktai nazara ait mucip sebepler, i 2. maddede gazete veya mecmua sahibinin tahsil durumu gözden geçirilirken serdedilmiştir; burada tekrara mahal görmüyoruz.

Yalnız; 4955 sayılı kanun, tahsil kayıtlarını tamamen kaldırdığı halde, kanunun sonundaki muvakkat B maddesi; tahsil kaydından muaf olacak başyazar, sahip, yazı işlerini fiilen idare eden müdürlere ait bir hüküm ihtiva eylemektedir. Tahsil kayıtlarının tamamen kaldırıldığına göre, bu geçici maddeye hiç lüzum yoktur. Bu cihet, kanun vazımın gözünden kaçmış olacaktır.

9. ONYEDİNCİ MADDE:

a) Beyannameyi alan en büyük mülkiye âmiri, beyanname münderecatını mahsus defterine kaydettirdikten sonra karşılığında bir alındı verir.

b) Beyanname, kanunun aradığı malûmatı ihtiva etmediği takdirde, en büyük mülkiye âmiri 3 gün içinde ikmalini ister. Noksanlar, bu müddet içinde tamamlanmazsa, beyanname verilmemiş sayılır. Beyanname, hakikate uygun olmadığı takdirde, 18. madde hükmüne tevfikân takibat icrası için, keyfiyet savcılığa bildirilir.

c) Gazete veya mecmuanın sahibi ile yazı işlerini fii-

len idare edecek olanlar, kanunî vasıf ve şartları haiz bulunmadıkları takdirde de beyanname verilmemiş sayılır.

Bu maddenin iik şekli şöyle idi:

“Beyannameyi alan en büyük mülkiye memuru beyanname münderecatını mahsus defterine kaydettirdikten sonra, beyanname sahibine bir ilmühaber verir ve en kısa müddet içinde beyanname muhteviyatının hakikate muvafık olup olmadığını tahkik ve alacağı neticeye göre 18. madde hükmünce hareket eder.”

Madde, 3518 sayılı kanunla aşağıdaki şekle konulmuştur;

“Beyannameyi alan en büyük mülkiye âmiri, beyanname münderecatını mahsus defterine kaydettirdikten sonra, en kısa müddet içinde beyanname muhteviyatının hakikate muvafık olup olmadığını ve gazete veya mecmua çıkarmak isteyen kanunî vasıf ve şartları haiz bulunup bulunmadığını tahkik ederek, neticeye göre ruhsatname verir.”

Görülüyor ki, maddenin bundan önceki hükümleri 4955 sayılı kanunla değiştirilmiş, ruhsatname alınması şartı da kaldırılmıştır. İdarî makama sadece bir beyanname verilecektir. Bu beyanname, kanunun aradığı şartları ihtiva etmediği, hakikata uygun olmadığı ve gazetenin sahibi ile yazı işlerini fiilen idare edecek olan kimse kanunun aradığı vasıf ve şartları haiz bulunmadıkları takdirde, beyanname verilmemiş sayılacaktır. Maddenin son şeklinde buna dair bir sarahat mevcuttur.

Yapılan son değişiklik sırasında bu madde hükmü üzerinde B. M. M. nde esaslı tartışmalar olmuştur.. Muhalefet adına söz alan bazı milletvekilleri bu maddenin idare âmirlerine verdiği yetkiyi tenkid etmişlerdir. Demokrat Milletvekillerinden F.H. Demirelli (İstanbul) maddeye şöyle bir itirazda bulunmuştur:

“Fihakika beynamede eksik cihetler kalmışsa ikmal ettirmek doğru olur. Kezalik hakikata mugayir beyan iddiası varsa, bunun da bilmuhakeme sabit olması icabeder. Yoksa yalnız mülkiye âmiri (bu hakikata mugayir-

diı) (zabitanın tahkikatına itimadım vardır, binaenaleyh beyan hilafı hakikattir, gazeteyi kapatıyorum) diyememelidir. Kalıyor gazete sahibi yahut neşriyat müdürünün kanunî vasıf ve şartları haiz olup olmadığı meselesi. Bunun tesbiti de mahkemeye ait bir iştir.” (1).

H. Ş. Adal (Bolu), İçişleri Komisyonu adına yukarıdaki tenkidi cevaplandırmaktadır:

“Gazete sahiplerinin kanunî vasıfları müşahhas ve isbatı derhal mümkün olacak şeylerdir. Türk olmak. Bunun isbatı için hüviyet cüzdanının ibrazı kâfidir. Bunun için mahkemeye gitmeye, delil aramaya lüzum yoktur. İdare âmiri hüviyet vüzdanı soracak ve bu da kâfi gelecektir. Arkasından ecnebi bir devlet hizmetinde bulunmamak v.s. geliyor. Kanunî vasıfları haiz olmak meselesinde idare âmirinin salâhiyeti aşıkârdır. Bunları derhal takdir etmek imkânına sahiptir. Bu vaziyet karşısında, gazete sahibi kanunî evsafını yanlış bildirirse, başka tahkikat yolu aramaya lüzum yoktur. O vakit beyanname verilmemiş sayılacak ve idare âmiri gazeteyi kapatacaktır.” (2).

Adalet Bakanı M. Ökmen de, (Ankara), 17. maddenin, matbuata İdarî bir reiiim getirmediğini şu sözlerle isbat etmektedir:

“Bugün, elimizdeki kanunla, hiçbir zaman ne neşriyattan ve ne de haber alıp vermesinden dolayı İdarî makamlara, idare âmirine, valiye ve Hükûmete ve Hükûmet mefhumundan anlaşılan Bakanlar Kuruluna asla gazete kapatmak salâhiyeti verilmemektedir.

“Binaenaleyh, tekrar ediyorum :Tesis buyurduğunuz rejim, matbuat için en ileri cemiyetlerde câri olan ve İdarî zihniyetten uzak tamamıyla adlî ve hukukî bir rejimdir. 17. madde, idare âmirine, neşriyattan dolayı, yazdığı fikirden dolayı, aldığı bir haberi okuyucularına bildirdiğinden dolayı gazete kapatmak salâhiyetini vermez, bu asla mevzuubahis değildir. Fakat evvelce, 17. maddeye göre,

(1) B. M. M. Tutanak Dergisi, Onbeşinci Birleşim zabıtları, S: 353.

(2) Aynı Dergi, S: 358.

gazete çıkarmak için bir ruhsat almak lâzım gelirken, bu ruhsatın yanında bir beyanname vermek mecburiyeti de vardı. İdare âmiri ruhsatı, beyannameye göre verirdi. Biz, bunu dahi mevsimi geçmiş, zararlı bir taktik telâkki ettik, ruhsatı kaldırdık.” (3).

Yukarıdaki mülâhazalar, madde hükümlerini tam teşrih eder mahiyette olmayıp, maddenin konulmasına hâkim olan siyasî prensiplerin ve sosyal düşüncülerin izahı mahiyetindedir. Parlâmento müzakerelerinin daha çok politik olduğunu düşünerek ve bu işle ilgili encümen tartışma zabıtlarının ne yazık ki elimizde bulunmadığını ilâve ederek, madde üzerinde kısaca bir tahlil yapalım:

1. a) fıkrası açıktır.

2. b) fıkrasına göre: beyanname, kanunun istediği malûmatı ihtiva etmezse, idare âmiri, 3 günlük bir mühlet verir, yani gazeteyi kapatmaz. Bu müddet, İdarî bir suplestdir. Eğer bu mühlet sonunda da, beyanname istenilen malûmatı havi olarak idare makamına tevdi olunmazsa, beyanname hiç verilmemiş sayılır. Beyanname verilmeden açılan, yâni kanun dışı iş yapan gazeteye karşı tatbik olunacak müeyyide onu kapatmaktır.

Eğer, yapılan zabıta tahkikatına nazaran, beyanname muhteviyatının hakikate uygun olmadığı tesbit edilirse, 18. madde hükmüne dayanılarak gazete, idare âmiri tarafından derhal kapatılır ve ayrıca T.C. K. nun 343. maddesi gereğince muamele yapılması için keyfiyet C. Savcılığına bildirilir.

3. c) fıkrasına göre: yaptırılan zabıta incelemesine göre, gazete sahibiyle, yazı işlerini fiilen idare edecek olan zatlar, kanunun istediği vasıfları haiz değilse, verdikleri beyanname verilmemiş sayılacak, yani yine 18. madde delâletiyle gazete veya mecmua kapatılacaktır.

Muamelenin bu safhasında adli bir tahkikat düşünülemez. Çünkü, yapılacak iş adli bir iş değildir. Tamamiyle İdarî bir tasarruftur. Tahkikatın da bizzat idare tarafın-

(3) Aynı Dergi, S: 355 - 356.

dan yaptırılması, hem kanun, hem de mantık icabıdır, Dünyanın hiçbir yerinde, İdarî bir makama tevdi olunacak bir beyanname üzerinde, bir hâkimin zabıta tahkikatı yaptırdığı yahut hüküm verdiği görülmemiştir.

Yalnız 17. maddede, idarenin yapacağı tahkikatın müddeti, başka bir tâbirle, idarenin kaç gün içinde tahkikat yaptıracağı bildirilmemiştir. Bu müphemiyet gazete aleyhine neticeler tevhit edebilir. Şöyle ki, gazete beyannamesini verir, çıkmaya başlar ve çıkmakta devam edebilir. iyiniyet sahibi olmıyan bir idare, beyanname muhteviyatını tasvip etmiş görünerek, bir müddet sonra gazete veya mecmuayı kapatabilir. Bu müddet tasrih edilmiş olsaydı, gazete ve dergiler için bir teminat olarak telâkki olunabilirdi. Yine 17. maddeye göre idare, yapacağı tahkikatta, gazete veya mecmuanın daha Önce 50. madde hükmüyle kapatılıp kapatılmadığı hususuna da dikkat etmelidir.

10. ON SEKİZİN Cİ MADDE.

a) Yukarıdaki maddeler hükmüne aykırı olarak neşredilen gazete veya mecmua en büyük mülkiye âmirinin emriyle derhal kapatılır ve aşağıdaki cezaî hükümler uygulanır :

aa) Beyanname vermeksizin neşredilen gazete veya mecmuayı neşredenlerden 500 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezası ile beraber 500 liradan eksik olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.

bb) Beyanname muhteviyatının hakikat hilafı olduğu anlaşılırsa Türk Ceza Kanununun 343. maddesi hükmü uygulanır.

cc) Bu suretle neşredilen gazete veya mecmua vasıtasıyla bir suç işlendiği takdirde bunun cezası da ayrıca verilir.

Maddenin aa) bendinin ilk şekli şöyle idi: “Beyanname verilmeksizin neşredilen gazete veya mecmuayı neşredenlerden 100 liradan 500 liraya kadar ağır para cezası alınır. Tekerrürü halinde bir aydan altı aya kadar hapis

cefası iie beraber üç yüz liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.”

Bu bend, 3518 sayılı kanunla şu şekle konulmuştur:

“Ruhsatname alınmaksızın neşredilen gazete veya mecmuyı neşredenlerden 100 liradan 500 liraya kadar ağır paha cezası alınır. Tekerrürü halinde bir aydan altı aya kadar hapis cezasıyla beraber 300 liradan aşağı olmamak üzere ağır para cezası hükmolunur.”

Yukarıda tamamını yazdığımız madde metni; 20.IX.1946 gün ve 4955 sayılı kanunla kabul edilen son seklidir. Bu madde, yukarıda zikrolunan muayyen hallerde idare âmirine gazeteyi derhal kapatmak salâhiyetini tanımaktadır. Ruhsatname usulünün kaldırılmasından ötürü, maddenin aa) bendindeki “ruhsatname alınmaksızın” cümlesi yerine “beyanname verilmeksizin” tâbiri konulmuştur.

Bu maddenin müzakeresi sırasında T. B. M. M. nde hararetli prensip münakaşaları olmuştur: Demokrat Parti Milletvekilleri; kanunda adli bir karakter mevcut olduğu iddiasına rağmen, gazetenin İdarî yolla kapatılabilmesi keyfiyetinde bir tezat görmüş, bu yetkinin doğrudan doğruya mahkemelere verilmesi hususunda ısrar etmişlerdir.

Bu tenkidi, C. H. P. Milletvekillerinden H. Karagülle (Konya), şöyle cevaplandırmaktadır: “Prensip olarak gazete kapatmak hakkı bu kanunun kabul ettiği esaslara göre mahkemelere aittir.

“Fakat ne için bı mevzuda gazete kapatmak hakkı idare âmirlerine verilebiliyor? Buradaki hâkim maksat şudur: Bir defa Medenî Kanunda ve ona müsteniden yakında Meclisten çıkan Dernekler Kanununda da buna ben- ziyan bir hüküm vardır. Denmektedir ki: beyanname verilmeden cemiyet kurulursa, bunu idari makamlar derhal kanun dışı sayarak meneder. Ama, hiçbir cemiyet, beyannameyi verdikten sonra hukukî teşekkülü için ayrıca bir ruhsatname almaya mecbur değildir. Tıpkı matbuat da bir âmme müessesesi telâkki edildiği için bunda da ruhsatname esası kabul edilmemekle beraber, Hükümete be-

yanı malûmat etmek âmme menfaatları bakımından lüzumlu ve zarurî görülmüştür. Şimdi, öyle bir beyanname vermişse ve beyannamede bir noksan yoksa, gazete, neşriyatına devam edip gidecektir. Fakat, beyanname vermemiş ise, hukukî bünye, Türk Kanunlarına göre teke v~ v ü n etmemiştir. Bunun içindir ki, hukukî hüviyet iktisap etmediği için, işin mahkemeye intikaline hiç hacet kalmadan idare âmirine bu gazeteyi kapatmak hakkının verilmesi pek tabiidir. Bunun için burada ne hukuk telâkkileri ve ne de başka mülâhazalar düşünülemez.” (1).

Görülüyor ki, 18. madde ile idare âmirine muayyen hallere inhisar etmek şartıyla tanılan gazete kapatmak salâhiyeti; tam'amlanmıyan ve henüz hukukî mahiyet iktisap etmemiş İdarî tasarruflara karşı konmuş İdarî müeyyidelerdir. Nasıl medenî haklara sahip olabilmek için ceninin sağ olarak doğması hukuken şart ise; bir gazetenin de, hukukî müessese olarak mahkeme karşısında muhatap olabilmesi için usulüne uygun teşekkül etmesi, başka bir deyimle, hukukî sıhhat içinde doğması, teşekkül etmesi gerektir. Son muameleye kadar yapılan faaliyetlerin hepsi İdarîdir. Yapılan en son tahkikat da, beyanname muhteviyatının hakikata uygun bulunduğunu gösterince, artık kanun nazarında gazete müessesesi hukukî sıhhati haiz, kâmil bir müessese olarak tanılır. Bundan sonradır ki*, bu gazeteyi kapatmak hakkı idareye değil, ancak mahkemeye ait olabilir.

Kaldı ki, 18. maddedeki ifade dikkatle okunursa görülür ki, burada idareye bir takdir hakkı dahi bırakılmamıştır. Yani, idare âmiri gazeteyi kapatabilir, denmemiştir» Kapatır denmiştir. Yani, idare âmiri, burada, muayyen bir kanunî hükmün infaziye mükellef tutulmuştur. Şu halde, bu maddeyle idareye tanılan salâhiyet, tamamen hukukîdir. Akademik münakaşası ve izahı yapılabilir bir keyfiyettir.

Maddenin a) ve b) bendleri üzerinde ayrıca durmaya lüzum görmüyoruz, c) bendi üzerinde kısaca duralım:

(1) B.M.M. Tutanak Dergisi, Onbeşinci Birleşim zabıtları., £L 361/62.

Bu bend hükmüne göre, gerek beyanname vermeksizin, gerek muhteviyatı hilâfı hakikat beyanname vererek neşrolunan gazete veya mecmua vasıtasıyla bir suç işlendiği takdirde, bunun cezası da ayrıca verilir. Demek oluyor ki; muvazaalı şekilde çıkmış bir gazete veya mecmua mevcut ise, idare âmiri bunu derhal kapatıracak, aynı zamanda cezaî takibat yapılması için evrakı adliyeye tevdi eyliyecektir. Bu arada, eğer neşrolunan gazete veya mecmuadaki herhangi bir yazı suç unsuru ihtiva ediyorsa, bu cihetin de ayrıca savcılık tarafından takibi icabedecektir.

Demek oluyor ki, 18. maddeye göre, sonradan beyanname muhteviyatında değişiklik olmuş ve bu değişiklik idare makamlarına bildirilmemişse, gazete veya mecmua sâdece kapatılmakla iktifa olunur. Yoksa adli kovuşturma yapılmaz. Eğer verilen beyannamede hilâfı hakikat beyan varsa o takdirde gazete veya mecmua hem kapatılır, hem de ayrıca adli kovuşturma yapılır.

11. YİRMİNCİ MADDE.

“Gazete veya mecmuaların her nüshasından ikişer tanesi günü gününe ve tevvii takip eden mesai saatinde gazete veya mecmuaların çıktığı yerin en büyük mülkiye memuru ile Cumhuriyet Müddeiumumisine verilir. Verilmeyen her nüsha için 5 lira ve tekerrürü halinde her nüsha için 10 liradan aşağı olmamak üzere 25 liraya kadar ağır para cezası hükmolunur.”

Madde hükmü gayet acıktır. Bulunduğu yerin emniyet, asayiş ve umumî sükûnundan birinci derecede mesul bir âmir sıfatıyla idare üstü; cemiyetin, umumî efkârın pek mühim bir rûknü olan matbuatın durumunu, gidişini; rengini elbette ki pek yakından takip edecektir. Vukuu muhtemel bazı hâdiseleri de matbuat vasıtasıyla haber alıp, keşfetmek ve böylece önlemek de yine idare üstünün vazifesi cümlesindendir. Ayrıca umumî idareyi ilgilendiren her türlü yazı ve şikâyet ve dileklerle de alâkadar olup, bunları kanunî mercilerine ve ilgili servislere tevdi etmek ve cevaplandırmakla, da yine idare üstleri ödevlerini yapmış olacaklardır.

Savcılığın gözünden kaçan ve suç konusu teşkil eden neşriyattan dolayı ve bilhassa âmme dâvası ikamesini gerekli kılan hallerde ilgili makamın dikkatini çekmek, yine idare makamlarının görevlerindendir.

Bu keyfiyetin temini için de, gazete idarehanelerinin neşriyatlarını muntazam ve ikişer nüsha olarak, gazete veya mecmua dağıtımını takibeden resmî mesai saatinde idare makamlarına tevdi cylemeleri lâzımdır.

12.YİRMİ BİRİNCİ MADDE.

a) Her gazetenin ve mecmuanın istihdam edeceği muhbir, muhabir, muharrir, ressam, fotoğrafçı, musahhih ve idare müdürü ile idare haricinde abone kaydına veya ilân almaya memur olanların isimleri, mahallin en büyük mülkiye. memuruna bildirilir. Bunların onikinci maddede yazılı olan suçlardan biriyle mahkûm bulunmaması ve suişöhret eshabından olmamaları ve yirmi bir yaşını bitirmiş bulunmaları şarttır. Musahhihten gayri yukarıda yazılı diğer müstahdemlerin mensup oldukları gazete veya mecmuadan verilmiş ve mahallin en büyük mülkiye âmirliğince tasdik olunmuş hüviyet varakasını hâmil olmaları şarttır. Bu madde hilâfına hareket edenler ve bunları istihdam eden gazete ve mecmua sahipleri T. C. K. nun 526. maddesi mucibince cezalandırılır. Kanunî bir mâni yokken beyannamelerinde bildirdikleri intişar devrelerini ardı sıra ve mükerreren beş defa geciktiren gazete ve mecmua namına idarehanesi haricinde abone kaydı için verilen hüviyet varakası geri alınır.

Bu madde hükmü, gazete ve mecmualardan muayyen telif hakkı almayan yardımcı muharrirler hakkında mecburî değildir,

Madde, 3518 sayılı kanunla değiştirilmiştir. Bu değişiklik hükümlere yalnız musahhihleri dahil eden bir değişikliktir.

Maddeden anlaşıldığı üzere, gazete ve mecmualarda çalışanlar ve matbuaları satanlar hakkında konulmuş olan bu hükümler, idare âmirlerini yakından ilgilendirmektedir. Gazetenin hem merkez teşkilâtına (idare müdürü, fotoğrafçı-

rafçı, musahhih, merkez muhabiri), hem de taşra teşkilâtına (abone memuru, taşra muhabirleri gibi) dahil olanlar ve gazete müstahdemlerinin isimleri mahallin en büyük mülkiye amirliğine bildirilecektir. Bu gazete müntesipleri-nin, 12. maddede yazılı suçlardan biriyle mahkûm olmamış bulunmaları şarttır. (Tabiatıyla bunlar hakkında gerekli inceleme de yine idare makamları tarafından yapılacaktır).

Yukarıda isimleri sayılı gazete müstahdemlerinin ve memurlarının 21 yaşım ikmal etmeleri, yine bu maddenin sarahati iktizasındandır. Yalnız, maddede bir haşiv vardır: “Suişöhret esbabından” ’ kaydının bu madde metninden de çıkarılması doğru olurdu. Zira 12. maddenin müzakeresinde bu tâbir üzerinde ısrarla durulmuş ve tâbir madde metninden çıkarılmıştır. Binaenaleyh, başka bir maddede bulunması doğru olmaz.

Ayrıca; musahhihten gayrı, gazete ve mecmuanın her müstahdemi mahallin en büyük mülkiye âmirliğince tasdik kılınmış hüviyet varakasını taşıyacaktır, Gazeteyle fiili rabatası olanların hüviyet ve şahsî vasıflarını tesbit bakımından alınmış olan bu tedbir, İdarî bir tedbirdir ve herhalde, gazete gibi çok mühim bir müessesenin elemanlarını! hüviyetleri vasıtasıyla kontrolü ele, cemiyet ve âmme intizamı için faydalıdır.

Yukarıdaki hükümlere riayet edilmediği takdirde tatbik olunacak müeyyide, T. C. K. nun 526. maddesinde zik- rolunmuştur. Cezası; 1 aya kadar hafif hapis veya 50 liraya kadar hafif para cezasıdır.

Ayrıca, kanunî bir engel olmadığı halde, beyannamelerinde bildirdikleri intişar devrelerini ardı sıra ve mükerreren 5 defa geciktiren gazete ve mecmua namına idarehanesi haricinde abone kaydı için verilen hüviyet varakası geri alınır.

Gerçekten, bazı dergi ve gazetelerin, halkın güvenine dayanarak, taşra abone memurları vasıtasıyla abone kaydettikleri ve bunların bazılarının da halkın bu güvenini kötüye kullanarak menfaatlendikten sonra gazete veya dergileri hiç çıkarmadıkları, yahut gayri muntazam çıkar-

dıkları düşünülürse; bir nevi teminat olarak, idareye tamlan şu salâhiyetin meşruyetini teslim etmek lâzımgelir.

İdarenin; adı geçen abone memurları elinden bu iş için verilen hüviyet varakasını istirdat edebilmesi için 2 şartın bira arada olması lâzımdır:

1. Gecikmeler birbiri ardınca vuku bulacaktır.

2. Bu gecikmeler 5 defa tekrür edecektir.

Kanaatimizce, konulan şu müeyyide hafiftir. Çünkü, bu iki şartın bir araya gelmesi nadir bir iştir. Halbuki memleketimizde bu ilân ve abone memurları tarafından aldatılmış vatandaşlara her zaman rastlamak mümkündür. Bu memurların taktığı şudur: Dergilerinin ilk sayısını çıkarınca, bunu propaganda vasıtası olarak kullanıp, ilân ve abone toplarlar. İlk savı, umumiyetle ilgi çekici ve itimat vericidir. Fakat meselâ, 15 günde bir çıkması gereken dergileri, iki ayda bir çıkmaya başlar. Daha sonra, bir müddet ara verir. Sonra, kanundaki “birbiri ardındaki gecikmeler” kaydını bozmak için bir nüsha daha çıkar. Bu, müruru zamanı kesmek gibi bir şeydir. Ve böylece, herhangi bir dergi veya gazete, abonelerinin iyi niyetini istismar ederek, sözde fikir yahut sanat hayatına faydalı olarak yaşar. Gerçekte, bu teşebbüslerin tek gayesi, muvaza alara saparak ve gayrimeşru yollardan yürüyerek kazanç temin etmekten ibarettir. Bu gibi gazete ajanlarının, halk arasında yarattıkları menfi tesir, iyi niyetli gazete ve dergilerin namuslu memurlarının işini de güçleştirmektedir. Bu itibarla, kanun vazının bu gibilere karşı koyacağı müeyyidelerin daha şiddetli olması beklenir.

21. madde hükmü (yani, idare âmirlerinden tasdikli hüviyet varakası alma ve bu vesikaları taşıma mecburiyeti) telif hakkı almayan yardımcı muharrirler hakkında mecburî değildir.

Bu ikinci fıkra hükmünde, dokunulmaya değer bir cihet görüyoruz. Tahlil edelim:

Madde hükmünün, telif hakkı almayan yardımcı muharrirler hakkında mecburî olmadığı zikrolununca, bunun aksine olarak, telif hakkı alan aslî muharrirler hakkında

mecburî olacağı mânası çıkmaktadır. Halbuki, aslı muharrirlerin hüviyet varakası taşıyacaklarına dair kanunda hiçbir srahat yoktur. Bundan başka; gazetelerde, telif hakkı alan yardımcı muharrirler de vardır ki bunlar, adetçe, aslı muharrirlerden fazladır. Bu hükmün mantıkî çerçevesi içinde düşünülürse, bunların da hüviyet varakası taşımaları icabedecektir. Halbuki, bu gibi yardımcı muharrirler, memleketimizde idare amirliklerine tasdikli hüviyet varakası taşımamaktadırlar. O halde, 2. fıkra hükmüne sarahat vermek lâzımdır.

Yanılmıyorsa; bu fıkradaki hükümle, gazetelerden muntazam aylık yahut haftalık şeklinde telif hakkı alan daimî muharrirler haricinde, yazıları başına telif hakkı alan yardımcı muharrirler kastedilmektedir. Fıkraya daha açık bir ifade verilirse, yanlış anlayış ihtimalleri bertaraf edilmiş olur.

13. YİRMİ ALTINCI MADDE.

“Mahallin en büyük mülkiye memuruna gazete veya mecmualarının ikişer nüshasının verilmesi gazete veya mecmuada çıkan yazı ve resimlerdeki telif hakkının kayıt ve tescili hükmündedir.”

Halen mer’i bulunan 1911 tarihli Telif Hakkı Kanununun 1. maddesine göre: “Her nevi mahsulâtı fikriye ve kalemiye üzerinde sahiplerinin bir hakkı temellükü vardır. Bu hakka telif hakkı denir.”

Aynı kanunun 20. maddesine göre de: “Müellifin hakkı teüfi temin için eserin 3 nüshai matbuasını Dersaadet’te Maarif Nezaretine ve taşrada Maarif Müdüriyetine teslimi ile kayıt ve tescil ettireceklerdir.”

1881 sayılı Matbuat Kanununun 26. maddesiyle, Telif Hakkı Kanununun bu hükmü kaldırılmış, böylece maarif mercileri yerine idare amirlikleri konulmuş oluyor.

Tevlit edeceği hukukî neticeler ve menfaatler bakımından telif hakkının böylece hukukî garanti altına alınmasındaki fayda açıktır. Demek oluyor ki; neşrolunan gazete veya mecmuadan iki nüshasını mahallin en büyük idare üstüne tevdi etmekle, gazete veya mecmua içindeki yazı

ve resimlerin telif hakkı resmen tanınmış ve tescil edilmiş oluyor. Tescil için ayrıca bir mercie müracaata lüzum yoktur. İdare makamları, telif hakları için bir nevi tapu dairesi rolünü ifa etmektedirler. Bu muamelelerin mahkemeye düşecek telif hakkı anlaşmazlıklarındaki yeri ve hukukî kıymeti, kendiliğinden meydana çıkmaktadır.

14. YİRMİ YEDİNCİ MADDE.

a) Her gazete veya mecmuanın neşriyatından doğan mesuliyet yazı işlerini fiilen idare eden zat ile bu gazete veya mecmuanın sahibine aittir.

b) Muharrirler, kendi imzalarını taşıyan yazılardan ve ressam, imzalarıyla çıkan resimlerden dolayı gazete veya mecmuanın sahibi ve yazı işlerini fiilen idare edenle birlikte Türk Ceza Kanununun 64. maddesinin birinci fıkrası mucibince şerik sayılırlar.

c) Takma adla veya imzasız veya remizli imza ile çıkan yazı ve resimlerin muharrir ve resamları da geçen fıkra hükümleri dairesinde mesuldürler.

ç) Takma adla imzasız veya remizli imza ile intişar eden yazı ve resimlerin muharrir ve ressamlarının hüviyetlerini mahallin en büyük mülkiye âmiri veya Cumhuriyet Savcısı her istediği zaman gazete veya mecmuanın sahiplerinden ve yazı işlerini fiilen idare edenlerden sorabilirler.

d) İstenilen bu malûmatı üç gün zarfında vermezler veya yanlış olarak verirlerse gazete veya mecmua intişar etmekte bulunduğu takdirde mahkemeden alınacak kararla kapatılır ve neşriyatın mahiyetine göre yapılacak kanunî takip hariç olarak bundan dolayı üç aydan eksik olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

e) Şu kadar ki, takibat yapılmadan evvel istenilen malûmat bildirilecek olursa, terettüp edecek cezanın dörtte üçü ve takibat esnasında bildirilmişse yarısı indirilir.

f) Muhibir, muhabir ve muharrirler verdikleri haberlerin neşrinden doğacak suçlardan mesul olup gazete veya mecmuanın sahibi ile yazı işlerini fiilen idare eden kimse

de bunlarla birlikte T.C. K. nun 65. maddesi mucibince mesul olurlar.

Maddenin ilk fıkrası, - müşterek mesuliyet sistemine dayanan matbuat rejimimizin icabı olarak - yazı işlerini fiilen idare eden kimseyle gazete veya mecmuamn sahibini, neşriyattan doğan hususlarda, müştereken mesul kılmaktadır.

Müşterek mesuliyet sisteminin tabîi neticesi olarak gazetenin sahibi ile yazı işlerini fiilen idare eden kimsenin gazetenin neşrolunduğu mahalde ikamet etmeleri lâzımdır. Kanun bu hususta kesin bir hüküm koymamakla beraber, tatbikatta bu cihetin de gözden uzak tutulmaması icabeder.

Neşriyattan doğan mesuliyet tâbirine gelince: Eğer neşrolunmuş bir yazının metni sâdece siyasi bir mahiyet taşıyorsa, neşrinden muharriri değil, sadece sahip ve yazı işlerini fiilen idare eden zat müştereken mesul olacaklardır. Yazı sahibi hakkında Memurin Kanununa göre takibat açmak, memurun bağlı bulunduğu makama aittir. Eğer neşrolunan yazıda hakaret unsuru mevcutsa, bu takdirde, her üçü de mesul olurlar.

Bu maddede idare âmirlerini ilgilendiren hüküm

4.fikradadır. Bu hükme göre; mahallin en büyük mülkiye âmiri, takma adla veya imzasız veya remizli imza ile intişar eden yazı ve resimlerin muharrir ve ressamlarının hüviyetlerini gazete veya mecmuanın sahiplerinden ve yazı işlerini fiilen idare edenlerden sorabilirler.

Maddenin ilk şeklinde, bu salâhiyet yalnız savcılara tanınmıştı. 3518 sayılı kanunla, mülkiye âmirleri de bu salâhiyetle teçhiz edilmişlerdir.

Medenî Kanun hükümlerine göre, takma (müstear) isim de, tıpkı bir şahsın hakikî ismi gibi kanunla korunmuş, her türlü tecavüzden masun tutulmuştur. Kanunun ismi ve şöhreti himaye edişi, bazı kötü niyet sahiplerine fırsat verebilir ve vermektedir. Takma ad maskesi altında, cezaî takibattan uzak, gerçeğin zıddına, umumî sükûnu bozacak mahiyette neşriyatla, umumî efkâr bulandırılmaktadır. Bunlar, takma ismin bahşettiği imkânları kayıt-

sız, şartsız kullanamıyacaklardır. Çünkü karşılarında iki mürakabe mercii vardır: Bunlardan birincisi en büyük mülkiye amirliği, diğeri C. Savcılığıdır. Bu iki makam, yalnız takma adla yazan muharrirlerin değil, remizli imza ile yahut büsbütün imzasız yazı yazan muharrirlerin ve resim yapan ressamların hakikî hüviyetlerini de, yine gazete idarehanesinden istedikleri zaman sorabilirler.

Hüviyet ve isim gizliyerek, yabancı menfaatlara hizmet eden veya âmme huzur ve faaliyetlerini baltalıyan matbuat erkânı için, bu tedbir de herhalde yerinde ve faydalı bir önleyici tedbirdir.

15.OTUZ SEKİZİNCİ MADDE.

a) Memleket dahil ve haricindeki intihar vakalarıyla okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak mahiyetteki vakaları gazetenin intişar ettiği mahallin en büyük mülkiye âmirinden mezuniyet almaksızın neşretmek memnudur.

b) İntihar edenlerin ve intihara teşebbüs eyliyenlerin vakıya taallük eden resimleri basılmaz. Şu kadar ki, yukarıki fıkrada yazılı mezuniyet verilirken bunların diğer resimlerinin basılmasını da menedebilirler.

c) İntihar vakalarını başka bir gazeteden iktibas ile neşreden gazete için mezuniyet almaya lüzum yoktur.

ç) Yabancı bir memlekette çıkan gazetelerden iktibas suretiyle intihar vakalarının neşri için de 1. fıkrada yazılı mezuniyetin alınması lâzımdır.

d) Bu madde hükmüne aykırı hareket edenler bir haftadan bir seneye kadar hafif hapis ve yirmi beş liradan iki yüz liraya kadar hafif para cezasıyla cezalandırılırlar.

Maddenin, 1881 sayılı kanunun ilk şeklindeki metni şudur:

“İntihar vakalarını mahallin en büyük zabıta memurundan mezuniyet almaksızın neşretmek memnudur. Mezuniyet alınarak neşri halinde dahi intihar edenlerin ve intihara teşebbüs eyliyenlerin resimleri basılmaz. Bu madde hükmüne muhalif hareket edenler bir haftadan bir se-

neye kadar hapis ve 25 liradan 200 liraya kadar para cezasına mahkûm olunurlar.”

Maddenin ilk şeklindeki bazı vuzuhsuzluklar, hükmün tefsirine ihtiyaç duyurmuş, Giresun Mebusu Hakkı Tarık Bey 1932 tarihinde bir takrirle bir tefsir talebinde bulunmuştu :

“Maddedeki (mahallin) tâbiri, vakanın vuku bulduğu, gazetenin intişar veya idare edildiği mahallin hepsine mi ve hangisine şâmil olduğu ve (intihar vakalarının) cümlesinin Türkiye haricinde vukua gelen intihar vakalarını dahi istihdaf edip etmediği ve Türkiye’de münteşir bir gazeteden iktibas suretiyle nekredilecek intihar vakalarında dahi mezuniyet almaya lüzum bulunup bulunmadığı hususları tereddüdü mucip olduğundan tefsiren hal ve tayini talep edilmiştir.” (1)

Adliye ve Dahiliye Encümenlerinden mürekkep Muhtelit Encümen mazbatasında bu cihet şöyle izah edilmektedir :

“İntihar vakalarının neşri mezuniyetini iltizam eden sebepler gerek Türkiye dahilinde, gerek Türkiye haricinde vukua gelen her vakada aynıdır. Hükümde tefrik edilmesi caiz değildir. Zabıtaban mezuniyet almak lüzumlu ve faydalıdır.”

“Memleket dahil ve haricindeki intihar vakalarının neşri mezuniyet almaya bağlanması hasebiyle, mezuniyetin, gazetenin intişar mahallindeki zabıta makamından alınması zarurî olacağı gibi neşrin yapacağı tesiri de takdirde daha ziyade salahiyetli makam, yine intişar mahallinin zabıta makamıdır.”

Maddenin, 3518 sayılı kanunla değiştirilen son şeklinde; “okullarda ve fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak mahiyetteki vakaların neşri” için de özel izin almak mecburiyeti konmuştur.

Bu ilâvenin sebebi, esbabı mucibe lâyihasında şöyle izah olunmaktadır:

(1) Türkiye’de Matbuat Rejimleri, AİŞİV Kısmı, S. 99.

"Mektep talebelerinin mektep idare veya tedris un surlarına karşı tecavüzlerine ait vakaların gazetelerde neşir ve bilhassa bazan bunların mübalâğalı ve yanlış olarak yazılması talebe üzerinde çok fena tesir yapmakta ve mekteplerde bulunması lâzım gelen disiplini ihlâl eder bir mahiyette göstermekte olduğundan bu kabil neşriyatın da intihar vakalarında olduğu gibi mahallin en büyük mülkiye memurunun müsaadesiyle yapılabilmesi lüzumlu görülerek madde ona gör değiştirilmiştir.

Şu halde, maddenin a) gösterdiğimiz ilk fıkrası açıktır: Gerek memleket içinde, gerek memleket dışındaki intihar vakalarıyla okul, fakülte ve enstitülerde disiplini bozacak vakaların gazetede neşri için, (eskiden olduğu gibi zabıta âmirinden değil de), gazetenin intişar ettiği yerin en büyük mülkiye âmirinden müsaade alınacaktır. Zabıta âmirlerinden bu baptaki müsaade salâhiyeti kanunla kaldırılmıştır.

b) ile gösterdiğimiz ikinci fıkra hükmünce; bir yasak konulmaktadır: İntihar eden veya intihara teşebbüs eyliyenlerin vakaya ait resimleri basılamaz. Yine bu fıkra hükmünce; idare âmiri a) fıkrasındaki izni verirken, bu hâdiselere taallûku oîmiyan resimlerin basılmasını dahi menedebilir.

c) fıkrasından anlıyoruz ki; bu müsaade, bu mahiyetteki neşriyatı ilk defa yapacak gazeteler içindir. Yoksa, bir intihar haberini başka bir gazeteden iktibas yoluyla alıp neşreden gazete için yukarıda anlatılan izni almaya lüzum yoktur.

ç) Yalnız; eğer bu iktibas, yabancı bir memlekette çıkan gazeteden yapılacaksa, müsaade almak mecburiyetine riayet olunacaktır. Çünkü bu haber, bizim memleketimiz için Memleket ahlâkı ve asayîşi ile yakından ilgilidir ve hu sebeple idarenin kontrolü ve müsaadesi altında bulundurulmalıdır.

16.ELLİNCİ MADDE.

- a) Türk Ceza Kanununun ikinci kitabının birinci ve ikinci bölümlerinde yazılı cürümler yayım yoluyla işlendi-

ği takdirde mahkemece, cürmiuı gerektirdiği ceza ile birlikte gazete veya mecmuanın bir aydan iki yıla kadar kapatılmasına karar verilir.

b) Yetkili mahkeme hükmünden önce dahi kovuşturmanın her derecesinde gazete veya mecmuanın kapatılmasına karar verebilir. Şu kadar ki, kapatma süresi birinci fıkrada yazılı sürenin yukarı haddini geçemez.

c) Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın yayımına devam edenler hakkında 18. madde hükmü uygulanır,

ç) Böylece kapatılan gazete veya mecmuanın sorumluları kapatma süresi içinde başka bir adla gazete veya mecmua çıkaramazlar.

Bu metin, maddenin 4935 sayılı kanunla değiştirilmiş son şeklindedir. Maddenin ilk şekli aşığıdadır:

“Memleketin umumî siyasetine dokunacak neşriyattan, dolayı İcra Vekilleri Heyeti kararıyla gazete veya mecmualar muvakkaten tatil olunabilir. Bu suretle kapatılan gazete veya mecmuanın neşrine devam edenler hakkında 18. madde hükmü tatbik olunur.

Bu suretle kapatılan bir gazetenin mesulleri tatil müddetince başka bir isimle gazete çıkaramaz.”

Matbuat Kanununun 50. maddesinin değiştirilmesi hakkındaki tasarı, B. M. M. nde görüştürürken, çetin tartışmalar olmuş, muvafık ve muhalif partilerin fikirleri bu konu üzerinde de çarpışma fırsatı bulmuştur. O zaman Adalet Komisyonu Sözcüsü bulunan Ş. Devrin; tasarı lehinde şu izahlarda bulunmuştur:

“Anayasanın yaşama ve nefes alma hakkı gibi Türklerin tabî bir hakkı olarak vasıflandırdığı ve kanunların himayesi altına koyduğu bu hürriyet mefhumu mâna ve şumulü hakkında milletin güzide mümessilleri huzurunda herhangi bir izaha girişmenin lüzumsuzluğu aşikârdır. Memleketin hakikî ihtiyaç ve üstün menfaatlerini sezerek ve benimsiyerek umumî efkârı tenvir ve temsil vazifesini yüklenmiş olan matbuatın kudret ve nüfuzu her yerde, bugünkü kadar hiçbir zaman hissedilmemiştir. Tasarının da-

yandığı en mühim esas, hürriyetin karşılığı olan sorumluluk esasıdır. 50 inci maddenin yürürlüğe girdiği devre siyasî ve İctimaî hayatımıza yeni bir nizam veren inkılâp kanunlarının tamamlanıp tatbik sahasına geçtiği devredir. İnkılâbın yaratmış olduğu müesseselerin kökleşip gelişmesini kutsal bir ödev olarak yüklenmiş olan Hükümetin bunu temine yarıyacak vasıta ve imkânlar kanun yoluyla sahip bulunması bu vazife ve mesuliyetin en tabii bir neticesidir. İşte Matbuat Kanununun 50. maddesi, böyle bir zamanda ve yeni ihtiyaçların ilcasıyla ortadan kaldırılmaktadır. Bu, yeni ihtiyaçla Türk inkılâbının mukadder ve tarihî gelişmesinin yeni bir ifadesinden başka bir şey değildir. Artık tarihe intikal edecek olan eski metnin son bir muhasebesi yapılırken çok geniş bir kudret halinde tecelli eden bu yetkinin daima büyük bir itidalle bilhassa son zamanlarda Hükümetin bu salâhiyeti kullanmamasından ötürü muaheze edilmesine bile yol açan fakat hakikati halde hürriyetin geniş bir anlayışına dayanan bir müsamaha ile tatbik edile geldiğini kaydetmeyi bir vazife biliriz.”

“Hele şu son 7 senenin tarihinde eşine az rastlanır buhranlı devre gözönünde tutulacak olursa 50. maddenin ne derece zarurî bir ihtiyacın karşılığı olduğu daha kat’î bir vuzuhla belirir. Bu buhranlı devre geçmiş midir? Dünyanın bugünkü durumuna atılacak en sathî bir nazar bile, fevkalâde zamanların zail olmadığını göstermeğe kâfidir. İşte bu mülâhazaya binaendir ki; İçişleri Komisyonunun iki sayın üyesi, 50. maddede Hükümete tanınan yetkinin kaldırılmaması mülâhazasında bulunmuşlardır.” (1)

Aynı mesele hakkında söz alan A. R. Türel (Konya) de, şöyle söylemiştir; “Gazetelerin başında bir Demokles kılıcı gibi asılı durduğu iddia olunan o madde son zamanlarda memleket menfaatleri bakımından çok vahim sayılacak yayınlar karşısında bile işlemediştir.”

“İnkılâbı korumak, pekleştirmek ve olağanüstü za-

(1) Ulus Gazetesi, İİ.VI.1946 günlü sayı.

maniamı çetin hâdiselerini karşılamak için bir nevi (meşru müdafaa) tedbiri olarak konulmuş bulunan bu maddeyi değiştirmekle Yüksek Meclis, mevcut fiilî bir durumu hukukî bir tarzda da sağlamlaştırmış olacaktır.” (2).

Madde metni üzerindeki parlâmento müzakere ve münakaşaları 50. maddedeki değişikliğin sosyal ve medenî bir icaptan doğduğunu göstermekte; maddenin kaldırılması, yahut bambaşka bir hüviyet altında yeniden kaleme alınması; memleketimizdeki demokratik gelişmeye muvazi bir hareket şeklinde tecelli etmektedir.

Gerçekten, maddenin ilk şeklinde Hükûmete geniş ölçüde verilmiş olan takdir yetkisi, siyasî fikirlerin hür olarak gelişmek ve olgunlaşmak istidadını gösterdiği memleketimizdeki matbuat hürriyetini esaslı şekilde sınırlayan ve hattâ baltalayan bir sebepti.

Anayasamızın 77. maddesiyle kesin teminat altına alınmış olan matbuat hürriyetini, idarenin takdir yetkisi ile birdenbire yoketmek; hem vatandaş haklarına, hem de bütün kanunların tâbî olmakla mükellef bulunduğu Anayasaya riayetsizlik olurdu.

işte meşhur 50. madde, bu sebeplerin tevliit ettiği bir memleket matbuatının kaderi ve zemini üzerinde tecrübe edilmiş ve uzun boylu düşünülmüş hâdiselerin ilhamıyla kaldırılmıştır. Bilindiği üzere, 50. maddeyi bambaşka bir hüviyet ve şekil içinde değiştiren 4935 sayılı kanun; Matbuat Kanununun bazı maddelerini ve ezcümle yukarıda gördüğümüz bazı maddeleri değiştiren 4955 sayılı kanundan önce çıkmıştır. 4955 sayılı kanun, 4935 sayılı kanunun 50. madde üzerinde yaptığını, diğer maddeleri üzerinde yapmağa çalıştı. Bu teşebbüslerde, iktidar Hükûmetinin iyi niyetine inanmak gerekir.

Muhalefet, 50. maddede yapılan değişikliği takdire değer bulmakla beraber, kâfi addetmemiştir. 1881 sayılı kanunun bütünüün aynı demokratik prensip zaviyesinden değiştirilmesinde ısrar etmiştir. İşte 4955 sayılı kanun, bu ihtiyaçtan doğmuştur.

(2) Ulus Gazetesi, aynı sayı.

50. maddenin (a) fıkrasına göre; T. C. K. nda muayyen cürümler neşriyat yoluyla işlendiği takdirde mahkeme hem gereken cezayı verecek, hem de gazeteyi 1 aydan 2 yıla kadar kapatacaktır.

Dikkat olunursa, bu maddenin metninde “kapatılabilir” kaydı değil, “kapatılmasına karar verilir” katiyeti vardır. Demek ki, burada mahkemeye bir takdir hakkından fazla, muayyen bir şeyi yapma mecburiyeti tahmil edilmektedir.

Adı geçen fıkrada kastolunan cürümler şunlardır:

A) Devletin arsiulusal şahsiyetine karşı cürümler (T.C.K. nun 125 - 145. maddelerinde bu cürümlerin çeşitleri ve ikai halinde tatbik olunacak ceza miktarları ayrı avn gösterilmiştir.

B) Devlet kuvvetleri aleyhine cürümler (T. C. K. nun 146 - 163. maddelerinde zikrolunmuştur.)

(b) fıkrasında mahkemeye daha geniş bir yetki tanınmıştır. (Adli bir salâhiyet olduğu için üzerinde durmuyoruz.)

(c) fıkrasında idareye bir salâhiyet.tanınmıştır: Eğer mahkeme hükmüyle kapanan gazete veya mecmua, yayımına devam ederse, mahallin en büyük mülkiye memuru gazeteyi derhal kapattıracak, bu suretle neşriyat yapanları da ayrıca mahkemeye verecektir.

(ç) fıkrasına göre: Yukarıdaki fıkralar hükmünce kapatılan gazete veya mecmuanın sorumluları, kapatma süresi içinde başka bir adla gazete veya mecmua çıkaramıyacaklardır.

Bu fıkradaki “başka bir adla” ibaresinden sonra “da* edatı ilâvesiyle cümleye daha ziyade açıklık ve katiyet verilmiş olurdu. Bu fıkra hükmünden anlaşıldığına göre, mahkeme tarafından kapatılan bir gazetenin müteşebbisleri, kapatma süresi içinde, başka isimle diğer bir gazete çıkarırlarsa, bu gazete de hukukî bakımdan bir değer ifade etmivecek ve mahallin en büyük mülkiye âmiri tarafından kanattırılıp, müteşebbisler hakkında, kanunî takibat açtırılacaktır.

Bu cümleden olarak, bazı hallerde askerî idareye de gazete ve mecmua kapatmak hakkının tanındığını ilâve edelim:

3832 sayılı Örfî İdare Kanununun “örfî İdarenin vazife ve salâhiyetleri”nden bahseden ikinci kısmının 3. maddesine göre:

“Gazete, kitap vesair matbuaların tab ve neşrini veya hariçten ithalini menetmek ve matbaaları kapatmak ve matbuat ve telgraf ve mektup üzerine sansür koymak” salâhiyetine sahiptir.

Vatandaşların Anayasa ile teminat altına alınan bazı haklarının olağanüstü hallerde takyitler altına alınacağı yine Anayasanın 86. maddesi gereğince tesbit olunmuş bir keyfiyettir. İşte, Örfî İdare (Sıkıyönetim) dediğimiz olağanüstü tedbirlerin, ilk bakışta kanunsuz gibi görünen icraatı da, Anayasa hükümlerinden mülhem müeyyidelerdir.

Sıkıyönetim, zaman zaman, câri bulunduğu bölgelerde bu: salâhiyeti kullanmış, 26. Temmuz. 1946 tarihinde, İstanbul’da çıkmakta bulunan Yeni Sabah ve Gerçek gazetelerini kapatarak, memleket ölçüsünde bir yankı uyandırmıştır. Sıkıyönetimin bu kapatma kararı, T.R.M.M. nde ve matbuatta geniş münakaşa ve tartışmalara konu olmuştur.

Demek oluyor ki, gazete kapatmak yetkisi bugün, sivil idare mercilerinden alınıp, kaza kuvvetine devredilmekle beraber; memleketin yüksek menfaatlerinin bahis konusu olduğu olağanüstü hallerde, Sıkıyönetim Komutanlığına, yani askerî idareye bu hak tanınmış ve mahsus kanunla da tesbit olunmuştur.

Fransa’da da 1849 tarihli Örfî İdare Kanuniyle, askerî otoriteye matbuat üzerinde önemli yetkiler tanınmıştır. Bu kanunun 9. maddesine göre: “Askerî otoritenin, nizamsızlığı tahrik edici mahiyette gördüğü neşriyatı menetmek hakkı vardır.” Bu maddenin tabîi bir neticesi olarak, Fransa’da matbuat üzerine sansür dahi konuldu.

17.ELLİ BİRİNCİ MADDE.

- a) Türkiye’de veya yabancı bir memlekette çıkan ve

bu kanunun birinci maddesinde yazılı olan matbuaların dağıtılması ve Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla menolunabilir.

b) Dağıtılan matbualar İcra Vekilleri Heyetinden müstacelen karar alınmak üzere Dahiliye Vekilinin emriyle karardan evvel toplattırılabilir. Menolunmuş matbuaların memnuiyetini bilerek Türkiye'ye sokan ve dağıtanlardan 50 liradan 300 liraya kadar ağır para cezası alınır.

Birinci fıkra, idareye yetki tanımıştır. Türkiye'de veya yabancı memleketlerde çıkan matbuaların (bu matbuaları, kanunun 1. maddesi saymaktadır) dağıtılması ve Türkiye'ye sokulması İcra Vekilleri Heyeti kararıyla menolunabilir.

Her türlü iç ve dış neşriyatın memleket sükûnu, ahlâkı ve asayîşi üzerindeki tesirleri ve Bakanlar Kurulunun bundan doğacak sorumluluğu düşünülecek olursa, bu yetkinin lüzumunu kavramış oluruz.

İkinci fıkraya göre de; bütün memleketin huzur ve asayîşinden doğrudan doğruya sorumlu bulunan İçişleri Bakanına bir yetki tanınmıştır: Dağıtılan matbualar, Bakanlar Kurulunca ivedilikle karar alınmak üzere İçişleri Bakanının emriyle toplattırılabilir. Yasaklanmış matbuaları, bilerek Türkiye'ye sokan ve dağıtanlar da ayrıca mahkemelerce cezalandırılacaklardır.

Bu fıkra ile İçişleri Bakanına tanınan yetki, sâdece cemiyet ve asayîşe müteallik hususlarda tatbik olunur mânasına alınmak lâzımdır.

18. ALTMIŞ BEŞİNCİ MADDE.

a) Devlet daire ve müesseseler! tarafından neşredilen resmî gazete veya mecmualar bu kanunun matbuat vasi İnsiyle irtikâp edilen suçlar hakkında ve neşriyattan kendini mutazarır addeden kimselerin gönderecekleri cevapları neşretmek mecburiyeti hususunda kabul ettiği hükümler haricindeki mükellefiyet ve şartlardan müstesnadır.

b) Bu gazete veya mecmualar vasıtasıyla irtikâp edilen suçlardan dolayı gazetenin doğrudan doğruya idare-

sinden mesul olanlarla birlikte suç mevzuu olan yazı ve resim sahibi müşteri mesul olurlar. Bu hususta Memurin Muhakemat hükümleri cereyan etmez.

Bu madde hükmünün de idareyle ilgisi bulunduğu için kısaca gözden geçirmek münasip olur:

Devlet daire ve müesseseleri tarafından neşrolunan resmî gazete veya mecmualar - bu madde hükmünce - matbuat suçları ve cevap hakkına müteallik hükümlerden (Madde: 48) başka bir kayda tâbi değildirler. Bilfarz, bu gazeteler, neşriyat merasimine (Madde: 9) riayetle mükellef değildirler. Bu gazeteler Vasıtasıyla bir suç işlenmişse; gazetenin doğrudan doğruya idaresinden mesul olanlarla birlikte, yazı veya resim sahibi müştereken mesul olurlar. Yani, burada da müşterek mesuliyet sistemi câridir. Ayrıca, gazetenin neşriyatını idare edenler Devlet memuru iseler, bu gazeteler vasıtasıyla irtikâp olunan suçtan ötürü Memurin Muhakematı Kanunu hükümlerine tâbi olmayıp, doğrudan doğruya umumî hükümlere tâbi olacaklardır.

V. SONUÇ

A. Yabancı memleketlerdeki basın rejimlerine

kısa bir bakış

Matbuat rejimlerimizin İdarî ve hukukî yönden izahını yapmaya çalıştıktan sonra, bugünkü mânadaki matbuatın, ancak “liberalizmin ve demokrasi fikirlerinin halk kitleleri arasında canlı bir surette inkişafından sonra” (1) kurulabildiğini ilâve edelim.

“İlk gazetenin en mühim unsuru haberdî. Haber, ağızdan ağıza dolaşan sözün, yazılı şekle çevrilmesinden başka bir şey değildi. İlk zamanlarda, bugünkü müterakki sayılan gazeteciliğin yerini Forum ve Agoralar tutardı. Forum ve Agoralar; eski Yunan ve Roma sitelerindeki ticaret faaliyetlerinin ve siyasal çarpışmaların merkezi idi” (2).

İlk zamanlarda, bir ticaret metayı piyasaya çili Dünya Matbuatına Bir Bakış, Basın ve Yayın Gn. Mel. İstanbul 1945

(2) Aynı eser.

kan haber; yavaş yavaş ihtisasa ve tekniğe dayanmaya başlamış, kapitalist iktisadiyat devriyle birlikte ve onun esaslı bir rûknü olarak inkişaf etmiştir.

Kitlenin İctimaî ve siyasî gelişmesiyle birlikte (Opinion Public = Umumî Efkâr) m bir konuşma ve ifade vasıtası olan matbuat; bilhassa 1789 ve 1848 ihtilâlleriyle pek geniş bir ilerlemeye mazhar olmuştur. Böylece, zümrelerin fikir organları olan Opinyon Matbuatı meydana çıkmıştır.

Matbuatı, umumî olarak 2 karakter altında toplamak; bir kısmına *Opinyon* diğer kısmına *Enformasyon* matbuatı demek yanlış olmaz.

1. Opinyon Matbuatı: Bir zümrenin elinde, İctimaî yahut siyasî fikirlerin telkini ve propagandası için bilvasıtaadır. Bilhassa siyasî parti gazetelerini, bu kategorinin başında saymak kaabildir.

2. Enformasyon (Yığın) Matbuatı: Tez ve dâvayı değil de, *haberi* sıklet merkezi yapan matbuattır. Enformasyon matbuatında gazetecilik, yüzde yüz ticaret olmuştur. Okuyucunun dikkatini çekmek, sürüm yapmak için gazete âdeta bir vitrin hâline getirilmiştir. Ticaret endişesi baştaadır. Bilhassa önemli gazetelerin büyük kapitalist zümreler elinde bulunması, âmme hesabına zararlı sonuçlar doğurmaktadır.

Gerçekten, halk yığınları arasında herhangi bir fikrin telkini hususunda ölçsüz rol oymayabilecek bu müesseselerin, Amerika gibi halk idaresinde ilerlemiş kabul olunan bir memlekette bile, kötü maksatların âleti olarak çalıştıkları, bazan ahlâk kaidelerini hiçe sayarak, şahsî menfaatleri yolunda seferber oldukları görülmüştür. Bir isveçre'li başyazarın söylediğine göre. “Dünyayı sarsan bu ekonomi buhranı içinde, iktidara gelen Roosevelt, halk yararına ticarete bazı kayıtlar koyunca, ilk mukavemeti, en büyük kazanç müessesesi olan basından gördü. Cumhur Başkanlığına her seçilişinde, büyük basın kendisini tutmadı. Fakat halk, devamlı oyunu ona verdi.” (1).

(1) Turan, Kemal.. Basın Hürriyeti ve Sorumluluğu, Ulus, 8. Mayıs. 1946. idare Karşısında Matbuat

Gerçekten Amerika'da bütün basının üç büyük tröstün elinde bulunduğunu söylemeliyiz. Ayrıca da bir Basın Kanunu mevcut olmadığı için, bu ve buna benzer şantajlara sık sık rastlamak mümkündür. Amerika matbuatı opinyonculukla başlamış, 1830 tarihinden itibaren Benja- min ve Gordon Bennet gibi usta ve tüccar gazetelerin maharetiyle yerini yığın matbuatına terketmiştir.

Bugün İsviçre'de basın, ayrı ve hususî bir mevzuatla tanzim edilmemiştir.

Fransa'da Devletin müdahalelerini kabul eden 1881 tarihli Matbuat Kanununa rağmen, bu memlekette basının memleketin çökmesine yardımdan geri kalmadığını biliyoruz. Şu günlerde gazetecilerin hükümete karşı umumî bir grev ilân ettikleri, haftalardır! Fransa'da okunacak gazete bulunmadığını gazete ve radyo haberi olarak duymaktayız.

Bugün, Fransa'da yürürlükte bulunan 29 temmuz 1881 tarihli Matbuat Kanunu, hakikî bir matbaacılık, kitapçılık, müvezzilik ve ileri bir matbuat hürriyeti rejimi sağlamakla beraber, bir takım takyitleri de ihtiva etmektedir. Bu kanuna göre; matbaacılık ve kitapçılık serbesttir. Bununla beraber, şehir işleri denilen matbualar müstesna olmak üzere neşrolunan her matbuada matbaacının adı ve adresi bulunacaktır. (Bizim Matbuat Kanununun 7. maddesiyle mukayese). Aynı şekilde; matbaacı, neşrettiği matbuaların 2 nüshasını Paris'te İçişleri Bakanlığına, taşrada Prefecture, Sous - Prefecture (yani vali veya kaymakamlığa) e tevdi eylemek zorundadır. (Bizim Matb. K. Mad: 8) Yine bu kanuna göre; gazete veya mecmua neşredebilmek için malî teminata lüzum yoktur. Neşriyattan önce gaz-'tenin adını, gazete müdürünün adı ve ikametgâhiyle, basılacağı matbaanın adını savcılığa bildirmek lâzımdır. (Bizim Matbuat K. nun 9. maddesiyle bu beyanname idare amirliğine tevdi olunacaktır).

Geniş matbuat hürriyetine imkân veren bu kanun, aynı zamanda bu hürriyetin umurun menfaati namına bazı müeyyidelerle sınırlandırılmasını bilmiştir. Ezcüm-

le, gazetelerin hususî şahıslara karşı yapacağı zarar ve ziyanlar; âmmeye vicdanını ve ahlâkını inciten mahiyetteki, çocuk düşürme ve kısırlık lehindeki, şahısları hırsızlığa, adam öldürmeye ve yağmaya teşvik eden her türlü yazılar hakkında cezaî müeyyideler konulmuştur. Bu türlü yazıların Fransa'da dağıtılması ve sayılması da Bakanlar Kurulu kararıyla menolunabilir.

İspanya, iç ihtilâlini bitirdikten sonra, ilk iş olarak yeni bir Matbuat Kanunu yaratmayı düşündü. Yaratılan kanun, millî ihtiyaçlardan mülhem, Devletçi bir kanundur. Bu kanunun mucip sebepler kısmından aldığımız kısa bir parçayı buraya koyuyoruz:

“Hâlen meriyette bulunan kanundan, dördüncü kuvvetin varlığını tanıyan mükemmel bir kanun yapmak, bir sistem kurmak gerekiyordu. Matbuat, hem milletin sesini halka; hem Devlet ve onun Hükümetinin emir ve direktiflerini millete ulaştıran, maşerî vicdanın yaratılmasında vazifeleri pek mühim olan bir kuvvettir. Bu itibarla, gazeteciliğin de Devletle birlikte ve Devletin yanında yaşayabileceği bir gerçektir.” (1).

Bu esbabı mucibeden mülhem olarak, İspanya'da Devlet kanalıyla geniş bir basın teşkilâtı kurulmuştur. Millî Basın Servisi denilen bu teşkilât, günlük matbuatı takip ve kontrol eder. Merkezî ve mahallî basın teşkilâtları Millî Basın Servisine bağlıdır. Ayrıca merkezde bir Haberleşme Bakanlığı mevcuttur.

Romanya'ya gelince: Ekim 1943 tarihinde toplanan ve Başbakan Muavini Mihail Antonesco'nun tekliflerini nazarı dikkate alan Nazırlar Heyeti, bir zabıtname ile, matbuat rejimini yeniden tanzim etmiş ve geniş bir devletçi görüşü tesis etmiştir.” (2). Bu zabıtnameyle, gazetelerin meslekî sendika ve teşkilâtları ızzat devlet tarafın-

(1) Loi de Presse du 22 Avril 1938.

(2) Romanya'daki matbuat rejimi hakkında verilen malûmat, İkinci Dünya Harbinden önceki devreye aittir. Bugün Romanya'da Devlet rejimi iktidrar bulmadığından, matbuat rejimi hakkında da salim bir bilgi verilemedi.

dan tanzim kılınmış, hattâ gazetecilerin alacakları maaşlar bile devletçe tesbit olunmuştur.

Bu zabıtnamenin 1. maddesine göre: “1 Eylül 1943 tarihinden itibaren, Bükreş’teki meslekî gazeteciler, şu şekilde maaşılandırılacaklardır: Gazetecilik mesleğinde bir senelik kıdemi haiz bulunan profesyonel gazeteciler ayda asgarî 20.000 ley maaş alacaklardır. Gazetecilik mesleğinde 10 sene müddetle çalışan profesyonel gazeteciler ayda asgarî 30.000 ley maaş alacaklardır.”

9. maddeye göre: “Nazırlar Heyetinin işbu kararnamesiyle alman hükümlerin tatbiki için, Propaganda Nezareti Basın Md. ne bağlı Bükreş’te 3 meslekî gazeteci Murahhası, gazete sahiplerinin 3 Murahhası ile komisyona başkanlık yapan Basın Müdürlüğünden müteşekkil bir “Mahkeme ve Arbitraj” komisyonu teşekkül etmektedir.”

Yine bu kararname iktizası olarak; Devlet, Romanya Gazeteciler Birliğine 100 milyon leylik bir teberruda bulunacaktır ve Kumanya Gazeteciler Birliği, Devlet, vilâyet ve nahiye vergilerinden ve her türlü pul harcından muaf tutulacaktır.

Sovyet Rusya’ya gelince: Bugün, Sovyet Rusya’da da totaliter ve otokrat bir matbuat vardır. Her ne kadar bu memleket, burjuvaziyi ve ezûmle sınıfları tasfiye ederek, sınıfsız ve her bakımdan eşit bir cemiyet nizamı yaratmak istemişse de, haddizatında vaziyet bunun tam aksine çıkmış, halk kitleleri hâkimiyeti yerine tam bir Devlet kapitalizmi ve Devlet terörü hâkim olmuştur.

1917 ihtilâlinde sonra, siyasî bir jest olsun diye bir müddet basma hürriyet veren Bolşevik Hükümet; Troçki meselesi sırasında burjuva temayüllü matbuata karşı bir hükümet darbesi yapmış; bu matbaaların malzemesini komünist müesseselere tevzi eylemiştir. 1919 - 1920 yıllarında Sovyet matbuatı, bir harp teşkilâtı ile idare olundu. Nep devrinde, hususî teşebbüslere küçük ölçüde yer verilmekle beraber, matbuatın idaresi tamamen devlete ait oldu. Bugün dahi matbuat, bir merkez komitesi tarafından idare olunur. Sayıları 10.000 i aşan gazetelerin yaptığı

iş, Devlet tarafından sistematik bir şekilde güdülen neşriyatı teminden başka bir şey değildir. Bu neşriyat tamamiyle opinyoncu bir neşriyattır.

Asıl garip olan taraf; Sovyet basınının, yukarıda zıkrolunan karakteriyle, gerçekten demokrat olan memleketlerdeki basına hücum edişidir. Büyük kapital elindeki basının zararlı oluşunu kabul etmekle beraber, bir gazetenin, Sovyetler hakkındaki şu hükmünü buraya kaydetmekten kendimizi alamıyoruz:

“Siyasî demokrasinin başlıca unsuru, basın hürriyetidir. Bu hususta, iktisadi demokrasi (yani Sovyet rejimi) demokratik memleketler basınının büyük sermayeler elinde olduğuna dair bir şeyler gevelemektedir. Batıda basının ideal bir halde bulunduğunu, hattâ basın meselesinin liberal demokrasilerin halletmeleri gereken dâvaların en gücü ve en ehemmiyetlisi olduğunu hiçbir demokrat iddia edemez. Fakat, liberal demokrat gazetelerde görülen kusurları, Yugoslavya’dan Sovyetler Birliğine kadar bütün İktisadî demokrasilerde görülen “Sahibinin Sesi” sistemiyle kıyaslamaya kalkışmanın ciddi bir münakaşaya tahammülü yoktur.” (Salvador de Madariaga; Manchester Guardian, İngiltere.) (1).

B.Bugünkü matbuatımızın karakteri ve idareye düşen ödev hakkında

Yukarıda, milletlerarası camianın seçkin unsurlarından olan bazı devletlerin matbuat rejimlerinin karakterlerini bâriz çizgileriyle belirtmeye çalıştıktan sonra, Türk matbuatının bugünkü karakteri hakkında da derhal şu hükmü verebiliriz: Bugünkü Türk matbuatı, demokratik bir rejimin sınırı içine girmiş, taşkın ve zararlı bir hürriyetin çerçevesinde değil, disiplinci ve ölçülü bir hürriyetin yolunda ilerlemektedir.

Matbuat Kanunumuzun bugünkü bünyesi üzerinde yaptığımız etraflı açıklamalar, bu kanunun, her şeyden

(1) Varlık Dergisi, S: 319.

önce Cemiyetçi bir görüşün mahsulü olduğunu isbat eder. Ancak bu cemiyetçi görüş, hiçbir zaman ferdin söz söyleme ve yazma hürriyetlerini gayrimeşru ölçülerle kısımış da değildir. Bugünkü Türk matbuatı, - objektif bir görüşle denilebilir ki - Cumhuriyetten önce, bilhassa Meşrutiyet inkılâbı sırasında demokratik bir merhaleye erişmiş, Cumhuriyetle daha ziyade şahsiyet kazanmıştır. Çok partili bir rejime ait olmamakla beraber; Cumhuriyet Matbuatı hakkında 1938 yılında o zamanki İçişleri Bakam Ş. Kaya'nın şu sözleri, taşıdığı mâna itibariyle ehemmiyetlidir:

“Diğer rejimlerde nasıl olursa olsun, taklitçi bir heveskârlığa kapılılmayarak, matbuat siyasetimizde ancak kendi idealimizi tecelli ettirmek istiyoruz. Muharrirlerimiz, memleket işlerini tenkidde serbesttirler. Tenkid hürriyeti ve çerçevesini tayin ve tahdit edecek muharririn irfanı, vicdanı ve aklı selimidir. Yazı hürriyetinin hâkimi muharrir, muharririn mesuliyetinin hakemi de hâkimdir.”

Cumhuriyet Matbuatını karakterlendiren şu sözler; cemiyetçi bir görüşle, ferdi hürriyeti en ahenkli şekilde uzlaştırmaktadır. Cumhuriyet devrinde; inkılâbın yaşaması için, matbuat hayatına bazı İdarî müdahaleler yapılmamış değildir. Ancak bunlar, tarihçe kısmında da belirtilmeye çalışıldığı üzere, olağanüstü hallere mahsus olmaktan ileri geçmemişlerdir. Denilebilir ki Türkiye’de idarenin matbuat üzerindeki tesirleri hürriyeti kısıcı olmaktan ziyade, hürriyet ve memleket selâmetini koruyucu olmuştur. Bugünkü Matbuat Kanunumuzu İdarî veya adli bir karaktere maletmek, hatalı veya müfrit bir görüş olur. Dikkatle incelenirse, bu kanun, İdarî ve adli otoritelerin normal emniyeti altında ve yine normal bir hürriyet muvazenesinde bulunan bir kanundur. Zaten, bir kanunu, mutlak mânada İdarî veya adli rejimlerden birine maletmek, dar ve hatalı bir görüşün mahsulü sayılmalıdır. Bir memleket, kanunlarını yaratırken, muayyen bir hukukî rejime tâbi olmak endişesiyle hareket ederse, millî ihtiyaçları ihata edilebilecek mevzuat yaratmış olamaz.

Aksine, millî ihtiyaçlardan ve mahallî hususiyetlerden hareket ederek, Anayasaların vatandaşlara tanıdığı bulundğı hürriyet haklarını esas gaye olarak kanun yaratılırsa, hem sağlam bir hukuk nizamı kurulmuş, hem de cemiyetin faydası ve inkişafı için zemin hazırlanmış olur.

“Matbuat hürriyeti, ancak matbuat hürriyetiyle korunabilir” diyen Atatürk; sosyal hâdiselerin zarurî ilk prensibini iyi kavramış bir devlet adamıydı. Devlet menfaat- ları için matbuat hürriyetini boğmak ve âmmeye vicdanını darbelemek, ancak dar ve sathî bir politikacı görüşü olabilir. Prof. Laski’nin de söylediğı gibi: “Politika alanında yasağın neticesi, kütleleri uyusukluğa götürür.” Kanaatımızca, uyusukluktan fazla, fevverana, ihtilâle götürür.

Düşünce ve matbuat hürriyetinin kullanılmasından bir takım mahzurların doğduğu bir gerçek olduğuna göre, bunları önlemek için, hürriyetleri yıkmak değil de, kötülükleri ortadan kaldıracak tedbirler almak gerektir. İşte idarenin yapıcılık vasfı, bilhassa burada kendini göstermeli; geniş ve tehlikeli serbestilerin, gözahcı demagogilerin yanında idare, her zaman akıllı selimin timsali olarak, vatandaşın hukukunu çiğnetmeden, cemiyetin ve milletin bakasım temin eylemelidir.

-----0-----

Faydalanılan Başlıca Eserler

I. Duguit,

Manuel de Droit Constituti-
onnel. 68.

II.İskit, Server R. ...A)

Türkiye’de Matbuat Rejimleri,
Matbuat Umum Md. neşriyatından. İstanbul, 1939.

B) Türkiye’de Matbuat İdareleri, ve
politikaları. Başvekâlet Basın ve Yayın
Um. Md. neşriyatından: 2./1943.

III. Menemencioğlu, Dr. Leon Duguit’nin Cemiyet, Hukuk ve Devlet
Etem,

Nazariyeleri. S.
B. O. yayınlarından, No. 6, İst. 1939.
Kaymakamlık Kursu için kısa etüd.
İdare Hukuku, İkinci Basım.
İst. 1944.

VI. Kürşat, Âdil

V. Onar, Prof. S. S.

VI. Matbuat Umum Md.

Dünya Matbuatına bir bakış.
1935.

VII. T.B.M.M.

Tutanak Dergisi; Dönem: VIII.
14 - 18. Birleşim.

VIII.

Kanunlar:
1881 sayılı Matbuat Kanunu
ve bu kanunu değiştiren 1959,
2001, 2281, 2657, 3518, 3812, 4935,
4955 sayılı kanunlar.

IX.

Ayrıca; Ulus, Tanin, İstanbul, Siyasî
İlimler, Varlık gazete ve dergilerinde
çıkan bazı ma-
kaleler.

X.

Bazı devletlerin matbuat ka-
nunları.

KÖY TEFTİŞLERİNİN ÖNEMİ

Fahri Tokmakçioğlu

Mahallî İdareler Köycülük
Dairesi Başkanı

Genel ve katma bütçelerle görülen Devlet işlerinin teftiş edilmesi kadar mahallî idarelerin ilk basamağını teşkil eden köy idarelerinin bütçe gelir ve giderleriyle, icraat, diğer işlemlerini tetkik, tenkit etmek üzere derin ve etraflı teftişlere tâbi tutulmaları da önemlidir.

Bir defa Devlet ve köy hizmetleri diye ikiye ayrılmış olan köy işlerini çevirecek kimselerin tahsil ve görenekleri; memurlarla ölçülemeyecek derecede eksiktir. Hattâ çoklan okur yazar bile değildirler.

Memur; belli bir meslekte ömrünü harcıyarak gerek evvelce ve gerek memurluk safhalarında edindiği bilgi, görgü ve tercübelere dayanıp işini kanunların sınırları içinde görmeyi bilir ve buna da alışmıştır. Bununla, bundan başka her memurun günlük iş ve kararlarını kontrol edecek bir sürü üstü bulunduğundan âmmenin ve fertlerin aleyhine kanun ve tüzüklerin dışında bir yola sapması ve iş görmesi kolay olmaz. Halbuki köy idarelerinde iş böyle değildir. Köy muhtarının; bekçisinin ve kurul üyelerinin hepsi ya çiftçi ya davaradır. Bunların bazılarının en ileri tahsilleri ilkokulun üçüncü sınıfını geçemez. Bunlar için hayatta biricik tecrübe kaynağı asker ocağında edindikleri intihalden başka bir şey değildir.

Yeter kadro ile kurulmuş, düzeni yerinde, olgun ve yetkin elemanlarla işliyen müesseselerde çalışanların görev neticelerini ve yetkileri içinde sarfettikleri para, ayın ve malzemelerin hesaplarını düzgün, temiz defterler üzerinde usulüne göre hazırlanmış belgeleriyle birlikte incelemek insanı yormaz, aksaklıkların, kötülüklerin de mey-

dana çıkarılması o nisbette kolay olur. Bundan sonra vazifelerin nasıl görüleceğini ve gidilecek yolun gösterilmesi de zevkli olur.

Köylerde ise ne yeter miktarda kadro vardır, ne de yetişmiş olgun elemanlar, ne de düzgün işlenilen defter ve belgeler... Onun için bundan evvelki 190 sayılı İdare Dergisinde köy adamlarının behemehal yetiştirilmelerinin lüzumluluğuna işaret edilmişti.

Köy muhtarı; hem Devletin memuru, hem de köylünün temsilcisidir. Buna; Köy Kanunu ve diğer kanunlarla vazifeler ve yetkiler verilmiştir. Bu arada sorumluluğu da vardır. Köy Kanununun 36 ncı maddesi, muhtarın göreceği Devlet işlerini saymaktadır. Bunlardan bir kaçını yazalım: 1 — Hükümet tarafından bildirilecek kanunları, nizamname (tüzük, yönetmelik, genelge), köy içinde ilân etmek ve halka anlatmak.

(Hükümet tarafından) kaydından bucak müdürü, kaymakam ve vali anlaşıldığına göre herhangi bir kanun veya tüzüğün ilân edilmesi emrini başka bir ilgili daire başkanlarının veya müdürlerinin muhtara vermesi doğru olamaz. Köylünün, çıkan her kanun ve tüzükten haberi olması için bunların behemehal köylerde ilân edilmesi ve gereklikçe muhtar tarafından köylüye anlatılması lâzımdır. 2 — Köy sınırı içinde dirlik ve düzeni korumak. 3 — Salgın ve bulaşık hastalıkları günü gününe Hükümete haber vermek. Buradaki hükümetten maksat bucak müdürü, kaymakam ve validir. Karakola haber veren muhtar vazifesini yapmış sayılamaz. 4 — Her ay içinde köyde doğan, ölen, nikâhlanan, boşananların defterini yapıp ertesi ayın 10 uncu gününden evvel nüfus memuruna vermek ve köyün nüfus defterini birlikte götürerek vukuatı yürütmek. Burada kanun yapıcısı vukuat defterini muhtarın köy nüfus defteriyle birlikte nüfus dairesine bizzat götürmesini emretmiştir. Muhtar mazereti olmadan bunu başkasına yani üylere ve kâtime yaptıırırsa mesul olur. Defter, nüfus dairesine götürüldükte vukuatı kendisi değilse yanındaki nüfus kâtibi ve memuru deftere

geçirmesi icabeder. Eğer varsa köy kâtibine de yazdırta- bilir. 5 — Vergi toplamak için köye gelen tahsildarlara yol göstermek, yardım etmek ve tahsilâtta tahsildarların yolsuzluğunu görürse Hükümete haber vermek. Tahsildarın yolsuzluğunu duyduğu ve bildiği halde çekingenliğin ve bazı düşüncelerin tesiriyle bunu Hükümete haber ver- miyen muhtarlar çoktur. Devletin mükelleften almakta olduğu vergi işlerinde herhangi bir kötüye kullanışa meydan vermemek üzere muhtarlar bu vazifelerini lâyıkiyle ve zamanında yapmalıdırlar, Yapmıyanlar hakkında hemen kovuşturmaya geçilmelidir, 6 — Sınırları içinde veya dışında orman yangını olursa köylüyü toplayıp söndür- meye çalışmak.

Memleket servet ve ziynetinin başında ormanlarımız gelir. Şu acı hakikati belirtmek isteriz ki: Geçmiş yılların ihmalı ve hattâ kasıt yüzünden dağlarımız, tepelerimiz bu gün bozkırlara dönmüştür. Vaktiyle Anadolu yaylası bol ağaçlarla örtülü iken bugün birçok illerimiz ağaçsızlıktan bunalmış durumdadırlar. Ağaç yoktur; tezek yakılır, ağaç yoktur, kerpişten, taştan ev yapılır, ağaç yoktur; bol ve verimli yağmurlar yağmaz, yağarsa seller tarlaları, evleri basar, birçok tahribata sebep olur, ağaç yoktur, hava sâf ve temiz değildir.

Köy Kanununun 36 ncı maddesinin 12 nci fıkrasıyla köylüye ağaçları korumak noktasından köy sınırı içinde ve dışarısında yangın görülürse hemen bunun söndürülmesi için mühim vazifeler verilmiştir. Muhtar bu vazifeyi köylülere yaptırmazsa mesul tutulur. Zaten her köylü bu kanuna göre her yıl bir ağaç dikmek ve onu büyütme mecburiyetindedir. Bu yönde himmetli idarecilerimiz ile çalışkan muhtarların çalışmalarının semereleri birçok yerlerde gözükmemektedir. Ağaç; ölmeyen yaşıyan ve yaşatan bir anıttır. Her köylü yurttış yılda bir ağacı köyüne hediye etse milyonlarca ağaç bu suretle yetiştirilmiş olur.

Muhtarın göreceği köy işleri 37 nci maddede sayılmıştır. Bunların önemlileri şunlardır: 1 — 37 fıkradan ibaret olarak 13 üncü maddede gösterilen köylünün gö-

receği mecburî işler ile 14 üncü maddede 31 fıkra halinde yapılan köylünün isteğine bağlı işleri gördürmek. Muhtar mecburî işleri köylüye yaptırmadan önce ihtiyar meclisi ile görüşerek varılacak karara göre işe girişebilir. İsteğe bağlı işler içinde köylüyü (seçim hakkını haiz olan dernek üyelerini) toplıyarak görüşür. Eğer o işin mecburî olması için bir karara varılır, vali ve kaymakam bunu beğenirlerse köylüye bu işleri yaptıрмаğa muhtar o zaman yetkili olur, 2 — İhtiyar meclisiyle görüştükten sonra köylüyü işe - imece - çağırma ve köy işlerine harcanacak parayı toplamak ve bu parayı harcamak için emir vermek, bir ay içinde nerelere ve ne kadar para harcanmış ise gelecek ay başında hesaplarını ihtiyar meclisine vermek.

İmece ve salma hakkında Köy Kanunu açık hükümleri kapsadığından bu konuya evvelki dergilerde de temas edildiği için tekrar bunlar hakkında bir şey yazmıyaca- ğız. Yalnız şurada duracağız: Muhtar; imece ve salmada ihtiyar meclisiyle birlikte varacakları karara göre iş görecektir. Bunun için iş programlarının tanzimi ve hangi işlerin öne alınacağı; hangisinin ne zaman yapıp bitirileceğini gösterir bir plânın ışığı altında muhtarın çalışması gerekiyor. Görülüyor ki kanunda programla iş görmek esası kabul edilmiştir. Parayı toplamak, köylüyü işe sevk etmek, paranın harcanmasına emir vermek, her ay başında ihtiyar meclisine hesap vermek gibi vazifelerin hepsi bütçenin aslı unsurlarından sayılmaz mı? Köy Kanununda bütçenin nasıl yapılacağı hakkında sarıh hükümler yoksa da yukarıda saydığımız işlerle zımmen bir bütçenin kabul edilmiş olduğu görülmektedir. Sözü geçen madde ile diğer maddelerin hükümlerinden istifade edilerek Müdürler Komisyonunca hazırlanan 942 tarihli yönetmeliğe göre: Köy bütçesi; köyün bir yıllık tahmini gelir ve giderini gösteren ve bunların yılı içinde toplanıp kânunlarla tayin edilen işlere, hizmetlere harcanmasına izin veren bir kararnamedir. Köy paralan nasıl ki köy sının içinde köy hizmetleri için sarf ediliyorsa Köy Kanundan başka, diğer kanunlarla muhtara verilen vazifenin ifasında ve yine köy

için yapılacak işlerde de köy parası harcanabilir. (Kanunlarla tayin edilen işler) diyerek yapılan tarif bundan ötürüdür. Diğer bütçeler gibi köy bütçesinin de hesap dönemi 12 ay olup Ocak ayının birinci günü başlar ve Aralık son günü biter.

Köy ihtiyar meclisince düzenlenen bütçe; kanunlara uygunluğu incelenmek ve onaylanmak üzere bucak müdürü vasıtasile kaymakam veya valiye gönderilir. Hazırlanmak - ta olan yeni Köy Kanunu tasarısında bütçenin idare üstleri tarafından (Bucak Müdürü, Kaymakam, Vali) tasdik edileceği açıklanmış ve bu suretle köy ile daha yakından ilgisi bulunan müdüre yerinde olan yetki verilmiştir.

3 — Köy işlerinde hem davacı, hem hasım olarak mahkemede köyü muhtarın temsil edeceği ve muhtar isterse mahkemeye diğer birini (Vekil) olarak gönderebileceği 7 nci fıkarda görülmektedir. Yalnız Muhtarın kendisinin veya akraba ve taallukatmm menfaati ve ilgisi olan dâvalarında., mahkemede köyün hukukunu kimin müdafaa edeceği tasrih edilmemiştir. Kanaatımızca (Muhtar isterse) anlamından istifade edilerek köy tüzelkişiliği hakkının eyi savunulmasını sağlamak maksadile idare üstleri muhtara başka birisini veya üyeyi göndermesi için icabeden telkinde bulunabilirler. Muhtar razı olmadığı takdirde kanunun vermiş olduğu yetkiyi kullanmakta serbesttir. Çünkü mahkemeler muhtardan vesika gösterilmedikçe kimsenin vekâletini kabul edemezler.

Köy Kanunundan başka diğer kanunlarla da muhtara ve köy ihtiyar meclisine bir çok ödevler verilmiştir. Bunların ifası bazen köy idaresini bazen genel idareyi ilgilendirir. Tesbit edebildiğimiz 142 adet kanun ve tüzükteki hükümlerle muhtarlar görevlendirilmişlerdir. Her muhtar bu vazifeleri bilmelidir. Köy teftişlerinde köy hesap ve işlerinden başka bu gibi vazifelerin de yapıp yapılmadığının üzerinde durulması faydadan hâli olamaz. Bunlardan birkaçım sayalım: 1 — (Enharısağirenin sureti tathiri hakkında kanun). 2 — Köy okul binalarının, öğretmen, ebe ve sağlık memurları evlerinin yapılması ve köy okulları

için çıkarılan 4274, 3803 , 4459, 3238 Sayılı kanunlar, 3 - 831, 2659 Sular Kanunu, 4 - 3116 sayılı Orman, 5 - 4871 sayılı Sıtma Savaş, 6 - 3434 Oyun Âletleri, 7 - 3202 Ziraat Bankası ve 2830 tarım kooperatifleri, 8 - Nüfusu yüz elliden aşağı olan köylerde uygulanan 20 temmuz 1330 tarihli Kır Bekçileri Kanunu, 9 - Jandarma teşkilât ve vazife tüzüğü, 10 - İskân Kanunu, 4848 sayılı kanun, iskân yönetmeliği, 11 - 4623 sayılı Yer Sansmıtısı Kanunu, 12 - 3039 sayılı Çeltik Kanunu, 13 - Memurin ve Memurin Muhakemat Kanunu, 14 - 2906 Nebatları hastalık ve zararlı böceklerden koruma ve 858 Çekirge Kanunu, 15 - Borçlar Kanunu. 16 - 4801 Çiftçi mallarının korunması hakkında kanun, 17 - 1528 Yabani ağaçların aşılınması hakkında kanun, 18 - Hayvan sağlık zabıtası hakkında kanun ve tüzük, 19 - 906 Islâhi hayvanat, 20 - 3634 sayılı Milli Mükellefiyet ve Askerlik kanunları. 21 - Ağıllar Kanunu. 22 - 393 Muzır hayvanların öldürülmesi hakkında kanun, 23 - Maadin ve taşocakları tüzüğü, 24 - Kura araziyle bahçelerin İskasına mahsus kanal ve çayların sureti tathiri ve tamiri hakkında kanun, 25 - 1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu, 26 - Tahsili Emval Kanunu ve yönetmeliği, 27 - Hayvanlar, bina, arazi, veraset, intikal, kazanç, İktisadî buhran, muvazene, hava kuvvetlerine yardım, kanunları ve harcırah karnamesi, 28 - Nüfus Kanunu vesaire... Görülüyor ki köy muhtarlarının ve üyelerinin vazife ve yetkileri bir çok Devlet memurlarından daha geniş ve şumullüdür.

25 yıldan beri köyler; kültür, ekonomik, sağlık ve sosyal alanlarda gelişmektedir. Her beş yılda bir köy ihtiyar kurulu tarafından yapılan çalışma programlarına konulan ve yıllara serpiştirilen köy işleri arasında en fazla gerçekleşen konu (İlk öğretim) davasıdır. Anlayışlı, fedakâr köylümüz 1946 yılına kadar okul, işlik, öğretmen, ebe, sağlık memurları evleri inşaatında verimli yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak hükümetin 1947 yılından beri almış olduğu bir kararla okul binalarının yapım masrafına genel muvazeneden ödenek ayrılması esası kabul edilmiş, köylüye yalnız taş, kum, temel kazma gibi imece ile sağla-

nacak işler, bir de okul binalarının daimî masraflarile tamirleri bırakılmıştır. Köy Kanununun mecburî saydığı ve köylüye faydası dokunan işlerden birçoklarının başarılmasında köy idareleri mahdud ve mahallî gelir kaynaklarına rağmen bilhassa millî eğitim ve sağlık işleri ön plânda olmak üzere 1948 yılına kadar çalışmalarına devam edegelmişlerdir.

1948 yılı bütçesinde köy idare işlerine (muhtar, köyün aylıklı veya yıllıkı adamlarının ücretleri, köy odasının aydınlatılması, temizletilmesi ve kırtasiye masrafları) işlerine (23.557.547) lira, tarım işlerine (fidanlık, meyvelik tesisi, sulama ve mücadele masrafları) (4.746.384), sağlık işlerine (küçük bataklık kurutma, etüv ve sağlık tesisleri ve mücadele masrafları) (7.847.244), kültür işlerine (okul, işlik, öğretmen evi inşası ve okulların idame masrafı) (12.631.869), bayındırlık işlerine (köy odaları, konuk odaları, yol, köprü, menfez inşası, masrafı) (17.868.122), asker ailelerine yardım, (1.013.244), türlü işlere (8.627.778) lira ki toplam olarak (75.292.184) lira ödenek konulmuştur.

Köylerin gelir kaynaklarını 442 sayılı kanunun 17 nci maddesinde sayılan: resim, harç ve hasılat ile 16 ncı maddesini tadil eden 3664 sayılı kanun esaslarına göre alınmakta olan salmalar teşkil etmektedir. Elimize geçen bilgilere göre 1936 yılından 1947 yılına kadar bütün köylerden tahsil edilen resim, harç ve hasılat yekûnu aşağıda görüleceği veçhile daimî bir artış kaydetmektedir:

1936	yılında	1.233.260	lira
1937	„	1.908.024	„
1938	„	1.706.324	„
1939	„	1.921.620	„
1940	„	2.555.880	„
1941	„	2.652.567	„
1942	„	3.506.818	„
1943	„	6.997.358	„
1944	„	10.408.105	„
1945	„	20.168.779	„

Bu yekûnlar 1946 yılında 18.694.572 ve 1947 yılında

14.677.726 liraya düşmüştür. Bu hal devam edegelen olağanüstü durumun köylerde tesirini göstermesinden ileri gelmiştir.

Köy salmalarının 12 yıllık tahsilat miktarları da şöyledir:

1936	yılında	5.002.751	lira
1937	„	7.266.224	„
1938	„	7.637.967	„
1939	„	6.429.562	„
1940	„	7.745.799	„
1941	„	6.954.448	„
1942	„	9.007.260	„
1943	„	14.567.869	„
1944	„	21.613.144	„
1945	„	45.995.954	„
1946	„	50.132.228	„
1947	„	28.279.583	„

Salmaların 1945 ve 1946 yıllarında, birdenbire yükselişi 4274 sayılı Köy Enstitüleri Kanununun uygulanmasına geçilmiş olmasından, okul inşa ve malzeme fiyatlarının yük selmesinden mütevellit olduğu gibi 1947 yılında 28.279.583 liraya düşmüş bulunması da devlet ve özel idarelerce yapılan yardımların müsbet akislerinden ileri gelmiştir. 5210 sayılı kanunun birinci maddesi köy okullarının Devlet ve il bütçelerinden ayrılan ayni ve nakdi yardımlarla inşa ettirilmesini ve 5, 6, 7 nci maddeleri ise bu okulların inşaatında köylü yurttaşların yalnız bedenene çalışmalarını icabet- tirdiğinden bu mikdarm kanun ve programın tatbikiyle ileride daha normal hadde yaklaşması muhakkak görülebilir.

Köy hesap ve muamelelerinde yapılacak teftişin ehemmiyetini tebarüz ettirmek üzere Cumhuriyet devrinde Köy Kanununun uygulanmasından 1947 yılına kadar köylerde yapılan okul, öğretmen, sağlık memuru ve ebe evleri, okuma odası, konuk, köy odası, dükkân, çamaşırlık, köprü, çeşme, kuyu, cami, hamam, genel helâ, yol gibi tesis ve işlerde de —İmece, salma— olarak köy bütçelerinden 130.780.000 lira sarf edildiğini anlamak kâfidir.

Gerek Köy Kanunu ve diğer kanunlarla muhtar ve köy adamlarına, ihtiyar heyeti, kâtip vesaireye verilmiş olan yetki ve vazifelerden doğan işlerin tetkiki, gerek 34.354 adet köyde hazırlanan ve tatbik edilen bütçe, hesap ve kararlarının kontrolünün ne kadar önemli bulunduğu yukarıda verilen izahat ve rakamlarla gözükmemektedir. Köy idareleri de maliye, belediye, özel idare ve diğer daireler kadar her yıl teftişe, mürakabeye muhtaçlırlar. Hele elamanlarının kifayetli olmadığı anlaşıldıktan sonra...

Köyleri kimler teftiş eder?

1926 sayılı (Vilâyet İdaresi) Kanununun hükümlerine göre: Vali, vilâyeti dahilinde umumî idareden mesuldür. Adlî ve askerî daireler haricinde bilcümle umurda nezaret, müakabe ve teftiş hakkını haiz en büyük âmir olup her sene il dahilinde münasip göreceği zamanlarda devir ve teftiş yapar. Bu devir ve teftişlerin müddetleri mecmuu, fevkalâde haller müstesna olmak üzere iki aydan az ve dört aydan ziyade olamaz. (Madde- 17 - 37).

Kaymakam da; ilçede en yüksek hükümet memuru olup, ilçenin genel idaresinden sorumlu bulunduğundan adlî ve askerî daireler müstesna olmak üzere ilçe dahilinde bulunan bilûmum devlet daire ve müesseselerini teftiş ve mürakabe ile mükelleftir. Bunun için yılda iki defa bucak merkezlerini ve ilçenin en az 15 köyünü devir ve teftiş etmesi meşruttur. Mecbur olduğu bu devir ve teftiş haricinde lüzum görürse valiye malûmat vermek şartıyla ilçenin köylerini devir ve teftiş edebilir. (43 - 50).

52 ve 54 üncü maddelere göre: Bucak müdürleri bucakta en yüksek hükümet memurudur. Bucak dahilinde köyleri Köy Kanunu hükümlerine göre nezaret ve mürakabesi altında bulundurulur.

Gerek Vilâyet İdaresi Kanununun verdiği yetkiye ve gerek Devletin mahallî idareler üzerindeki vesayet hakkına dayanarak idare üstleri - vali, kaymakam ve bucak müdürleri - köyleri, köy işlerini, köy elemanlarının icraat ve kararların ve bunlardan doğan sonuçları her zaman tetkik, tenkit, teftiş, tahkik edebilirler. Vilâyet İdaresi

Kanununun 35 inci maddesinin 2 inci fıkrasıyla vali, teftiş muamelelerini bizzat yapabileceği gibi bunu daire reisi ve mensup olduğu Bakanlık müfettişleriyle de icra ettirmek yetkisini haizdir. Bu işte köy teftiş ve kontrolünü mahalli idarelerin büyük bir rüknü olan özel idarenin müdürüne veya müfettiş ve kontrolörlerine de yaptırabilir.

Mülkiye Teftiş Heyeti tüzüğünün 2 nci maddesine göre: Teftiş Heyeti merkezde ve illerde İçişleri Bakanlığının teşkilâtına dahil ve mürakabesi altında bulunan bütün dairelerle, özel idare, belediye, köylerin ve bunlara bağlı teşekkül ve müesseselerin muamelelerini âmir, memur ve müstahdemlerinin vazifelerine taallük eden fiil ve hareketlerini teftiş, tetkik ve tahkik eder.

Teftişler; Teftiş Kurulu kadrosunda bulunan müfettişler vasıtasıyla Bakan adına yapılır.

35 bine yaklaşan köylerimizin, bir bu kadar bütçe hesaplarını, muhtar ve ihtiyar kurulunun muamele, karar, ve icraatını bir yıl içerisinde gözden geçirmeğe yukarıda işaret edilen teftiş salâhiyetini haiz memur ve müfettişlerin adetlerinin azlığı, köy işlerinden başka vazifelilerin omuzlarında birçok Devlet, özel idare, belediye, emniyet gibi teşekküllerin daha geniş, daha şümüllü işlerinin bulunması köylerin yılı yılına teftiş göremiyeceklerini gösterir. Her kaymakam, yılda ortalama yirmi köyü gezse ve her köyde 2 saatten 4 saate kadar kalsa 434 ilçe kaymakamı ancak 8680 köyü teftişe imkân bulmuş olurlar.

Köy bütçelerinin gelir ve gider yekûnları 150 hıra ile 15.000 liradan aşkın olduğuna göre sarf yeri kanunen mahdud olan ve 2490 sayılı Artırma ve Eksiltme Kanununu tatbik mecburiyetinde olmıyan köy muhtar ve kurullarının karar ve icraatıyla köy gelir kaynaklarını ve sarf senet ve belgelerini incelemek kanaatimizce saatleri yutacak kadar uzun olmaz. Yeter ki o köyde gelir ve gider ve karar defterleriyle, bütçe, müsbit evrak ve dosyalar muntazam ve hazır bulunmuş ola.

929 adet bucak müdürü ile 63 ilde bulunan özel idare kontrolörleri, kaymakamların teftiş edebilecekleri köy

miktarı kadar köyleri kontrol edebilirlerse bu suretle yılda (17360) köy hesaplarının tetkikine fırsat ve imkân bulunabilir. Teftiş sahasında tecrübe ve görüşleri iyi sonuçlar doğuran ve bu görevin konpetanı mevkiinde bulunan mülkiye müfettişlerinin diğer işleri çok ve kadroları da dar olmasaydı köylerde ara sıra yapılan teftişleri hiç olmazsa köy miktarının yarısına teşmil etmek fırsatı bulunur ve bundan köy idareleri ve idare üstleri köy kalkınması noktasından çok fayda sağlamış olurlardı. Ne yapalım ki 4-5 kişilik kadro ile işliyen bu cihaz ancak Devletin, özel idare ve belediyenin oldukça çok, daha vâsi iş ve muamelelerini tetkik ve tahkik ile karşı karşıyadır.

Genel ve özel muvazeneden idare üstlerine her yıl devir, teftiş ve yol teftişi yoluğu ödendiğinden kanunun emrettiği hususun yerine getirilmesinde de bir zorluk yoktur.

Emniyet ve asayişten başka köylerde öne alınacak ve üzerinde işlenecek konu; Köy Kanunu ile 4081 sayılı Çiftçi Mallarını Koruma Kanununun uygulanmasından mütevellit işlemlerdir. Yukarıda belirttiğimiz tesisler ve bunlara harcanan paralar mahallî gelir olan köy kaynaklarından ve bedeni kuvvet olan imece ile meydana gelmektedir. Onun için köy gezilerinin veya teftişlerinin başında köy hesaplarıyla köy organlarının karar ve icraati gelir. Her kaymakam, bucak müdürü veya valinin memur edeceği diğer memur ve kontrolörler köylere gittiklerinde köy işine ve hesabına bakmalıdırlar. Varsa usulsüzlükleri, yanlışlıkları meydana çıkarıp doğru yolu, kanunun ruhunu göstermelidirler. Bu suretle muhtarların ve ilgililerinin uyarılmaları köye edilecek hizmetlerin en kutsalıdır. Çünkü. Bilmemezlik, anlamamazlık yüzünden köyün birçok paraları faydasız yerlere sarf edilirse bundan mutazarır olacak köy, dolayısıyla cemiyettir. Kanaatimizce devir ve teftişte köy işlerinin görülmesi esas olarak kabul edilmeli, her vazifeli memurdan bu hususta rakama dayanır raporlar vermesi mecburî tutulmalıdır.

Köy denetimi nasıl yapılır?

Mülkiye müfettişlerine ait teftiş rehberinde müfettiş-

lerin; vali, kaymakam, bucak müdürü ve köy idarelerinin köy işlerine ait vazifelerini nasıl ve ne şekilde denetliyeceklerine dair yeter ve uzunca bilgi vardır. Vazifeleri yalnız teftiş etmek olan müfettişlerin, rehberin gösterdiği bu esaslar dairesinde köy işlerini, hesaplarını inceden inceye tetkik ve gerekirse takip etmelerini köy ve köylü ve bilhassa köy adamları için ne kadar faydalı neticeler doğuracağı üzerinde durmıyacağım. Yalnız bizim burada izah etmek istediğimiz cihet şudur: Madem ki mülkiye müfettişi adetlerinin azlığı yılda, hattâ beş yılda bir her köyün teftişine imkân veremiyor; acaba konulacak hangi usul ve tedbirle idare üstleri köy gezilerinde hiç olmazsa (köy hesaplarına) bakmak fırsatını bulurlar? Bu suretle bulunacak bu yolun sonucu ile muhtar ve ilgililer uyarılır, yanlış ve faydasız işler ve kararlar varsa değiştirilir, birçok muhtarların mahkemelere düşmeleri önlenir. İşte en mühim nokta burasıdır. Evvelâ şunu açıklayayım ki, genel servet ve gelirler arasında bulunan köy gelirleri de köyün, dolayısıyla kamunun yararına kullanılmalı ve devrettirilmelidir. Ortalama olarak köy gelir kaynaklarından yılda yüz milyon lira - para, imece değeri - sağlandığına göre bu kaynağın verimli neticelerle köye, yurda hayırlı, faydalı eserler vermesi ve bundan ferdin, cemiyetin lâikiyle istifade etmesi gerekir. Onun için hiç olmazsa 3 yılda bir her köyün hesap ve icraati muntazam olarak denetlenmelidir. Bunun için de: Özel idarelerde müfettiş ve kontrolörlerin adetlerini artırarak bunlara kanun yolu ile köy teftişlerini de yapmalar ı asli bir vazife olarak verilmelidir. Veyahut maaş ve yollukları özel idare bütçesinden ödenmek üzere (köy denetleyicileri) yetiştirilmeli ve istihdam edilmelidir Bu kadro belki özel idare bütçelerini biraz daha kabartabilir, fakat köyler için sağlayacağı fayda bu kabarıklıktan doğacak yükün ağırlığını hafifletecektir. Çünkü köy, 24 yıldan- beri bir varlığa kavuşmuştur. Ayrı bir bütçesi, ayrı bir geliri ve gideri vardır, kasası, makbuzu vardır. Köyün temsilcisi olan muhtar ve tüzelkişilik elemanları üyelerin birçok görevleri vardır. Bunlar behemehal teftişe muhtaç-

tırlar. Şayet özel idare kontrolörleri kendi esas görevlerinden vakit bulamayacaklarsa, bugünkü İktisadî sıkıntı dola- yısıyla yeniden kadrolar ihdas edilemeyecekse o halde pratik usullerle idare üstleri tarafından köy denetimine devam edilmeli ve hattâ bu iş hızlandırılmalıdır.

Her köyde: Bir karar, mükellefler, gelir ve gider defteriyle mâliyeden alınmış makbuzlar ve bütçenin bulunması ; bir de köy muhtarının yanında 50 liradan fazla para bulunmayacağına göre bankadaki para mevcudunu gösterir (cari hesap) cüzdanı da hesapların iki, âzami dört saat içinde görülmesini kolaylaştıracaktır. Yeter ki bucak müdürlerinden, kaymakamlardan ve valilerin vazifelendireceği memur ve özel idare müfettiş veya kontrolörlerinden (köy teftiş raporlarının) aranması ve istenmesi takip edilecek bir yol ve prensip olarak kabul edilsin ve hiyerarşiye uyarak üstler daima bu raporları ilgililerden almadıkça işin kovalanması durdurulmasın.

Teftişte sınır işleri, mecburî, ihtiyarî işler, imece işleri, salmalar, diğer köy gelirleri ve paraları, seçim işleri, muhtarın devlet ve köy işleri ihtiyar meclisinin görevleri tetkik edilmelidir. Her köyde bir teftiş defteri de bulunmalıdır. Bu suretle kaç tane idare üstlerinin bu deftere mütalâalar' yazdıkları, ne gibi meseleler üzerinde durulduğu ve bunlar hakkında köy idaresinde bir şey yapıp yapılmadığı kolayca anlaşılır ve böylece köy organları gösterilen yolda tenkidin icabatına uyarak çalışmak zorunda da kalmış olurlar.

Köy hesaplarının kontrol edilmesi konusunun üzerinde hassasiyetle duran İçişleri Bakanlığı bugüne kadar yaptığı birçok genelgeye ilâveten son defa 7/10/1947 günlü yazısıyla: (Köy muhtar ve ihtiyar meclisi üyelerinin kanun, tüzük ve yönetmeliklere vukuflarını sağlayacak kurs vesair imkânların temini suretiyle köy işlerindeki bilgilerinin artırılmasına çalışılmakla beraber kaymakam ve bucak müdürü arkadaşların köyleri devir ve teftişleri sırasında köy işlem ve hesaplarına bakmalarını ve mahallî idareler kontrolörlerinin hazırlanacak bir program dahilinde köyleri sırasıyla ve muntazam denetliyerek köy işlem

ve hesaplarının mevzuata göre yürütüp yürütmediğini muayyen zamanlarda Bakanlığımıza bildirmekle beraber köylünün hassasiyetle üzerinde durduğu köy paralarının köy faydası dışında sarfedilmemesi kötüye kullanılmaması için gerekli tedbirlerin alınması) hususunda işin üzerinde bir defa daha durmuştur.

Cemiyetimizin temeli olan köy her bakımdan bakılmaya, kalkınmaya ihtiyacı olan en büyük varlık ve kudret ve kuvvet membamızdır.

Feragatli, çalışkan meslek arkadaşlarımızın teftiş yönünden de gösterecekleri yerinde titizlik ve hareket bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da köylü için yapılmış olan isabetli çalışma ve hamlelerin biri olarak kalacak ve yaşıyacaktır. Köy hizmetinde vazife alanların da köy hesap ve işlemlerinin düzenindeki yürüyüşten ötürü duyacakları manevî tatlılık ve ferahlık o nisbette çok ve büyük olacaktır.

-----O-----

T E R C Ü M E L E R

HOLLANDA'DA MEKEZÎ İDARE KARŞISINDA MAHALLÎ İDARELERİN DURUMU (1)

Yazan:
Prof. Doktor Van Poelje

Çeviren
H. Berksun

1— Hollanda'da mahallî vahdetin başlangıcı 1798 dir. Bu zamandan evvel, Hollanda, hâkimiyeti haiz bölgelerden müteşekkil bir konfederasyon idi. Bu bölgelerde, yüksek iktidar, şehir idarelerinin elinde idi; bunlar, ortaçağdan beri büyük bir istiklâlâ sahip idiler. Ve hiçbir zaman yabancı br hâkimiyete tahammül edemediler. Kısa bir müddet devam eden yabancı istilâ esnasında da asırlık bölge ve mahallî istiklâl ananesi inkıtaa uğramamıştır. (1810 - 1813 ve 1940 - 1945).

Millî hükümet; kısa bir devre zarfından mahallî teşebbüs ve faaliyetlere 1848 Anayasasıyla yeniden zayıf bir derecede imkân sağlamıştı. 1850 tarihli İl ve 1851 tarihli Komün Kanunları, mahallî idarelere, aynı devrede tedvin edilen yabancı kanunlardan daha iyi bir şekil ve vuzuh vermiştir.

Halihazırda,, komünlerin ve illerin sahalarına dahil işlerin tedviri kendi idarelerine tevdi edilmiştir. Bunlar, yüksek idare makamlarınca tahmil edilen işlere yardımda bulunmakla da mükelleftirler. Hollânda idare teşkilâtını idare eden prensip; daima ademi merkeziyet prensibi olmuştur. Bölgelerin ve mahallî idarelerin; ekonomilerini kendilerinin tanzim etmeleri keyfiyeti, Anayasa hükümlerine dayanmaktadır; bu husustaki muhtariyetin mevcudiyetinden katî bir şekilde bahsolunabilir. Bununla beraber, merkezî idare için, kendilerine has menfaatleri tan-

(1) 1947 temmuz ayında Bernde toplanan Milletlerarası İdari İlimler Kongresine Hollânda Delegesi Van Poelje tarafından verilen rapor.

zim eylemeyi illere ve komünlere tevdi eylesinden dolayı başka bir hukukî mesnet araştırmak bahis mevzuu değildir.

2 — Hollânda illeri, eskiden müstakil olan bölgelerden müteşekkildir; zıddiyet pek aşikâr olmamakla beraber halkının seciye ve ananeleri, hâlâ birbirinden çok ayrılık ar- zetmektedir. Hollânda Kanunu, büyük şehirler gibi en küçük köyleri de komün telâkki etmektedir. Mahallî teşkilâtın esas şeması birbirinin aynıdır. Komünlerinki ile illerin şeması arasındaki fark, il'e, komünü kontrol etmek vazifesinin de tahmil edilmiş olmasından ibarettir. İl idareleri, komünlerin bütçelerinin hesap ve malî durumlarına ait kararnamelerin tasdik mercii bulunmaktadır. Prensip itibariyle bu yetkiler, ister küçük, ister büyük olsun, bütün komünler için birdir. Bundan maada, il idareleri bazı hallerde birinci derecede İdarî mahkeme gibi hareket ederler.

İl ve komünlerin teşkilât şeması birbirine benzer: Nisbî temsil esasına göre genel oyla seçilen mahallî bir temsilî meclis, günlük işleri tedvir vazifesiyle mükellef bu meclis içinden seçilen bir kurul vardır. Bu iki heyete teşriî ve icraî görev verilmemiştir; ancak başka bir organa tevdi edilmemiş işleri idare ve câri işleri müzakere eylemekle ödevlidirler. Bu iki heyetin resmî başkanı, hükümetçe tâyin edilir ve ayrıca muayyen hususî vazifeler de görür.

Bu başkan illerde Kraliçe Komiseri - Commisair de la Reine - ve komünlerde belediye reysidir.

3— Bölge ve mahallî organların mürakabesi, ilk önce tasdik hakkı ile tezahür eder. İllerin bütün talimatnameleriyle komünlerin vergilere mütedair çıkaracakları talimatnameler de merkezî idarenin tasvibine tâbidir. Komün idarelerinin bazı kararları da, il hükümetinin tasdikine bağılıdır. Fazla olarak, birçok kanunî hükümlerin yerine getirilmesi için komün idarelerinin yardımına müracaat edilmesi iktiza etmekte ve bu da talimatnamelerin tasvibe iktiran ettirilmesi lüzumunu intaç etmektedir. Cihan Harbinden evvel komünlerin büyük bir kısmında, İktisadî buhran senelerinde tahaddüs eden malî sıkıntılar, muhase- matın ferdasında hemen bütün komünlerde kendini göster-

miş, bu hal de ekser komünlerdeki malî işleri tedvir eden elemanların merkezi hükümet organları tarafından murakabe edilmelerini intaç eylemiştir.

4 — Komünlerin 1930 - 1935 seneleri zarfında istifade ettikleri hürriyetin ne olduğu hakkındaki suale bir kaç kelime ile cevap vermek güçtür. Komün meclislerinin istiklâllerine dokunulmamış olduğunu söylemekle hakikatten uzaklaşmış olmaz; bununla beraber Kraliyet Kanun lannın kesbettiği vüs'at; komün faaliyetine terkedilen sahayı hissedilecek derecede darlaştırmış ve yüksek otoritenin nizamnamelerle tayin eylediği hususlara riayet mecburiyeti, komünlerin serbestçe hareket etme imkânlarını oldukça kısmış bulunmaktadır.

Umumiyet itibariyle iller içinde durum aynıdır; ancak bunların görevlerinin genişliği, azalmaktan uzak olup çoğalmaktadır; çünkü evvelce komün idarelerine düşen birçok vazifeler illerce deruhte edilmiş bulunmaktadır.

5 — 1918 de nisbî temsilin tesisi Hollanda'da 19 uncu asrın sonuna doğru komünlerin inkişafında katî bir âmil gibi telâkki edilmek icabeder. Nisbî temsil partiler arasındaki münasebetlerde istikrarı mucip olmuştur. İllerde ve büyük komünlerde, umumiyetle yedi siyasî parti temsil edilmekte idi. Bunlar, küçük komünlerde daha az adette temsil edildikleri halde, memleketin katoliklerle meskûn bölgelerinde bütün komün meclisleri ekseriya, yalnız "Devlet Katolik Partisi" âzalarından tereküp etmekte idi. Bu partilerin, komün işlerinin fiilen te temşiyetindeki noktai nazar ayrılığına gelince idareyi engelliyecek bir mahiyeti haiz değildir.

Bu mevzua dair kanunda hiçbir hüküm bulunmamakla beraber, illerde ve komünlerde de nisbi temsile doğru gidilmiş bulunmaktadır. Ekseri hallerde mümessiller arasında mevcut fikir ayrılıklarına rağmen, bu usul, sıkı bir surette işbirliği yapılmasına mâni olmamaktadır. Umumiyetle halk tarafından mahallî işlere karşı gösterilen alâka, nisbî temsil usulünün tesiriyle asla azalmış değildir. Büyük siyasî partiler, bölgelerin ve mahallî idarelerin idaresine iştirak edecek âzaların seçimiyle gittikçe ilgilen-

inektedirler. Kadınların seçimlere iştiraki de bu alâkayı azaltacak yerde daha ziyade arttırmış bulunmaktadır.

6 — Harb bu tekâmülü birdenbire durdurmuştur. Almanlar, kendi nazariyelerini bize kabul ettirmek istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Bourgmestrlr, metotlu bir surette Alman siyasetine taraftar olanlarla değiştirilmiş ise de, bunlar komünlerdeki fikirleri sarsamamışlardır. Ekseriya azledilen bourgmestrlr üyeler arasındaki temaslar idame edilmiştir.

Harbin bitmesiyle, bölge ve mahallî idare teşkilâtında bulunan yabancı bütün unsurlar temizlenmiştir. Geçici bir devreden sonra, komünlerin ve illerin meclisleri, eski hükümlere göre yeniden kurulmuştur. Partiler arasındaki münasebetler, bazı cihetlerden tâdile uğramış bulunmaktadır. Son zamanlarda işlerin iyi ve faydalı bir surette yürütülmesi için temsilci meclislere mevdu vazifelerden büyük bir kısmının günlük işleri temşiyet ile mükellef olan daimî komisyonlara tevdiinin gayri kabili içtmap olduğu fikri gittikçe galebe çalmaktadır.

II. — Yukarıda bölge ve mahallî idarelerin kuvvet ve zaaf sebeplerinin ne olduğunu izah etmiştik. Umumiyetle yerli halk mahallî teavün hissiyle meşbudur. Evvelce müstakil olan müteaddit köylerden mürekkep komünlerde hâlâ göze çarpan zıddiyetlerin mevcudiyeti de bu keyfiyeti teyit eder. Bu komünlerde, belediye dairesi binasının nereye inşa edileceği meselesi, şimdiye kadar, afakî bakımdan mütalâa edilecek yerde ananevi ve mahallî hislerle halledilmekte idi. Nüfuz edilmesi kaabil olmıyan hissî unsurlar ekseriya ehemmiyetli bir rol oynamaktadır. Büyük komünlerde de yerli halkın son asrın yarısında sonradan gelip yerleşen ailelere nazaran daha az olmasına rağmen hâlâ belirli seciye ayrılıkları göze çarpmaktadır. Bu itibarla tamamen mahallî menfaatlere taallûk eden işlerde mesai teşrikinde bulunmak için halka müracaat edilmesi yersiz değildir. Ancak burada da kendini gösteren vakıa, temsili meclisin vazifelerine karşı gösterilen ilginin azalmakta ve muayyen mahiyetteki hizmetlere karşı olan ilginin ise aksine olarak artmakta bulunmasıdır. Nitekim,

mahallî meclislere iştirak eylemeyi kabul etmiyen kimseler, tababet, tedrisat mevzuunda ve İctimaî sahalarda çalışan hususî teşekküllere intisap eylemektedirler. Siyasî partilerin üyelerini yetiştirmek ve hazırlamak maksadiyle bu hususta sarfettikleri gayret çok faydalı olmaktadır.

1. Demokratik ve kuvvetli bir hükümetin seçkin bir memur kitlesini emrinde bulundurması icabeder. Bu, bilhassa iller ve komünler için de zaruridir. Bilhassa mahallî idarelerin merkezî hükümet mümessillerinden daha ziyade halkla sıkı temasta bulunmaları itibariyle merkezî idare tarafından alman çeşitli tedbirlerin tatbikiyle mümkün olduğu kadar mahallî mercilerin ilgili kalmaları temenniye şayandır. Her zaman kanunî ve İdarî hükümlerin tatbikiyle mükellef olanlar, haiz oldukları yetki ne olursa olsun mânilerini ve müşküllerini arzetmek üzere mahallî idare sekreterliğiyle muhabere ederler. Yetkili makamların ittihaiz ettikleri çeşitli tedbirlerin kesretine ve birçok nizamnamelerin karışıklığına rağmen umumiyetle komün sekreterlikleri bu itiyatla ilgilerini kesmemişlerdir.

Bilhassa bu imkân; merkezî idarede câri durumun aksine olarak 60 henedenberi mahallî idare memurlarının bazı diplomaları ihraz eylemiş olmaları lâzım gelmesinden ve aynı zamanda vazifelerinin ifasında kazandıkları! ehliyetin eserini göstermiş olmalarından dolayı hâsıl olmuş bulunmaktadır. Esasında, küçük komünleri ilgilendiren ancak tek bir diploma vardır. Daha sonraları ihtisasa vabeste hizmetlerin ihtiyacına cevap verecek daha yüksek mahiyette olanları da ihdas edilmiştir. Tahvillerde, terfilerde ve maaş artırımlarda bu diplomaları haiz olanlara hususî bir dikkat atfolunmaktadır. Memurlar lehine sarfedilen gayretlere ve evleviyetle âmme hizmetlerine bir veçhe vermek gayesiyle Birinci Cihan Herb inden evvel İdarî ilimleri okutmak üzere bir müessese ihdas edilmiştir.

Bu tetkikin çerçevesi içerisinde ifası mümkün olmıyan bazı hâdiseler kurulan bu müessesenin büyük bir tesir icra eylesine mâni olmuştur. Bununla beraber kurtuluştan

sonra Hollânda Komünler Birliği aynı işi yeniden ele alarak “nazarî ve amelî İdarî ilimlerin tatbikini kolaylaştırmak” maksadiyle İdarî İlimler Enstitüsünü kurmuştur.

Yeni enstitünün faaliyet sahası âmme hizmetlerinin heyeti mecmuasına şâmilidir. Enstitü Hollânda Komünler Birliğinin bir tesisi olmak itibariyle mesaisi bilhassa komün memurlarının itibarını geniş bir surette artırmağa matuftur. Enstitünün idarî İlimler Merkezî Komisyonu, Milletlerarası İdarî İlimler Enstitüsünün millî şubesi vazifesini de görmektedir.

2. Yukarıda izah edildiği üzere harbi müteakip ve evvelce vukua gelen İktisadî buhran sebebiyle kendi gelir menbalarıyla işlerini tedvir edecek malî imkânlara malik hemen hiçbir komün mevcut değildir.

Bu da komünlerin, evvelce olduğundan daha ziyade hükûmete bağlanmalarını intaç eylemiştir. Bu durum mahallî muhtariyet için büyük bir tehlike teşkil eylemektedir. Bu noktaya daha ileride temas edilecektir.

III. 1 — Almanların tesiri bertaraf edildikten sonra bölge ve mahallî idare bünyesinde ıslahat yapılması bahis konusu olmuştur.

Bu konuda nazarı dikkatimizi çekmeye lâyık kanunî tadilât 1931 de komünlerarası işbirliğine dair olan Komün Kanunundaki hükümlerin tadilidir. Âmme hukuku ile ilgili vazifeleri görmekle mükellef bazı organların teşkili de kanunla kabul edilmiştir. Fena niyet gösteren komünler; bu suretle mesai teşrikine icbar olunabirler. Eğer bu hükümler geniş bir surette tatbik edilmiş olsaydı bünyede hakikî bir ıslahat vücade getirilmiş olurdu. Bu şimdye kadar vâki olamamıştır. Mamafih komünler arasında sıkı bir işbirliğinin kurulması sâyesinde küçük komünlerin kendi başlarına yapamıyacıkları işleri yapmalarına imkân sağlanmıştır.

2 — Yukarıda işaret edildiği üzere, Anayasa ile tâyin edilen mahallî idarelerin faaliyet sahası hakikatte

değişmemiş olmakla beraber bu idarelerle merkezî idarenin müteakabil vazife ve yetkileri birçok değişikliklere uğramıştır. Bu da Hollanda hukukuna göre kanun vazı tanzimine lüzum gördüğü bütün hususlara el koymak yetkisine sahip olmasından münbais bir vakıadır. Bu durum ı heyeti mecmuasiyle anlatabilmek için son yıllarda idare hukukunda vukua gelen bütün tekâmülü izah eylemek icabeder. Bu da bizi pek uzağa götürür.

Bununla beraber devletle komünler arasındaki malî münasebetlere dair olan 1929 tarihli kanunî mevzuatın tâdilinden sonra komünlerin gelir vergisi üzerinden komün vergilerini tahsil etmek yetkisini kaybettiklerini işaret eylemek icabeder. Bu tedbir, muhtaç komünlere yardım etmek ve komünlerin tarheyledikleri vergilerdeki nisbetsizlikleri tesviye eylemek maksadiyle ittihaz edilmiştir. Eğer bu son hâi çaresi alınmamış olsaydı bunu bir tekâmül addetmek mümkün olamazdı. Baştan aşağıya kadar yağmaya uğramış bir memlekette malî durumu yeniden kurmak meselesi tâli derecede bulunan teşekküllere olduğu kadar devlete de terettüp eden bir keyfiyettir. Komünler halen de vergileri bizzat tahsil etmek yetkilerini haiz olmuş olsalardı bile ekserisinin durumunda hiçbir değişiklik hâsıl olamayacaktı. Hükümet de, millet idari istiklâliyle beraber malî muhtariyetin iadesini, ehemmiyeti haiz esaslı bir şart olduğunu takdir etmektedir. Bunun delilini, İçişleri ve Maliye Bakanlarını] aşağıda yazılı vazifeleri görmek üzere bir komisyon teşkili hakkındaki emirnameleri göstermektedir.

Komisyon, komünlerin ve illerin muhtariyetlerini yeniden iade için tedbirler alınmasında aşağıdaki hususlara dikkat ederek:

a — Kalen devletle komünler ve iller arasında vazifelerin tevzii kadrosu dahilinde malî külfetlerin taksiminin temenniye şayan ve mümkün olup olmadığı veya malî şartların âdilâne bir tarzda tevziini mümkün kılacak ıslahatın yapılmasının mı daha uygun düşeceği,

b — Komün bütçelerine mevzu bazı komün masrafla- larının devlet hesabına intikal ettirilmesi yoluna gidilmesinin mi uygun olacağı, keyfiyetlerini mütalâa evliyecektir.

Bu komisyonun başkanlığını eski Bakan ve Botterdam Bourgmestri ve Holânda Komünler Birliği Başkanı M.P.J. Ond deruhde eylemiş bulunmaktadır.

3.— İllerde ve komünlerdeki malî inkişafın tesirleri nazara alınmazsa teknik tekâmül ve nüfus artışı, merkezî idare nüfuzunun çeşitli sahalarda artmasına saik olmuş bulunmaktadır. Teknik büyük teşebbüsler de birbirlerinden müstakil olarak işlerini devam ettirmeye muktedir olamamaktadırlar. Nitekim, şehir haricinde bulunan sulamaya mahsus suların tevzii, ekseriya komünlerarası mesai teşrikini istilzam eylemekte, halbuki büyük komünler diledikleri gibi su bentlerine ait tesisleri çoğaltamamakta ve bü- yüïternemektedirler. Bunların da hal çarelerini kendi arazileri dışında ve prensiplerine aykırı olarak çeşitli hisselerle iştirak eylemek suretiyle araştırmağa mecbur kaldıkları görülmektedir. Binnetice merkezî hükümetin el atması i tabetmektedir. Son seneler zarfında elektrik şirketlerinin büyük bir kısmı birleşmişlerdir. Bu suretle münferit teşebbüslerin muhtariyetinin bir tahdide uğraması zarafeti hâsıl olmaktadır. Diğer taraftan gaz kumpanyaları yalnız başlarına kömür tedarik edememekte ve az çok bunları yetkili makamlara terke mecbur' kalmaktadırlar. Böyle bir ilerleyiş diğer sahalarda da kendini göstermektedir.

4 — 1929 tarihinde memurlara mütedair olarak tedvin edilen kanun Holânda siyasetinde, âmme hizmetleri personeli hakkında bir değişiklik yapmamıştır. Bu kanun, memurlar için bir umumî hukuk tesis eylemiş ve bütün resmî teşekkülleri, personelleri için bir statü tanzim eylemeye mecbur tutmuştur. Bu da oldukça mühim bir yeknasaklık temin eylemiştir. Bu yeknasakhğm temini - meselâ memurların girmeleri memnu cemiyetler keyfiyetinde olduğu

gibi - birçok noktalardan da gayri kaabbiii içtinap idi. Bu istihale, devletin tâyin ettiği aylık miktarlarının gittikçe komün memur aylıkları üzerinde tesirde bulunmasını intaç etmiştir. Bundan başka bir Bakanlık komisyonunun mütalâası üzerine komünlerin verecekleri aylık miktarının devletinkine intibak ettirilmesi istenmiştir. Komün birliklerinin teşebbüsü üzerine komünlerin büyük ekseriyeti, komün personelini ilgilendiren işleri âmmе hukuku esaslarına göre tetkik eylemek üzere merkezî bir teşekkül tesisine karar vermişlerdir. 1945 senesi nihayetinde, buna iltihak eden komünlerin adedi 206 ya balığ olmuştur.

Bu teşekkül, memur nizamnamelerinde, maaşların ödenmesinde, kademe maaşlarının tanziminde vahdeti ve bu hususta ihtisasları olan komün personel teşekkülleriyle bir mesai teşrikini temin eylemiştir. Bu merkezî teşekkülün hükümet nezdinde komünlerin menfaatlerini müdafaa etmek hususunda ehil kılınmış olması, devlet ve komün memurlarının yetiştirilmesi mevzuunda mevcut olan farkların idamesini temin bakımından yararlı olmuştur. Filvaki devlet memurlariyle mahallî idare memurlarının mahiyet ve terkipleri bakımından bir fark gözetilmesi te
menniye şayandır.

Komünler, kendi istekleriyle merkeziyetçi bir sistem kabul etmekle merkezî idarenin ileri sürdüğü merkeziyetçiliği bertaraf edememiş iseler bile bunu esaslı bir şekilde zayıflatmış bulunmaktadırlar. Bu meselenin bu şekilde inkişafı komün memurlarının telâkki tarzlarına da uygun düşmektedir. Çünkü bunlar devlet memurlarından ayrı bir grup teşkil ettikleri kanaatini beslemektedirler.

Bu kanaat, umumiyet itibariyle memurların mesleğe girişlerinden itibaren girdikleri meslek bölümüne (devlet, vilâyetler ve komünler) bağlı kalmak istemelerinden ileri gelmektedir. Komün memurlarından bazılarının vilâyet veya devlet memuriyetlerine geçtikleri de vaki ise de bu haller istisnâî kalmaktadır.

5 — Devlete gelince: Son senelerin hususiyeti, devle-

tin her sahada birçok kararlar almış ve bu kararları da tatbik mevkiine koymuş olmasıdır. Bu yolda bir tatbikatı, bir takım mevaddm tevzii noktai nazarından alman tedbirler zarurî kılmıştır. Umumiyetle komünler bu işlerle ilgilendirilmemiştir. Bununla beraber, harpten sonra mesken tevziatında bourgmestrelerin ve halkın durumu mahallî idarenin devletle olan münasebetlerinde derin bir değişiklik husule getirmiştir. Aşağı yukarı bütün komünlerde şiddetle meydana gelen mesken buhranı sebebiyle ilgili idareler, meskenleri müsadere etmek veya tazminat vermek suretiyle doğrudan doğruya işe müdahale etmek mecburiyetinde kalmışlardır.

6 — İllerin malî durumunda esaslı hiçbir değişiklik yapılmamıştır. Yukarıda da işaret edildiği üzere gelir üzerine konan komün vergileri ilga edilmiştir. Devletle komünler arasındaki malî münasebetleri tanzim eden kanun komünleri devlete gittikçe artan bir şekilde bağlamış bulunmaktadır. Alman işgali memleket iktisadiyatını o derece altüst etmiştir ki, devletle komün arasındaki malî münasebetlerde yapılan tâdil neticelerini ayrı ayrı mütalâa etmek gayri mümkün bir hale gelmiştir.

7 — Alt derecede bulunan organların merkezî idarece müirakabe edilmelerine taallûk eden hususlarda, hiçbir kanunî değişiklik yapılmamıştır.

Bu saradaki İdarî içtihatlardaki tahavvül de pek ehemmiyetsiz olmuştur. Murakabe, komün idarelerinin kanun harici malî muamelelerine tamamen teşmil edilmek esasına istinat eder. Bu da. tatbikatta komünlerin bütün faaliyetlerinin merkezî idare memurları tarafından müraka- besi demektir. Şimdiki halde “bu durumdan mütevellit müşküllerin” nasıl önlenebileceğine dair bir cevap vermek mümkün değildir. Yegâne ümit verici alâmet, hali hazırdaki hükümetlerin komün muhtariyetinin hakikî kıymetini takdir etmelerindedir. Bunun delili de yukarıda zikredildiği üzere devletle komünler arasındaki malî münasebetleri tetkik etmek ve yeni bir proje hazırlamak üzere yeni bir komisyon teşkil edilmiş olmasıdır.

IV. — Parlâmentoda il ve komün idarelerine mensup bir çok mebusların bulunması da komün muhtariyetini muhafaza hususunda haizi ehemmiyet bir keyfiyet olduğu şüphesizdir. Devlet bütçesinin müzakeresi sırasında sorulara alman cevaplara göre parlâmento âzalarının bir dereceye kadar komün istiklâli lehine müdahalede bulundukları görülmektedir. Bu müdahaleler, takyitleri ortadan kaldırmaktan ziyade mâni olmağa matuf bulunmaktadır.

İdare hukuku mevzuu ile uğraşan matbuat, keyfi bir surette komünlerin muhtariyetini azaltmağa matuf bütün teşebbüslere karşı daimî bir mücadelede bulunmaktadırlar. Bunlardan maada Holânda Komünler Birliği, komün muhtariyetini bilhassa kendine iş edinerek bir dâva mevzuu ittihaz eylemiştir.

Hülâsa, Yukarıdaki tetkikat her ne kadar muhtasar ise de Holânda gibi bir memlekette, komün muhtariyeti fikrinin âmme efkârında kökleşmiş olduğnu gösterir. Bu istiklâl mücerret bir mefhum değildir; bu ancak bunun kıymet ve ehemmiyeti İçtimâî şartlarda husul bulacak tahavvüle ve teknik tekâmülün vereceği imkâna göre değişir ve daha çok geniş ünitelerin merkezî idare noktai nazarından sevk ve idaresi de ekseriya zarurî olabilir.

KİMLER

Memur, Müstahdem ve İşçi dir. (1)

Yazan:

Dr. O. Leimgruber
İsviçre Devlet Sekreteri

Türkçeye çeviren:

Orhan Kürkçüler
Karakoçan Kaymakamı

Umumi idare, müessese ve işletmelerdeki memur, müstahdem ve işçi tabirlerini tefrik nazariyatta olduğu kadar tatbikat sahasında da bir çok müşkülâtı mucip olmaktadır.

Geniş bir anlayışa göre memur; bir mercie uzun vadeli bir iş münasebatı ile bağlı ve otorite tasarrufunu istimal eden kimsedir. Bu anlayış şekline nazaran hususi müesseselerde memur tabirinin istimali muvafık olmaz. Yine bu mülâhazaya göre hususi bir bankada mühim vazifeler gören kimseye (Banka memuru) demek doğru olmaz. Hele tereddütsüz olarak kullanılan (Ev memuru veya Memuresi) gibi tabirler gayri ciddidir. Bu nazariye devlet vezaifine ait evvelden tesbit edilmiş, uzun müddetli muayyen bir iş mü- nasebatına istinat etmektedir. Lâkin Devlet işlerim yalnız âmme kudretini sevk ve idare eden kimseler değil, bilâkis karar verme ve icra edebilme salâhiyetini haiz makaraları işgal eden umumî takdire göre bir âmme mesuliyetini taşıyan kimseler de ifa eder.

Başka bir anlama göre memur; amme hukukuna istinat eden bir iş münasebatına bağlı olarak amme hizmetleri gören bir kimse olup; müstahdem ise iş mukavelesine bağlı olması dolayısıyla (İşçi) olarak kullanılamayan kimsedir, diye tarif olunabilir. Şu halde memur ile müstahdem

(1) Milletlerarası İdarî İlimler Enstitüsünün VII. İdarî İlimler kongresi için hazırlanmış ve henüz bastırılmamış olan (Devlet ve Halk) adlı konferansından iktibas olunmuştur.

arasındaki esaslı fark o kimsenin vazifesini ifade tek taraflı olarak bir mirciin faaliyetine veya iki taraflı bir iş mukavelesine istinat etmesindedir. Tasarruf nevî memur adedilmek için bir şart olamaz.

İsviçre Birleşik idaresinde mevki tatbikte bulunan veya. eski kanunlara göre memur ile müstahdem arasında müşahhas bir tefrik yapılmamış olup; daima münferiden (meselâ gümrük, idareleri için ekresiye Enumeration usulde vazifenin tarif ve tadadı tercih olunmuştur. 1920 senesinden 1924 senesine kadar Maliye ve Gümrük departmanlarınca hazırlanarak teklif edilmiş olan İsviçre memurlarına ait kanun tasarısında, üç sene müddetle vazife görmek üzere seçilmiş, Birleşik teşkilâtta hizmet eden kimselere vazifenin şahıs hususundaki şeraiti nazarı itibara alınmaksızın gündelik iş tevdi olunmuş ve bu kimseler memuriyetin nev’i ve devleti temsil gibi hususat nazarı itibara alınmaksızın bilaistisna memur addedilmiş olmuyordu. 1927 yılından beri tatbik edilegelmekte olan Memurin Kanununa göre; memur, Bakanlar Kurulunca (Bundesrat) tanzim edilerek parlâmento tarafından onanmış 7/4/1930 tarihli memurin listesinde yazılı bir makamı işgal eden ve aynı zamanda o makama Bakanlar Kurulunca veya onun tensip ettiği makamca veyahut da birleşik teşkilât mahkemesince seçim şeraitine uyulmak suretiyle seçilmiş kimsedir. Hizmet edenin faaliyet sahasına istinaden tanzim edilmiş memurin listesini esas ittihaz eden bu tarif birçok vazifeler için doğrudan doğruya memur mefhumunun tefriki için bir hususiyet arzetmez.

Bu husustaki nizamât kantonlarda muhtelif olmakla beraber Gemeindelerde de kısmen yine değişiktir. Meselâ, Basel - Şehir kantonunda memur ile müstahdem birbirinden maaş derecelerine göre tefrik olunmaktadır. Başka kantonlarda, Birleşik Teşkilâta benzetilerek, makamı işgal edenler o memuriyetin hususiyetlerini de iktisap ederler. Meselâ aynı mefhumun başka bir suretle tahdidine Schaffhausen kantonunun Maaş Kanununda (1/7/1919 tarihli, Md. 2) müstahdemin tarifi şeklinde tesa-

düf ediyoruz. Memur âmme kudretini istimal suretiyle devlete ait vezaifi ifa eden ve bu sebepten dolayı yüksek bir itimat talep etmek hakkım haiz kimsedir, şeklindeki eski tâbirin ekseri kanton ve gemeindelerde aynen muhafaza edilmeye gayret edildiği de müşahede olunmaktadır.

Memur, müstahdem ve işçi tâbirleri üzerinde bir anlaşmanın gayrete değer olduğu hiç şüphesiz olmakla beraber, görüşlerin muhtelif prensiplere istinat etmesi dola- yısıyla bunun esaslı bir şekilde mümkün olabileceği şimdilik çok az bir ihtimal dahilindedir. Umumî idarelerin memur, müstahdem ve işçi mefhumlarının tefriki tek bir devlette bile pek mümkün görülmediğine nazaran, milletlerarası bir anlaşmaya varmanın bu hususta kıyas edilmez derecede güçlükleri mucip olacağı aşîkârdır.

Maaş derecelerine veya vazifenin devamı esasına göre hazırlanmış olan muhtelif teklifleri nazarı itibara almaya imkân yoktur.

Muhtelif memleketler arasındaki anlaşmazlığı bertaraf maksadiye, umumî olarak memur, müstahdem ve işçi tâbirlerinin tahdidi arzu olunursa aşağıdaki gibi unsurlarının tadadı cihetine gidilebilir:

1 — **Memur**, mefhumu için şu unsurları sıralayabiliriz:

- a) Uzun bir müddet için tesbit edilmiş iş münasebatına istinaden esas itibariyle devlete ait vezaifi ifa etmek.
- b) Âmme kudretini temsil etmek.
- c) Karar verebilmek salâhiyetini haiz olmak.
- d) Otorite tasarrufunu istimal etmek.
- e) Devlet nizamının koruyucusu olarak vazife görmek.
- f) Umumî idarenin mümessili olarak mühim, bir makamı işgal etmek.

Bunlar meyamnda memuriyet için seçilmek de ikinci bir kriteriyum olarak zikrolunabilir. Kezalik vazife sahibini hangi makamın seçtiği, bunun gibi maaş şekli de nazarı itibara alınırsa mefhumun tahdidi haleldar edilmiş olmaz.

II — Faaliyetleri daha ziyade el işi veya sanata müşabih ve vazife ile münasebetlerinin daha kısa bir müd

dette hitama erdirilebilmesi mümkün olarak hizmet gören diğer kimselere de **İşçi** diyebiliriz. Gün veya saat hesabıyla kazanç şekline de istinat ettirilebilir.

III — Umumî idarede tecrübe için, muayyen bir müddetle iş öğrenmek üzere yahut da kısa bir müddet için tam iş günü çalışmak üzere alınmış diğer hizmet görenleri de **Müstahdem** olarak kabul edebiliriz.

İsviçre Birleşik İdaresinin tatbikat sahasında memur ile müstahdem arasında esaslı bir fark mevcut değildir. Birleşik teşkilât hukukunda memur kelimesi ile müstahdem de ifade edilmiştir. Her ikisi için de hukukî netayîç aynı olup, devlet tarafından vazife tahmili ve disipline tâbi olma şekilleri hususunda bir tefrik gözetilmemiştir. Meselâ. müstahdemlere üç sene memuriyetlerinin devamını talep etme hakkının tanınmaması gibi sadece zahiri bir fark mevcut ise de memur mefhumunun esasî ihlâl olunmamıştır.

İsviçre’de ömür boyunca devam eden bir memur mesleği mevcut değildir. Diğer devletlerde mevcut memur mesleğinin teessüsü için gereken şerait de mevcut değildir. İsviçre’de kanunun tayin ettiği muayyen bir müddet için memuriyet devam eder. Memurlardan umumî mânada devlet vazifesini başarayabileceğine dair bir ehliyet vesikası da talep olunmaz. Seçme hakkını haiz makamlar ekseri memuriyetlere herhangi bir şahsı intihapta serbesttirler. Bu merciler bir makama seçim yaparken ne muayyen bir zümreden (bilhassa devlet vazifeleri için yetiştirilmiş kimseleri memur seçmeye, ne de kıdem sırasına riayet etmeye mecbur değildir. İsviçre hukukunun ikinci bir hususiyeti de; devam edegelmekte olan devlet faaliyetine kar şı emniyet telkin etmek ve memuriyet hususunda devlete yardımcı olmak maksadiyle vatandaşın İdarî vazifelere daha geniş iştirak ettirilmesi temayülünün gün geçtikçe birleşik teşkilât ve kantonlarda kuvvet bulmasıdır.

İdarî vazifelere bu şekil iştirak küçük devlette malî mülâhaza ile en ehil elemanların iş başına getirilebilmesi için zaruridir. Mamafih devlete ait İdarî vazifelerin ifasına

mümkün olduğu kadar geniş bir halk kitlesinin iştirak ettirilmesi suretiyle vatandaşların bütün devlet vazifelerine karşı alâkalarını çekmeyi mümkün kılan bu tarzı halde umumî demokratik bir görüşün esaslı tesiri mevcuttur.

-----0-----

MESLEKİ SIK VE İDARİ MÜNASEBETLER

M. Rene Tünelden çeviren: H. O.

Ceza Kanununun 378 inci maddesi “hal, meslek veya vazifeleri icabı kendilerine tevdi olunan sırları, kanunen mezun veya mecbur kılındıkları haller dışında işae eden doktorlar, cerrahlar ve bilûmum sıhhiye mensupları ile eczacılar, ebeler” i cezalandırmaktadır.

Kanunun bu hükmü “meslekî sır veya daha doğru olarak meslekî sırlara ait umumî mahiyette tek hükümdür. Meslekî sırlar dedik, zira, meslekî sır hususundaki kanunî bağılılık her mesleğe, her vazifeye göre değişir. Mahkeme içtihatlarında “meslekî sır” tâbiri, bir meslek veya vazife ifası sırasında öğrenilmiş “sır” ı tevdi olunmuş “sır” a teşbih suretiyle teşmilen genişletilmiştir.

Fakat, münhasıran cezaî hususatta bu naklettiğimiz kanun metni kâfi ise de, 378 inci maddede az çok vuzuhla derpiş olunan meslekler ve memuriyetler hakkında “sır tutma” mecburiyetinin sarahaten tâyin ve tahdidine müteallik hükümler bulunmamasının fena neticeler tevhit eden bir noksan olduğunu tecrübeler göstermiştir.

Ceza kanununu hazırlayanların bilhassa göz önüne aldıkları doktorlar hakkında mesele tam bir asırlık içtihatlarla az çok aydınlanmış ve mahkeme içtihatlarında ve şerhli ve izahlı kanun maddelerinde bir kaç saatlik bir araştırma ile bu gibi kimselerin kanunî mükellefiyetlerini sarahatle anlamak imkân dahililine girmiştir.

Halbuki memurlar için hattâ birbirini nakzeder mahiyette ve çok kere pek fena neticeler veren bir kaç dağınık kanunî hükümden ve aralarında hiçbir birlik ifade et- miyen bazı mahkeme kararlarından ve bundan mütevellit olarak, en az itiraza müsait bazı pratik hal çarelerinden başka bir şey mevcut değildir.

Memurların ekserisi “meslekî sırlar” ı tutma mecbu-

riyetinde olduklarını pekâlâ bilmekle beraber bu mecburiyetin mahiyeti ve şümulü hakkında tam bir fikir sahibi bulunmadıkları görülmüştür. Buna delil, hemen çok kere ve hüsnü niyetle ve en titiz memurlar tarafından söylenilen şu sözler: “İşlerini kolaylaştırmak için size gizli olarak bunu söyleyebilirim. Fakat resmen size hiçbir malûmat veremem. Meslekî sırları muhafazaya mecburum.” Eıı fenası şu ki, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 29 uncu maddesine göre malûmat almağa salahiyetli bulunan bir müddeiumumiye, bir hâkime dahi bu şekilde cevap verilmektedir. 29 uncu madde şudur: “Her makam ve her memur veya âmme idarelerine mensup her vazifedar şahsî hizmetin ifası sırasında bir cürüm veya suça muttali olduğu takdirde derhal C. Müddeiumumiliğini haberdar etmek ve kendisine buna mütedair malûmatı zabıt vesair evrakı tevdi etmek mecburiyetindedir.”

Memurların kullandıkları bu gibi sözlerin ortaya koyduğu “meslekî sır” anlayışı oldukça dikkate değer mahiyettedir. Zira hakikatta iki şahıs arasındaki bu gizli konuşmalar, meslekî “sır” ı tutma mükellefiyetinin cezalandırılması lâzım gelen bir ihlâli halidir. Filhakika “sır” ı tutma mecbur iyetinde bulunan veya mecbur olduğuna inanan şahıs sukutî sebebiyle t’ahaddüs edecek kötü neticeleri görerek bu mecburiyeti ihlâle teşebbüs ediyor, fakat bunu ancak gizli olarak yapıyor.

Diğer taraftan şunu kabul edelim ki, bu husustaki kusur memurlara değil, esas itibarıyla kanun vazına raci bulunmaktadır. Kanun vaznı bu bapta tatbiki lâzım gelen prensipleri asla bilmediğini müteaddit kereler göstermiştir. Filhakika, bazı haller dışında olarak hizmet anında elde olunan malûmatın, vazifeleri icabı bunları bilmeleri lâzım gelen kimselere tevdiini akliselim kabul etmektedir.

Hiç şüphesiz memurun sır tutma mecburiyeti bazı hallerde mutlaktır. Meselâ, vazife anında bir memurun kendisine mahremane tevdi olunan bir sır karşısındaki mecburiyeti gibi. Bir jandarmanın veya bir polis memuru-

runun, adı gizli tutulmak şartıyê kendilerine bir malûmat veren bir şahsın ismini gizli tutmak mecburiyetinde oldukları çoktanberi itirazsız kabul edilmiş bulunuyor.

Nasıl ki, bir boşanma dâvasının başlangıcında karı kocayı uzlaştıрмаğa çalışan hâkim de herhangi bir kimseye uzlaştıрма safhasında öğrenildiği hususâtı ifşa etmemek mecburiyetindedir. Nihayet, memur olmıyan doktorlar gibi memur doktorun da sır tutma mükellefiyetini zikredebiliriz. Bu gibi hallerde "sır" şahsî bir mahiyeti haizdir.

Memurun vazife gördüğü sırada öğrenebildiği sırlar için de vaziyet böyledir. Adlî takibat veya hesap tetkikleri esnasında veya alelûmum herhangi bir tahkikat sırasında memur, vazifesini ilgilendirmiyen bir takım evrak üe karşılaşılabılır ve mahiyetlerini öğrenmek ister ve tetkik ederek bazı malûmata muttali olur. Şüphe yoktur ki, memur bu öğrendiklerini hiç bilmiyormuş gibi hareket edecektir. Onları unutacaktır.

Diğer bir mutlak sırtutma hali de vardır: Bu, hususiyle hâkimler, jüri âzaları ve diğer kazaî merciler imza- lariyle 18 nisan 1948 kânunundan beri her.iki "yüksek adalet divanı" (1) âzalarının yeminleri anında kendilerine hatırlatılan müzakerelerin gizliliği" halidir. Bütün kazaî merciler hakkında mevcut olan bu gizlilik hali müzakere anındaki beyan olunan rey ve mütalâaların herhangi bir kimseye ifşasını menetmektedir. Bu hallerde sır müşterek olduğu gibi her zaman da istisnasız, mutlak mahiyettedir.

Fakat bahis mevzuu olan ancak ve münhasıran istisnâî hallerdir, ve hemen daima memurun muhafaza mecburiyetinde olduğu "sırlar" gördüğü hizmete lüzumlu mahiyette elde ettiği malûmattır, dosyaların muhteviyatı

(1) Frana'da kuruluş ve salâhiyet itibariyle birbirlerinden farklı iki yüksek azalar divanı vardır. Bunlardan birisi münhasıran "Collaboration" işleriyle meşgul olmakta, eski Vişi Hükûmeti men-suplariyle yüksek rütveli memurları muhakeme etmektedir.

esas itibariyle bu neviden sırlardır, şu hale göre, bu sırlara münhasıran muttali olan kimse sadece memur değildir. Memur, âmirlerine bu sırları tevdi etmek mecburiyetindedir. Meslektaşlarına ve kendi yerine gelecek olan memura bu sırları bildircektir. Artık bu sırlar, memurun bildiği sırlar olmaktan çıkmış, idarenin sırları haline gelmişlerdir. Her memurun şahsan ketum olma mecburiyetinde bulunduğu muhakkak ise de servislerarası haberleşme şartları katı ve sarîh mahiyette değildirler.

Birçok âmme idareleri kendi arşivlerinin muhtevalarını diğer idarelerden kıskançlıkla gizlemeye vazifeleri icabı mecbur olduklarına asla inanmamışlardır. Bu itibarladır ki, polis haberlerini öğrenmek (esas polis ve jandarma) diğer muhtelif idareler için daima mümkün olmuştur. Askerî ve bahrî makamlarına millî menfaatler sebebiyle pek az istisnalar dışında, kendilerinden kara, ve deniz kuvvetlerinin vaziyetleri ve hizmetleri hakkında istenilen malûmatı kolaylıkla veriyorlar. Muhaberenin gizliliği prensibine rağmen P. T. T. İdaresinin arşivleri hiç olmazsa kısmen öğrenilmeye müsait bulunmakta ve posta hizmetlerine mütedair umumî talimatnamenin 165 inci maddesi mektup ve muhaberatın zabıt ve müsaderesini de derpiş eylemektedir. Adlî sahada tahkikatın gizliliği, muhtelif âmme idarelerinin Cumhuriyet Müddeiumumiliğinden kendilerine lüzumlu hususâtı öğrenmelerine mâni olmamakta ve aynı surette gizli mahiyette bulunan casier judiciaire'de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 954 üncü maddesi gereğince alenileştirilmektedir. Keza, hazır- lanmakta olan bir kanun İdarî haberleşme hususunu millî istatistik ve İktisadî tetkikler enstitüsü marifetiyle tanzim eylemiş bulunuyor.

Diğer taraftan, bazı âmme idarelerinin de, her servisin edindiği malûmata münhasıran o servisin sahip ve malik bulunduğu yolunda bir “meslekî sır” anlayışları vardır. Diğer servisler bu malûmatla iş göremezler. Bu suretle âmme idareleri, yalnız gördükleri hizmete sıkı surette bağlı, sadece servislerine müteallik güçlüklerle alâkalı birbirinden ayrı parçalar halinde müteaddit bürolar

haline gelmekte ve muhtelif İdarî bünyelerin işbirliğini icabetti ren umumî menfaat anlayışını kaybetmektedirler.

Bazı âmme idareleri bu İdarî infıratçılığın - Particu- larisme admünistratif - tehlikelerini münhasıran kendilerini alâkadar eden hususatta müşahede ederek, diğer âmme idarelerinin elinde bulunan vesaik v malûmattan faydalanmalarını mümkün kılacak hükümlerin kanun metinlerine ithali hususunda teşebbüslerde bulunmakta, fakat kendi arşivleri halindeki bu gibi teklifleri reddeylemektedirler. Birçok makamlar arasında bunu belirtecek bir misal olarak, Code des contribution dire etes'ını 143 ve 151 inci maddelerini zikredeceğiz. "Reportuire Dalloz" da Secret polessionnel başlığı altında - Supplement No. 133-3 - mevzuatın çok güzel bir hülâsasını bulmaktayız:

"İrat vergileriyle harp kazançları üzerine vergi tarh ve cibayette veya ihtilâflarında vazifeli veya salâhiyetli bulunan kimseler Ceza Kanununun 378 inci maddesi gereğince "meslekî sır" tutma mecburiyetinde olup mezkûr maddeye göre cezalandırılırlar."

Keza, devlet idareleri ile vilâyetler ve komünler, kanunlarla ihdas olunmuş vergilerin tahakkuku hususunda kendilerinden malik oldukları vesaiki talep eden en az vergi kontrol memur veya müfettişi derecesini haiz memurlara karşı "meslekî sır" iddiasında bulunamazlar.

(Loi 31 Juillet 1920, art 31) aynı suretle, malî kanunlara aykırı hareket dolayısıyla adlî takibat sırasında da âmme idaresi mensupları; kendilerini takip olunan suç hakkında isticvap eden hâkime karşı "meslekî sır" ı ileri süremezler (Loi 13 Juillet 1925, art 145).

Binaenaleyh alâkalı âmme idaresinin vaziyeti şuna müncer olmaktadır: "Ben, dosyalarınızın muhtevasını tetkik edeceğim, fakat siz benim dosyalarımı göremezsiniz, bununla beraber uğrıyacağım bir zarar dolayısıyla mahkemeye müracaatımda bahis mevzuu olan husus'atı söylemeyi kabul ediyorum." Bundan başka bir şey yapmak imkânsızdır.

Temyiz Mahkemesi işte bu mevzuata benzer hükümler

tatbik ederek 11 kânunuevvel 1919 da verdiği bir kararda harp kazançlarını tetkik eden bir komisyonun, emriyle bir hesabı tetkik eden vasıtasız vergiler memurunun, şarapların tâbî bulunduğu vergi mevzuatına bir aykırılık bulunup bulunmadığını tesbite kanunen mezun bulunmadığını kabul etmişti. Buna göre usul ve nizam gereğince hareket etmiş olmak üzere, aynı memurun ertesi gün yine aynı defterleri münhasıran mensup olduğu idare adına tetkik etmesi lâzım geliyordu. Mamefih endişeye mahal yoktur, bu karar 31 temmuz 1920 Kanunundan evvelki bir tarihte çıkmıştır, ve hal şekli de artık bugün kabul olunmamaktadır. Esasen bu şekli hal, ancak harp kazançlarına münhasır olup muhtelif vergiler mevcut olması itibarıyla, hesabı tetkik eden memura bu tetkik sırasında vasıtasız vergiler mevzuatına aykırı bir suç tesbiti hakkı tanınmış bulunmaktadır. (Cour de cassation, arret du 18 Janvier 1924).

Bununla beraber bu ayrılığı mantıkan izah etmek müşkül olacaktır.

Şüphe yok ki âmme idarelerinin yekdiğerine kapalı olarak bulunma halleri pek sıkıcı bir vaziyet ihdas etmekte ve idareler bu hale karşı gelmeye çalışmaktadırlar.

Adli sahada vaziyet basittir. Adliye Vekâletinin 2 temmuz 1945 de sorgu hâkimlerine yaptığı tebligatta herhangi isteklerine karşı “meslekî sır” beyanında bulunulduğu takdirde Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 87 - 90 ncı maddelerine göre âmme idarelerine mahsus mahallerde olsa dahi, muhtaç bulundukları vesaiki zapt, buna emir vermeye mezun bulundukları hatırlatılmıştı. Aynı zamanda bu tebligatta, tahkikatın bu tarzda icrasını menedici bir fiilin Ceza Kanununun 85 ve 439 uncu maddeleri gereğince cezalandırılacağı da kaydolunmuştu. Bu tebligat pek o kadar heyecan tevhit etmedi. Arşivlerin altüst edilmesi zarureti hâsıl olmadığı gibi, yapılan bir tahkikat sırasında da takibata mâruz memurların tevkiflerine kadar gidilmedi. Memurlar yakalarını kurtarmak için ancak kuvvet karşısında boyun eğdiklerini göstermeye mâ-

tuf bir takım mazeret sebeplerini bulmağa çalışmakla ik tifa ediyorlar ve istenilen vesaiki müşkülât çıkarmadan tevdi eyliyorlar, iş, hâdisesiz cereyan ediyor.

Fakat hakikatta, bir makamdan diğer makama malûmat tevdiî normal bir çare, dürüst ve doğru bir hal tarzı mıdır? acaba, - meslekî sırnın şumulü hakkında herhangi bir telâkkiye sahip olunsa bile - bir makamın kuvvete müracaat suretiyle bazı vesaiki elde etmeğe haklı bulunduğu hallerde, talep üzerine alâkalı idarenin de bu vesaiki tevdi etmeye veya daha basit şekilde, vesaikin bulunduğu yeri bildirmeye haklı olduğunu kabul, daha mantikî olmaz mı? Şurası muhakkik ki - ve bu zamanımızda bu tarz halli zarurî kılanları mazur göstermektedir - Temyiz Mahkemesi 11 kânunuevvel 1919 kararıyle bu mantikî düşünceden uzaklaşmıştı. Bu usul sivil, askerî ve bahrî hususatta sırf cezaî bakımdan tatbik olunmaktadır. Adlî polisin meşhut suçlarda ve Valilerin Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 10 uncu maddesi gereğince ve buna benzer bazı salâhiyetleri haiz bulunan teşekküllerin hususiyle parlâmento tahkikat komisyonları bu usul veçhile hareket etmektedirler.

Fakat Fransız âmme idaresinin büyük bir kısmı için yukarıda zikrolunan hususat hakkında kanun vazıma bas vurmaktan başka hal tarzı mevcut değildir. Bu âmme idarelerinin her biri istediği vesaik ve malûmatın şu veya bu idare tarafından tevdi olunmaması sebebiyle faaliyetlerinin felce uğradığı yolunda kanun vazıma daima müracaat etmektedirler. Bu doğrudur. Kanun vazı bu müracaat! kabul ediyor, ve talep eden idare lehine olarak diğer idarenin “meslekî sır” mecburiyetini refediyor. Bununla beraber, kanun vazı bu meselenin sebep olduğu güçlükleri bir bütün halinde hiçbir zaman derpiş etmemiş, ve hiçbir zaman “meslekî sır” ihdas eden veya Tefeden bütün bu kanunların kararsızlık ve karışıklıktan başka bir netice vermediklerini ve 11 kânunuevvel 1919 kararıyle 18 kânunusani 1924 kararnameleri karşılışınca görülen tenakuzun hem kanunları, hem onları tatbik edenleri gülünç mevkie soktuğunu asla görememiştir.

Aynı suretle, bu şekilde devam ettiği takdirde kanun, vazınım bütün âmmeye idareleri lehine olarak nihayet “meslekî sır” mecburiyetine tamamen riayet edemediğinden de tereddüt etmediği sezilmektedir.

Ne olursa olsun, meselenin esas prensipleri nisbeten basittir: Kollektif veya şahsî mahiyette “meslekî sır” lar vardır. Bunlar tereddül ve tezat hâsıl eden ve binnetice ekser ahvalde nazari mahiyette kalan şu aşağıdaki iki hal dışında mutlak, asla ihlâl olunamaz mahiyettedirler:

1 — Ceza Muhakemeleri Usulü Kannunun 30 uncu maddesindeki hallerde yani “meslekî sır” mükellefiyeti altında bulunan şahsın bir cürüm veya suç ikama şahit olduğu hallerde “meslekî sır” mevcut değildir. 30 uncu maddeden çıkarı ihbar mecburiyeti Ceza Kanununun 378 inci maddesine uygun olarak “meslekî sır” mecburiyetini kaldırır.

2 — “Meslekî sır” hizmet anında ika olunan suçlar için, kendisine suç isnat olunan memur, müdafaası bakımından bütün hakikati açıklamak hakkına malik bulunması itibariyle mevcut değildir. Fakat bilhassa hizmet sırları vardır. Evvelce zikretmiş olduğumuz vechile her memur şahsan bu sırları tutma mecburiyetinde ise de, (yukarıda işaret olunan iki hal dışında) faideli olacağı takdirde memurun bağlı bulunduğu idare tarafından bu sırların talep edene tevdi olunmaması için umumiyet itibarile hiç bir sebep yoktur’.

Bu esas itibarile memur un “mesleki sır” tutma mecburiyetinin şefleri tarafından kaldırılabileceğini zımnen - kabul edenlerin bu günkü fikri ceryan budur - noktai nazarıdır.

Bu hal şekli ne mantıkan ve ne de hukukan müdafa olunamaz. Meslekî sır tutma mükellefiyeti kanun ile konulmuş olup hiç bir idari merci tarafından ref olunamaz. Fakat hiyerarşik dinelerin herhangi yerinde bir idare şefi ancak şu veya bu vâkianın şu veya bu malumatın gizli tutulması icabetmediğini ve binnetice kısmen veya tamamen ifşa olunabileceğini takdir edebileceğine göre, bu

herhangi bir servise edindiği malûmatı ve vesaiki münha sıran kendisi için saklama mecburiyetini tahmil eden mutlak bir kaidenin mevcut olmadığına bir delildir.

Şüphe yok ki diğer âmme idareleri ifşası ne kadar faydalı olursa olsun gizli tutmaları lâzım gelen “meslekî sır”lar vardır. Diplomatik ve askerî hususat sırları bunlardandır. Bu ehemmiyetli ve haddi zatında istisnai haller dışında umumî menfaatler veya meşru mahiyette hususî menfaatlara riayet sebebiyle herhangi bir malûmatın herhangi bir sebep ve bahane ile bir memura tevdi olunabileceğinin kabul olduğu hallerde mevcuttur. Bu bapta basit tahdidî mahiyetteki posta ve telgraf hizmetleri talimatnamesinin, hükümleriyle Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 594 üncü maddesi veya millî istatistik ve İktisadî tetkikler enstitüsü kanun projesi hükümleri tamamen mantikî hükümlerdir.

Fakat mutlaka tahdit olunmaları ve ancak muayyen sebeplerle kabul edilmeleri lâzım gelen bu gibi haller dışında düşünüldüğü takdirde bir âmme idaresi memur veya mensuplarının hizmetleri esnasında devlet adına elde edebildikleri malûmatın, hizmet sebebiyle ve Devlet adına bir menfaata bu malûmata muttali olmaları icabeden diğer âmme idareleri mensuplarına tevdi olunmasını mantık ve umumî menfaat zarurî kılmaktadır.

İdarenin birbirine tamamen kapalı hizmetler halinde bulunmuş olması pek kötü neticeler tevhit etmektedir. II/Kânunuevvel/1919 tarihli Temyiz Mahkemesi kararlarına benzer hal tarzları mantıka tamamen aykırıdır. İki servis aynı hesap defterlerini tetkik etmeğe sâlâhi- yetli bulundukları ve binnetice bu defterler her ikisi için de alenî mahiyeti haiz olduğu halde tetkikleri sırasında bulabildikleri hususları ve malûmatı birbirine tevdi edemeyeceklerini anlamak müşküldür. Bu sistemde muhtelif idarelere mensup iki veya üç memur birbirini takiben mi tetkik edecekler ve her biri ancak münhasıran kendisini ilgilendiren hususları arayacak, eğer bunlardan her biri bir başka hesabı tetkik etmiş ve edindikleri malûmatı bir

birine nakieylemiş olsalardı aldıkları netice iki veya üç misli artmış olur ve iş de daha iyi görülmüş olurdu. Zira her biri bir hesabın yalnız bir cephesini tetkik suretiyle noksan ve hatalı neticeler tehlikesine maruz bulunmaktadır. Bu İdarî güçlüklerin farkında olmıyan hasım taraf (yani mutlaka alâkalı şahıs) her servise kendi menfaatma uygun oldukları nisbette diğer servisin bulduğu neticeleri mesleki sır olarak beyanına kalkışmayacaktır. İhtilâfî mucip haller birbirine karışmakta ve çok kere uzun ve masraflı eypertise'lere baş vurulmaktadır. Ekseriya sathî mahiyette kalan mütenakıs vaziyetler alınınca tamamen sarih bir hale gelmişlerdir.

Bu biraz da idarenin otoritesinden kaybetmesi demektir. Ve nihayet, kanuna bir aykırılık olup olmadığını araştıran memurun aradığı hususattan ayrı mahiyette kanuna aykırı bir hali gördüğü takdirde, gözlerini kapaması lâzımgeldiği tezine dayanan sistemde makul bir cihet var mıdır? neden bu vaziyeti salâhiyetli makama bildirmesin? Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 29 uncu maddesinden - hattâ kıyas suretile dahi - her hususta tatbik olunmasın? Meselâ bir gümrük memuru kaçak tütün ararken bir cesetle karşılaşır, gümrük idaresi ölüm vakalarını takip ve tahkik salâhiyetini haiz olmadığı halde hâdiseye ile alâkalıyorsa, bu itibarla meselâ daha az ehemmiyette vakalar karşısında ne için aynı tarzda hareket edilmesin ?

Bir santral patlak verdiği zaman, bir servisin bilmesi lâzımgeldiği halde bilmediği bir hususa diğer bir servisin muttali bulunduğu her zaman hayretle müşahede olunmuştur. Bu malûmat diğer servise bildirilmemiş olduğu haldir. Buna karşı aksülâmel daima aynıdır. Tebligat, irtibat teşkilâtı ve saire... bu ister müessir olsun, ister olmasın, müteakip hâdiseye kadar umumî efkârı daima tatmin eylemiştir.

Bunun yerine neden mevcut, noksan ve hataları ortadan kaldırarak muayyen ve ender istisnalar dışında her servis sahip bulunduğu malûmatı bunlara ihtiyacı olan idareye - faydalı olacağına kanaat getirdiği takdirde ken-

dîniğinden veya talep üzerine - tevdi etmesi mecburiyeti prensip olarak kabul olunmasın?

Bu gün mevcut olan bu gülünç vaziyetin temelinde esas itibariyle büyük bir yanlışlık gizlidir. Meselâ, 18/Kâ- mmusani/1924 tarihli kararda aksi beyan edilmiş olmakla beraber muhakkaktır ki memurlar, evvelce söylendiği gibi, Ceza Kanununun 378 inci maddesine göre - kanunun hali hazırdaki metni veya projelerine göre - “meslekî sır,, tutma mecburiyeti altındadırlar. “Hâkimler veya hal veya meslekleri icabı kendilerine sır tevdi olunan kimseler...” içtihadattan bu hususta yanılmamıştır.

Münhasıran bazı memurlar meslekî sır tutma mecburiyetine tabi kılan ilk metinler lüzumsuz ve faydasız metinlerdi. Zira Ceza Kanununun 378 inci maddesi ile aynı mahiyette idiler. Bununla beraber belki de herkese tabi bulunduğu mükellefiyetleri hatırlatmak daima favdah olacağı içindir ki zamanlarında bu metinler de lüzumlu idiler.

Hususî bir kanun hükmü bulunsun veya bulunmasın, memur, şahsen meslekî sır tutma mecburiyeti altında idi. Sahip bulunduğu malûmatın başkası lehine tevdi taleplerine karşı daima bu mecburiyet halini ileri sürmekte idi. Yalnız mutlak sır tutma halleri dışında bu prensip idari makamlar arasındaki sır tevdi keyfiyetine mani değildi.

“Meslekî sır”m bu tarz telâkkisi ne için değışti ve hiç bir katî metin bulunmadığı halde, nasıl oldu d'a meslekî sır müteallik hususî hükümlerin bir taraftan aynı idare dahilinde bütün diğer servisler aleyhine haberleşmeyi tahdit ettiği, diğer taraftan da hizmet anında elde edilen malûmat ve vesaikin, aynı kaynaklara baş vurmak suretiyle bunları elde etmeğe salâhiyetli bulunanlar hakkında ve metni gizlilik ihdas ettiği düşüncesine varıldı? İşte şu an için aydınlatılabilmesi güç olan mesele... Bununla beraber, muhakkak olan bir cihet; varsa o da, bu çifte hatayı kanun yazımın, kanunlaştırmış olmasıdır. Hattâ, kanun vâzı ihdas ettiği hükümlerle istisnalar temin ve tesis ederek memurların “meslekî sır” tutma mecburiyetlerinin şümül ve neticelerini tahdit ettiğine inanıyordu. Fakat

tahdit etmek isterken kanun vâzı bu vaziyeti zımnen fakat katî şekilde olarak, teşmile en müsait ve hatta gayri makul denebilecek bir izah olarak kanunlaştırdı. Kaldı ki bu kanun vâzının bu hususta tek hatası değildir. Aynı zamanda ticarî mahiyette bazı teşebbüsler ve mensuplarını muayyen memurlara karşı “meslekî sır” saklamaktan menetti. Şüphesiz kanun vâzı ticarî mahiyetteki teşebbüsler personellerinin hiç bir suretle “meslekî sır” tutma mecburiyeti altında bulunmadıklarını bilmiyordu. Bu son noktada çok şükür ki kanun vâzının şu gafleti hiç bir müessif netice tevhit etmedi.

Böylece bidayette ancak yanlış bir tefsirden ibaret olan bu vaziyet kanunlaşmış oluyordu. Şimdi de kötü neticelerini işaret ettiğimiz bu hataları ancak bir kanun düzeltebilir.

Bir reform icabetmektedir. Bu reformu beklerken mevcut mevzuat kadrosu dahilinde herkesin muktadir oldukları nisbetlere fena neticeler veren bir İdarî bölünmeyi tahfife çalışmaları lâzımdır. Gaye bu olduğuna göre o mukaddes İdarî “meslek sırrı” prensibine bir istisna teşkil edebilecek bütün metinlerin imkân nisbetinde geniş surette tefsir olunmaları ve bilhassa mücbir bir prensip olan “memurun sır tutma mecburiyeti şefleri tarafından ref olunabilir” prensibinin tatbik mevkiine konulması lâzımdır. Komşu âmme idaresindeki meslektaşına muhtaç olduğu malûmatı vermekten imtina eden memur pekâlâ İnliyor ki böyle hareket etmek suretiyle Devlet menfaatlarına aykırı hareket etmiştir. Bundan müteessirdir, ve bu teessürünü de ekseriya şu tenkit ettiğimiz “mahremane” sır tevdiine baş vurmakla ispat etmektedir. Hukukî bakımdan tenkit etmiş olduğumuz bu “mahremane sır tevdi”ni memuru takdire değer bir umumî menfaat endişesinin telkin ettiğini bilmekteyiz. Bununla beraber memur ya mecbur kaldığı veya mecbur olduğuna mutlak surette inandığı için böyle yapmaktadır. Başka tarzda hareket etmesi için ise memur ancak bir âmiri, şeflerinin basit bir iznini bekler.

Halbuki bütün bunlar ancak mütemmim hususattan ibarettir. Umumî bir hal tarzını sadece bir kanun mümkün kılacaktır. Binaenaleyh, kanun vâzımın artık vakit geçirmeksizin memurların “meslekî sırları,, meselesini bir bütün halinde tetkike koyulması ve dağınık bir haldeki bütün hükümleri ortadan kaldırarak, icları malûmatın serbesçe teatisine matuf sarahatla tayin edilmiş bazı istisnalar dışındaki prensibi vazevlemesi lâzımdır.

Bu reformun müstaceliyeti ve zarureti önüne durulmaz bir lüzum halini almıştır. Bahse mevzu olan şey kısmen de İdarî mekanizmamızın tesir ve randımanı meselesidir.

Yukarıda tercümesini verdiğimiz makale Fransa’da İdarî reform ihtiyacına tercüman olması itibariyle dikkate değer görüldü. Harp sonrası Fransa’ında sosyal ve ekonomik dünya şartlarına uygun olarak ortaya atılmış bulunan reform talepleri asırlık idare müesseselerini günün icaplarına ve ihtiyaçlarına göre tadil, tensik etmek lüzumu üzerinde toplanmaktadır. “Sağlam bir temelden, rasyonel bir teşkilât ve sarîh bir programdan mahrum” bulunduğu iddia olunan Fransız idaresi 75 senelik ferti demokrasısından sonra bu gün eskimiş, yıpranmış farz olunmaktadır. Bütün mesele, idare mekanizmasının hatalı ve iyi taraflarının tetkikinden çıkan mesele “âmme hizmeti” meselesinin yeniden ele alınması ve yeniden tanzim ve teşkili meselesidir. Bu yeniden tanzim ve teşkil ihtiyacı yalnız Fransa’nın bir ihtiyacı olarak kalmamaktadır. Umumî bir ihtiyaçtır. Filhakika Belçika’da 1946 da ihdas olunan Belçika Devlet Şûrası - henüz teşkilât halinde olup faaliyete geçmemiştir - hakkındaki bir makalesinde bir Belçika idarecisi Andre Molitor “son zamanlarda muhtelif yabancı memleketlerinin âmme hizmetlerinde yaptığımız mukayeseli tetkikatla müşahede eylediğimiz benzer vaziyetler, aynı meseleler ve bu meseleleri hal için baş vurulan aynı teknik, esaslar şahsen dikkatimizi çekti. Bu keyfiyet yekdiğerlerinin tecrübelerinden faydalanmak sır retiyle müştereken bir gelişme temin için muhtelif yabancı memleketler idareleri arasında sıkı bir iş birliğinin lû

zumuna bir delildir., demek suretiyle meseleyi daha sarîh olarak belirtmiş bulunuyor.

Asırlık idareleri bir anda değiştirmek pek mümkündür. Fakat bu asırlık idarelerin yerine geçen yeni İdarî mekanizmanın müessir olabilmesini temin ise o kadar kolay olmayan bir iştir. Yeniden tanzim ve tensik olunacak idarelerin yeni şartlara göre faaliyetleri yeni elemanların yetiştirilmiş olmaları zarurî kılmaştır ki bu bir zaman meselesidir'.

Fransa'daki iâşe teşkilâtı ve alelûmum Fransız İdarî mekanizmasının bu günkü faaliyet tarzına tahsis etmiş olduğu bir konferansta Profesör Waline'nin de işaret ettiği gibi âmmehizmetlerinin az fakat verimli elemanlarla yeniden tanzim ve tensiki, saydıkları aykırı iştihaklardan umumî menfaatler yoluna tevcihleri artık bir zaruret olmuştur. Bu yalnız Fransa için değil, bir hukuk âğuşunun içinde yaşayan her sosyete için mevcut bir zarurettir,

-----O-----

FRANSA'DA MAHALLİ İDARELERİN İSLAHI

M. Leo Hamondan çeviren
Hayrı Orhun

Ekim 1946 Anayasası mahallî idarelerin ıslahı işinde iki prensip kabul etti. Anayasanın 89 uncu maddesi hükmüne göre, “Kanunlar departman ve komün hürriyetlerini genişleteceklerdir. Merkezi idarelere ait mahallî hizmetlerin, idare edilenlerin kurdukları idareye yaklaştırmak için, hangi şartlar içerisinde işleyeceklerini keza kanunlar tâyin edeceklerdir.,,

Mayıs 1946 da ret edilen anayasa projesinin 114-118 inci maddelerine alman formüller ilk müessesan komisyonunun kabul etmiş olduğu projelere avdet edildiğini sarahaten göstermektedirler. Filhakika sözü geçen ilk müessesan komisyonu, çok ileri gitmekte ve yalnız İdarî vesayetin değil fakat bütün İdarî kontrollerin de kaldırılmasını teklif etmekte idi.

Yeni kanun metni, muayyen bir kontrolün idamesine müsaade etmektedir. Bu kontrolün mahiyeti de Anayasa Komisyonunun çalışmaları sırasında M. Ramadier tarafından (11 ve 19 Temmuz 1946 oturumlarında) şu suretle açıklanmıştır. “Vesayet murakabesi bahis konusu olan hallerde, bir tasarrufun hüküm ifade edebilmesi İdarî makam tarafından tasdik edilmesiyle mümkündür. Kontrol bahis konusu olan hallerde ise, tasarruf bizatihi hüküm ifade etmektedir. Ancak bu tasarruf muayyen müddet içerisinde idare makamı tarafından iptal edilebilir.”

İkinci anayasanın kabul ettiği prensipler her ne kadar birinci anayasanın kabul ettiği prensipler kadar ihtilâlcî değilseler de hiç olmazsa İkincilerin şüphe ve tereddüitten âri olduklarını kabul etmek uygun olur. Bu prensipler aynı zamanda hem ademi merkezîyet hem de tevsii mezuniyet sahasını derpiş etmektedirler.

I

İki sene geçtiği halde kanunî mevzuatın hâlâ anayasanın bu husustaki isteklerine tercüman olmamış bulunması teessüre şayandır.

Mamafih, parlamento bu işi yapmak için icap eden vasıtalara da malik bulunmakta idi.

Âmme hizmetleri millî konseyi bir seneden daha fazla bir müddetten beri komün muhtariyeti işlerinde, anayasanın gösterdiği şekilde, Belediye Kanununun ıslahına ait bir proje hazırlamış bulunmaktadır.

Bu proje hükmünün müzakere ve tetkikini beklemektedir. Belediyelerin ıslahına ait bir kanun projesi halinde parlamentoya sevk edilebilmek için bu projenin hükümet tarafından tetkik ve kabul edilmesi zaruridir. Filhakika millî meclis dikkate değer bazı teklifleri münakaşa etmek mecburiyetinde değildir. O, tek taraflı bir tanzim ameliyesi yapmakta, nitekim üyelerinden bazıları ve bilhassa M. Wagner bunu kavramış bulunmaktadır.

Departman Kanununun tekrar gözden geçirilmesi işi parlamentoda bilhassa çok ilerlemiş durumdadır. Hükümet, 1947 senesi tatil devresinden evvel 1871 tarihli kanunun tâdil ve ıslahı hakkındaki bir kanun projesini millî meclise sunmuştur.

Bu proje ve bir taraftan komünist gurupu namına M. Auquet ve diğer taraftan M. R. P. gurupu namına M. de Tinguy tarafından yapılan teklifler M. Dreyfus-Sehmidt tarafından son Mayıs ayındanberi tevdi edilmiş olan müşterek bir raporun mevzuunu teşkil etmekte ve bu itibarla mesele olgun bir halde bulunmakta idi.

Fakat maatteessüf, parlamento işlerinin bir yığın haline gelmiş olması — hatta belki de umulmayan değişikliğe sebep olan bir miktar ihmal — bu meselenin bir an evvel ortaya konulmasına mani oldu. Umumî efkâr bu keyfiyetten kanton seçimlerinin tehir edilmesi münasebetiyle haberdar oldu. Nitekim departman reformu da bu tehir için bir bahaneden biaretti.

Kanton seçimlerinin 1949 Mayısında yapılması ka-

rarlaştırılmış olduğundan hiç olmazsa bu defa departman reformunun parlâmentoda müzakere edilmesi zamanının gelmiş olması zannedilmektedir. Parlâmento bu reformu yapmadan muayyen müddeti geçirecek olursa bu sebepten dolayı esasen zedelenmiş olan prestijine bir darbe daha yemiş olacaktır.

Bundan başka, Mart ayında neşri arzu edilen bir kanunun millî meclis içtimaa başlar başlamaz tetkikine başlanması icabettiğini tebarüz ettirmek uygun olur. Tetkikin erken başlaması cumhuriyet konseyine anayasa ile muayyen 2 aylık tetkik fırsatı vermek bakımından gerekli bulunmaktadır. Bu müddet mahallî kollektiviteler için bir (şart = charte) teşkil eden bir kanun bahis konusu olmak hasebiyle fazla görülmek icabeder.

Parlâmentonun çalışmaya başlamasından beri mantıkî olarak meselenin bu şekli iktisap etmiş olmasının anayasa ile ilk taslağı kurulmuş olan kuvvetli bir ademi merkezîyetçiliğe mi yoksa ancak ıslah etmek suretiyle bu günkü hali muhafaza etmemeyülü mânasına mı geleceği düşünülebilir. Kanton seçimleri meselesinin münakaşası sırasında izhar edilen fikirlerden ikinci temayülün galip olduğu tahmin edilebilir.

Departman idarelerinin ıslahı meeslesine ancak ufak bir zümrenin temas ettiği zamanlara bilhassa, Mösyö Charles ve Boivin-Champeaux gibi bazı cumhuriyet konseyi üyeleri 17 Eylül 1948 (J. O. Page 3130) içtimasında Anayasanın 87 inci maddesinde “Bu konseyler tarafından verilen kararlar bunların başkanları veya (Maire) leri taraflarından icra olunur.” şeklinde ifade olunan ve keza içişleri Bakam tarafından 23 Ağustos 1948 (J. O. sahife 2655) içtimasında Cumhuriyet Konseyinde bir hak olarak talep edilen, Departman Genel Meclis Başkanlığı ve Departman Başkanlığı ana fikrine itiraz etmişlerdir.

Bu fikir hatırlanırsa departman idarelerinin ıslahına ait projenin müzakeresinin gecikmesini alelâde bir gecikme olmaktan ziyade esasa ait bir değişiklik sebebiyle vuku bulduğunu tahmin etmek mümkündür.

Fikrimizde, Anayasanın ruhuna hatta lâfzına sadık kalmak ve 1948 - 1949 da da 1946 da olduğu gibi rey vermek icabeder. Zira bunu, yalnız hukukan en doğru bir hal şekli olarak değil fakat aynı zamanda XIX uncu asırdan beri tebellür eden büyük ademi merkeziyet hareketinin ulaşması zarurî olan son gaye olarak kabul etmek icap eder.

II

Bu gaye nedir? Daha açık bir ifade ile yapılması icap eden ıslahat nelerdir?

Evvelemirde departman ve komün idarelerine, birbirine müşabih bir vaziyet sağlamak ve nasıl ki bütün komünlerde, komün başkanları komün meclislerine ait mu- karreratı ihzar ve tatbik ederlerse aynen departman genel meclislerine ait kararları ihzar ve kabul edilen kararları icra salâhiyetini de departman genel meclis başkamna bahşeylemek lâzımdır.

Departmanın (Sunî kollektivite) komünlerle (Tabî kollektivite) olan bazı benzerliklerini inkâr etmek, bir nevi federalizme gidişten korkmak, Anayasanın bu husustaki arzu ve iradesini tanımamağı meşru kılamaz. Bu itibaz ve muhalefetler yalnız Anayasaya zıt olmakla kalmaz (eğer departman idareleri sadece sunî bir varlıktan ibaret ise bunun anilmerkez şiddetli bir kuvvete sahip olduğundan nasıl korkulabilir) aynı zamanda ne beriki ve ne de öteki yersiz ve uygunsuz olmaktan kurtulamazlar.

Aslında sunî olan departman, itiyat şevkiyle tabiat saniye haline gelmiştir. Diğer taraftan, modern tekniğin aldığı birleştirici cereyan, en geniş muhtariyetin millî vahdeti tehlikeye düşürmesinden vikaye edecek kadar kuvvetlidir. (Bizzat Anayasanın bazı büyük departmanlara mahsus, bunları âdi hukuk sahasından çıkaran ve salâhiyetlerine hâlel vermeyen ârizî bir bünye derpiş ettiği müşahede olunacaktır).

Bundan başka, İdarî meclis çalışmalarına iştirak eden herkes pek iyi bilir ki, kararların ihzar ve icrası meclisin faaliyetiyle sıkı sıkıya ilgilidir. Meclisin esas faaliye-

tini teşkil eden müzakere hakikatta şümül ve ehemmiyeti icra tarzlarına göre tahavvül eden kararların ihzar ve teklifine tabidir.

Zamanımızda departman meclisine intihap edilenlerin büyük kısmı vilâyet hizmetlerine müteallik ihzari ve icraî kararlar ittihazında halktan ziyade şahsî nüfuza ehemmiyet vermekte ve bu suretle bunlar mesuliyetsiz bir nüfuz hissesine sahip olmaktadır. Bu, yerine başkası ikame edilmek icabeden kötü bir rejimdir.

Mesele böyle olunca şüphesiz hâlen valinin elinde toplanmış olan salâhiyetleri takdir ve tefrik etmek icap edecektir. Bu salâhiyetlerin bir kısmı tamamen departmanı ilgilendirmekte olduğundan bundan sonra departman genel meclis başkamna geçecek, millî menfaatleri ilgilendiren diğer salâhiyetler ise valinin elinde kalmakta devam edecektir. Salâhiyetlerin tefriki ise tabiatıyla memuriyetleri departmana ve merkezî idareye ait olmak üzere ikiye taksim etmeği icap ettirecektir.

Esas teşkilâta taallük eden ıslahatın bu son manzarası şüphesiz en nazik problemleri ortaya koyacaktır. Âmmе hizmetleri millî konseyindeki noktâi nazar teatileri bunların halledilemez işler olmadıklarını göstermiştir. (Bu nokta üzerinde M. Tinguay tarafından yapılan teklifin 70 - 72 ve 79 uncu maddeleriyle hükümet projesinin 72 nci maddesini mukayese ediniz.).

B — İdarî ıslahatın komünler kadar departmanlar için de gerekli olan bir ciheti de “idari vesayet”ten idari kontrole geçiş olacaktır. Müessesan Meclisinin bu husustaki arzusu şüphesiz millî otoritenin (yahut daha doğrusu onun mümessillerinin) müdahale edebileceği halleri azaltmaktır. Evvelce millî otoritenin müdafaa edeceği haller sayısızdı. Bunlar gittikçe mühim miktarda tahdit edildi.

1926 dan beri umumî hukuk, tasdik ve tasvip muamelesinin faydasızlığını tebarüz ettirecek şekilde teessüs etmiştir. Bununla beraber, müşterek umumî düşünceleri her zaman haklı göstermeyen oldukça büyük sayıda istisnalar

mevcuttur. Bize göre bu fikirler valinin müdahale salâhiyetinin hem esasını ve hem de hudutlarını teşkil etmek üzere tefrik edilip ele alınması lâzım gelen fikirlerdir.

Biz bu hususta aşağıdaki çok sade mütalea ve teklifleri serdediyoruz :

a) Vali her zaman bir müzakerenin kanuniliğine müdahale edebilir. Demokraside kanun herkes için mutâdır. Bu hale göre vali kanunsuz olan tasarrufları iptâle muktedir ve mecburdur.

Zaten bu talebin kâfi derecede şâmil olabileceğini müşahade mümkündür. Nitekim kanunen emredildiği gibi bütçedeki tevazün şartının yerine getirilmiş olup olmadığını kontrol işinde valiye teveccüh eden vazife yalnız, tevazünün şeklen tesisini tasdik değil fakat bu tevazünün hakiki bir şekilde teessüs ettiğine ve meselâ: varidatı sunî olarak kabartmak suretiyle hayalî bir bütçe yapılmamış olduğuna kanaat getirmektedir.

b) Bundan başka, valiye bir tavsiye ve ikaz (Droit de Consciller) hakkı da tanımak icabeder. Memuriyet derecesi dolayısıyla bizzat devlet şefine benzemesi itibarıyla, valiye bir işin ikinci defa müzakere edilmesini talep etmek hakkı verilmesini meşru ve muhik bulmaktayız.

c) Muhtelif mahallî idareleri ilgilendiren işlerde meselâ: birçok komünlere ait araziden geçen yolların tahdit veya idaresine taallük eden işlerde valinin, bu işin müzakeresinde temsil edilmemiş olan kolektiviteler namına işe müdahale etmesi tabîi bir keyfiyettir.

d) Keza, yalnız bugünkü nesli değil fakat gelecek nesilleri de ilgilendiren meselelerin müzakeresinde kontrol hakkını haiz makamın müdahale etmesi haklıdır. Bir belediye meclisi, komünü fakra düşürmeden meselâ: vergi tarhından içtinap etmek için komüne ait emlâkın bir kısmını satarak elde ettiği bu fevkalâde varidatı tamamen o seneye ait mutat masraflara tahsis edebilir mi? Bunun mümkün olacağını zannetmiyoruz. Satış için vârit olan bu mahzur, israfa düşmekten korunmak üzere istikraz için de varittir.

e) Nihayet hu israf zihniyetinin bir mahallî kollekti- vitenin haiz olduğu ve iyi kullanışı ile ona kudret sağlayan ve kötü kullanımında onun akıl ve mantıktan mahrumiyetine delâlet eden hareket serbestiyle tahdidi mümkün olacağı anlaşılır bir şeydir: İsrâf, mahallî idare bütçesindeki vergi yükünün merî malî mevzuatın temin ettiği muayyen haddi aşmasıyla kendini gösterir.

Kontrol salâhiyetinin genişletilmesi burada, bazı objektif kriterlere nazaran serbestisini suiistimâl eder görünen mahallî idarelerin iflâsı tehlikesine karşı bir garanti teşkil edecektir.

Bu muhtelif fikirlerin hâlen parlâmentoda durup durmakta olan projede ne dereceye kadar ifade edilmiş olduğunu araştırmanın sırası değildir.

Tetkikatın son ve katî şekli, Millî Meclisin Departman kanununu kabul ve yakın bir zamanda olmasını temenni ettiğimiz komün kanunu metnini ele aldığı zaman anlaşılacaktır.

III

Mahallî idareler muhtariyeti meselesine nihayet vermeden evvel burada, İdarî kontrol gibi icra kuvvetini ıslah etmenin de mahallî kolektivitelerin nihayet hareket ve faaliyet vasıtalarına sahip olmadıkları takdirde beyhude olacağını zira, hareket imkânı mevcut olmadıkça hukukun serbest olmanın ölü bir kelime halinde kalacağını söylemek isteriz.

Bu'vasıta ve imkânlar, esas itibariyle, yeter vasıflı personel ile yeter miktarda malî kaynaklardan ibarettir.

A — Departman ve komünlere kifayetli personel sağlamak için bunlara daha ehemmiyetli diğer kolektivitelere nakli memuriyet imkânlarını vermek lâzımdır. Yüksek vasıflı bir belediye kâtibi mevki ihtirasını Figeac Belediyesinde güçlülükle tatmin edebilir; aynı mûtaiea Lo Zere ilindeki bir kısım şefi için de varittir.

Bu itibarla mahallî idare memurlarının mensup oldukları idarelerden diğer idarelerdeki memuriyetlere nakil ve tahvillerine imkân vermek icap eder.

Bununla beraber, bu memurlar için mahallî idarelerin muhtelif idare âmirlerinin mütalealarını almamanın meselâ, istemediği bir memuru maiyetine tâyin etmenin, tehlikeli olacağını zannediyoruz. Zira; bu suretle tyin edilen bu mahallî idare memuru tâyin edildiği andan itibaren, meslekî istikbalinin bağlı bulunduğu asıl âmirleri (vali veya başkaları) gibi, zahiren âmiri mevkiine geçen İra mahallî idarenin başındaki müntehap âmirin de az çok fikir ve temayülünü öğrenip ona uymağa gayret edecektir.

Bu duruma göre, bu gibi hallerde mahallî idareye bir nakil ve tahvil salâhiyeti vermek ve muayyen bir müddet geçtikten sonra bu idareye kendi memurlarından birisinin idareden ayrılmasına mani olmak yetkisini tanımak icap etmektedir. Fakat yeni bir mahallî idareye bir memurun tâyini veya kabul edilmemesi keyfiyeti bu idarenin müntehap âmirine ait imtiyazlardan biri olarak kalacaktır.

Bu husus için tevzin edici formüller bulup statüye koymak lâzımdır. Mahallî idare memurlarına verilecek aylıkların tesbitinde de muhtelif istek ve iddiaların telifi hususunda aynı endişe kendini gösterecektir. Bilindiği gibi 1937 senesinden beri mahallî idareleri kendi memurlarına devlet memurlarından fazla menfaat temin etmeleri yasak edilmiş bulunmaktadır.

Bu fikir, şimdiye kadar gösterilmeyen bir yumuşaklıkla tatbik edilmek şartıyla muhafaza edilebilir gibi görülmektedir. Bazı, mahallî idare memurlarının maruz bulundukları munzam müşkülli hesabına katmak lâzımdır.

Bir devlet memurunu, ifa ettiği vazifeye mahsus müşkülli bilmediği bir mahallî idare memuriyle bir tutmak, bu memurun vazifesindeki karışıklığa olduğundan daha az kıymet vermek olup mahallî idareleri memur intihabında istihkakından daha az aylıklı memur bulmak müşkülâtına maruz kılacaktır.

B — En müşkül mesele mahallî idareler mâliyesinin ıslahı meselesidir. Eğer bu idarelere bütçelerini kendi va-

sıtalariyle tevzin etmek imkânı verilmek isteniyorsa, lütfen verilen paralardan istifade eden herkesin bulunduğu durum gibi mahallî idareleri de devlete tabi kılan malî devlet yardımına halel gelmemek üzere, bunların menbalarını artırmak zarureti vardır.

Çok münakaşa edilen bu mesele o kadar karışıktır ki biz burada bu işi ancak hatırlatmakla iktifa edeceğiz. Bu işin parlâmentoda tetkik edilmesinin gecikmiş olmasını da tenkit etmek yerinde olur. Mösyö Leon Blum Hükümeti 1947 Ocak ayında parlâmentodan, muhtelif asgarî resimleri ilga ederek muhafaza edilen vergilere hayalî yüzdeleri değil fakat vergiye tabi tutulan bina icarlarının doğrudan doğruya artırılmış kıymetlerini matrah itihaz eden bir malî ıslahat projesi almıştı. Bir de, Belediyeler Birliği Başkanı Mösyö Tremintin ve meslektaşlarımızdan Voyant ve Vignard ile beraber 1947 senesinde bir kanun teklifi yapmıştık. Bu kanun projesi (5000) den aşağı nüfusu olan komünlerde icar bedelleri üzerine (yalnız arazi vergisine mevzu resim muhafaza edilmişti) mevzu vergi sistemini ilga etmekte gelir üzerine mevzu sedüler vergilere munzam kesirler ilâvesini komün ve departmanlar için esas vergi haline getirmekte idi. Diğer taraftan bu proje, ticarî mukaveleler üzerine konulan resimleri mahallî idarelere tahsis etmişti. Biz bu proje ile ekseriya, hudutları içerisinde ikamet eden mükelleflerin hizmetlerini zarurî olarak yüklenmiş olan bir komünün bu mükellefler tarafından tediyeye vasıtalı vergilerden istifade edememesi ve bu vergilerin başka bir komün tarafından tahsil edilmesi gibi tesadüfî hallerin vukua getirdiği mahzurları izale etmek üzere, ticarî mukavelelerden alınan resimlerin müşterek bir fon haline konulmasını teklif etmiştik.

Komün mâliyesinin en esaslı prensiplerinden birisi de ekseriya görüldüğü üzere bir komün kasasını boşalttığı halde diğerinin kasasını doldurması keyfiyetini, kabil olduğu kadar, önlemek mümkün değil midir?

Bu muhtelif teklifler üzerine Gennevilliers Komünü

Başkanı Mösyö Waldeck Shnillier Millî Meclis İçişleri Komisyonu namına bir rapor tanzim etmiştir. Bu raporun esas hatları şu şekilde hülâsa edilebilir:

Hükümetçe tanzim edilmiş olan proje uygun olarak farazî yüzde!eri kaldırmak suretiyle karine esasına dayanan vasitasız vergileri muhafaza — küçük komünlerdeki resimlerin miktarının indirilmesi — ihtiyarî olarak perakende satışlar üzerine mevzu resimleri muhafaza ve bazı sedüler vergiler üzerine ilâve olunan c/c 15 lerden ve mahsulât vergisinin rr 10 artırılmasından hasıl olan varidattan vücut bulan kuvvetten istifade eden komün menfaatine müsavi hisse esasına göre bir fon tesisi.

Muhtelif fikirleri uzlaştıran bu rapor 1947 Haziranından beri parlâmentoda beklemektedir. Bu suretle, malî ıslahatta olduğu gibi İdarî kontrol işinin ıslahı için icâp eden teknik unsurların ikmal edildiği ancak bu hususta parlâmentonun karar vermekte geciktiği tebarüz etmektedir.

Bu gecikmelere bir nihayet verme lâzımdır. Tâlik ve tehiri icabettiren devlet mâliyesinde ve sairede.... baş gösteren buhranın hüküm sürdüğü bu anda böyle bir işi yapabilmenin müşkül olduğu söylenebilirse de biz bu günkü durumun bu işi yapmağa mani olacağını asla zannetmiyoruz. Fazla olarak, günün mühim meseleleri de artık hal edilmişe benzemektedir.

Hükümet Aralık ayı iptidasında devlet mâliyesinin ıslahı hakkında bir projeyi meclise getirmek mecburiyetindedir. Bu projenin mahallî idareler mâliyesine ait hükümleri ihtiva etmediği düşünülemez. Bilhassa, bir komünün ve aynı zamanda Komünler Birliği Bürosunun Başkanı olan bugünkü Maliye Müsteşarına, mahallî idareler mâliyesinin ıslahı işini (30 sene bekledikten sonra) 1948 senesi nihayet bulmadan tahakkuk ettirmek hususunda itimadımız vardır.

IV

Tam ademimerkeziyet meseleleri yalnız değillerdir. Aynı zamanda ademimerkeziyet ve yetki genişliğini ilgi-

lendiren yahut yalnız bu sonuncuyu alâkadar eden diğer meseleler de vardır.

A — Departmanların mülkî taksimatı birinci kategoriye girmektedir.

Mesele, Mösyö Le Gorgeu'nün İdare Dergisinin Temmuz - Ağustos nüshasında intişar eden “Mahalli İdareler Plânı Üzerindeki İdarî Islahat Tetkikatma Hizmet” isimli yazısında etraflı şekilde izah edilmişti.

Bu tetkikte mevzu o kadar mükemmel izah edilmiştir ki, bize bunu zikretmekten başka bir şey kalmamaktadır.

Biz, kendi hesabımıza, hâlen mevcut departmanların yerine eski iki departmanın bir çok kısımlarının ilhakı ile büyüyen 47 departmanın ikame edilmesinden ibaret olan Debre - Junillon projesine taraftar bulunmaktayız.

Bu İdarî ünitelerin bundan sonra kâfi derecede menbalara dayanacak olan mahallî ademimerkeziyet idarelerinin inisyatif tezahürlerine daha uygun olacağını zannetmekteyiz.

Mamafih, bu husustaki şahsî tercümelerimiz, Mösyö Gorgeu tarafından yapılan tetkiklere müsteniden kaleme alınan yazının başında gayet doğru ifade olduğu gibi bütün görünüşe rağmen, karakteristiklerinden birisini muhafazakârlık ruhu teşkil eden Fransa'da, bu işlerin tahakkuk etmelerine mani olacak bir çok engellerin mevcut olduğunu saklamamızı icabettirmez.

Herkes komşu departmanların lâğvına taraftar bulunmakta ve fakat lâğvedilme tehlikesinde bulunan kendi departmanlarının muhafazasını istemektedir.

Zannımıza göre her şeye rağmen nihayet akıl ve mantık galebe çalacak ve fakat departman teşkilâtını yeniden tanzim etmek veya mevcut departmanları muhafaza ederek bunlar üzerinde 20 rejyon teşkilâtı vucule getirmek ve böylece bazı hususlarda rejyon prefelikleri veya cumhuriyet komiserlikleri ananesini ihya etmek hususları arasında uzun bir tercih ve tereddüt devresi geçirmesi icabedecektir.

Eğer departmanların meslekî hudutları yeniden tan-

zını ve teşkil edilmezlerse rejyon idaresi bazı işleri kendi kademesinde halledemeyecek kadar çok küçük olan 90 departman ile doğrudan doğruya münasebet ve muhabere tesisi müşkülâtile karşılaşmak mecburiyetinde kalacaktır. Fakat biz neticeye intizaren, Rhon vilâyeti genel kâtibi Mösyö Koque'un ilhamıyla Mösyö Le Gorgeu tarafından iltizam edilen ve haddizatında en iyi tatmin şekli olmaktan uzak bulunan mutavassıt bir hal şeklinin kabul edileceğini mülâhaza etmekteyiz.

Bu hususta Moselle prefesi ve genel müfettiş Mösyö Perililer müşkülleri halledebileceğini zan ediyoruz.

Buna göre, bu günkü departman idareleri oldukları gibi yani mahallî ademimerkeziyet idareleri olarak kalacaklardır. Bu husus Debre projesinin tahakkukuna mani teşkil eden itirazları önliyecektir.

Fakat tamamen departman işlerine ait salâhiyetlerden tecrit eden prefe bundan sonra, her biri bir genel meclisle olan münasebetlerde ihtisas sahibi olan ve bu meclise ait işlerde prefeye yardım eden iki genel sekreterin yardı- miyle iki departman üzerinde millî salâhiyetleri kullanacaktır.

Bu projenin tahakuku prefelerin departman merkezinde ellerinden salâhiyetlerinin bir çoğu alınmış olarak oturdukları takdirde kaybedecekleri prestijlerini de kurtaracaktır. Bu keyfiyet kamu efkârım Debre — Junillon taraflarından vücade getirilen son projenin tamamen ta- hakkuku lehine sevk edeceği de ihtimal dahilindedir.

Mösyö Roque, Perillier ve Mösyö Gorgeu'nün tezlerine taraftar olmakla beraber, biz bu hal şeklinin yalnız geçici bir vasıfta olması hususunda değil fakat aynı zamanda departman miktarı hakkında da kendi noktai nazarımızı- zı muhafaza etmekteyiz.

Fikrimizce, prefelerin dörtte üçünün azaltılmasına kadar gidilmesi doğru olmayacaktır. Bunların yarısını hiç olmazsa üçte birini muhafaza etmenin maksada kifayet edeceğini mütalea etmekteyiz.

B — Viliâyet mmtakası kadrosu ne olursa olsun, bu

yüksek memur hakikî bir yetki genişliği esasına göre kendi salâhiyetlerinin arttığını görecektir. Bu hususta genel bir mutabakat mevcuttur.

Anayasanın bu yoldaki arzu ve isteği aynı zamanda tatbikatın da isteğidir. Bazı işlerin intacı için Mende, Bor- deaux veyahut Orleans'ta kalmak mümkün iken diğer bazı işleri intaç için Paris'e kadar gelmek mecburiyetinden artık yorgunluk hasıl olmuştur.

Fikrimizce, idare edilenler (şahıslar veya mahallî koî- lektiviteler) işlerini gördürmek için asla pdefeden daha ileriye gitmek mecburiyetinde değillerdir. Prefe istediği kadar Bakan ile istişare etmekte serbesttir.

Eğer bu prensipler üzerinde anlaşma mevcut ise, bu hal prefenin bütün ihtisasa müteallik hizmetleri (köprü, şose, sağlık vesair hizmetler...) emri altında toplaması yahut sadece bu işlerin İdarî taraflarıyla meşgul olarak haiz oldukları muhtariyeti muhafaza etmeleri mi doğru olacağı yolundaki mütalea ve münakaşalara son verir.

Burada iki anlayış tezat halindedirler. Bunlardan, prefenin idare silâhiyetinin sadece İdarî hususlara hasredilmesini terviç eden birisi kamu hizmetleri genel sekreteri tarafından iltizam edilmekte, buna mukabil, prefeyi bütün hizmetlerin tam mânasiyle âmiri yapmağa terviç eden ikinci noktai nazar da İçişleri Bakanı tarafından müdafaa edilmekte olup bu sonuncu noktai nazarın galebe çalmak üzere olduğu zannedilmektedir.

Meselenin aldığı son durumu Cumhuriyet Konseyinin (J. O. 24 Ağustos 1948 page 2665) İçişleri bütçesinin müzakeresi sırasında sorduğumuz bir suale İçişleri Bakanının kürsüden verdiği cevapta bulmak mümkündür.

Bu anlayış sadece İçişleri Bakanına mahsus değildir. Bu husus aynı zamanda, Vilâyet İdaresi Memurları Derneği tarafından yapılan bir tetkikte, bizim de tamamen kabul ve tasdik ettiğimiz, tetkik neticelerini tesbit eden kısımlara doğru sarahaten tasvip edilmektedir.

Bununla beraber, bu idarenin mümtaz memurlarının izhar ettikleri fikirden farklı olarak, biz yerinden kımıl-

mayan birçok kaymakam kadrolarının ilga edilmesini tercih edeceğiz.

Bir memuru, nisbeten basit meselelerle karşılaşılacak ufak bir ilçede memuriyet hayatına başlatmak bize pek hoş bir şey görülmemektedir. İlçenin, bu memurun meslek hayatı ilerledikçe karşılaşacağı çok çetin meseleler için bir öğrenim merhalesi teşkil etmiyeceğini zannediyoruz.

Biz öyle bir sistem tercih etmekteyiz ki kaymakamların miktarını azaltmadan bunları, duruma, ilçenin ehemmiyetine, nüfusun kesafetine vesaireye.....göre ilçe merkezinde oturduğu halde mmtakası arazisini iyice tanımak, her işte ihtisas peyda etmek ve her defasında vazifelerinin hudutları bizzat vali tarafından çizilecek olan bir yardımcılık rolü oynamak imkânı sağlayan hakikî bir vali muavini haline getirsin.

Havre, Dunkerque ve Valenliennes gibi yerlerde bir vazifelerini koordine ile mükellef bulunan idare genel müdahale kolaylığı arzeden Loir-et-Cher departmanında ve az ehemmiyetli ilçelerde kaymakam bulunmasın, mümasil meselelerde Romorantin ve Vendome için iki vali muavininin tesbit edilmesi zarurî görülmesi demek değildir.

Fakat biz, aynı zamanda biraz evvel hatırlatılan muhafazakâr ruha aykırı olan bu ıslahatı yukarıki pragrafta tâdil edilen ve büyük departman teşkilini istihdaf eden büyük ıslahatın tahakkukuna vâbeste bulundurmak istiyoruz.

C — Nihayet bilindiği gibi hemen bir seneye yakın bir müddettten beri Fransız idaresinde, muhtelif prefelerin vazifelerini koordine ile mükellef bulunan idare genel müfettişleri unvanını taşıyan fevkalâde memuriyet sahibi şahsiyetler bulunmaktadır. Halihazırda bunların adedi sekizdir.

Genel Müfettişlerin vazifeleri hakkında Cumhuriyet Konseyinde cereyan eden müzakereler sırasında (19 Mart

1948 tarihli içtima - J.O.sahife 919 ve devamı) İçişleri Bakanı, bu müfettişliklerin kuruluşunun hiç bir suretle icarî islâhata katî bir veçhe vermek düşüncesine dayanmadığım, bu müessesenin tesisi ile ne mmtaka valiliklerini yeniden ihyaya teşebbüs etmek ne de departman idarelerini yeniden teşkilâtlandırmağı bertaraf etmek istemediğini açıklamıştır. Bu müfettişliklerin tesisinden maksat sadece, aynı zamanda muhabere ve münasebet tesisi mümkün olmayan 90 prefe ile kolayca münasebet ve muhabere temin edemeyen Bakana esas mühim meseleleri kavrayabilen dlv düzüne yüksek memura sahip olmak suretiyle bu hususta kolaylık sağlamaktan ibarettir.

Tamamen yeni olan bu müessese şimdiden iyi neticeler vermişe benzemekte ve bilhassa komşu vilâyet valileri arasında temas ve daha devamlı surette tecrübe sahibi olmalarını kol aylaşurmaktadır.

Bu teşekkül vücuda getirilirken, bu müesseseye kendine has hukukî bir salâhiyet vermek veyahut idare ecu lenler veya mahallî idareleri idare edenlerden Bakana doğru yükselen müratebe silsilesinde bu müessese için munzam bir mertebe vücuda getirme lüzumu hakkında bir şey tasavvur edilmemiştir. Bu genel müfettişlikler. Bakandan mahallî idareler memurlarına doğru giden yol üzerinde bulunmakta ve Bakana muhabere ve temas kolaylığı sağlamakta olup Bakana müracaattan evvel baş vurulması mecburî bir hiyerarşî mertebesi teşkil etmemektedir.

Genel Müfettişler haiz oldukları salâhiyet ve taşıdıkları ünvana göre de faaliyetlerini, yalnız polis hizmetlerine değil fakat aynı zamanda, ihtimal ki bugün İçişleri Bakanlığına tabi bulunmayan idareler de dahil olduğu halde bütün İdarî hizmetlere de teşmil edebileceklerdir.

Bu son tutulan yol ve bundan başka valiyi departman hudutları içerisinde bulunan bütün millî hizmetlerin şefi haline getirmeğe mütemayil olan yukarıki paragraf hüküm leri acaba bizzat hükümet bünyesinde çok derin bir tekâ-

mül husule getiriyor mu cliye bir sualin hatıra gelmesi tabiidir. Vali yalnız İçişleri Bakanlığına bağlı idarelerin değil fakat aynı zamanda muhtelif Bakanlıklara bağlı idarelerin de vilâyetteki “patronu,, mevkiine geçtiği andan itibaren artık İçişleri Bakanımın nüfuz dairesinden çıkarak Başbakanın maiyeti haline gelmektedir.

Bu yolda bir merbutiyet meselesi, bir kaç zaman içerisinde, İçişleri Bakanlığı vazifeleriyle Başbakanlık vazifeleri arasında yakınlaşma husule gelmediği takdirde, İçişleri Bakanını meselâ Başbakanın en yakın yardımcısı haline getirecek diğer taraftan, Fransa Denizaşırı Memleketler Bakanının da olacağı gibi her ikisinin de kendilerine tahsis edilen mıntakalarda Başbakanın vekili sıfatıyla mütehasşıs Bakanlar olarak vazife görmelerini istilzam edecektir.

Fakat bunlar henüz uzaktan görülen manzaralardır. Bunlardan evvel ıslahat işinde tesadüf edilecek meseleleri halletmek için daha sert ve daha fazla sessiz çalışmak lâzımdır. Biz bu husustaki halkın arzusu ve Anayasanın isteklerini yerine getirmekte geç kalmış durumda bulunmaktayız.

Yukarıki tafsılât işe süratli bir hal çaresi bulmak için hemen hemen her noktada teknik unsurlar mevcut bulunduğunu göstermeğe yeter mahiyettedir.

Bu muhtelif hal şekilleri birbirine bağlı şeylerdir. Merkezi hükümetin üstün faaliyetlerinde bir rasyonalizasyon, mahallî idarelerdeki büyük serbestiyetin zarurî ve mantıkî bir karşılığı teşkil eder.

Bütün bunlar süratle yapılması icap eden ve yapılması mümkün olan şeylerdir.

Bu sahifelerin yazarı, yazısına son verirken işin ehemmiyet ve müstaceliyetinin hükümet ve parlâmento çoğunluğu tarafından idrak olunarak ikmâlî için sabır ve sebatla çalışmalarını temenni etmeğe parlâmento üyelerinin müsaade buyurmalarını rica eder.

**FRANSIZ İDARE HAYATINDAN: HUKUKÎ
TERBİYE VE İDARİ VAZİFE**
İdarî vazife

Cudi Özal
Danıştay üyesi

(Ekim-Aralık 1948 tarihli Fransa ve ecnebide âmme hukuku ve siyasî ilim mecmuasında) yukarıda yazılı başlıkla intişar eden Prof. Mösyö Jean Rivero'nun makalesini çok alâkalı, faydalı buldum; ve tercüme ettim. Bu mevzu, halkımızın ve hükümetimizin mühim bir dâvasıyla ilgili olduğundan bu tetkik ve fikirleri arz ve tebliğ ederken, dâvanın ehemmiyetini bir kat daha belirtmek için, (memur mefhumu) hakkındaki düşünce ve telâkkilerimi de yazmaktan kendimi alamadım. Çünkü: memur meselesi, Devlet meselesi kadar mühimdir; ve birbirine irtibatı o kadar sıkı ve derindir. Her ikisinin de halkın hâdimi olmaları, hikmeti vücutlarının bir oluşu bunu açık olarak göstermektedir. Hatta bir hukukçu, Belçika Baş Savcısı Mösyö Leclercqu daha ileriye gidiyor, ve “memur, bir Devlet uzvudur. Devlet ne düşünmek, istemek ve ne irade izhar etmek, mukavele yapmak, ne emir vermek ve ne de kendisini müdafaa etmek iktidarına sahip olmadığı için bu uzvun mevcudiyeti zaruridir. Devlet adına düşünen, irade izhar eden, mukavele akteden, yasakları resmen ilân eden işte bu memurdur. Kendi vazife sahasında ve salâhiyet hudutları içinde hareket eden memura, yalnız Devletin mümessili değil, ve fakat daha fazla, yani düşünen ve hareket eden Devlet de demek mümkündür.” demeğe kadar varıyor.

Tarihe göz atılırsa, karanlık devirlerde bile, bu isme lâıyk memur yetiştirmek için zamane hükümdarlarının terbiye ve irfan müesseseleri açtıkları, nizamlar koyduk-

lan görülür. Hatta Charlemagne'nin 825 tarihli Capitu- laire'nde memur nizamının ilk kaidelerini görmek mümkün olur.

Fransız büyük ihtilâlinin yüksek İnsanî duygularında kaynağım bulan ve medeniyetimizin, modern âmm hukukunun temelli prensiplerini ihtiva eden 1789 tarihli (insan ve vatandaş hakları beyannamesi) nin 6 ncı maddesindeki şu: “Bütün vatandaşlar kabiliyet ve ehliyetlerine göre, fazilet ve meziyetlerinden başka bir fark gözetmeksizin her âmm mevki ve memuriyetine ve şerefine mütesaviyen kabul edilirler.” metin, memur olma haklarını, bilhassa şartlarını tâyin ve beyan etmekte ve bu hüküm diğer hukuk beyannamelerinde yer aldığı gibi bizim Anayasamızın 92 ncı maddesinde de yer almış bulunmaktadır.

Modern İdare Hukuku memur meselesi üzerinde o kadar çok durmuş ve işlemiş, bu sahada o kadar çok ilmi eserler neşredilmiş ki bunlar başlı başına bir kütüphane teşkil eder; bu mesele Milletlerarası İdare Kongrelerinin mevzuu olduğu da malûmdur.

Demek ki tarih boyunca, âmm idarelerinde herhangi bir âmm vazifesi görececek olanlara memur unvanı tevcih edilirken çok büyük itinalarda bulunulması bilhassa (kabiliyet, ehliyet, fazilet ve meziyet) gibi yüksek vasıfların bunlardan aranılması esas kaide olarak vaz ve kabul edilmiştir. İşte bu esaslı kaideye riayetsizlik neticesindedir ki, bu dâva her devirde, normal zamanlarda da halli müşkül büyük dâvalar halinde hükümetlerin karşısına çıkmaktadır.

Hele İçtimaî buhranın en müthiş tesirlerini taşıyan içinde bulunduğumuz harp sonrası devrinde memur dâvası, umumî bir dâva halini almış, teşriî ve İdarî Devlet cihazlarını hareketine sevk etmiştir. Bizdeki memurların vaziyeti bu halin ne kadar âcıl ve kat'î tedbirleri istilzam ettiği en salâhiyetli zatlar, Hükümet adamları ve Milletvekilleri tarafından etrafla açıklanmış olduğundan bu keyfi-

yet izahtan müstağnidir. Ancak Fransa gibi Devlet adamlarına ve mütefekkirler'e fidelelik hizmeti gören bir kültür muhitinde ve Napoleon'un revaç verdiği müsabaka ile memur tâinin kaide olduğu, iltimas ve tesahûbe mâni olan ve meslekî hakları koruyan memur cemiyetlerine dâva hakkı tanıldığı, ve bilhassa en yüksek hukukçuları sinesinde toplayan yüksek bir İdarî kazaya — Danıştaya — malik olmakla bihakkin iftihar ettiği bir memlekette bu sırlar memurların ne gibi bir vaziyette bulunduklarını anlatmak için Paris Hukuk Fakültesi Profesörlerinden ve yukarıda adı yazılı mecmua müdürlerinden Mösyö M. Valine'in Ocak-Mart 1948 tarihli işbu mecmuada neşredilmiş olan (şahsî kusurlarından dolayı memurların mesuliyetsizliği ve bunun çareleri) makalesinden bir parça nakledelim :

Bu kusurlar evvelce pek nâdirdi, şimdi, çoğalmağa meyyaldirler; 1940 a kadar idareimize şeref vermiş ve bu kadar hissiyata esir bir muhit içinde hâlâ eski idarelerin azametini yaşatmış olan o sağlam ahlâk ananelerinden mahrum bir personelin âmme memuriyetlerine kayırılmaları sebebiyle birkaç seneden beri bu gibi kusurların düşündürücü bir surette, sık sık vuku bulduğu görülmektedir.

Saniyen, âmme memuriyetlerinin gittikçe artan politikalaşması yüzünden bu kusurlar çoğalmağa meyyaldir; bu, 1940 fiilî hükümetlerinin, harpten önceki Faşist teşekkülleri mensuplarının koyuları arasından ekseriya seçtikleri adamları, yeni ihdas ettikleri hizmetlere tâyinleri neticesidir. Yine bu kusurlar, kurtuluştan beri Fransa'da açılan Partiler Devlet sistemi devrinin bir neticesidir. Bu devirde her parti, kumanda manivelâlarını teşkil eden Bakanlıklar hizmetlerini işgale, cehteder; ve her Bakanlık dairesi, Bakanın mensup olduğu partinin bir derebeylik malikânesi telâkki olunduğundan parti mücahit kartı, teknik ve hattâ ahlkî vasıflardan daha yüksek bir tavsiyename hükmündedir. Siyasî saiklerle İdarî bir makamı işgal eden her memur ise, mafevklerinin ve siyasî dostları-

um her hal ve kârda himayelerine mazhar olacaklarına emin bulunduğundan bir masuniyet kanaati beklemektedir. Şarap işi gibi birçok rezaletler bu betbaht hakikatla- rı meydana vermiştir.... Profesör Mösyö Donndieu de Valre'in Fransa tam bir işgal altında iken cesurane yazdığı “hâlâ cinayetler irtikâp olunuyor; fakat bu artık hürriyet. namına değil” yazıları tekrara imkân bırakmıyacak bir rejimi iadeten tesis için Fransız cumhuriyeti Hükümetinin ne kadar cehtü gayret sarf etmesi lâzım geldiğini isbat eder...”

Evet bizim idare teşkilâtımıza örnek olan Fransız idaresinin halihazır manzarası böyle tasvir edilmekte ve bu feci tabloyu tamamlayıcı, Danıştay kararlarına mevzu olan, acıklı hâdiseler de nakledilmektedir. Fakat, bu vaziyete çaresiz olmak üzere, Fransız İdarî ve teşriî kudretleri harekete geçerek, yüksek vasıflı memurların yetiştirilmesi ile vazifeli 1945 tarihinde (Millî İdare Okulunu) tesis etti; bundan başka 35 - 45 yaşındaki memurların kültürünü tekemmül ettirmek için (yüksek İdarî tetkikler merkezini) de meydana getirdi. Okula genç üniversiteliler ve memurlardan müsabaka neticesinde kabiliyetlerini gösterenler kabul olunur. İmtihan bilhassa, (umumî kültür, hukuk, idare ve iktisat) tan yapılır. Oknlun dört şubesinden mezun olanların en değerlileri Danıştaya alınır. Orada da inceden inceye tecrübe haddelerinden geçirilerek içlerinden ancak yüksek liyakatli olanlara Danıştay meslek tablosunda yer verilir. Fransız Danıştayı, memur intihabında gösterdiği itina ve aldığı isabetli kararlar sayesinde ki: çok geniş ve dağınık kanunların boşluklarını, Pretorcasma içtihatlarıyla, doldurmuş, idare hukukunun prensiplerini belirtmiş, kanunîyet namına yolsuz İdarî kararları iptâl suretiyle keyfiliği, suiistimalleri tenkil etmiş ve nihayet hukuk ile hakkaniyeti telife muvaffak olarak Cumhuriyete lâyık ve halkı hoşnut edici İdarî bir adalet sağlamıştır. Yine bu itinalı memur intihabı neticesidir ki: Fransız İdarî teşkilâtından Sayıştay ile Maliye Teftiş Heyeti, en değerli memurları sinesinde toplayarak iftiharla

yâdedilen müesseselerden olmuşlardır. İyi bir idarenin kontrol cihazlarını teşkil eden, Devletin İdarî, sosyal ve malî faaliyetini hassasiyetle murakabe eyleyen bu müesseselere sarfedilen hususî itinalar her halde yersiz değildir.

Bizdeki İdarî müesseselerin ve bunları işleten memurların ne hâl ve vaziyette bulunduğunu ve bu halin ne kadar âcîl ve kat'î ıslahatı müstelzim olduğunu yukarıda arzetmiştik.

Şimdi, ıslahat için hangi İdarî müesseselere ilk plânda yer verilmesi ve bilhassa bu isme lâyık memur yetiştirmek için hangi usule başvurulması gerektiğini gösteren ve Fransız mütefekkirleri arasında cereyan eden münakaşaları anlatan makalenin tercümesini okuyuculara sunmuş oluyoruz.

Fransız idare buhranını tevlit eden sebeplerden olarak ekseriya ileri sürülen bazı fikirler, memurların iyi yetiştirilmemesine mühim bir yer tahsis etmektedirler. Sırf hukukî tahsil ve terbiye, işte onların en büyük şikâyet ve itirazları bunadır: Hukuk Fakültelerinde yapılan tedris, idare mesleğine fena bir hazırlama teşkil eder; âmme hizmetlerine teveccüh ve intisap edecek olanların oralarda iktisap etmiş oldukları hukukî zihniyet, üzerlerine aldıkları vazifelerin kendilerine fasılasız tahmil ettikleri meseleleri halletmeğe elverişli müsait bir vaziyet temin etmez.

Böyle bir şikâyet ve itirazın münakaşası, hali hazır memur yetiştirme usulü mahzurlarının menşeiini tâyin ve tesbit etmekten ileri bir keyfiyet olup istikbale taalluk eder; bu veya şu hususta bir karara varmak, idare memurlarının yetiştirilmesi hakkında, esastan birbirine zıt olan, iki istikametten birine teveccüh etmeği iltizam etmek olur. Şimdiye kadar hukukçular, ister kendilerine tevcih edilmiş tenkitlerin sathî olduklarına hükmetmiş, ister bazı şeyler için hoş görür oları bir fikrî modanın yarattığı ithamları, modaların ömrü kısa olduğundan, bizzat zamanın bunu ortadan kaldıracağını düşünerek yolların-

da devamın akılâne bir hareket olduğuna hükmetmiş olsunlar aleyhlerinde açılmış olan bu dâvaya karşı az müdafaada bulunmuşlardır. Fakat, böyle bir hareket, belki itiraz edilmemiş, aksi ileri sürülmemiş fikirlere tekrarın vermiş olduğu kuvveti takdir etmemezlik olur; Mç bir itirazla karşılaşmadan tekrar edilen fikirler öyle bir nüfuz ve tesir alırlar ki, esasen sahih ve varit olmasalar da, muhakkak hakikat diye telâkki ve kabul olunurlar. Bir çok cihetlerden hukukî kültürün itirazlara maruz bulunduğu bir devirde, bedihyat gibi birçoklanma mülâhaza ettiklerini düşünerek, bu hususta müdafaaya kalkışmak, şüphesiz, yersiz değildir. Çünkü, biz öyle bir devirde yaşıyoruz ki, birçok sahalarda, iptidai hakikatlara başvurmak zorundayız. Hukukî kültür nedir?.. Evvelâ, bir umumî malûmat; fakat onun esası bundan ibaret değildir; Hukuk Fakülteleri, talebelerine-öğrencilerine, bundan başka fikrî emin bir metod sağlar; daha geniş olarak, hukukî terbiye, realiteler hakkında, muayyen bir hareket tarzı temin eder; bu sonuncu tâbirin müphemiyetinden muharir mazur görülsün, aşağıdaki izahat belki bunu ayan ve beyan bir hale koyacaktır.”

İmdi, bu üç mefhum-malûmat, metod, zihnî halet, içinde hukukî terbiye, bu günün ve yarının idare memurları için aslâ zararlı olmayıp, bilâkis lâzım ve zarurîdir ve yerine konulacak başka bir şey de yoktur.

İlki malûmat değil miydi?.. Hukuk Fakültelerinin tedrisatından olup idare memurunun müstağni oîamiya- çağında herkesin müttetik bulunduğu derslerden âmme hukuku ve iktisat, yukarıda bahsi geçen ithamlardan, itirazlardan masundurlar. Aksine, hususî hukuk disiplinleri, zabıtalrı, tarihî tedrisat, doğrudan doğruya ithamlara hedef olmuştur; hatta âmme hukuku için, sırf hukukî bir tarzda tedris olunup, müesseselerin teknik ve sî'asî şekilleri üzerinde durulacağı yerde mücerret mekanizmalarla uğraşıldığından dolayı muahazeler yağdırılmaktadır, ihtisaslaşma addile bu tenkitlere geniş ölçüde iştirak etmek ve bunlara istinaden âmme memuriyetlerine hazırla-

ıııı öğrencilere, istikballerine lüzumlu malûmatı derinleştirmek için kendilerine müsait zaman bırakmak üzere hususî hukuku kaldırmak suretiyle tedrisat kadrosunda tadilât yapılmasını istemek bir âmmeci için vârit olamaz.

Fakat tasrihen, karşılaştığımız mesele, bu lüzumlu malûmat yalnız âmme hukukuna hasren tahdit edilebilir mi keyfiyetidir; buna menfî cevap verilmesi, bugün her vakitten ziyade, gereklidir; bu da şu iki noktâ nazardan varit olur: evvelâ, bir idareci faaliyette bulunduğu muhitin yabancı, cahili kalamaz; halbuki bu muhitin yapılışını, geniş bir ölçüde tâyin eden hususî hukuktur; ailevî cemiyetler, ziraî âlem, sınaî ve ticarî teşebbüsler mevzuu- bahs olsun, şüphesiz bu hususta tam ve ihtiyatlı bir görüş sahibi olmak için hukuk kâfî gelmez; lâkin bu muhitlerin seciyelendirilmesini tamamlayan İktisadî ve İnsanî mütaleaların tettebbuu da, şayet onları tâyin eden müessese ve kaidelere kâfî bir malûmat sağlanmamış olursa, sathî kalırlar. İster onlardan istifade edilmek, ister onları tâdil etmek için olsun, bu müessese ve kaidelere zarurî olarak karışan idarecinin faaliyeti, eğer hukukî bilgiye istinat etmezse, hatalı olmak tehlikesini arzeder.

Bu son senelerin kanun vâzıı, hukukî kültürle zehirlendiğinden dolayı muahaze olunmuyor; lâkin, onun eserinde birçok biçimsizliklerin, teşettütlerin ve mânasızlık- ların bulunduğunu beyanda fikir birliği hasıl olmuştur. Meselâ, millileştirilmiş (mütekabil) lerin (anonim) şirketlerine kalp ve ifrağını derpiş eden Sigortayı Millileştirmeye Kanununun bu hükmü bir tasavvur olunsun, çatışma meydandadır. Malûmdur ki (mütekabil)in mahiyeti ile (anonim) şirket rejiminin imtizacı imkânsızdır. Hususî hukuka, hatta sathî de olsa, biraz ittîlâ olsaydı, böyle hatalar vuku bulmazdı. Devlet vazifelerinin bu çoğalış devrinde tasrihen medenî ve ticarî hukukla tanzim edilmiş olan bütün teşekküllerin faaliyet sahasına müdahaleleri lâzım gelen idarecilerde de bu hataların görülmesi mi isteniliyor?..

Şimdi, idare memurlarına hususî hukuk kültürünün temini hakkında mücadelede bulunan sebeplerin ikincisine temas etmiş oluyoruz. Hukukî terbiyelerin ihtisası, liberal âlemde, realitelere uygun bir telâkki olmuştur: âmme hukuku ve hususî hukuk, bunlar iyice sınırlanmamış iki âlem diye tarif olunurlar. Biri bahis mevzuu olunca, farzımuhal olarak, öbüründen tecahül mümkün mü; sınırların nasıl karıştığı, muhtelif hukuk tenkitlerinin nasıl birbirine tekabül eder bir halde bulundukları malûmdur; hangi avukat, hangi hâkim, salâhiyet meselelerini halletmek için olsun, idare hukuku kaidelerini ihmâl edebilir? aksine, faaliyetlerinin esaslı çerçevelerine giren âmme teşebbüs ve işletmelerinin çoğaldığı bu devirde, bir memurun hususî hukuk usul ve kaidelerinden tamamen müstağni olabileceği nasıl kabul olunur? Memurlarımız, bu teşebbüs ve işletmelere, âmme hizmetinin ananevi telâkkilerinin hâkim olduğu bir ruh haletini götürdüklerinden muahaze olunuyor; bu hale, hususî hukuk cihetinden memurun yetişmesinde, terbiyesinde bir hafifletme yapılmakla çaresaz olunamaz.

Her vakitten ziyade bugün, hukukî terbiye bir kül halinde tecelli eder, bu malûmat topluluğu birbirinden ayrılma kabul etmez bir haldedir; bütün millî hayata faaliyeti yayılan bir devletin memurları için ise bu elzem ve zarurîdir. Zıt bir hal tarzı, çok isabetli olarak, muasır tekâmülün aksine olur; hususî faaliyetlerle İdarî ameliyeleri birbiri üzerine yığan hareket neticesinde hukukî usul ve kaidelerin birbirine tedahül ettiği müdahaleci bir cemiyette o, M. Guizat'nın istediği memurları sağlar.

Mamafih bunlarda, Hukuk Fakültelerinin halihazır programlarının dokunulmaz gibi sayılmak icabettiği aslâ çıkmaz; bunların tetkikten geçirilmesi lüzumlu olabilir, muhtelif disiplinlere - zabıtalara - tahsis edilmiş müteakib chemmiyetin tâdilüne gidilebilir, tekâmülün tahakkuk ettirmiş ve hayatta yer alması olduğu inkişafı nazarı itibara almak lâzım gelir. Bunlara hiç bir âmmeci muhalefet etmez. Fakat hukuk mezunu yetiştirme ıslahatı mese-

leşi bu mahdud tetkikin dışında kalır; idare memurlarının yetiştirilmesi hususunda şunu hatırlatmak kâfidir ki. toplu olarak hukuk malûmatı, ne semeresiz ve faydasız, ne de tehlikelidir; ve fakat çok feyizli ve verimlidir, lüzumlu ve zarurî görmek gerektir.

II

Bu isme lâıyk her kültür, üfule meyyal basit malûmat iktisabından üstün bir şeydir, ve müsbet hukukun serî tekâmülü, bugün hukukî sahada hızlı âhenkli bir hareketi ârizaya uğrıyor. Kültür, birlikte bir tefekkür ve muhakeme metodunu da istilzam eder. Hukukçuyu tebarüz ettiren kültür, İdarî faaliyet icabına onun cevap verip vermeyişi değil midir?

Hukukî metodun ilk itina ettiği şey tefekkürde, anlayışta isabettir; o her kelimeye muayyen manayı verir; lûgatlarda, ıstılahlarda ve bu suretle medlul ve mefhumlarda müphemliği izale eder; hukukçunun kullandığı mefhumlar, asırlık tahlillerle şekillenmiş, klâsik lisan sarahatleridir. Bu lüzumlu temrinin, faaliyetinin mühim bir kısmı itibariyle, geniş ıstılah mânasında, bir (muharir) olan memura faydalı olmadığı nasıl inkâr olunur? o memur ki mâfevklerine veya mâdunlanna mütalea ve emirlerini tebliğ ve arzeder; bilhassa o memur ki ferdî veya gayri şahsî ve nizamî kararlariyle idare edilenlere hak ve vecibelerinin derecesini, takip etmeleri lâzım gelen hareket hatlarını bildirmekle mükelleftir; bunlar için sarahatle ifade lüzumu derkârdır, biz bu gün, bu lüzumlu hassaya lâıyk olduğu kıymetin verilmediğini sık sık görmekle mustaribiz. Kelimelerdeki sarahat ve vuzuh, fikrin sarahat ve vuzuhunu aksettirir. Bunlar birbirinin gayri müfarik lâzımıdır; yine bu noktaya dikkatimizi tevcih edelim: yalnız hukuk nazariyecileri değil, bizzat tatbikat, İdarî muamelelerde ekseriya şahidi oldukları ipham, insicamsızlık ve tereddütlerden şikâyetçidir; şayet Medenî Kanun ve yahut Danıştay İçtihatlarının mucip sebepleri devamlı olarak tetkik ve mütalea olunursa idare memurlarında,

sıhhat ve isabet his ve itiyadının inkişafı faydası sağlanmış olur, bu boş ve vâhi bir şey mi? Bu hassa şu suretle de iktisap olunabilir diye itiraz olunacak: büyük klâsik metinlerden elde edilmiş bir kültür, İlmî bir tahsil ve terbiye bu hususta feyizli kaynaklar olabilir. Şüphesiz; fakat hukukî sıhhat ve isabet memur için doğrudan doğruya kabili istifadedir; bu onun faaliyet sahasında tamamîyet ifade eder ve lisanını tekellüm eder; müelliflerin tetkikiyle elde edilen İlmî sıhhat ve vüsuk onun için ancak bir nakil bahasiyle kabili istifadedir.

Daha umumî bir bakımdan, hukukî metodun esaslı görünüşlerinden biri, müşahhasan mücerrede ve mücerretten müşahhasa daimî bir geçit diye tarif olunabilir. Ham vakanın mudilliğinde, hukukçu bu vakayı diğer vakalarla mukayese etmek ve onlara tatbiki kabil kaideyi tâyin edecek olan bir makule, zümrede (categorie) onu toplamak imkânını veren bir takım vasıfları meydana çıkarır; aksine şayet mücerret kaideden hareket ederse o halde realitelere, vakalara kaidenin tatbik tarzını araştırmış olur, kaide ile hayat arasında, ınummî mekulelerle hususî hâdiseler arasında bu ruhî idman şüphesiz, hukukçu zihniyetinin en bariz farikasıdır.

İmdi, İdarî faaliyetin fikrî hareketi de başka suretle olamaz, hususî ve ferdî idare asla yoktur. İdarî faaliyet bir makule içinden bir tek hâdiseyi ele alarak tanzim iddiasında bulunamaz. Onu ancak muayyen bir tipe irca ederek ele alabilir; şüphesiz tecrit içinde idareci, beşerî hissî ve makulenin bütün hususî hâdiselerine prensip hal tarzını tatbik etmek iradesini mümkün mertebe muhafaza etmesi lâzımdır; fakat, her yeni hâdisede orijinal bir hal tarzı icat etmeği ümit edemez. Onun için de, müşahhas ile mücerret arasında devamlı bir zihnî faaliyette bulunmak zarurîdir; memurun zihnini bu harekete en elverişli biçime koyabilen şey de hukukî terbiyedir.

Buna karşı da, diğer disiplin-zabıtalarm bu vazifede onun yerini alabileceği hususunda itirazda bulunmaktan

hali kalınmıyor; fakat, her ne kadar hususî hâdiseden makulelere veya umumî kaidelere varmağı ihtiva eden fikrî ameliye İlmî metotların en sık tatbik edilen hareketlerinden biri ise de, şu da var ki, tabiî ilimlerde olduğu gibi siyasî ilimlerde de böyle bir hareket münhasıran malûmata, bilgiye müteveccihdir; fakat hukukta aksinedir; bu fikrî ameliye, ameli faaliyetin gayelerine tevcihan harekete konulmuştur, hukukçu tahlilinin tahrik edebildiği İçtimaî, İktisadî, İnsanî hâdiselerin tesirini zihninden uzak tutamaz; ister şu çeşit makuleye tatbiki kabil kaideyi tâyin etmek mevzuubahs olsun, ister teşriî metinden ta- zammun ettiği bütün hüküm ve neticeleri çıkarmak mevzuubahs olsun, bu nama lâıyk bir hukukçu tahlil veya istidlâlinde, yalnız mücerret mantık tarafından sevkedilmesine kendisini terkedemez; onun mesaisi, mülhem olduğu içtihatla, tesis veya teyit ettiği tatbikatla sosyal hayatın unsuru olacaktır. O bunu nasıl unuttur?.. Hayatıyat ve fizik âlimleri, araştırmalarında, keşiflerinin ameli tezahürleri üzerinde tevakkuf etmezler; hatta tarihçi veya içtimaiyatçı hakikata vukuftan başka bir endişede bulunamaz; yalnız hukukçunun araştırması, tıpkı ahlâkçının düşüncesi gibi, fiil ve hareketten ayrılamaz. Bu suretle de idarecinin yetişmesinde hukukî terbiye, yerine başkası konulamaz, bir lâzimedir.

III

Her kültür, iktisap edende, hayat karşısında umumî bir telâkki izharını inkişaf ettirir; hukukçunun esaslı meyli, bu bakımdan belki kanunî ve gayri kanunî iki makule arasında kendiliğinden, yaptığı bir tarifte mündemiçtir. Karar alınacak yeni bir hâdis karşısında, zihnine mutat olarak varit olacak mesele, bir kanuniyet meselesidir.

İşte bu hususta, hukukî terbiyeyi tezyif edenler muzaffer görünürler; onlar, bu kanuniyet endişesine karşı, müessir ve icraatlı olmak lüzumunu ileri sürmekten hali kalmazlar; kanuniyetçi vahimesini idareci de inkişaf ettiren bir terbiye, bir yetiştirme onda iş görme zevkini ve verim

endişesini felce uğratmak tehlikesini hâsıl eder, derler.

Eğer idarenin mustarip olduğu hastalık, tasrihen kanuniyete harfiyen riayet olmuş olsaydı bu delil belki kabule şayan olurdu. Halbuki o tamamen aksinedir; idarenin faaliyetinde ekseriya iki kusur tezahür eder; bunlar ancak görünüşte zıttırlar; her ikisi de aynı derin kaynaktan çıkarlar; bu da hakikî kanuniyet mânasının kaybolmasıdır. Kusurların birincisi sık sık vâki oluyor; fert ekseriya, metinler arkasında siper alarak kendisine anlaşılmaz formaliteler, suiistimalli karışık muameleler tevcih ve tahmili eden bir memurla çatışır; lâkin bu metinlerin, çok defa, kanuniyetle bir ilgileri yoktur: talimatlar, tâimimler idarenin elini, ayağını sıkı sıkı bağlayan bağlardan başka birer şey değildir; ekseriya yerinde olmayarak idare edileni bağladığı iddia olunur; hizmet kanuna mı tabidir? hizmet ekseriya büroların keyfine tabi, hukuk kaidesine yabancı ve bazan da kanuna aykırı olarak sevk ve idare edilmektedir. En makbul bir mefhum olan gerçek kanuniyet, İdarî içtihadı durmaksızın dâvet ve tahrik eden kanun vâzının ve umumî prensiplerin koyduğu kanuniyettir, İdarî istibdadın tecavüz ve istilâlarına karşı hakikî sınırları bu çizer.

Hukukî terbiye, faaliyeti felce uğratmak şöyle dursun, İdarî hayatın geçer akçesi olan ehemmiyetsiz şeylerde, kendilerini bağlayan ve bağlamıyan hususları açık olarak öğreterekten idare edenleri ve edilenleri faaliyetlerinde serbest bırakır. Yersiz olarak bizzat kendine kaide esiri dedirten idare, bu taraftan da gerçek kanuniyete karşı isyankâr olduğunu meydana vurur.

Filiyat yeni değildir: malûmdur ki, kudreti elinde tutan her kim olursa olsun, suiistimale meyyaldır; fakat, evvelleri Damşayca müeyyideye bağlanan salâhiyet tecavüzlerinde âşikâr ve sistemli kanunsuzluklar nâdiren belirtilirdi, idare ekseriya kaideyi evirir çevirir ve cepheden kanunsuzluğa çarptığını daima gizlerdi: prensip ihlâl edildiği hallerde bile prensibe hürmetkâr görünen mesut riyakârlık.

Brs mesut zamanın artık, üf ul etmiş olduğunu anlamak için» Daniştay Kararlar Mecmuasının şu son senelerine ait kararlarına bir göz atmak kâfidir. 1940 tan beri her dem mütezayit salâhiyet ve kudretlerle teşhiz edilmiş olan idare, ekseriya amatörler tevdî edilmiştir, bunlar terbiyeleri ve yetişmeleri iktizasından olarak, kanuna hürmetkar olmağı asla itiyat edinmemişlerdir; idare bütün sahalarda, en ufak bir hicap ve küçük bir vicdan azabı hissetmeksizin, keyfi muamelelere revaç vermiştir: kanuniyetin bu inhitatına, karşı idari mahkeme içtihatları şiddetle mukabil harekete geçmiştir, fakat bu zarurî ve takdire şayan tepkinin değeri üzerinde murakabeye varmak gerekir; çünkü bir çok salâhiyet tecavüzü üzerine sadır olmuş iptâl kararlarını hiç bir tazmin ve telâfi tedbiri takip etmemiştir, binnetice bu kararlar mağdurlara manevî bir tatminden başka. bir fayda sağlayamamıştır. Hatta tazmin dâvalarında, hazan tazmin bedelinin mikdarını asgarî hadde indirmek meyli gizlenemiyor; bu da şüphesiz, kanunsuzlukları takip edecek dâvaların çoğalması ve eğer zararlar tam bedelleriyle' tesbit edilmiş olursa mâliyenin takatim aşan yüklü bir miktar arzemesi endişesinden ileri gelmektedir. Bazan müeyyideyi artık imkânsız kılacak raddede kanunsuzluğun ifade noktasına vardık mı diye bir düşünceye dalacağımız geliyor. Bir memur kanunsuzluğa uğrar: bu mağdurun. hukukunu iadede hiçbir müşkülât yoktur; (yüz) memur keyfi muameleye hedef olmuş ve bu muameleler hâ kim tarafından iptâl olunmuştur; bu vaziyette hukukun iadesi o kadar mudil ve karışık bir muamele olur ki iktidar bu bât karşıtımda ricat eder ve gizlenir; kanunsuzlukları çoğaltarakian idare, siper vazifesini gören bir nevi kabuk bağlar ki, bo haliyle kanunsuzlukları himaye ederekten nizamın avdetini imkânsız kılar; binaenaleyh, tasfiye dâvalarının tetkiki hu baptaki misalleri temin eder.

İşte biz fan haldeyiz; şüphesiz bu hal yalnız idarenin hatası, neticesi değildir ; bizzat Daniştaym; ve pek haklı olarak,, hukuk hâzinesine (istisnâî haller) nazariyesini ithale mecbur oluşu suiistimalleri pek iyi izah eder ve ma-

zur gösterir; diğer cihetten kanun vâzının mesuliyeti ve teşriî tekniğin sık sık söylenmiş inhitatı buhranın esaslı amillerindendir. Mamafih, idarecilerin iyi yetiştirilmesi neticesinde kanuniyete hürmet ve riayet hissi takarrür eder, kanuniyet ihtirası gönüllerine kök salarsa ancak bu suretle buhrana çaresaz olunabilir.

Elbette, kanun vâzının eserlerine hürmek gerekir; takat daha derinden olarak bizim medeniyetimizin temeli olan umumî prensiplere hürmet ve riayet lâzımdır; bunlar en yeni İdarî içtihatlarda, öyle bir kıymet ve otorite almışlardır ki tetkikleri, müstakbel memurlar için yeni yetiştirici bir kıymet sağlar. Gerçekten unutmamak gerekir ki kanunî ve gayri kanunî makulelerle istinas, haklı ile haksızın tefrikine ve mükemmel bir rehber hizmeti görür; ve buna da bir memurun alâkasız kalması tasavvur olunamaz.

Tesir mühimmesi bu suretle zail oldu mu? fakat bu mühimme, zekânın yetişmesinden ziyade seciyenin yetişmesine taallûk eder; müessir ve gayri müessir varlıklar arasındaki had, asla hukukçularla hukukçu olmayanlar arasındaki hadde muntabık değildir. Diğer cihetten ve bilhassa, tesir ile kanuniyet arasında, bazılarınca iddia edilen, zıddiyeti şiddetle reddetmek lâzımdır; böyle bir zıddiyet görüşü sathidir; idare edenler tarafından kanuna hürmetten dolayı idare edilenlerde hasıl olan emniyet, keyfi ittıratsızlıklardan, her halde yüksek verimlidir: biz çok defa kanuniyete kayıtsızlık gösteren bir idarenin yıllarca tecrübesini yaptık: tesirden ne kazandık?

Münakaşa hâlâ çok mühimdir; bir medeniyet meselesini ortaya koymaktadır. İdarecilerin yetişmesinde hukukun üstünlüğü, bunların fiil ve hareketlerinde hukuk kaidesine riayetkâr olmağı tazammun eden prensibin amelî ifadesinden başka bir şey değildir; sözde bir müessirlik namına birinci mülâhazaya varmak, bu ilkinisini zımnen ret ve inkâr etmek olur; Fransa bir hukuk devleti halinde kaldıkça, orada ulvî, yüksek kaideye hürmet ve riayet,

İdarî faaliyetin aşılmaz bur hududunu teşkil eder; hürriyet medeniyetlerinin bu temelli düsturunu, mütearifesini Fransa ret ve inkâr etmedikçe ve diğer taraftan adaletsizlik ve haksızlığın neticeten asla müessir olamayacağı hakkındaki ülküsüne yüz çevirmedikçe memurların da yerleşecek ve gelişecek yegâne şey ancak kanuniyet hissi olacaktır; bu his, hattâ keyfî kaidelerin lüzumsuz teferrüatına ittiba- dan onları kurtararak kendilerine has otoriteyi idare edilenlere salacaklar ve bariz bir ihtiyacı karşılayacaklardır. Kelimenin ananevî mânasında bizzat demokrasi mefhumu, eğer memurlar, millî iradenin ifadesi demek olan yüksek kaideye hürmetle yetiştirilmiş olmazlarsa, ihlâl edilmiş olur. Bu bakımdan da hukukî terbiye ve yetiştirme münakaşa kabul etmez bir fayda sağlamaktadır.

IV

Mezkûr delillere istnnaden tecrübeler de dermeyen olunabilir :

Kadim Krallık Yüksek Şûrasının sinesinde hukukî disiplin ve terbiye ile yetişmiş Şûra Muavinlerinin eski Fransa eyaletlerine mümessil nasbedildikleri zaman, Avrupa'-nın gıptasını celp eden bu idare devrine kadar çıkmıyalım. Bu memurların ekserisinin yetişmesini hukukî tahsile borçlu değil miyiz?.. Vişi rejimi tarafından ve kurtuluş sırasında, idare memuriyetlerine hukuka âşinâ olmayanların kütle halinde alınması memurlarımıza yeni bir kan mı kattı?

Mümtaz vasıflar gösteren ve bu vasıfları haiz bulundukları âlemce müsellemler olan İdarî heyetler ki, belli başlıları Danıştay, Sayıştay ve Maliye Teftiş Heyetidir, mensuplarının ekserisi ciddi hukukî terbiye ve kıymetleriyle temayüz etmiyorlar mı?...

Fakat şu makale nihayete yaklaşırken, bazı müphem noktaların izalesi, tenviri gereklidir, idareciler için hukukî malûmat ve terbiyenin kıymetini teslim ve takdire etmek, bunun ne kıfayetsizliğini ve ne de gayesinden, maksudun

dan inhıraf ettiğini inkâr etmeği tazammun etmez. Çünkü o, umumî bir kültürdür, ve öyle olmağı gerektirir. Fakültelerin verdiği hukukî malûmat ve terbiye, mutlaka bir hazırlığa, daha açık olarak her mesleğin icaplarına uymağa imkân verir; bu icapların ayrıca tamamlanmasını zarurî kılar. Hukukî kültür, ne kadar geniş olursa olsun, müstakbel idarecileri siyâsî ilimleri ve tarihi tetkikten müstağni kılamaz? Bu malûmat ne kadar eksik olursa hukukî yetişme o kadar noksan kalır, inhıraflar, kusurlar belirir ve tetkikatımızda faydalı bir sıklet mevzuu olur. Bu inhıraflardan, kusurlardan bir kaçını işaret edelim mi? kelime iptilâlarıyla maruf medrese münakaşaları derin münakaşalara girmekten kendilerini mahrum eder; her hâdisenin hal tarzının nasırlarda, metinlerde, mutlaka, bulunduğu ve kanunun derpiş etmediği hiç bir hâdiseye olmadığı kanaatine (exegese) salık olarak lâfz ve kelime oyunları ile her meseleyi haile kalkışmak hukukçunun kötü bir meyli bir kusurudur; bu öyle bir kusurdur ki, hukukçu bütün dikkatini hukukî mekanizmaya hasrederek, hukukun vazife gördüğü muhit karşısında kayıtsız ve alâkasız kalmağa kadar varır. Hukukî terbiyenin halihazır tezyif çileri, bu kusurları, inhırafları ileri sürmüyorlar mı? fakat, karikatürü asıl resim ile karıştırmış olmuyorlar mı?... 19 uncu asrın büyük lâfzcıların, pek haklı olarak muahaze edilmiş, meyillerini bugünkü hukukçulara isnat etmiyorlar mı?... Her ne olursa olsun, idareciye lüzumlu olan kültür, hukukî meselelerin de bilinmesini iktiza ettirir; hukukî müesseseler, İnsanî, İçtimâî, siyâsî ve İktisadî gerçeklerdir ki bu çerçeve içinde onlar inkişaf ederler ve onsuz tarihî malûmat anlaşılmaz olur. Burada bir inhisar müdafaa edildiği anlaşılmamalıdır; hukukî terbiye ve yetişme, zarurî olduğu telâkkisinde ısrar olunursa da, bu kâfi görünmez; hatta, hukuk disiplininin başka bir disiplinle yetişmiş veya başka sahalarda yetiştikten sonra gelmiş bir takım memurlara sahip olmak, idare için faydalı olabilir yolundaki teze de iltihak olunur: Danıştayın memur alma usulü, bu hususu teyit eden emsali teşkil eder. Fakat, is-

tisnamn kaideyi bozamıyacağı düşünülürse, hukukî kültür, idarecilerin ekserisinin yetişmesinde esas ve idare millî mektebine duhulün mutat yolu kalması makul ve zarurî olur. Bundan başka, fiiliyat da böyle cereyan etmektedir. Mektep namzetleri arasında dolgun mevcutlu tabur Hukuk Fakültelerinden gelir. Mektep tedrisi, onların almış oldukları terbiyeyi, gayri hukukî tedrisle kemalleştir- rriikle iktifa etmez, onu geniş bir ölçüde yayar ve derinleştirir: mektep kürsülerinde, öğrencilerin mukadderatını tâyin ve idare eden mühim miktardaki hukukçuların mevcudiyeti, müstakbel idarecilerin yetiştirilmesinde hukuk payının asla istihfaf edilmediğini kâfi derecede ispat eder.

Sözde çürümüş bir ananeye karşı hareket rengi altında, ele alınacak başka bir metot, halihazır ameli icaplara ve payidar olan medeniyetimize hattâ İdarî vazife fikrine bağlı prensiplerin bir kaçma da zıt olur; sanılır.

-----O-----

F İ K İ R H A R E K E T L E R İ

SÜPRÜNTÜ İŞLERİNİN İDARESİ

Le Mouvement Communal'den

Belçika'da komün idarecilerinin büyük bir kısmının iştiğal mevzularının ön plânında süprüntü işlerinin idaresi gelmektedir. Bu itibarla son zamanlarda malûmat istekleriyle karşılaştık; bu da bizi bu meselenin nasıl halledilebileceğini ve diğer memleketlerde bu yolda neler yapıldığını tetkike teşvik etti. Bu suretle meseleye ilgi gösterenlerin bu tetkikatımızdan faydalanmaları kolaylaştırılmış olacaktır.

Meselenin ehemmiyeti :

Milletlerarası Belediyeler ve Mahallî İdareler Birliği, işin ehemmiyetini düşünerek 1934 senesinde Lion'da toplantıya dâvet ettiği Milletlerarası Konferansta, süprüntülerin imhası meselesini gündeme koyduğu hatırlardadır. Bu münasebetle Sağlık Bakanlığı Temizlik İşleri Müfettişi Mr. J. C. Dawes tarafından tanzim edilmiş olan rapor; Londra'da fazla ilgi uyandırmıştı. Çünkü bu rapor, ağır neticeler doğurması muhtemel olan kararların idarecilerin kuvvetle ilgilerini çekecek bilgileri ihtiva etmekle beraber, bu sahada alınacak her türlü kararın istikbâli taahhüt altına koyacağı ve komün mâliyesini uzun zaman tazyik edeceği de anlaşıyordu.

Bilhassa, bir şehrin temizlenmesi, ev süprüntülerinin kaldırılması ve atılması masrafları bütçenin onda biri nisbetinde mühim bir kısmını teşkil etmekte olduğu hesap edilmekte idi. Binaenaleyh kullanılan metotların intihabı, yalnız sağlık bakımından değil malî noktai nazardan da fazla akisler uyandırabilir.

Süprüntü İşlerinin İdaresi Hususunda Kullanılan Usuller

Süprüntülerin kaldırılması hususunda kullanılan en eski metotlar, süprüntüleri civar kırlara alelâde boşaltmak, serpiştirmek ve gömmekten ibaretti. Bu metotların her gün tatbikinin müziç, aynı zamanda tehlikeli olduğu üzerinde durmak fazladır.

Bu sebeple bu metotların ıslahına ehemmiyet verilmiş ve bilhassa İngiltere’de süprüntülerin atılmasında kontrollü bir sistem tatbik edilmiştir. Diğer taraftan sıhhî şekilde süprüntülerin imhası maksadiyle çeşitli ve masrafları azamî derecede azaltmağa müsait sınaî usuller inkişaf etmiş bulunmaktadır. Bu usullerden esaslı olarak zikre şayan olan süprüntüleri yakmaktır.

Süprüntüleri Murakabe Altında Atmak

Yukarıda, süprüntüleri kontrollü olarak atmak sisteminin İngiltere’de tatbik edilmekte olduğunu söylemiştik. Bu memlekette ev süprüntülerinin % 60 mm bu şekilde atılmakta olduğu tahmin edilmektedir.

Son ilkbaharda Institute of Public Cleansing tarafından tertip edilen bir konferansta Balford Temizlik İşleri Müdürü Mr. J. W. Cali metrük meydanlar, çukur, meyilli kıraç arazi ilâhare gibi uygun durumda bulunan lüzumlu yerlerden istifade edilmediği takdirde kontrollü süprüntü boşaltmanın aşağıdaki sebeplerle ideal bir metot olduğu zannedilmektedir.

- 1 — Muzahırefat zararsız bir hale getirilmekte olduğundan usul sıhhidir ve hiç bir zararı mucip olamamaktadır,
- 2 — Civar için zararlı olan tehlikeli çukurlar ve kıraç arazi ıslah, spor ve oyun alanlarına faydalı ve ziraate elverişli olacak bir surette tanzim olunabilir.

- 3 — Usul, ne büyük bir sermayeye ve ne de fabrikaya ihtiyaç göstermediğinden iktisadidir. Bilhassa, kontrollü

süprüntü atılmasında kullanılmak için her zaman arazi satın alınmasına lüzum yoktur; nitekim arazi sahiplerinden ekime elverişli olmayan yerlerde oyun sahaları tanzim etmek ve tenis kortu kurmak, bahçe yapmak için bir çok talepler vaki olmaktadır.

İngiltere’de murakabeli depo sistemi bilhassa inkişaf eylemiş olduğuna göre, nasıl bir usul tatbik eylediklerini tetkik edelim:

Bir yerin, kontrollü bir süprüntü boşaltma müessesesi- sine uygun olup olmadığı tetkik edildiği vakit; muvasala imkânı, istiap kabiliyeti, mesafe, yerin dış görünüşü, su çıkması halinde kurutma masrafı, süprüntüleri örtecek kül, demir cürufu, lâğım bacalarından çıkan çamurlarla sokak çöp ve tozları gibi maddelerin miktar ve nevi nazara alınmak icap eder. Bu suretle Bradford’da da meselâ elektrik santralinden çıkan ince ve siyah kül kullanılmaktadır.

Süprüntülük olarak seçilen yerde, kantin, yıkanma, elbise kurutma ve depo tesisine ait yerlerin evvelden derpiş edilmesi iktiza eder. Bunlar için beton saha üzerine oldukça geniş, tavanlı tahta barakalar da kullanılabilir. Tenvir ve teshin ve su temini de faydalı olur.

Elektrik tenviratinin bulundurulması kış aylarında süprüntülerin atılacağı yerlerin aydınlatılabilmesi için lâzımdır.

Yerin intihap edilmesi üzerine faaliyet plânının da tanzimi icabeder. Seçilen yer üzerinde birinci yatağın takriben 14 metre genişliğinde ve 2 metre derinliğinde bir kuşakla tahdidi ve şivin 40 derece meyilde olması icabeder. Bu genişlik; nakil vasıtalarının manevra yapmalarına kâfi bir saha ve iki üç kamyonun birden boşaltılmalarına müsait bir depo cephesidir.

Müteakip depo yataklarının tahdidi için iyi bir metot da, toprak sahında 10 santimetre kalmcaya kadar sağlamca çakılmış 10 santimetre kutrunda kazıklar kullanılır-

malıdır. Bu kazıklar, insanların takip edecekleri istikameti ve çalışacakları seviyeyi göstermeye müsait bir iple bağlanır. Yeknesak bir manzara vermek için kazıkların müsavi aralıklarla dizilmeleri icabeder. Deponun tayin edilen derinlik ve genişliğini kaybetmemesi için sistemli bir surette tanzimi esastır.

Depoların, havanın nüfuzuna mani olacak ve tefessüh ten mütevellit harareti muhafaza edecek bir surette tamamen örtülü kalması lâzımdır. Kontrol edildiği zaman hararet derecesinin 70 i ve üç hafta içinde derinliğin 1,80 metreyi bulduğu görülür.

Bunların tedricî bir surette inmesi ve normal bir hale gelmesi için 12 ay ister. Hararet derecesi 80 i tecavüz ederse kıvılsmadan mütevellit ânî yangın tehlikesi vardır.

Kontrollü bir depoda cep'ler teşkili kabul edilmemektedir.

Deponun içine eski yataklar ve şiltelerin ve sair paketlerin açık ve muhtevası silkilmiş olarak konması icap eder. Camdan ve topraktan yapılmış eşyalar evvelden kırılmış ve ileride satha çıkarak lâstik tekerleklerle zarar vermeyecek surette deponun derinliğine atılmış olmalıdır. Camların satıhta bulunması güneş şualarının tesiri yönünden de tehlikelidir.

Büyük kaplar, depo içinde ister kırıntılar veya diğer maddelerle dolu olsa da ezilip düzeltilmek lâzımdır. Her akşam hiç bir şey görünmeyecek tarzda her şey örtülmüş bulunmalıdır.

Bu tarzda hareket edildiği takdirde her türlü zarar izale ve depoda haşeratın yerleşmesine mâni olunabilir. Nakil vasıtalarının deponun her tarafında dolaşmaları da süprüntülerin iyice yerleşmesine yarar. Kamyonların arka tekerlekleri çift ve 70 x 10 santimetre ebadında lâstik olmalıdır, çünkü yerin bir müddet süngerimsi kalması lâzım gelir.

Süprüntülerin boşaltılması sırasında depo sathının ve

nakil vasıtaları tekerleklerinin bıraktıkları izlerin ihzar edilmiş küllerle hemen tesviye edilmesi icap eder. Bu kül tabakası takriben 15 santimetre olup buna 10 santimetre kalınlığında diğer bir kül tabakası daha ilâve veya depoyu iyice örtmeye elverişli diğer maddeler serpilir.

Kontrollü bir tahliye yeri için ateş bir tehlike menbaı olup muhtelif hâdiselere sebebiyet verebilir. Ekseriya süprüntü kaplarının içinde kızgın küllerin bulunması tehlikeye sebep olduğundan müstahdeminin bu hususta çok dikkatli davranmaya dâvet edilmeleri icap eder. Bir deponun üzeri kapalı olmazsa, çocuklar ekseriya süprüntüleri ateşlemeye tahrik edilmiş olurlar. Sönmemiş sigara uçlarının atılması da tehlike menbalarından biri olduğu cihetle iş yerinde amelelerin sigara içmeleri menedilmelidir.

Bununla beraber, yangın çıkmasının esaslı sebeplerinden biri, süprüntülerin kızışma neticesi yanmasıdır. Eğer bir depo yanmağa başlarsa iki metre kalınlığında toprak tabakası ile örtülmelidir ve ekip halinde çalışılarak serî bir surette harekete geçilmelidir, aksi takdirde havanın tesiriyle ateş şiddetlenebilir.

Kontrollü depolar; haşeratın ve bilhassa farelerin çoğalmasına sebebiyet verdiği için dolayı bazı itirazlara uğramaktadır. Eğer bunlar mütemadi nezaret altında bulundurulursa, bu haller vâki olmaz. Depoya süprüntülerle beraber fareler de gelmiş olabilir, bu takdirde müstahdemler, bunları çabucak bertaraf etmeğe tevessül ederler. Depo bakımlı olduğu takdirde gözden kaçmış olanlar da sûratle meydana çıkarılabilir. Bunlar delikler açmışlarsa zehirli yemler kullanılır, üç gün sonra kaybolurlar ve açtıkları delikler ve oyuklar tekrar kapatılır.

Sineklerin ve diğer haşeratın çoğalması, depo sathım mütemadiyen tırmıklatmak veya süprütmek suretiyle önlenebilir.

Depoda süprüntülerin yığılması üzerine süprüntü boşaltma yeri, merkezi sathının, depoyu çevreleyen arazi şe-

viyesini 60 santimetreden fazla geçmemek üzere ve tedricî bir şekilde yan taraflara doğru alçalacak bir surette tırmıkla tesviyesi uygun olur.

Spor kulüplerinin veya diğer oyun yerleri isteyenlerin talepleri üzerine bir deponun tesviyesine tevessül edildiği takdirde talipler, tesviye ameliyesine başlamadan evvel çimenlerin kaldırılmasını ve yerin muayyen seviyeye getirilmesini isteyebilirler. İngiltere’de masrafı kendilerine ait olmak ve en son kül tabakası yerine getirildikten sonra mahallî idarenin mesuliyeti nihayet bulmak üzere bu yolda hareket edenler çoktur.

Memnuniyete şayan neticeler elde edebilmek için tecrübe, günlük 10 ton süprüntüye bir insan hesap edilmesi lâzım geldiğini göstermiştir.

Bu hesap süprüntülerin boşaltılmasına, örtülmesine, şivlerin tanzimine ve ciddî bir bakımın istilzam eylediği bütün teferruatın gözönünde bulundurulmasına müsaittir. Burada çalışanlar, yemek zamanları kantine gidiş ve gelişlerinde deponun üstünden geçerlerken gördükleri çöpleri otomatik bir surette toplamak itiyadını kazanmış bulunmaktadırlar.

Her müstahdem, depoda nakil vasıtaları, deponun tesviyesi veya örtülmesi, deponun içine süprüntülerin yığılması veya şivin tanzimi işiyle meşgul olmak üzere yetiştirilmiştir. Kontrollü boşaltmalarda, bir insanın muayyen bir iş yapabileceği, diğer bir takım işlerle meşgul olamayacağı esası kabul edilmiştir.

Milletlerarası Şehirler Birliği tarafından İngiltere’ye tertip edilen bir tetkik seyahati esnasında, seyahate iştirak eyleyenler, kontrollü bir süprüntü boşaltma yerine hâkim bir mevkiide bir hastanın bulunduğunu görmüşlerdir. Hekimlerden alınan malûmata nazaran bu durumun hiç bir zarar tevhit eylemediği ve ne sinek, ne fare- ne de koku husule gelmediğini teyit eylemişlerdir.

Süprüntülerin Kontrollü Olarak Boşaltılmasına Dair Yeni Bir Metot

Bu da Danimarka'da tatbik edilen Dano sistemidir. Süprüntü kutularından süprüntüler alınır alınmaz irilerini ufaklardan ayıran rotatif kalburlara atılır, ondan sonra vagonetlere yüklenir. Bunlar kalbur mahalline yakın bir yerde, irileri alta ve ufakları üste gelmek üzere boşaltılır, iri süprüntüler bu suretle daima örtülü kalır. Âdi depolara nazaran bunun faydası; yangın çıkmaması, fare ve sineklerin bulunmaması, rüzgârlardan dağılmamasıdır.

Yangın husule gelmemesi, ince süprüntü tabakasının hava tesirlerine mâni olmasındandır. Bundan maada, kalburun son kısmında sudan istifade edilmek suretiyle rüzgârın çöpleri dağıtması önlenmektedir, süprüntülerin boşaltılması esnasında üstüvânî eşyalar ve kutular yassılaştırılmakta veya parçalanmaktadır.

Copenhaque'a yakın Kastru mevkiinde bu tarzda tatbikatta bulunulduğundan arazi tamamen düz kalmaktadır.. Kamyonları boşaltan işçi iki kişiden ibaret olup kalburu kullanmakta ve süprüntüleri kalburlama binasından takriben 50 metre öteye dökmektedir.

Süprüntü miktarı takriben günde 10 tondur. Bunun senelik tutarı 4,500 tona yakındır. 15 ton süprüntü; aralıklı işlemek üzere takriben 1,5 saatlik el ameliyesi ister. Her kamyon boşaltıldıkça kalbur harekete geçirilir ve iki amele kolayca işleyebilir. Bu kamyonlar, üç küfeyi — Bonne— muhtevi olup bu küfeleri kalburun üstüne kadar kaldırıp boşaltan maçunası vardır.

Kalburun ilk kısmındaki delikler 15 milimetre ve ikincisinde 18 milimetre kutrundadır. Bu kuturların çok ufak olmalarına rağmen elenen maddelerin % 50 ve 30 u daima kâfi miktarda örtü tabakası olabilecek şekilde çıkmaktadır

1945 te bina dahil olmak üzere tesisat takriben 1,100,000 frank'a mal olmuştur. Kalbur makinelerinin sa-

atte 5 ton eleme kabiliyetinde oldukları temin edilmekte ise de, saatte 10 tona kadar eleyebilmektedirler. Kalbur makinesi 10 kilovatlık cereyan sarfetmektedir.

Süprüntülerin Yakılması

Ev süprüntüleri kabili ihtirak maddeleri de ihtiva etmekte olduklarından bir yakma fabrikasının işletme masrafını telâfi etmek için kalori temininde kullanılmakta veya satılmaktadır.

Bu nevi bir işletmenin umumiyetle süprüntüleri üstten içine alan bir fırını vardır. Bu süprüntüler tedrici bir surette aşağıya doğru inerler, ocağa doğru bu bati sukut esnasında ihtiva ettikleri suyun bir kısmını bırakırlar. Hava cereyanı ihtirakı şiddetlendirir ve gazlar bir helezondan geçerek yanarlar. Bunlar su buharı şeklinde kazanlara tevcih edilmiş bulunduklarından kaloriyi takviye ederler.

Karşılaşılan büyük müşküllerden biri de, ihtiraka mâni olacak derecede süprüntülerin fazla suyu muhtevi olmalarıdır. Diğer taraftan, süprüntüler; külleri ve cürufu itibariyle hiçbir suretle ilgi çeken mahrukattan değildir,

Bu itibarla bazı işletmelerin açık vermesi ve belediye bütçelerine ağır bir külfet tahmil eylemesi yüzünden bu işletmeleri idameden sarfınazar etmektedirler.

Bunun hal çaresi; süprüntüleri yardımcı olarak yakacak termik merkezleri tertibinde aramak lâzım gelmektedir.. Mr. Totty, Institute of Poublic Cleansing'in konferansında diğer bir deyimle, sıhhi sebeplerle süprüntülerin ya kılmasına taraftar olanlara vesayada bulunurken, kömür ilâve edilmesini ve bunun masrafının da toplanmış maddeler kıymetiyle telâfi olunabileceğini söylemiştir.

Bilhassa cüruf, tuğla imâlinde, kerpiç inşaatta ve yollarda kullanılır. Husule gelen buhar, elektrik enerjisi elr de edilmesine, şehirlerin teshinine veya sanayie tahsis olunabilir.

Denilebilir ki, ev süprüntülerinin yakılması suretiyle imhası diğer bütün metotlara laiktir.

İsviçre’de Ev Süprüntüsü İşlerinin İdaresi

İsviçre’de, bilhassa küçük belediyeler, ev süprüntülerini çukurlara atarlar veya toprağın gübrelenmesinde kullanırlar. Sıhhî bakımdan bir yer bulmak veya gübrelenecek toprak, uygun mesafede bulunmamak hususlarında çıkacak müşküller sebebiyle müsait şartlar bulunmazsa süprüntüleri yakmak cihetine gidilir.

Ehemmiyet derecelerine göre kullanılan metotlar :

Çukurlara atmak, yakmak, toprağı gübrelemek ve pek nâdir olarak da fermentasyona bırakmaktır.

Kontrollü çukurlara atmak sistemini kabul etmiş olan Kozan ve Lucern şehirlerini misâl olarak zikredebiliriz. Bu çukurlar 25 metre uzunluğunda ve 7 metre genişliğinde ve birbirinden 7 metre mesafededir.

Montreux, Blonay, La Tair-de-Peily Belediyeleri süprüntülerini toprağın gübrelenmesinde kullanmakta ve Villeneuv Belediyesi ise Ceneve gölü civarında bulunan Bhone ağzındaki bir bataklığa nakleylemektedir.

Bale ve Zurich’de modern yakma fabrikaları mevcut bulunmaktadır.

Hollanda’da Ev Süprüntüsü İşlerinin İdaresi

Hollanda’da kullanılan üç sistem vardır :

Bunlar da çukurlara atmak, yakmak ve gübre gibi kullanmaktır.

Hülâsaten; ev süprüntülerinin takriben yarısının çukurlara konduğu, üçte birinin yakıldığı ve geri kalanlarının da gübre gibi kullanıldığı söylenebilir.

Süprüntülerin, yukarıda izah edilen ve bilhassa İngiltere’deki tipte kontrollü süprüntü çukurları Hollanda’da mevcut değildir. Bununla beraber süprüntüler bir toprak

tabakası ile örtülmekte ve farelere karşı tedbirler alınmaktadır. Bundan sonra, arazi ziraate veya mer'aya tahsis edilmektedir.

Bir kaç belediye müstesna üç büyük şehir aynı zamanda diğer usullerle beraber çok iri süprüntüleri yakmak üzere bir fırın kullanmaktadırlar. Bunlar da Amster- dam, Botterdam ve Dordrecht büyük şehirlerdir. Daha iki küçük şehrin de yakma fabrikaları vardır. Üç büyük şehrin fabrikalarında sıhhi endişelerle hiç bir ayıklama yapılmaksızın hepsi yakılmaktadır.

Dordrecht'deki fabrika modern tesisatı havi (1938) ise de Amsterdam ve Botterdam'daki fabrikalar eskidir. (1912 ve 1917).

Bu son iki fabrika elektrik kuvveti istihsali için buhar imâl etmektedir.

Amsterdam fabrikasına gelince, bu fabrika şehre birkaç kilometre uzakta bulunan limanda kâin olup elektrik santraline yakın ve süprüntü küfeleri büyük sallara tahmil edilerek su yolu ile sevkedilmektedir. Bu küfeler, tâyin edilen yerlere vardıkları zaman sallardan mekanik bir surette kaldırılarak boşaltma hunilerinin üzerine getirilip fırınlara dökülmektedir. Boş küfeler aynı âletlerle tekrar sallara konmaktadır.

İstihsal edilen buhar miktarı beher ton süprüntüde 1,350 tondur.

Fırınlara yüksek harareti sert cüruf elde edilmesine müsaittir. Bunlar kırılıp elendikten sonra şöse işlerinde kullanılmaktadır.

Şimdi süprüntülerin gübre gibi kullanılması hususunun tetkiki kalmıştır. Pek eski olan birinci metot; süprüntü ve toprak karışık halitaya lağım sularının da ilâvesi suretiyle elde edilen gübredir. Bu gayrisihhi bir usul olduğundan tamamen ortadan kalkmıştır,

İnce süprüntü tabakalarını hafifçe gömüp karıştırmak suretiyle arazi ziraate sâlik bir hale getirilebilir, an-

eak bu sistem, halkın kesif olduğu mıntakalarda nadiren kullanılmaktadır.

Daha modern üçüncü bir usul vardır ki bu da taham- müre - fermentation - bırakmaktır: Süprüntülere, lâğım suları katılarak küme küme bulandırılır ve bir müddet sonra inhilâl eder. Bunlar kaldırılarak tarlalara nakledilir.

Ev süprüntülerinin imbat kuvvetini haiz olmaları itibariyle nâfi oldukları şüphesiz ise de kimyevî gübreler bunların kullanılmasını azaltmıştır. Bu hale göre tedbirli hareket eylemek icabettiğinden belediyeler, gübre imali için fazla masrafa girmekten içtinap eylemektedirler. Bu son cereyan güç tahakkuk etmektedir.

Hollânda'da, süprüntü işlerinin idaresinde duruma göre tatbik edilecek en iyi sistemin tetkiki icap etmektedir. Bununla beraber, süprüntüleri yakma usulü, halkın çok kesif bulunduğu yerlerde diğer usullerin tatbiki çok müşkül olduğundan tercihe şayan görülmektedir. Hülâsa olarak komşularımızın süprüntüleri yakmak hususunda büyük bir tecrübe sahibi olduklarını söyleyebiliriz.

Fransa'da süprüntü işlerinin idaresi

Fransa'da da, İngiltere'de olduğu gibi kontrollü çukurlara atma sistemi tatbik edilmektedir. Fakat- bu hal şeklinin; el işine bağlı olması ve fazla malzemeyi istilzam etmesi ve hiçbir malî tarizi olmaması hasebiyle pahalıya mal olduğu kabul edilmektedir. Bundan başka, bu usul şehirlerin civarında geniş araziye ihtiyaç göstermektedir.

Bu itibarla ehemmiyetli bir takım belediyeler veya komün sendikaları süprüntülerin yakılması usulünü tatbik etmektedirler.

Fransa'da Beccari sisteminin tekemmül ettirilmiş olan Zymos usulü de tatbik edilmektedir.

Bu sistem, süprüntüleri 5 ve 20 metre küp hücrelere koyup münasip bir rütubette tutmak ve hücrelerin üst kısmına yerleştirilmiş bacalar vasıtasıyla bir miktar tabii hava cereyanından geçirmek esasına istinat eder. Taham- mür - fermentation - çabucak vukua gelir ve hararet derecesi 60 ve 65 i bulur.

Süprüntüler 40 gün sonra çürümüş toprak halinde çıkarılmaktadır.

Zymos usulü ile yapılan yenilik hücrelerin daha büyük bir hacimde yapılıp havanın mihaniki bir surette cereyan ettirilmesi. Bu suretle süprüntüler 25 günlük bir muameleye tâbi tutulduğundan tahammür müddeti pek çok kısalmakta ve bir fabrikanın hücrelerinin hacmini hissedilecek derecede toptan azaltılmaktadır.

Bu sistemi tatbik eden fabrikalar Cannes, Avignon, Aix - en - Provence, Valance ve Narbonne'de kurulmuştur. İyi işlemeyi temin hususunda en münasip hararet derecesinin elde edilmesi için 5-6 gün lâzım geldiğine dikkat edilmiş, tahammür müddetini azaltmak için, tahammülün bidayetinde havanın haricî bir hararet menbamdan ısıtılması düşünülmüştür. Bu suretle bu müddetin birkaç saate indirilmesi ve süprüntülerin 20 gün muameleye tâbi tutulması imkânı hâsıl olmuştur. Bu da Thermo fermentation usulüdür.

Süprüntüleri yakma usulü, süprüntülerin içinde işe yaramaz kömür tozlarının fazla olması hasebiyle soğuk mıntakada uygun gelirse de, Zymothermiz; süprüntülerde küllerin az ve uzvî maddelerin pek fazla olduğu sıcak iklimlerde iyi netice vermektedir. Bundan başka, ev süprüntülerinin terkibi meselesinden ayrı olarak, haricî hararet derecesinin düşük olması serî bir tahavvtil için lüzumlu hararetin elde edilmesini işkâl eder. Bununla beraber, Zymothemiqua usulünün bütün iklimlerde kullanılması çareleri araştırılmış ve tahammüre müsait olmıyan maddelerin bertaraf edilmesi ve hücrelerin hararetin ziyama meydan vermiyecek maddelerden yapılması neti-

eesine varılmıştır. Bir kaç senedenberi bu sistem Paris bölgesinde kullanılmakta ve haricî hareket bazan 20 dereceye düşmesine rağmen tahammülün intizamı asla bozulmamaktadır. Bu suretle süprüntülerden faydasız maddeler ayrıldıktan sonra çürümüş maddelerden elde edilen gübreler; ayırma yapılmaksızın istihsal edilen gübrelere faik bulunmaktadır.

Birleşik Devletlerde Ev Süprüntülerinin İdaresi

Birleşik Devletlerde süprüntü işlerinin idaresi aşağıda takip edilen metotlara göre nazarı itibara alınmış bulunmaktadır:

- 1 — İyi kurulmuş yakma tesisatı,
- 2 — İyi kurulmuş kontrollü çukurlara koyma.
- 3 — Fena kurulmuş yakma tesisatı,
- 4 — Alelâde bir surette çukurlara koyma,
- 5 — Fena kurulmuş çukurlara koyma.

İyi tatbik edilen yakma usulünün iyi neticeler verdiği söylenmektedir. Çünkü sağlık bakımından tehlike teşkil eden uzvî maddelerin tahribine ve süprüntülerin asıl hacimlerinden c/c 5 - 10 zayi etmelerine ve zararsız toprak tesviye maddelerinin elde edilmesine de müsaittir. Bundan maada yakma fabrikası, süprüntü toplama masraflarını azaltacak bir yere de kurulabilir. Bununla beraber; yakma fabrikası kurulmasında ve kullanılmasındaki engel maliyet kıymetidir.

Harpten evvel bir belediye 50 tonluk bir süprüntü yakma tesisi için 6 milyon franktan fazla sarf ve süprüntülerin beher tonunun işletmesi için 55 - 110 frank masrafı ihtiyar eylemekte idi. Halbuki kontrollü çukurlar işletmesine lüzumlu edevat için 600.000 frank ve beher ton süprüntünün işlenmesi için de 18 - 45 frank sarfı icap etmektedir. Bu itibarla bir takım belediyelerin daha ziyade bu sonuncu metodu tercih etmelerine şaşılmamalıdır. Bazı belediyeler; bu suretle süprüntü işlerinin idaresi hususundaki masraflarının üçte iki nisbetinde azaldığını hesap eylemiş bulunmaktadırlar.

Umumiyet itibariyle, tecrübe; ileride sanayi ve ticarete tahsis edilmek üzere, ellerinde geniş arazi bulunan belediyelerin, süprüntüleri kontrollü çukurlara atma sisteminin bilhassa lehlerinde olduğunu göstermiştir. Bu sistem, bir yakma fabrikası kurmağa iktidarı olmayan küçük belediyeler için İktisadî ehemmiyeti haizdir. Bu sistem, henüz yakma fabrikası kurulmasına ait projelerini tahakkuk ettirememiş olan büyük şehirler için de müfit olmaktadır.

Birleşik Devletlerde, her iki metodu kullanan Baltimore'mi vaziyeti zikre şayandır. Burada süprüntüleri kontrollü çukurlara gömme ve yakma metotları tatbik edilmektedir. Toplanan süprüntüler üç kategoriye ayrılmaktadır :

Uzvi maddeler, döküntüler ve küller.

Süprüntü çukurları civarına hususî bir şahıs tarafından işletilen bir yakma fabrikası kurulmuştur. Belediye, fabrikanın tâyin edeceği süprüntüleri ihzar ve temin eder. Madenî kaplar, kâğıt ve kartonlar ayrıldıktan sonra bakiyesi yakılır. Altı yüz tonluk ikinci bir yakma fabrikası uzvi maddelerle döküntüleri işler. Kontrollü depo da takriben % 50 nisbetinde geri kalan şehir süprüntülerini imha eder.

New - York'ta faal 16 inşa veya yenilenme halinde yakma fırınları vardır. Bundan maada şehir civarında 8 kontrollü depo vardır. Eskileri, Marine Park gibi güzel parklar haline konmuştur.

Temizlik işleri personeli, 1946 da 12.128 idi, bunların 1429 u yakma fabrikalarına ve kontrollü depolara tahsis edilmiş bulunmakta idiler.

*B. Dawcs 'in Süprüntülerin İdaresi Meselesine
Dair Fikri*

Bu anketi bitirmeden evvel, süprüntü işlerinin idaresine dair muhtelif usuller hakkında fikrini öğrenmek üzere bir mütehassısı müracaat eylemek lüzumunu hisset-

tik. Lion Konferansının İngiliz Raportörü olan Bay Dawes'e müracaat ettik. Aldığımız cevap aşağıdadır:

“İngiltere’de, süprüntülerin doğrudan doğruya yakılması bir nesildenberi çok taammüm etmiş bulunmakta idi. Çünkü o zaman meselenin teknik ciheti sağlık bakımından fennî bir şekilde tetkik edilmemişti. Mesele malî bakımdan da lüzumu veçhile asla nazara alınmamıştı.

Son 20 sene zarfında pek az adette süprüntü yakma fabrikaları inşa edilmiş bulunmaktadır. Bu da teshin ve ve tabh usullerindeki tekâmül sebebiyle ev süprüntülerinin haruri kıymetinin anlaşılması ve teshin ve tabh usullerinin tekemmül etmesi toplanacak süprüntü miktarının azaldığını gösterir. Hatırladığıma göre bu esnada yalnız bir tesis vücade getirilmiş ve bu da mihaniki başka bir usul seçilememesinden halen İngiltere’de kullanılmakta olan ocaktan geçirme metoduna çevrilmiş bulunmaktadır. Bu sistemde havayı kirletmek tehlikesini önlemek için ince tozlar; bir kalburla süprüntülerden ayrılır; atılmış kâğıtlar gibi diğer maddeler de sanayide kullanılmak üzere tefrik edilir. Yalnız geri kalan süprüntüler yakılır, süprüntü ağırlığının ekseriya r/r 30 unu teşkil eden ince tozların ayrılması, süprüntülerin kaabili istimal olmayan kısmının haruri kıymetini arttırır, daha yüksek bir hararetle yanmasını mümkün kılar.

Ayrılan ve yanmayan tozlar, inbat kuvveti olmadığından tahsis edilen yerlere serpilir. İngiltere’de bu neviden 70 fabrika vardır. Bunlardan bir kaç çok ehemmiyetlidir. Diğerleri küçüktür.

Süprüntü işlerinin idaresinde, pek uzak olmayan ve geniş arazi mevcut olan yerlerde esaslı metot, kontrollü çukurlar kullanmak suretiyle süprüntüleri (toprağa iade) dir.

Bir kaç senedenberi Hollânda’da süprüntüleri doğrudan doğruya yakmak metodu çok taammüm etmiştir. Halen aksine yani süprüntüleri (pülüverizasyondan sonra) “toprağa iade” yolunda sarih bir cereyan vardır.

Bundaki esas maksat da, toprağın yıpranmasını önlemek üzere süprüntülerdeki nebatî ve uzvî maddelerden istifadedir. Hollanda Ziraat Bakanı mesele ile çok ilgilenmektedir. Yirmi senedenberi, La Haye'de toplanan ev süprüntüleri, Drenthe iline nakledilerek (150 kilometre) orada tahammüre bırakılmakta ve kalburdan geçirildikten sonra toprağın inbat kuvvetini arttırmak üzere kullanılmaktadır.

Hollanda Ziraat Bakanlığının mütehassıs memurları, çok rutubetli ve pülüverize edilmiş süprüntülerin toprağın yıpranmasını önlemek hususunda çok faydalı olduğunu tesbit etiklerini söylemişlerdir. Bu, Hollanda'da fazla ehemmiyet verilen bir keyfiyettir.

B. Dawes, süprüntü işlerinin idaresinde kullanılacak metodun intihabında mahallî icapların gözden asla kaçırılmaması lâzım geleceğini beyan ederek izahlarına itihayet vermiş bulunmaktadır.

Bibliogr'aphie

— L'incineration industrielle des ordures menageres dans les usines modernes - Travaux, Paris Septembre 1939.

— The sanitary fiil method of refuse disposal, by Jean L. Cincenz - Public Works Engineer's Yearbook, 1940. Chicago.

— Bradford's stadium. An example to the world - Public Cleansing and Salvage, London, Oetober 1944.

— Soil stabilisation at refuse tips - Public Cleansing and Salvage, London, March 1945.

— The Public Cleansing Department of the future, by H. M. Ellis - Public Cleansing and Salvage- London, Oetober 1945.

— A new plan of refuse collection and disposal. Stur- geon Bay uses improved system of sanitary Odbert, Jr. - The Municipality, Madison, Oetober 1945.

— Cities Save on new refuse disposal method - News Bulletin of Public Adiminstration Clearing House, Chicago, June 11, 1946.

— Cooperative study on the experimental disposal of refuse by the sanitary landfill method in Rockford, Illinois, by William H. Day, Ragnar Levine and Dr. N. O. Gundersun - Illinois Municipal Review, Springfield, February 1947.

— Summarizing the sanitary fiil, by William S. Poster - The American City, New - York, April 1947.

— La teehhnique de la zymothermie dans le traite- ment des ordures menageres et les possibilites de recupe- ration des sous - produits. Leur interet pour l'agriculture et dans le bilan financier d'exploitation des usines urba- ines, par M. Poupart - La Techique sanitaire et municipale- Paris, Juillet - août 1947.

— It doesn't hahe to smell. An analysis of what is required to keep refuse colletction and disposal from being an odorous nuisance, by Rolf Eliassen - The American City, New - York, Recember 1947.

— A Sanitary fiil bom of necessity -The American City, Nevv - York, December 1947.

— La IVe Conference internationale du nettoiemnt des villes: Amesterdâm 15 - 19 Septembre 1947, par Roger Dorfmann - La technique sanitaire et municipale, Paris, Janvier - fevrier 1948.

— Controlled tipping. İst. Advantages for refuse dis- pisol. Selecting the sites, by J. W. Cali - The municipal Journal, Local Government Administrator and public Works Enbineer, London March, 19, 1948.

— Een nieuwve methode van "controlled tipping", door Ir. W. A. G. Weststrate - Technisch maandblad voor ge- meentereiniging. vervoerwezen en ontsmetting, Nijmegen, Maart 1948.

— The practice of controlled tipping as a means of refusa disposal, by J. W. Cali — Puiblic Giearing and Salvage, London Apiril and Mary 1948.

— Rockford selis peoria on lanfill disposal - The American City, New - York, April 1948.

— Public Cleansing Conference. Problems of refuse collection. The importance of manpower - The municipal Journal, Local Government Administrator and Public Works Engineer, London July 9, 1948.

— Refuse disposal,. Present - day problems, by Colin Clegg - Public Cleansing and Salvage, London, August 1948.

— Controlled landfill at Baltimore, Md. by Henry W. Taylor and George E. Elliott - The American City, New - York, September 1948.

Y A B A N C I M E V Z U A T

İtalyan Basın Kanunu

8 Şubat 1948 tarihli kanun
Çeviren: Atıf Akgüç
Bursa Milletvekili

Madde 1 — Basının veya basılmış şeyin tarifi: - Bu kanuna göre, matbaa âletleri veya sair mihaniki veya fizik - kimyevî vasıtalarla basılan veya elde edilen ve herhangi bir şekilde olursa olsun neşre tahsis edilen her şey basın veya basılmış eser (Matbua) telâkki edilir.

Madde 2 — Basılmış şeyler üzerinde gösterilmesi mecburî olan hususlar.— Her basılmış eser, neşir yerini ve yılını ve basanın eğer varsa, nâşirin isim ve ikametgâhını göstermeğe mecburdur.

Gazeteler, istihbarat ajanslarının neşriyatı ve herhangi bir mevkut neşriyat, yayınlanan şeyin mahal ve tarihini, basanın isim ve ikametgâhını; malikin (sahibinin) ve mesul müdürün veya vekilinin ismini göstermelidir.

Basılan şeyin bütün nüshalarının, yazılması mecburî olan ve olmayan bütün hususlarda muhteva itibariyle aynı olmaları şarttır.

Madde 3 — Mesul müdür.— Her gazetenin veya sair mevkutenin bir mesul müdürü bulunur. Mesul müdürün vatandaş olması ve siyasî seçim listelerine yazılmak için aranılan diğer şartları haiz bulunması lâzımdır.

İtalya Cumhuriyetine mensup olmayan bir İtalyan da, siyasî seçim listelerine yazılmak için diğer şartları haiz ise mesul müdür olabilir.

Mesul müdür, parlâmento âzası ise, mesul sıfatım alacak olan bir müdür vekili tâyin olunur.

Bu kanunun mesul müdüre taallük eden hükümleri, evvelki fıkra göre mesuliyeti üzerine almış olan şahsa tatbik olunur.

Madde 4 — Mâlik (mal sahibi) — Bir gazete veya sair bir mevkute çıkarabilmek için, gazete veya mevkutenin malikinin İtalya'da oturan bir İtalyan vatandaşı ise siyâsî seçim listelerine yazılmak için lâzım olan diğer şartları haiz bulunması lâzımdır.

Eğer malik (sahip) hariçte oturan bir İtalyan ise siyâsî seçim listelerine yazılmak için diğer şartları haiz olmalıdır.

Mâlik bir çocuk veya hükmi bir şahıs ise, kanunî mümessilin yukarıki fıkralarda yazılı olan şartları haiz bulunması lâzımdır.

Gazete veya mevkuteyi çıkaran kimse (müteşebbis) malikten başka bir kimse ise onun da aynı şartları haiz bulunması zaruridir.

Madde 5 — Tescil.— Hiç bir gazete veya mevkute, hangi asliye mahkemesinin kaza dairesi içinde çıkacaksa, o mahkemenin kâtipliğince tescil edilmeden neşredilemez.

Tescil için, mahkeme kâtipliğine aşağıdaki kâğıt ve vesikaların tevdi lâzımdır:

1 — Mâlikin ve mesul müdürün veya müdür vekilinin (mesul müdür parlâmento âzası olduğu takdirde) imzalarını taşıyan bir beyanname. Bu beyannamede bunların ve gazete veya mecmua çıkarmak teşebbüsünde bulunan kimse malikten başka ise onun da isim ve ikametgâhları ve neşredilecek şeyin unvan ve mahiyeti yazılır,

2 — Üç ve dördüncü maddelerde yazılı şartların mevcut olduğunu isbat eden vesikalar,

3 — Meslekî teşkilât kanunlarının lüzum gösterdikleri hallerde gazeteciler levhasına kayıtlı olduğunu isbat eden vesika,

4 — Mâlik, hükmi şahıs ise kuruluş senedinin veya dahili nizamnamesinin bir sureti,

Mahkeme reisi veya onun tarafından memur edilen bir yargıç, tevdi edilen vesikaların muntazam ve yolunda olduğunu tetkik ettikten sonra, 15 gün içinde gazete veya derginin mahkeme kâtipliğince tutulan hususî bir tescil defterine kaydedilmesini emreder.

Tescil âlenidir.

Madde 6 — Değişikliklerin bildirilmesi.— Beşinci maddede yazılı beyannamenin unsurlarından herhangi birinde vaki olacak değişiklik, 15 gün içinde, sözü geçen maddede yazılı şekilde, icabeden vesikalarla birlikte bildirilir.

Değişikliğin, mahkeme kâtipliğince kaydı beşinci maddenin üçüncü fıkrasında gösterilen şekilde icra olunur. Bu maddedeki vecibeyi (ödevi) mâlik, yahut gazeteyi çıkarmak teşebbüsünü üzerine alan kimse eğer mâlikten başka biri ise, yerine getirir.

Madde 7 — Tescilin sakıt olması. — Tescil tarihinden itibaren altı ay içinde gazete veya dergi neşredilmez, veya neşredilip te bir seneden fazla fasılaya uğrarsa, tescil sakıt olur.

Madde 8 — Cevaplar ve tashihler.— Mesul müdür veya müdür vekili, bir kimseye, haysiyet ve şerefine dokunan veya onun tarafından hakikate aykırı telâkki edilen hareketler, düşünceler ve sözler isnat edildiği takdirde, o kimsenin cevaplarını, tashihlerini ve beyanlarını bunlar, ceza takibatını icabettirecek hususları ihtiva etmemek şartıyla, tamamen veya parasız gazete veya dergide neşretmeğe mecburdur.

Yukanki fıkrada yazılı cevaplar, tashihler, günlük gazetelerde üç gün içinde, diğer mevketelerde müteakiben çıkacak nüshalarında, bu cevapları tahrir eden yazının çıktığı aynı sayfada ve aynı sütunda, aynı harfler ve puntolarla neşredilir.

Tashih, taallûk ettiği makale veya fıkranın uzunluğunu geçemez. Bununla beraber tashih edilecek makale veya fıkra 20 satırdan aşağı olduğu takdirde, tashih 20 satıra varabilir.

Bu vecibeyi yerine getirmeyen mesul müdür veya müdür vekili» altı aya kadar hapis ve 30 bin lireden 50 bin lireye kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Mahkûmiyet kararının (hüküm) hülâsası aynı gazete veya dergide neşrolunur. Mahkemenin hükmü de, neşredilmiyen bu hükmün neşrini emreder.

Madde 9 — Mahkeme hükümlerinin neşri mecburiyeti.— Gazete veya dergiler vasıtasıyla işlenen suçlardan dolayı mahkûmiyet halinde yargıç, hüküm ve kararın tamamının veya hülâsasının aynı mevkutede neşrini emreder. Mesul müdür, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 615 inci maddesinin birinci fıkrasına göre» bu neşir emrini parasız yerine getirmeğe mecburdur.

Madde 10 — Duvar gazeteleri.— Bir ismi veya unvanı olan ve muayyen zamanlarda çıkan duvar gazetesi de, kısmen el ile yazılmış olsa bile bu kanunun hükümlerine tâbidir.

Duvar gazetesi tek nüsha olarak çıktığı takdirde, 2 şubat 1939 tarihli kanunun hükümlerinin tatbiki için afişten (gazetenin duvara asılması) emniyet makamlarına haber vermek kâfidir.

Bu hükme riayet etmemek Ceza Kanununun 650 inci maddesine göre cezayı müstelzimdir.

Duvar gazeteleri her türlü malî külfetten veya vecibelerden muaftır.

Madde 11 — Hukukî mesuliyet.— Basın vasıtasıyla işlenen suçlardan dolayı, suç failleriyle beraber, matbu- nm mâliki ve nâşiri de müteselsil bir surette hukukan mesuldür.

Madde 12 — Malî tazmin. — Matbualar (Basın) vasıtasıyla işlenen hakaret suçlarından dolayı suçtan zarar gören kimse, Ceza Kanununun 185 inci maddesine göre zarar ve ziyan tazmininden başka, manevî zararın tazmini olarak ayrıca bir para daha istiyebilir. Bu para, tecavüzün ağırlığı ve matbuanın yayılma (intişar) sahasıyla mütenasip olur.

Madde 13 — Muayyen fiil isnadiyle hakaret.— Basın vasıtasıyla, bir kimseye madde mahsus (muayyen fiil) isnadiyle bir hakaret yapıldığı takdirde, bir seneden altı seneye kadar hapis ve 100 bin lireten aşağı olmamak üzere ağır para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 14 — Çocuklara ve gençlere tahsis edilen neşriyat.— Çocuklara ve gençlere mahsus neşriyat, bunların hassasiyetleri ve kolayca tesir altında kalmaları dolayı- siyle ahlâkî hislerine dokunacak veya onları ahlâk bozukluğuna (Corruzione) cürme veya intihara teşvik ve tahrik edecek mahiyette olduğu zaman, Ceza Kanununun 528 inci maddesi bu gibi neşriyat hakkında da tatbik olunur. Bu gibi hallerde cezalar artırılır.

Çocuklara mahsus olan gazete veya dergiler, zabıta- vakalarını veya sergüzeşt ve maceraları' cebir ve şiddet ve sosyal inzibatsızlık hislerini ve insiyaklarını teşvik ve tahrik edecek tarzda, sistemli bir surette ve mükerreren hikâye ve tasvir ettikleri takdirde, aynı hükümler, sözü geçen matbualar hakkında da tatbik olunur.

Madde 15 — Heyecan uyandırıcı ve iz bırakıcı neşriyat.— Ceza Kanununun 528 inci maddesinin hükümleri, hakikî veya sadece hayalî vakıaları, memleket ahlâkını (ahlâk sahasındaki umumî hissiyatı) veya aile nizamını bozacak veya intiharları veya cürümleri teşvik ve tahrik edecek şekilde heyecan uyandıracak ve ruhlar üzerinde iz bırakacak tafsilât ile hikâye veya tasvir eden matbualar hakkında da tatbik olunur.

Madde 16 — Gizli basın.— Beşinci maddede yazılı tescil yapılamadan bir gazete veya sair mevkute neşreden kimse, iki seneye kad'ar hapis veya 100 bin lirete kadar ağır para cezasıyla cezalandırılır. Aynı ceza, nâşirin veya tabi'm (yayanın veya basanın) ismini taşımayan veya bunları hakikate aykırı olarak gösteren, gayri mevkut (mevkut olmıyan) matbualar hakkında da tatbik olunur.

Madde 17 — Matbualar üzerinde gösterilmesi mecburî olan hususların yazılmaması.— Yukarıki madde hükümleri hariç olmak üzere, ikinci maddede gösterilen hususları

yazmayan veya yanlış yazan, yahut aynı maddenin son fıkrası hükmünü ihlâl eden matbualar hakkında 20 bin lirete kadar hafif para cezası hükmolunur.

Madde 18 — Altıncı maddede konulan vecibelerin ihlâli.— Altıncı maddede gösterilen müddet içinde değişiklikleri bildirmiyen veya değişikliklerin kaydı reddedildikten sonra da bir gazete veya dergiyi neşretmekte devam eden kimse, 50 bin lirete kadar hafif para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 19 — Mevkutenin tescili için sahte beyanat.— Beş ve 6 ncı maddelerde yazılı beyanlara hakikate uymı- yan malûmat derceden kimse Ceza Kanununun 483 üncü maddesinin ilk fıkrası hükmüne göre cezalandırılır.

Madde 20 — Matbuaları alıp götürmek, yırtmak, tahrip etmek.— Kanun hükümlerine uyularak basılan matbuaları, satışlarına, tevzilerine ve yayımlarına mâni olmak maksadiyle- alıp götürülenler, tahrip edenler veya bozanlar, suç daha ağır bir fiil teşkil etmediği takdirde altı aydan üç seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Kanun hükümlerine uyan mevkutelerin basılmasına, neşrine veya yayılmasına cebir ve tehdit ile mâni olanlara da aynı ceza verilir.

Eğer fiil, birleşmiş bir kaç şahıs tarafından, yahut umumî mahalde veya matbaalarda veya satış yapan dükkân ve yerlerde işlendiği takdirde ceza arttırılır.

Yukarıki suçlardan dolayı serî muhakeme usulü tatbik olunur.

Madde 21 — Yargı salâhiyeti ve şekilleri.— 3asm vasıtasıvle işlenen suçları yargılamağa, ağır ceza mahkemelerinin görevi içine girenler hariç olmak üzere, asliye mahkemeleri görevlidir. Savcıların bu dâvaları sulh hâkimlerine göndermeğe yetkileri yoktur.

Yargılama serî muhakeme usulü ile yapılır.

Yargıç, şikâyet ve ihbarın vukuundan itibaren en geç bir av içinde bir hüküm vermeğe mecburdur.

Madde 22 — Eski kanunlara göre çıkan mevkuteler.— Eski kanunlara göre çıkan gazete ve sair mevkuteler, bu kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 4 ay içinde bu kanunun beşinci maddesine göre tescil muamelesini yaptıрмаğa mecburdurlar.

Madde 23 — İlga.— 14 ocak 1944 tarihli kanun mahiyetindeki kararname ile bu kanunun hükümlerine aykırı veya bu hükümlerle telifi mümkün olmıyan bütün hükümler ilga edilmiştir.

Madde 24 — Tatbik hükümleri.— Hükümet, bu kanunun tatbikine ait hükümler çıkarır.

Madde 25 — Bu kanun. Cumhuriyetin resmî gazetesinde neşrini müteakip gelen günden itibaren yürürlüğe girer.

-----0-----

**Yabancı Memleketlerde Dilencilik İle Serseriliğin
Önlenmesi Ve Cezalandırılması Hakkında
Mevzuat**

Belçika:

Derleyen: Dr. *Halim Alyot*

27 kasını 1891 tarihli Dilencilik ve Serseriliğin Önlenmesi
Hakkında Kanun

Madde 1 — Hükümet, dilencilik ve serseriliğin önlenmesini sağlamak maksadiyle dilenci toplama yerleri, sığınma yerleri ve şefkat okulları namı altında ıslah müesseseleri kuracaktır.

Madde 2 — Geçen maddede bahis mevzuu edilen ıslah müesseseleri münhasıran dilenci toplama yerlerinde kapatılmak üzere adlî makamlar tarafından hükümetin emrine verilen kimselere tahsis olunur.

Sığınma yerleri ise, bu yerlerde kapatılmak kaydıyle adlî makamlar tarafından hükümetin emrine verilen kimselerle komün idareleri tarafından buralarda kapatılması istenilen şahıslara tahsis olunur.

Şefkat okulları ise, adlî makamlar tarafından hükümetin emrine verilen 18 yaşını doldurmamış küçüklerle komün idareleri tarafından bu okullara alınması istenilen gençlere tahsis olunur.

Madde 3 — Belediye idareleri tarafından bir sığınma yerine kapatılması istenilen 18 yaşını doldurmuş olan gençler, belediye meclislerinden birinin sevk kâğıdını taşımak ve kendi istekleriyle gelmek şartıyla buralarda alıkonulur.

Madde 4 — Komün idaresinin isteği üzerine sığınma yerine alman kimsenin masrafları ilgili komün tarafından deruhde olunur.

Madde 5 — Dilenci toplanma yerlerinde kapatılan 21 yaşını doldurmamış gençlerin aynı yerlerde kapatılmış bulunan daha yaşlı kimselerle bir arada bırakılması memnudur.

Madde 6 — Dilenci toplanma ve sığınma yerlerinde kapatılan kimseler çalışmağa muktedir iseler bu müesseselerce uygun görülecek işlerde çalıştırılırlar.

İnzibatî bir ceza dolayısıyla kesilmediği takdirde kendilerine bir ücret verilir.

Çıkışlarında ellerine bir miktar para verilmesini sağlamak m'aksadiyle tahsis edilen bu ücretin bir kısmı kesilir.

Adalet Bakanı, bu kimselerin ayrıldıkları sınıflara ve yaptıkları iş nevilerine göre ücretlerini ve bu ücretlerinden kesilecek olan miktarı tâyin eder.

Kesilen bu paranın bir kısmı aynen, bir kısmı ile ise elbise ve âletler alınarak kendilerine verilir.

Madde 7 — Bu müesseselerin iç rejimleri ve inzibatî bakımdan durumları bir kararname ile tâyin olunur. Bu yerlerde kapatılan kimselerin yalnız olarak bir hücrede bırakılmalarına karar verilebilir.

Madde 8 — Serserilik halinde görülen bir kimse yakalanarak polis mahkemeleri huzuruna çıkarılır.

Fuhuş yapan kadınların bu yoldaki faaliyetlerini himaye etmekle geçimini sağlayan kimselere serseri muamelesi yapılır.

Ancak bunlar hakkındaki sulh hâkiminin kararına Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda yazılı müddetler içerisinde istinaf mahkemeleri nezdinde itirazda bulunmak mümkündür.

Madde 9 — Dilenci durumunda görülen herkes polisçe yakalanır ve polis mahkemesine sevk olunur.

(Komün Kanununun 90 m'cî maddesine göre dilencilik ve serseriliğin önlenmesi vazifesi belediye reisine bırakılmıştır.)

Madde 10 — Belçika toprakları içerisinde serseri veyahut dilenci durumunda görülen reşit ve çalışmağa muktedir yabancılar hemen hudut dışı edilebilirler.

Madde 11 — Bu kanuna göre yakalanan kimse müddeiumumi veyahut hâkimler tarafından muvakkaten serbest bırakılabilirler.

Madde 12 — Sulh hâkimleri, dilencinin veya serserilik suçıyla yakalanan kimselerin hüviyetini- yaşını, sıhhi ve akli durumlarıyla hayat tarzlarını tahkik ve tesbit ederler.

Madde 13 — Sulh hâkimleri, çalışmağa muktedir olup da geçimini bir iş tutmakla sağlayacak yerde âmmenin mer hametini istismar eden profesyonel dilencilerle, tembellik, sarhoşluk veya ahlâk redaeti yüzünden serseri bir hayat sürenler ve umumî kadınları himaye etmekle geçinenlerin iki seneden yedi seneye kadar toplanma yerlerinde kapatılmak üzere hükümetin emrine verilmesine karar verirler.

(Adalet ve İçişleri Bakanlıklarının müşterek bir kararına göre başkaca bir mahkûmiyetleri olmayıp da dilenci toplanma yerlerinde kapatılmasına birinci defa olarak karar verilen kimselerin bu kapatılma keyfiyetinin hüsnühal kâğıtlarına yazılması uygun görülmemiştir.)

(27 kasım 1891 tarihli Kanuna göre dilencilik ve serserilik fiilleri suç telâkki edilmemekte ve bir ceza tehdidi altında bulundurulmamaktadır. Bu fiilleri işliyenlerin hükümetin emrine verilmesi keyfiyeti ise bir ceza olmaktan ziyade İdarî bir tedbirdir.)

Madde 14 — Ceza mahkemeleri, Ceza Kanunununda yazılı herhangi bir suçtan dolayı mahkûm ettikleri serseri veya dilencileri en az bir sene ve en çok yedi sene bir dilenci toplama yerinde kapatılmak üzere hükümet emrine verebilirler.

Madde 15 — Adalet Bakam, dilenci toplama mahallinde kalmalarını faydasız gördüğü kimselerin tahliyesine emir verebilir.

Madde 16 — Sulh hâkimleri, 13 üncü maddede yazılı sebeplerle mukayyet olmaksızın serserilik veya dilencilik halinde bulunduğu sabit görülen kimseleri bir sığınma yerinde kapatılmak üzere hükümet emrine vermeğe yetkilidirler.

9 şubat 1900 ve 5 ağustos 1908 tarihli tamimlere gö-

re bu gibi kimselerin sığınma yerlerinde kapatılma müddetinin mahkemelerce tâyin edilmesi lâzım gelmektedir.

Madde 17 — Sığınma yerlerinde kapatılan kimseler ayrıldıkları sınıflara ve yapacakları işlere göre tâyin edilen para miktarını topladıkları zaman Adalet Bakanının kararıyle tahliye olunurlar.

Madde 18 — Sığınma yerlerinde kapatılan kimseler hiçbir suretle arzuları hilâfında buralarda bir seneden fazla alıkonulamazlar.

Adalet Bakanı, sığınma yerinde kalmasını zarurî görmediği herhangi bir kimseyi tahliye ettirebilir.

30 ağustos 1892 tarihinde savcılıklara yapılan bir tamimle sığınma yerlerinden kaçmağa muvaffak olanların muntazaman çalışmağa devam etikleri müddetçe tevkifleri cihetine gidilmemesi tavsiye olunmuştur.

Madde 19 — Dilenci toplama veyahut sığınma yerlerinde kapatılmak üzere hükümetin emrine verilen yabancılar her zaman sınır dışı edilebilirler.

Madde 20 — Sığınma evlerinin idaresi, bu evlerde kapatılan kimselere, çıkışlarında ahlâkî durumlarını gösterir bir hal tezkeresi verir.

Madde 21 — Dilenci toplama yerlerinde kapatılan kimselerin masrafları üçte bir nisbetinde ikametgâhlarının bulunduğu komün ve geri kalan kısmı da vilâyet ve devlet tarafından ödenir.

Adlî makamların kararıyle bu yerlerde kapatılan kimselerden birinin Belçika'nın herhangi bir komününde ikametgâhı yoksa masrafları hudutları dahilinde yakalandığı veyahut muhakemesi görüldüğü vilâyet tarafından ödenir.

Fuğuş yapan kadınların bu yoldaki faaliyetlerini himaye etmekle geçimini sağlayan kimselerin masrafları fuğuşun cereyan etmiş olduğu komün tarafından ödenir.

Madde 22 — Dilenci toplama yerlerinde kapatılan kimseler için yapılan masraflara mukabil komünden alınan masraf hissesi komün bütçesine konulan para ile

karşılır. Sığınma yerlerinde kapatılan kimseler için yapılan masraflara mukabil komünden istenen masraf hissesi ise hayır büroları ile müesseseleri tarafından sağlanmaktadır. Komünler, ancak bu müesseselerin varidat] yetmediği hallerde kendilerine bu husus için yardımda bulunurlar.

Madde 23 — Bir sığınma yerinde kapatılmak üzere hükümetin emrine verilen bir kimsenin sıhhati bozuk olduğu sığınma evinin idaresince beyan edildiği zaman çalışmağa muktedir olmadığı müddetçe bu kimsenin masrafları ikametgâhının bulunduğu komün tarafından ödenir. Keyfiyet sığınma yerinin idaresi tarafından ilgili komüne bildirilir.

Madde 24 — Bir dilenci toplama yerinde kapatılmak üzere hükümetin emrine verilen bir kimse yaşı yanlış takdir ve sonradan 18 yaşını doldurmamış olduğu anlaşılırsa Adalet Bakanının emriyle bir devlet hayır müessesesine naklolunur.

Aynı şekilde yanlışlıkla bir devlet hayır müessesesine konulan 18 yaşını doldurmuş bir kimse yine Adalet Bakanının emriyle bir sığınma yerine naklolunur.

Madde 36 — 21 inci ve 23 üncü maddelerde bahis mevzuu edilen fuhuş yapan kadınları himaye etmekle geçinen kimselerle çalışmağa muktedir olmıyan şahıslara ait masrafların tahmil olunacağı komünlerin tâyininde vukua gelen itirazlar hükümetçe hal ve faslolunur.

Ancak bu itirazların, adı geçen toplama ve sığınma müesseseseleri tarafından komünlere yapılacak para taleplerini takip edecek 30 gün içinde Adalet Bakanına gönderilmesi lâzımdır.

Madde 37 — Hükümet her sene devlet hayır müesse- seleriyle sığınma ve dilenci toplama evlerinde bulunan bir kimsenin gündelik geçimi için sarfedilmesi gereken para miktarını tâyin eder.

Madde 38 — Bu kanuna göre yapılan masraflar yardım gören kimselerle veya bunların iâşesiyle mükellef bulunan kimselerden tahsil olunur.

Bu paraların, sarfolunduğu kimselerin hastalığına veya yaralanmasına sebebiyet verenlerden de alınması mümkündür.

Ceza Kanunu

Madde 342 — Aşağıda gösterilen kimseler 8 günden bir aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Ev sahibinin veyahut bunun evine mensup kimselerden birinin izni olmadan dilenmek maksadiyle birinin evine veya evinin müstemilâtına giren serseriler veyahut herhangi bir şahıs,

Dilenirken kendilerine yaralı veyahut sakat süsü verenler.

Karı koca- ana veyahut baba ile genç çocukları, kör, sakat ve bunların yediciisi hariç olmak üzere toplu olarak dilenen kimseler.

Madde 343 — Her ne şekilde olursa olsun kıyafetini değiştiren serseri veyahut dilenci 8 günden iki aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

Madde 344 — Aşağıda gösterilen kimseler 3 aydan bir seneye kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar:

Sahte vesika, pasaport veya nüfus tezkeresi taşıyan serseri veya dilenciler.

Silâh taşıyan serseri veya dilenciler.

Hırsızlık veyahut herhangi bir suç işlemeye elverişli eğe, maymuncuk veya her nevi âlet taşıyan serseri veya dilenciler.

Madde 346 — Yukarıdaki maddelerde yazılı cezalardan biri ile mahkûm olan serseri veya dilenciler hakkında cezalarını çektikten sonra 5 seneden 10 seneye kadar emniyeti umumiye nezareti altına alınma cezası verilebilir.

Madde 347 — Muayyen bir ikametgâhı, geçim vasıtası ve belli bir sanat veya mesleği olmıyan kimseye serseri denir.

347 nci maddesinde bahsedilen ikametgâhtan maksat hakikî bir evdir. Yoksa itibarî veyahut hukukî bir ikametgâhın bulunması kâfi değildir.

Fransa:

*Serserilik ve Dilenciliğin Önlenmesi ve Cezalandırılması
Hakkında Kanun*

I — Serserilik hakkında hükümler

Fransız Ceza Kanununun 269 uncu maddesine göre serserilik, cünha nevinden bir suçtur.

Bu suçun unsurları şunlardır:

1 — Muayyen ve belli bir ikametgâhın bulunmaması,

(Böyle bir ikametgâhın bulunduğunu isbat etmek külfeti maznuna aittir).

2 — Meşru geçim vasıtalarının bulunmaması,

3 — Maznunun belli bir sanat ve mesleğe istiyerek sahip olmaması,

4 — Kastın bulunması (hâkim, maznunun hakikaten bir iş bulmağa uğraşıp uğraşmadığını araştırmak mecburiyetindedir.)

Madde 271 — Kanunen serseri sayılan kimseler münhasıran bu suçlarından dolayı 3 aydan 6 aya kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Bunlar, mahkûmiyetlerini tamamladıktan sonra en az 5 sene ve en çok 10 sene müddetle emniyeti umumiye nezareti altına alınırlar.

Madde 272 —Mahkeme kararıyla serseri ilân olunan kimseler ecnebi tabiiyetinde iseler hükümet kararıyla sınır dışı edilebilirler.

Ceza Kanununun 273 üncü maddesine göre aşağıdaki hallerde serserilikten mahkûm edilmiş olanların cezaları infaz olunmaz:

1 — Serserilikten mahkûm edilmiş olan bir kimsenin, hudutları dahilinde doğmuş olduğu komünün, kendisine teslim olunmasını hükümetten istemesi halinde (bu takdirde hükümet, komünün bu talebini is'af ederse serseriyi, kendisini isteyen komüne gönderir.)

2 — Malî durumu müsait olan bir şahsın kefil olması halinde.

(Bu takdirde hükümet serserilikten mahkûm edilmiş olan kimsenin, kefalet veren şahsın gösterdiği komünde oturmasına müsaade edebilir.)

Serserik suçunun ortadan kalktığı haller:

Mecburi sosyal yardımdan istifade etmek istediğini beyan eden serserinin suçu ortadan kalkar.

Serserilik suçunu işlemiş olan kimselerin bu talebi aşağıda gösterilen hallerde is'af olunur:

1 — Sakat olanlar,

2 — 14 temmuz 1905 tarihli Kanunun 30 uncu maddesine göre çalışmak suretiyle geçimini sağlayamayacak durumda bulunan 65 yaşını doldurmuş ihtiyarlar,

3 — 23 mart 1941 tarihli Kanuna göre tekaütlük hakkından istifade etmek isteyen 60 yaşını doldurmuş olan işçiler.

Şiddetlendirici Haller

1 — Serserinin nereden geldiğini göstermediği 100 franktan fazla paranın üzerinde bulunması,

2 — Serserinin kıyafetini değiştirmiş veya hırsızlık veya başka bir suç işlemeye elverişli veya evlere girmeyi kolaylaştıran ege, maymuncuk vesair âletler taşımakta iken yakalanması.

(Yukarıda zikredilen âletleri kuşanmış olması lâzım gelmez.)

3 — Serserinin, hususî veya âmm kuvvetlerine mensup şahıslara karşı taarruzda bulunması yahut buna teşebbüs etmiş olması.

4 — Sahte vesika, pasaport veya nüfus tezkeresi taşıyan serseriye cezanın âzami haddi tatbik olunur.

Küçük serseriler:

30 ekim 1935 tarihli Kanuna göre 18 yaşını doldurmamış olan küçüklerin serserilik fiilleri suç sayılmamakta ve bunlar hakkında yalnız terbiyevî tedbirlerin alınması istenmektedir.

18 yaşını doldurmamış olan küçükler, gerek ana ve babalan tarafından terkedilmiş veya yetim kalmış olmaları dolayısıyla ebeveyninin ikametgâhından ayrılmış bulunmaları, gerek ikametgâhları veya işleri olmayıp geçimlerini sefalet veya memnu sayılan işler yapmakla sağ-

lamaları hallerinde savcı, vali veya doğrudan doğruya kendi istekleri üzerine terbiyevî müesseselere yerleştirilirler.

Dilencilik Hakkında Hükümler

Dilencilik bir suçtur.

Tarifi:

Şahsî menfaati için halktan karşılıksız yardım isteyen kimseye dilenci denir.

Dilencilik suçunun 4 unsuru şunlardır:

- 1 — Yardım istemek (söz veyahut herhangi bir işaretle) ,
- 2 — Karşılıksız olmak (bir kurşun kalem gibi ehemmiyetsiz bir karşılığı bulunması yine dilencilik sayılır.)
- 3 — Şahsî menfaati için olmak,
- 4 — Kasıt bulunmak.

65 yaşını doldurmuş bulunan ihtiyar ve malûller dilencilikten dolayı takip olunamazlar.

Serseriler hakkındaki şiddetlendirici sebepler dilencilere de tatbik olunur.

FRANSADA İÇKİLİ YERLERİN NİZAMLANMASI VE SARHOŞLUKLA ALKOLİZMİN ÖNLENMESİ HAKKINDA MEVZUAT

Fransa'da içili yerler, alkolizmi önleme ve umumî yerlerde sarhoşluğun önlenmesi hakkındaki mevzuat mütenevvidir. Başlıcaları şunlardır:

I — 9 Kasım 1915 tarihli Kahve, Bar ve İçkili Yerler Hakkında Kanun.

(Bu kanun muhtelif tarihlerde çıkarılan mevzuatla tâdil olunmuştur. En son defa 20 Ekim 1945 tarihinde değiştirilmiştir.)

II — 23 Ağustos 1940 tarihli Alkolizmle Mücadele Hakkında Kanun.

III — 1 Kasım 1917 tarihli Umumî Yerlerde Sarhoşluğun Önlenmesi Hakkında Kanun.

IV — İçkili Yerlerin Nizamlanmasına Dair 4 Kasım 1940 tarihli Kanun.

V — İçki Yerlerinin Tahdidi ve Alkolizm İle Mücadele Hakkındaki 20 Ekim 1945 tarihli Kararname.

I — Bar ve Kahve ve İçkili Yerler Hakkındaki 9 Kasım 1915 tarihli Kanun.

(Bu kanun muhtelif tarihlerde tâdil olunmuştur. Aşağıdaki metin en son tâdilleri de ihtiva etmektedir.)

Madde 1 — İçkili yerlerin açılması hakkındaki hükümler :

İçkili bir yer açmak isteyen kimse en az 15 gün evvel bir beyanname vermek mecburiyetindedir.

Bu beyannamede aşağıdaki hususlar belirtilir:

1 — İçkili yeri açmak isteyen kimsenin ismi, soyadı, doğum yeri, mesleği ve ikametgâhı,

2 — İçkili yerin açılacağı mıntaka,

3 — Bu içkili yerin kimin tarafından idare olunacağı,

4 — İçkili yerin sınıfı,

Bu beyanname, Paris'te polis müdüriyetine ve diğer

komünlerde belediye reisine verilir. Beyanname mukabilinde makbuz verilir.

Beyannameyi veren kimsenin Fransız tâbiyetinde olduğunu isbat etmesi lâzımdır. Yabancı tâbiyetinde bulunanlar hiç bir suretle içkili bir yer işletmek hakkını haiz değildirler.

Beyannameyi alan komün reisi, 3 gün içinde bu beyannamenin bir suretini ilce müddeiumumiliğine gönderir.

(1880 senesine kadar Fransa'da içkili bir yerin açılabilmesi müsaadeye bağlı bulunmakta idi. Ancak içkili yerlerin, işçilerin tabii bir toplanma mahalli telâkki edilmesi bakımından, siyasi sebepler dolayısıyla cumhuriyet partilerinin ısrarı üzerine 3 Mayıs 1880 tarihinde çıkarılan bakanımla bu gibi yerlerin açılması serbest bırakılmıştır. 9 Kasım 1915 tarihli kanun ise bunların açılmasını bazı şartlarla beyanname usulüne tabi tutmuştur.

Son zamanlarda ise alkolizmin gittikçe artan tehlikeleri karşısında yeniden müsaade alma rejimine dönmüş ve 20 Ekim 1945 tarihli kararname yayınlanmıştır. Bu kararnameye göre bundan böyle içkili yerler basit bir beyanname ile açılmamakta; bunun için behemehal valinin mütekaddim izninin istihsali gerekmektedir. içkili yerin açılmasına valilikçe muvafakat edildiği takdirde keyfiyet müddeiumumiliğe bildirilir.)

Madde 2 — Bir içkili yerin sahibi veyahut idarecisinin değişmesi hakkında keyfiyet en az 15 gün evvel yazı ile yukanki makamlara bildirilir. Bu münasebetle içkili yerin açılacağı zaman verilen beyannameye benzer bir beyanname tanzim olunur.

Bir içkili yerin bulunduğu yerden başka bir yere nakli halinde keyfiyet iki ay evvel ilgili makamlara bildirilir.

Madde 3 — Küçükler ve kısıtlılar, bizzat kendileri içkili bir yer işletemezler.

Madde 4 —Aşağıdaki kimseler içkili bir yer işletemezler :

1 — Âdi cinayet suçlarından biri ile mahkûm edilmiş olanlar,

2 — Hırsızlık, yataklık, dolandırıcılık, emniyeti suiis- timâl, edebe mugayir hareket etmek- küçükleri fuhşa teşvik etmek, kumar oynatmak, tağşiş edilmiş veya umumun sıhhati için muzır emtiayı satmak suçlarından biri ile en az bir ay hapse veyahut şahıslara karşı müessir fiillere umumî yerlerde sarhoşluktan dolayı mükerreren mahkûm edilmiş olan kimseler. Cinayet nevinden bir suçtan dolayı mahkûm edilmiş olan bir kimsenin içkili bir yer işletmesi hakkındaki memnuiyet daimidir.

Cünha nevinden bir suç işlemiş olanlar hakkındaki memnuiyet beş senenin sonunda, eğer bu müddet zarfında asliye ceza mahkemelerinden birinin kararıyle yeniden mahkûm olmamış ise, ortadan kalkar. Memnu haklarının iadesi halinde mahkûmun ehliyetsizlik durumu zail olur.

Madde 5 — İçkili bir yer sahibi yukarıki suçlardan biri ile mahkûm edildiği takdirde müessese, bu mahkûmiyetin kat'iyet kesbettiği tarihten itibaren, geçen maddede belirtilen müddetler süresince doğrudan doğruya kendiliğinden kapanır.

Bu içkili yer sahibi, eskiden işlettiği müesseseyi başkasına satması veyahut kiralaması veyahut başkasının idaresine vermesi hallerinde burada çalışamıyacağı gibi ayrılmış olsalar dahi müessesenin karı veya kocadan biri tarafından idare edilmesi halinde de ne şekilde olursa olsun bu yerde çalıştırılmaz.

Madde 6 — Yukarıki hükümlere aykırı hareket edenler 2400 franktan 24000 frank'a kadar para cezasiyle cezalandırılırlar.

Tekerrürü halinde para cezası iki misli hükmolunur ve ayrıca 6 günden 1 aya kadar hapis cezası verilir.

Beyannamenin verilmemesi veyahut yukarıda yazılır âdi suçlardan dolayı mahkûm edilmiş bir kimse tarafından içkili bir yerin açılması veyahut içkili yer sahibinin bu suçlardan biriyle mahkûm edilmesi hallerinde mahkeme, içkili yerin daimî olarak kapatılmasına karar vermek zorundadır.

Beyannamede zikredilmesi gereken hususların yazıl-

maması veyahut içkili yerin başka bir şahsa devrinin zamanında bildirilmemesi veyahut böyle bir yerin küçükler veya mahcurlar tarafından işletilmesi hallerinde mahkemece bu yerin beş sene müddetle kapatılmasına karar verilir. Tekerrürü halinde daimî olarak kapatılmasına hükmolunur.

Madde 7 — Panayır veyahut umumî bir bayram münasebetiyle muvakkaten içkili bir yer açmak isteyen kimseler beyanname vermekten muaftırlar. Ancak bu hususta belediyenin iznini istihsal etmek zorundadırlar. Böyle yerlerde 23 dereceden daha kuvvetli içkiler satılamaz.

Bu hükümlere aykırı hareket edenlerin müesseseleri derhal kapatılır ve kendileri 200 franktan 1200 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 10 — Hiç bir kimse şaraptan mamûl olmayıp 23 dereceden daha kuvvetli olkolü ihtiva eden likör veya aperitif nevinden içkileri sattığı yerde içirmek üzere içkili bir yer, bir kahve veyahut bir bar açamaz.

İçkiler, yemeklerle birlikte veyahut bunların sonunda verildiği takdirde bu memnuiyet lokanta veya otellere şâmil değildir.

Ancak :

1 — İçkili yerin, sahibi veyahut bunun varisleri tarafından nakli ve komün dahilinde mevcut bu gibi müesseselerin miktarını fazlalaştırmadığı,

2 — İçkili yerin nakli 17 Temmuz 1880 tarihli kanunun 9 uncu veyahut 30 Temmuz 1913 tarihli Maliye Kanununun 46 ncı maddelerine aykırı olmadığı hallerde, içkili bir yer, bulunduğu komün hudutları dahilinde bir yerden diğer bir yere nakledildiği halde yeniden açılmış telâkki edilmez.

İçkili yerin bulunduğu binanın ortadan kaldırılması veyahut umumî menfaatler dolayısıyla istimlakî veyahut sahibi tarafından yıkılması hallerinde bunun sahibi, mü- esssesini içkili yerlerin açılması memnu olan bir yerde olmamak şartıyla komünün herhangi bir mahalline nakledebilir.

Ancak bu müessesesini eskiden mevcut olan bir binaya naklettiği takdirde bunu içkili yerin kapandığı tarihten itibaren 3 ay içinde yapması lâzımdır.

İçkili yerin kapandığının vilâyetlerde komün idaresine ve Paris'te polis müdüriyetine zamanında bildirilmiş olması lâzımdır.

İçkili yerin yeni bir binaya nakli halinde bu naklin binanın inşası tarihinden üç ay ve en geç kapandığının bildirildiği tarihten iki sene içinde yapılması lâzımdır.

Bundan sonra hiç bir şahıs veya bir şirketin, müktesep hakları mahfuz kalmak şartıyla- 23 dereceden fazla alkollü içkiler veren birden fazla içkili yere ne doğrudan doğruya ne de dolayısıyla sahip olmasına veyahut işletmesine müsaade edilmez.

En az 250 nüfuslu yeni bir halk topluluğunun vücade gelmesi halinde bu topluluğun merkezinden 25 kilometrelik bir saha çevresinde bulunan içkili bir yer böyle bir müessesenin açılması memnu olan bir mıntaka dahilinde bulunmamak ve mevcut bir içkili yerin en az 150 metre uzağında bulunmak şartıyla, bu topluluğun bulunduğu mahalle naklolunabilir.

Madde 11 — Bir sene müddetle kapalı kalan içkili yer ortadan kalkmış sayılır. Ve hiç bir suretle yeniden açılmaz veyahut başkasına devrolunamaz.

Ancak müessesenin iflâsı halinde hesapların görülmesine kadar bu müddet temdit edilmiş sayılır.

Harp tahribatı dolayısıyla kapanan içkili yerin bulunduğu binanın tâmirinden sonra altı ay içinde açılması lâzımdır. Bununla beraber bu şekilde kapanan içkili yerin yasak olan mıntakalar dışında komünün herhangi başka bir yerine naklolunması mümkündür.

İçkili yer sahibinin askere alınması veyahut âmme mülâhazaları ile bu yere el konulması veyahut müessesenin bulunduğu mmtakanm boşaltılması hallerinde bu hallerin sona erdiği tarihten bir sene içinde içkili yer yeniden açılabilir.

Madde 12 — Yukarıki madde hükümlerine ay kın hareket edenler maruz kaldıkları malî cezalardan başka 2400 franktan 24.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm edilirler. Ayrıca mahkeme kararıyle müessesenin kapatılmasına karar verilir.

Madde 13 — Seyyar satıcıların gerek mahallinde içilmek gerek alıp götürülmek üzere 23 dereceden daha kuvvetli alkollü içkiler satmaları yasaktır.

Bu hükme aykırı hareket edenler, maruz kaldıkları malî cezalardan başka 12.000 franktan 24.000 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 14 — 21 Mart 1881 tarihli kanuna göre içki ticaretinin umumî menfaatlerini korumak maksadiyle teşekkül eden sendikalarla men'afii umumiyye hâdim cemiyetler mahiyetinde olan alkolizm aleyhtarı teşekküller, Fransız toprakları ile müstemlekelerinin her tarafında bu kanunda yazılı fiilleri işleyenler aleyhine hukuk mahkemelerinde tazminat dâvası açmak veyahut bu suçları işleyenler aleyhinde açılan ceza dâvalarına şahsî hak dâvacısı sıfatıyla müdahale etmek yetkisini haizdirler.

Polis memurları gündüz ve gecenin her saatinde açık bulundukları müddetçe içkili vesair umumî yerlere girebilirler.

Polisler, geceleyin içkili yerlerin kapanması lâzım gelen vakitten sonra bu yerlerin içerisinde kanun ve nizamata aykırı hareket edildiğini anlarılarsa resmî sıfatlarını bildirmek şartıyla bu mahallere girebilirler.

II — 23 Ağustos 1940 ve 24 Eylül 1941 tarihli alkolizmle mücadele hakkındaki kanunlar :

Madde 1 — içkiler beş guruba ayrılmış bulunmaktadır :

1 — Alkolsüz çikiler,

2 — Şarap ve bira gibi imbikten geçirilmemiş ve tahammür etmiş içkiler. Tabii tatlı şaraplar (aperitifler)

3 — Alkolü 18 dereceden yüksek olmayan tabii tatlı şaraptan mamul içkiler (aperitif),

4 — İmbikten geçirilmiş ve fakat hiç bir esans ihtiva •etmeyen içkiler,

5 — Sair bütün alkollü içkiler.

Madde 2 — Üçüncü, dördüncü ve beşinci gruplara gi- r&t içkileri Fransa'ya ithal veyahut Fransa'da imâl eden kimse bunları satışa çıkarmadan evvel kendi isim ve adresini, içkinin terkiibini ve iştiha verici veyahut hazım ve- yen nevilerinden hangisine dahil olduğunu gösterir bir beyanname tanzim edip vasıtalı vergiler idaresine vermek mecburiyetindedir.

Bu beyannamenin bir sureti mezkûr idare tarafından ."Sıhhat Bakanlığına gönderilir.

Yukarıda anlatıldığı şekilde yeni bir beyanname vermeden bu içkilerin terkip ve imâl şekillerinde hiçbir değişiklik yapılamaz.

Bir içkinin aynı zamanda hem iştiha verici hem de hazım veren emsinden olduğu beyannamede yazılamaz.

Madde 3 — Yukarıdaki maddede sayılan içkilerden herhangi birinin Fransa veyahut Fransız hâkimiyeti altında bulunan topraklar dahilinde satışa çıkarılması veyahut bir yerden başka bir yere naklolunması için bunu ihtiva eden kabın üstüne konacak bir etikette içkinin nevi ile istah veyahut hazım veren cinsten hangisine dahil olduğu ve imalâtçısının isim ve adresinin gösterilmesi lâzımdır.

İçkinin bu vasıfları faturalarla sirkülerlerde ve bu kanunun 9 uncu maddesine göre içkili yerler dahilinde asılmasına müsaade edilen ilânlarda ve içkilerin fiyatlarını bildiren levhalarda da gösterilir.

İçkinin bu vasıflarım gösterirken bunun sıhî ve tıbbî hassaları olduğunu iddia etmek yasaktır.

Bu kanunun neşrinden itibaren bir sene içinde içki satıcıları ile perakendeciler bu madde hükmüne uymak mecburiyetindedirler.

Madde 4 — Aşağıdaki içkilerin Fransa'da imâli yasaktır :

1 — Alkolle imâl edilen her nevi aperitifler,

2 — Alkolü 18 dereceden yüksek olan veya bir litrede yarım gramdan fazla esans ihtiva eden içkiler,

3 — Litre başına yarım gramdan fazla esans ihtiva eden üçüncü ve beşinci kategoriye giren içkiler. Bu gibi içkiler ancak ihraç edilmek kaydıyla Fransa'da imâl olunabilir.

Madde 5 — Hıfzıssıhha komitesinin mütalâası alındıktan sonra Sıhhat Bakanlığınca yayınlanacak olan yönetmeliklerle yukarıki maddede sayılan yasak içkiler me- yanına halkın sıhhatine muzır oldukları tesbit edilecek olan başka her nevi alkollü içkiler de ilâve edilebilir.

Madde 6 — Alkollü içkilerin imâline yarayan anason gibi esanslar istihsal eden fabrikatörlerin bu esansları para ile veya parasız olarak içki imâl etme ruhsatnamesini haiz olan fabrikatörlerle, eczacılar, ıtriyatçılar, gıda maddeleri imalatçıları, sanayiciler ve ihracatçılardan başkasına satmaları yasaktır.

Eczacılar da başka yukarıda sayılan meslek erbabından herhangi birinin bu esansları Fransa'nın içerisinde satışa çıkarması yasaktır. Eczacılar da bunları ancak hekim reçetesi mukabilinde satmak mecburiyetinde oldukları gibi bu satışlarını 14 Eylül 1916 tarihli kanuna tevfikân tutulması gereken reçete defterine kaydetmek zorundadırlar.

Madde 7 — Umuma açık olan içkili yerlerde üçüncü, dördüncü ve beşinci gruba giren içkiler ancak Salı- Perşembe ve Cumartesi günlerinde, mahallinde içilir.

Bu içkilerden aperitif telâkki olunanlar ise bu günlerde dahi ancak sabahleyin saat 11 ile 13 ve akşam 18 ile 20 arasında halka verilir.

Hazmı kolaylaştırıcı neviden olan içkiler (Digestii) ise esas yemeklerden sonra alınmadıkları takdirde yukarıda sayılan günlerde ancak saat 13 ile 15 ve 20 ile 22 arasında içkili yerlerde içilebilir.

Bununla beraber sıcak alkollü içkiler (Grog) kararname ile tâyin olunacak saatlerde içilmek şartıyla Kasım

ayının birinci gününden Nisan ayının birinci gününe kadar her gün içkili yerlerde satılabilir.

Fransa'nın hıfzıssıhha komitesinin mütalâası alındıktan sonra Sıhhat Bakanının imzasıyla yayınlanacak olan bir yönetmelikle bu nevi içkilerin terkibi tâyin edilecektir.

Madde 8 — İçkili vesair umumî yerlerde 20 yaşından küçük olan gençlere, gerek para ile gerek parasız üçüncü, dördüncü veya beşinci içki gruplarına giren içkilerden verilmesi yasaktır.

Madde 9 — Fransa veya Fransız hâkimiyeti altında bulunan toprakların herhangi bir tarafında üçüncü ve dördüncü içki guruplarına giren içkilerin reklâmını yapmak yasaktır.

Bununla beraber 1) ithalâtçılar, fabrikatörler ve komisyoncular, perakendeci ve içkili yerler sahiplerine satmak istedikleri mamûlâtın vasıfları ile satış şartlarını gösterir ticarî sirkülerler gönderebilirler.

2) İçkili yerler sahipleri müesseselerinin içerisinde satmağa mezun oldukları içkilerin terkibiyle bunları imâl eden kimselerin isim ve adreslerini ilân edebilirler. Ancak bu ilânlarda içkilerin tıbbî ve sıhhi vasıfları olduğunu belirtmek yasaktır.

3) İçkilerin nakli işlerinde kullanılan arabaların üstünde içki adlariyle imalâtçıların isim ve adresleri yazılabilir.

Sıhhat Bakanlığının tanzim edeceği bir yönetmelikle çeşitli eşyaların üzerine konulan içki reklâmlarının tertip şekilleri ve bundan evvel duvarlara asılmış olan içki reklâmlarının ortadan kaldırılması için konulacak müddet tâ-yin ve tesbit edilecektir.

İçkili Yerlerin Tahdidi

Madde 10 — İçkili yerler ruhsatnamelerinin vüs'atine göre dört guruba ayrılmışlardır :

Ruhsatnamenin birinci nevi, alkol ihtiva etmeyen birinci içki gurubuna dahil içkilerin mahallinde içilmesine

izin vermektedir. Bu içkileri satan yerler hiçbir tahdide tabi tutulmuş değildir.

Ruhsatnamenin ikinci nevi, sıhhi içki olarak vasıflandırılan birinci ve ikinci guruba dahil içkilerin satılmasına izin vermektedir.

Mahdut ruhsatname denilen ruhsatnamenin üçüncü nevi ise, birinci, ikinci ve üçüncü guruba dahil içkilerin içilmesine izin vermektedir. Bu ruhsatnameyi haiz olan içkili yerler dördüncü ve beşinci içki gurubuna giren içkileri esas yemeklerle beraber verebilirler veyahut yemek dışında mahallinde içilmemek şartıyla götürülmek üzere satmağa mezundurlar.

Büyük ruhsatname ismini taşıyan ruhsatnamenin dördüncü nevi ise, beş içki gurubuna da dahil içkilerin mahallinde içilmesine veya satılmasına izni vermektedir.

Madde 11 — Birinci kategoriye giren içkili yerlerin açılması hiç bir tahdide tabi değildir.

Bağcılığa dair olan 31 Mart 1933 tarihli kanunun 95 inci ve 29 Temmuz 1939 tarihli kanunun 14 üncü maddelerinin derpiş ettikleri haller dışında dördüncü neviden bir içkili yerin açılması yasaktır.

Madde 12 — İkinci, üçüncü ve dördüncü neviden olan içkili yerlerin miktarı, en son nüfus sayımına göre komünün 450 nüfusu başına bir tane düşmek üzere tâyin olunmaktadır. Mevcut olanların miktarı bu nisbeti aşıyorsa bunlar veraset veyahut satış suretiyle vukubulan intikaller sırasında, kapatılır. Ancak bu içkili yerlerden biri veraset yoluyla usul ve fîruğ veya karı kocadan birine intikal ederse bunlar tarafından işletilmesine müsaade olunur.

Bununla beraber, 1) Münhasıran esas yemeklerle beraber içki veren üçüncü kategoriye mensup müesseselerle,

2) 31 Mayıs 1938 tarihli kanunun 11 inci maddesinin tâyin ettiği şartlar dahilinde bir yerden başka bir yere nakil suretiyle açılan içkili yerler yukanki kayıtlarla bağlı değildirler.

Madde 13 — Müktesep haklara hâlel getirmemek şar-

tiyle bundan böyle hiç bir şahıs veyahut şirket birinci içki gurubuna giren içkili yerler müstesna birden fazla içki yeri ne işletebilir ne de sahibi olabilir.

Madde 17 — 9 Kasım 1915 tarihli kanunim 7 nci maddesine göre bayram veya panayır mahallerinde içkili bir yer açan kimseler buralarda ancak birinci ve ikinci guruba giren içkileri satabilirler.

Ceza Hükümleri

Madde 18 — Bu kanunun 2 nci maddesiyle istenilen beyannameyi vermeden 3 üncü, 4 üncü ve 5 inci kategoriye giren içkileri Fransız hâkimiyeti altında bulunan topraklarda satışa çıkaran fabrikatör veya ithalâtçı 10.000 franktan 100.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olur.

Bu kanunun 3 üncü maddesinde sayılan şartlara riayet etmeden bu içkileri satışa çıkaran fabrikatör veya ithalâtçı yukarıki fıkırdaki yazılı cezalarla cezalandırılır.

İçki şişelerinin etiketlerine gereken bilgileri koymayan veyahut yasak bilgiler yazdıran komisyoncu, fabrikatör, ithalâtçı veya perakendeciler 10 franktan 150 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Madde 19 — İhracatta bulunmak maksadiyle olmayıp bu kanunun 4 üncü ve 5 inci maddeleriyle yasak edilmiş olan içkileri Fransız hâkimiyeti altında bulunan topraklara ithal veya buralarda imâl eden- satan veyahut parasız dağıtan kimseler Vasıtalı Vergiler Kanununa göre maruz kaldıkları cezalardan başka 50.000 franktan 200.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Tekerrürü halinde yukarıki cezaların asgarî ve âzamî hadleri iki misline çıkarılır. Bundan başka yasak eşya müsadere olunur.

Madde 20 — Alkollü içkilerin imâline yarayan esansları istihsal eden fabrikatörler, 6 nci maddede yazılı kimselerden başkasına bunları parasız veya para ile verdikleri takdirde 10.000 den 50.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Esansları dağıtmağa mezun olan kimselerden biri, bunları altıncı madde hükümlerine aykırı olarak Fransa'nın içinde satışa çıkarırsa, 1000 franktan 20.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olur.

Hekim reçetesi olmadan bu esansları satan eczacı 5.000 franktan 20.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olur.

Tekerrürü halinde bu cezaların asgarî ve âzami hadleri iki misline çıkarılır.

Madde 21 — 7 nci ve 8 inci maddelerin koyduğu şartlara aykırı olarak mahallinde içilmek üzere parasız veya para ile müşterilerine alkollü içkiler veren içkili yerler sahibi 10.000 franktan 50.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olur.

Tekerrürü halinde bu cezaların asgarî ve âzami hadleri iki misline çıkarılır.

Bununla beraber 20 yaşından küçük bir gence alkollü içki vermekten sanık olan kimse bu gencin yaşı hakkında aldandığını isbat ederse bu sebepten dolayı ceza görmez.

Madde 22 — 9 uncu maddeye aykırı olarak içkilerin reklâmını yapan veya başkasına yaptıran ithalâtçı, fabrikatör, komisyoncu ve tüccar 10.000 den 100.000 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Bu reklâmları yapmayı üzerine almış olan komisyoncu, müteahhit veya reklâm eşyasının fabrikatörlerine aynı cezalar tatbik olunur.

Her iki halde mahkeme, masrafı suç failine ait olmak üzere bu reklâmların yok edilmesine karar verir.

9 uncu maddeye aykırı olarak reklâm eşyasını imâl veyahut tevzi eden kimseler 1000 frank'tan 10.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar. Reklâm komisyoncusu veya fabrikatörü olmamakla beraber bu gibi yasak reklâmları kullanan kimse 10 frank'tan 150 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Madde 23— 9 Kasım 1915, 1 Ekim 1917 ve 4 Kasım 1940 tarihli kanunlara göre cünha nevinden bir suç işleyen kimse, maruz kaldığı esas cezadan başka, müessese-

nin bir aydan bir seneye kadar geçici veyahut daimî olarak kapatılmasıyla de cezalandırılır.

Bu müessesenin kapatılmasına karar veren asliye ceza mahkemesi ayrıca içkili yer sahibinin meslek ve Sanatının icrasını bir aydan beş seneye kadar geçici veyahut daimî olarak tâtile de karar verebilir.

Bundan başka esas cezaya fer'î olarak hükmolunan müessesenin geçici veyahut daimî olarak kapatılmasına karar veren mahkeme, suçlu içkili yer sahibinin ne kadar müddetle müessese müstahdemlerinin eskisi gibi ücret ve tazminatlarını ödemeye mecbur tutulacağını da kararlaştırır.

Maişetlerini kısmen veya tamamen müşterilerin verdiği bahşişlerle temin eden müessese müstahdemlerine bu müddet zarfında verilecek ücret, İctimaî sigorta aidatının hesaplandığı esaslar gözönünde bulundurularak tâyin edilir.

Madde 24 — 11, 12 ve 13 üncü maddelere aykırı hareket edenler yürürlükte bulunan malî mevzuatın koyduğu cezalardan başka 2000 frank'tan 20.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Bundan başka mahkeme usulsüz olarak açılan içkili yerin kapatılmasına da karar verir.

17 nci maddeye aykırı hareket edenler, malî cezalardan başka 1000 franktan 20.000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Madde 25 — Yukarıda sayılan suçları işleyen kimseler Ceza Kanununun 42 nci maddesinde yazılı olan haklardan en az bir sene ve en fazla beş sene müddetle mahrum edilebilir.

Alkolizmle mücadeleyle dair 23 Ağustos 1940 tarihli kanuna göre menafîi umumiyye hâdim cemiyetler mahiyetinde olan alkolizm aleyhtarı teşekküllere bu kanunda yazılı suçları işleyenler aleyhine hukuk mahkemelerinde tazminat dâvası açmak veyahut bu suçları işleyenler aleyhinde açılan ceza dâvalarına şahsî hak dâvacısı sıfatıyla müdahale etme yetkisi tanınmış bulunmaktadır.

Sıhhat ve Adalet Bakanlıklarınca tanzim olunacak bir yönetmelik, alkol aleyhtarı cemiyetler temsilcilerinin, bu kanuna aykırı işlenen fiilleri ne şekilde tesbit edeceklerini tâyin edecektir.

III — 1 Ekim 1917 tarihli Umumî Yerlerde Sarhoşluğun Önlenmesine Dair Kanun.

23 Ocak 1873 tarihli kanunun yerine kaim olan yuka- rıki kanun sarhoşluğun tenkili hakkındaki cezaları şiddetlendirmiş ve mükerrirler hakkında daha şiddetli cezalar koymuştur.

Madde 1 — Cadde yol ve meydanlarda, kahve, bar vesair umumî yerlerde aşıkâr bir halde sarhoş olarak yakalananlar 12 franktan 60 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 2 — Sarhoşluktan dolayı birinci defa mahkûm olduktan bir sene içinde ikinci bir defa aynı şekilde sarhoşluk halinde yakalanan kimse mükerrir sayılır ve bundan dolayı üç gün kadar hapis cezasıyla cezalandırılır.

İkinci mahkûmiyetten 12 ay içinde üçüncü bir defa aynı suçu işleyen kimse cünha nevinden bir suç işlemiş olur ve asliye ceza mahkemesine gönderilir ve 6 gündən bir aya kadar hapis ve 200 franktan 3600 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Bu mahkûmiyetten sonra 12 ay içinde aynı suçu işleyen kimseler hakkında yukarıki cezaların âzamî hadleri ve gerektiğinde bunların iki misli hükmolunur.

Madde 3 — Yukarıda yazıldığı gibi asliye ceza mahkemesi kararıyle sarhoşluktan dolayı iki defa mahkûm edilmiş olan kimse ikinci mahkûmiyet kararıyle birlikte iki sene müddetle aşağıdaki haklardan mahrum edilir.

1 — Rey vermek ve seçmek,

2 — Seçilmek,

3 — Jüri üyeliğine seçilmek veyahut âmme vazifeleriyle memuriyetlerinden birine tâyin olunmak.

Ayrıca bu kimsenin fîruu hakkındaki velâyet hakkı refolunur.

Madde 4 — Aşıkâr bir halde sarhoş olan kimselerle 18 yaşından küçük olanları müesseselerine kabul eden veyahut bu gibilere içki veren kahve, bar vesair içki yerlerinin sahipleri 12 franktan 60 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılırlar.

Bir akıl hastahanesine veyahut hususî bir müessese- ye yatırılmış olan hastalara 18 yaşını doldurmamış olan gençlerin tabi oldukları muameleler tatbik olunur. Bununla beraber içki yerlerinin sahipleri gencin yaşı veyahut şahsın hastalığı hakkında yanlışlığını veyahut anlayamadığını isbat ederlerse bu bakımdan ceza görmezler.

Bir sene içinde bu suç ikinci bir defa işleyen içkili yerin sahipleri üç güne kadar hapis cezasıyla cezalandırılırlar.

Madde 5 — ikinci mahkûmiyeti tâkip eden sene içinde aynı suçu üçüncü bir defa işleyen kimseler 6 günden bir aya kadar hapis ve 200 franktan 3600 frank'a kadar para cezasına mahkûm olunurlar.

Madde 6 — Bu suçlardan biriyle asliye ceza mahkemesi tarafından bir defa mahkûm olduktan sonra bir sene içinde aynı suçu işleyen kimse yukarıda yazılı cezaların âzami hadleri veya bunların iki misli ile cezalandırılır.

Bu suçlardan dolayı asliye ceza mahkemesince iki defa mahkûm edilen kimse üçüncü maddede bahis mevzuu edilen haklardan mahrum edilir ve ayrıca iki seneyi geçmemek üzere her hangi içkili bir yeri işletmekten menolunur.

Madde 7 — 18 yaşını doldurmamış olan bir gence, sarhoş oluncaya kadar içki veren kimse 6 günden bir aya kadar hapis ve 200 franktan 3600 frank'a kadar para cezasıyla cezalandırılır.

Yukanki fıkraya göre mahkûm edilmiş bir içkili yer sahibi ikinci bir defa aynı suçu veyahut dördüncü maddede yazılı suçlardan birini işlerse 5 ve 6 ncı madde gereğince cezalandırılır.

Madde 8 — İçkili yer sahiplerinin gerek kadehle, gerek şişe ile mahallinde içilmek veyahut götürülmek üze-

re alkollü içkileri veresiye satmaları memnudur.

Veresiye içki vermekten doğan alacak dâvaları mahkemelerce dinlenmez.

Yine bu gibi içkilerin para ile ve götürülmek üzere dahi olsa 18 yaşından küçük olanlara satılması yasaktır.

Madde 9 — Mahallinde içki içilen içkili yerlerde 21 yaşından küçük kadınların çalıştırılması yasaktır. İçkili yer sahibinin akrabası olan kadınlar bundan müstesnadır.

Bu suçtan dolayı mahkûm olduktan sonra 12 ay içinde aynı suçu işleyen kimse mükerrir sayılır.

Madde 10 — Mahallinde içki veren kahve, bar, şarkılı kahve vesair içkili yerler sahipleri işlettikleri bu yerlere veya bunların müstemilâtına fuhuş maksadiyle hafifmeşrep kadınlarla veya mezmum ahlâk sahibi kimselerin devamlı şekilde gelmelerine müsaade ettikleri takdirde 6 günden 6 aya kadar hapis ve 600 franktan 6000 frank'a kadar para cezasına mahkûm olurlar.

Eğer yukarıda bahis mevzuu edilen kimseler içkili yer sahibinin akarabasından iseler cezalar iki misli arttırılır.

Bunlar ayrıca 5 sene müddetle siyasi haklarından da mahrum edilirler.

İki sene içinde aynı suçu ikinci bir defa işleyen kimselerin müesseseleri daimî olarak kapatılır.

Madde 11 — Yukarıki maddelere göre en az bir ay hapis cezasına mahkûm olan içkili yer sahibinin müesse- sesi kapatılır. Kapatma müddetinin devamı mahkemece kararlaştırılır.

Madde 12 — Asliye ceza mahkemesi, bu suçlar hakkındaki mahkûmiyet kararlarını, tâyin edeceği yerlere asılmak suretiyle ilân edilmelerine karar verebilir.

Madde 14 — Bu kanunda yazılı suçları tesbit eden tutanaklar tanzimlerinden itibaren 5 gün içinde müddeiummiliğe verilir. Müddeiumumi sarhoşluk halinde yakalanan kimsenin adlî sicile bakmak suretiyle mükerrir olup olmadığını tâyin eder.

Madde 15 — Sokak, cadde, meydan, kahve, bar vesa- ir umumî yerlerde sarhoş olarak yakalanan kimse bir zabıta tedbiri ve masrafı kendine ait olmak üzere en yakın polis karakoluna götürülür ve muhakemesi yapıluncaya kadar orada alıkonulur. Sarhoş olmayıp hasta olduğunu iddia eden kimse bu iddiasının gerçekliği anlaşılmak üzere ücreti kendine ait olmak şartıyla bir hekimin muayenesine yahut hastahaneye sevkettirilir.

Madde 16 — Bu kanunun metni bütün komün binalarının kapıl'ariyle içkili yerlerin salonlarına asılır.

Bu maksatla bütün komünlere ve içkili yerlerin sahiplerine bu kanunun birer metni gönderilir.

Bu suretle ilân olunan bu metni yırtan kimse 1 franktan 5 frank'a kadar para cezasına ve bunun tekrar asılması için yapılacak masrafların ödenmesine mahkûm edilir. Bu metni asmayan içkili yerin sahibi de aynı şekilde cezalandırılır.

IV — içkili Yerlerin Nizamlanmasına Dair 4 Kasım 1940 tarihli Kanun

Madde 1 — Valiler, müktesep haklara hâlel getirmemek şartıyla içkili yerlerin; mabetler, mezarlıklar, hasta- haneler, maarif müesseseleri, sanatoryumlar ve prevantoryumlar, jimnastik ve hıfzıssıhha müesseseleri' cezaevleri, kıışlalar ve her türlü askerî müesseselerle demiryolları müstahdemlerinin bulunduğu binalara olan aşgarî mesafelerini tâyineclerler.

Umumiyetle içkili yerlerin açılacağı mmtrakalarla açık kalacakları saatler valilik ve belediyelerce tâyin ve tesbit olunur. Balo ve konserlerin tertibine ve oparlörlerin kullanılmasına da aynı şekilde müsaade edilir.

V — Bağcılığa zarar vermemekle beraber içkili yerlerin tahdidi ve alkolizm ile mücadele maksadiyle yayınlanan 20 Ekim 1945 tarihli kararname aşağıdaki hükümleri ihtiva etmektedir :

1 — İçkili yer sahiplerinin mahdut mesuliyetli şirketler halinde teşkilâtlanmaları yasaktır.

2 — Bunların anonim veyahut sermayesi hisselerine taksim edilmiş komandit şirketler kurmaları da memnudur.

3 — İçkili yerlerin açılması veyahut bir yerden başka yere nakilleri için alelade beyanname verme rejimi yerine valinin mütekaddim müsaadesinin istihsali rejimi kaim olmuştur.

İçkili bir yer açmak isteyen kimse valiye müracaat eder. Vali de bunun müracaatını savcılığa bildirir.

4 — Bir komün dahilinde mevcut olan içkili yerlerin miktarı üçten fazla olmamak ve komünün 450 nüfusu başına bir tane olmak üzere nisbet edilir.

Satın alma veyahut veraset yolu ile başkasına intikal eden içkili bir yer, bu nisbeti tecavüz ettiği takdirde kapatılır.

Ancak bu içkili yerlerden biri, veraset yolu ile usul ve fiiruğ veya kan kocadan birine intikal ederse bunların tarafından işletilmesine müsaade olunur.

YABANCI MEMLEKETLERDE PİYANGO VE İANELER HARKINDAKİ HÜKÜMLER

Fransa:

18 Nisan 1924 ve 29 Nisan 1930 tarihinde tadil olunan 21 Mayıs 1836 tarihli Kanunun 1 inci maddesiyle her nevi piyangoonun tertibi menolunmuştur.

18 Nisan 1924 tarihli kanunla tadil olunan 21 Mayıs 1836 tarihli Kanunun 2 nci maddesi ise piyangodan ne anlamak gerektiğini göstermektedir. Bu kanuna göre piyangodan maksat şudur:

Talih yoliyle (numara keşidesi) yapılan gayrimenkul, menkul veya emtia satışları veyahut bu gibi satışlarla birlikte kısmen de olsa, talih yoliyle vadedilen ik ramiyeler ve her çeşit menfaatler ve daha umumî bir ifade ile herhangi bir isim altında olursa olsun ve hattâ hiçbir suretle kaybetmek veya zarar görmek tehlikesi bulunmasa bile talih yoliyle bir kazanç ümidi göstererek halka teklif olunan her nevi muameleler.

Bu hükümlere aykırı hareket edildiği takdirde Ceza Kanununun 410 uncu maddesine göre piyangoya konulan menkul eşya müsadere olunur. Piyangoya konulan şey gayrimenkul ise bunun kıymeti kadar para cezası hükmolunabilir.

Bu cezalara maruz kalanlar şunlardır:

Fransız veya ecnebi piyangolar ve piyangoya benzetilen muamelelerin müteşebbisleri veya acentalığını yapanlar.

Bu gibi muamelelerin biletlerini tevzi ve nakledenlerle ilân, afiş veyahut herhangi bir neşir vasıtasıyla bunların mevcudiyetini halka bildirenler veya bu biletlerin çıkarılmasını kolaylaştıranlar Ceza Kanununun 411 inci maddesine göre 15 günden 3 aya kadar hapis ve 100 franktan 2000 franka kadar para cezasıyla cezalandırılırlar.

İstisnâî olarak belediye başkammn teklifi üzerine valilerin izniyle (Seine İlinde Polis Valisinin izni lâzımdır) münhasıran yardımlaşma ve hayır işlerine, sanatların gelişmesine veya 29 Kasım 1939 tarihli Kanunla harp malûlleri menfaatine veyahut belediyeler tarafından itfaiye malzemesinin satın alınmasına, müsabakaların ihdasına, yangın söndürme talimlerinin yapılmasına veyahut su ve kanalizasyon tesisatının kurulmasına mâtuf menkul eşya piyangolarının tertibi caizdir.

29 Nisan 1844 tarihli emirname ile bu izinler bir defaya mahsus olmak üzere verilir. Piyango, belediye idaresinin nezareti altında çekilir.

13 Nisan 1861 tarihli İdarî Ademi Merkeziyet Kanununun 6 ncı madesinin 5 inci fıkrasına göre 2000 franka kadar olan piyangoların izni kaymakamlar tarafından verilmektedir.

100.000 frank'a kadar olan piyangolar için valiler izin verirler.

Bu miktarı aşan piyangoların izni ise hususî bir kanunla verilir.

Birinci Umumî Harpten sonra çıkarılan piyangoların kesreti karşısında İçişleri Bakanlığının 9 temmuz 1926 tarihinde yayınladığı bir sirkülerle bu gibi piyangoların kanunen memnu olduğunu ve teşkilâtın bu hususta müteyakkız davranmaları gerektiğini hatırlatmıştır.

Belçika:

1 — Piyango ve piyangoya benzer muameleler hakkındaki hükümler.

31 Aralık 1851 tarihli kanunla piyangoların tertibi menolunmuştur.

Münhasıran hayır işlerine, sanayi ve güzel sanatlar menfaatine veyahut herhangi bir umumî menfaat gayesine mâtuf piyangoların tertibine istisnâî olarak izin verilir.

Piyango yalnız bir komünün sınırları dahilinde tertip

ve ilân edilmiş ise izin, ilgili komün meclisi tarafından verilir.

Piyango bir vilâyetin muhtelif komünlerine şâmil olmak üzere tertip ve ilân edilmiş ise izin, Vilâyet Daimî Komisyonu tarafından verilir.

Piyango bir çok vilâyetlere şâmil olmak üzere tertip ve ilân edilmiş ise izin, Hükümet tarafından verilir.

İzin verildiği yerden başka bir yerde piyango biletlerini satışı çıkaranlar cezalandırılırlar.

11 ekim 1910 tarihli İçişleri Bakanlığının bir sirküleri; şöyle demektedir:

Vilâyet daimî komisyonlariye komün meclisleri kendi sınırları dahilinde piyango ve tombala tertibi veya iane toplanması için izin verirlerken çok dikkatli davranmaları iktiza eder.

Piyango tertibine veyahut iane toplanmasına izin veren komün idareleri, keyfiyeti bağlı oldukları vali ile müddeiumumiye bildirmek mecburiyetindedirler.

Piyangonun gayesi 'açıktan açığa bir hayır ve vardım işi olduğu belli olmıyan ve piyango biletleri satın alanların yardımdan ziyade kazanç sağlamak gayesiyle hareket etmeleri ihtimali olan hallerde izin verilmesi doğru değildir.

Belçika Ceza Kanununun 301 inci maddesi “piyango - Loterie” yi şöyle tarif etmektedir:

Talih yolu ile (numara keşidesi) bir kazanç sağlayan ve halka arzolunan her nevi muameleler piyango telâkki olunur.

Yine aynı kanunun 302 ve 303 üncü maddelerine göre gereken izin alınmadan çıkarılan piyangoların müteşebbisleri, idarecileri ve ajanları 8 günden 3 aya kadar hapis ve 50 franktan 3000 frank’a kadar para cezası ile cezalandırılırlar. Bundan başka piyangoya konulan her nevi menkul eşya da müsadere olunur.

Piyangoya konulan gayrimenkûiler müsadere olunmazlar. Bu takdirde 100 franktan 10.000 frank’a kadar para cezası hükmolunur.

II — İane toplamak hakkında hükümler:

Halkın merhamet hislerine hitap ederek para toplayanların yaptıkları suiistimaller üzerine 22 eylül 1823 tarihinde bir kararname ısdar olunmuştur.

Bu kararnameye göre din ve hayır müesseseleri eskiden olduğu gibi muayyen zamanlarda, fevkalâde hallerde veyahut bazı âfetlerin vukuunda kiliselerde veyahut ikametgâhlarda para toplayabilirler. Ancak bu müesseselerin mevcut mevzuata uygun hareket etmeleri lâzımdır.

Yukarıda adı geçen müesseselerden başka müessese veya şahsiyetler âfet veya felâketlerin vukuunda bunların tahsili maksadiyle ikametgâhları dolaşarak para toplamak isterlerse aşağıdaki şekilde izin istihsal etmeleri icabeder:

1 — İane yalnız bir komünün sınırları içerisinde toplanacak ise izin ilgili komün idareleri tarafından verilir.

2 — İane birden fazla, komün sınırları içerisinde toplanacak ise izin bu komünlerin bağlı oldukları vilâyet daimî komisyonu tarafından verilir.

3 — İane birden fazla vilâyet içerisinde toplanacak ise izin hükümet tarafından verilir.

(Bu hüküm 1885 tarihinden itibaren tatbik olunma- maktadır. Hükümet iane toplamağa dair iznin verilmesi hususunun takdirini komün ve vilâyet idarelerinin takdirine bırakmıştır.)

Komün ve vilâyet idareleri vukua geldiği iddia olunan âfet ve felâketlerin hakikî olup olmadığı ve parayı toplayacak olan şahısların ahlâkı hakkında araştırmalarda bulunmadan evvel iane toplamağa izin vermiyeceklerdir,

1912 tarihli talimata göre iane toplanmasına izin veren komün idareleri keyfiyeti bağlı oldukları valiye bildirirler.

Vilâyet ve komün idareleri tarafından verilen iane toplama izin tezkeresinde ianenin toplanacağı zamanla şehir ve komünlerin isimlerini göstermeleri lâzımdır.

Vilâyet ve komün idareleri izin verirlerken suiistimallerin önlenmesi bakımından gerekli gördükleri tedbirlerin alınmasını emrederler.

Muhtelif tarihlerde çıkan Temyiz Mahkemesi kararlarına göre 22 Eylül 1823 tarihli kararnamede bahis mevzuu edilen “âfet ve felâketler” mefhumları tahdidi olup ianelerin münhasıran âfet veya felâkete uğramış olan müessese veya şahıslar menfaatine toplanması lâzımdır.

Yoksa mevzuu ilmi, siyasi, felsefi veya dinî olan haneler için hiç bir suretle izin verilmez.

Komün idaresi âmme intizamını ihlâl eder endişesiyle umumî yollarda iane toplanmasını menedebilir. Veyahut ne şekilde toplanacağını tanzim eder.

Yardımlaşma komisyonları umumî mahal veya binalarda para toplayabilecekleri gibi buralara bir iane kutusu da koyabilirler. Bu komisyonlar ikametgâhları da gezerek para toplayabilirler.

MUHTELİF MEMLEKETLERİN DANIŞTAY KANUNLARI

Yazan: *Vecihi Tönük*
Danıştay Üyesi

Yabancı memleketlerin kanunlarını incelemek bugün bir zaruret halini almıştır. Zira, kanunlar bir memleketin umumî temayüllerini, umumî hizmetlerin görülmesi ve ihtiyaçların giderilmesi tarzlarını aksettirebilen en iyi ve gerçek vesikalardır. Bu itibarla tek bir dünya haline gelmek yolunda hızlı mesafeler alan bugünkü dünyamızda teşkilâtlanmış birer millet olarak muhtelif devletlerin çeşitli konulardaki hukukî mevzuatını incelemek gerçekten önemli ve lüzumlu bir iştir. Zaten sosyal ilimlerde gerçeği bulabilmek için takibi zarurî ve faydalı olan me- todlardan birisi de mukayesedir. Sosyal ilim dallarından biri olan hukukta ise bu metod daha da önemli bir yer tutar. Zaten bunun için değil midir ki Hukuk Fakültelerinde çok eski tarihlerde bile Mukayese-i Kavanin adlı ayrıca bir ders de programlarda yer almakta idi. Yine bunun için değil midir ki son zamanlarda hemen hemen Bakanlıklarımızın hepsinin merkez kuruluşlarına tetkik kurulları adıyla yeni ve hayırlı kuruluşlar katılmış ve bu heyetlere verilen görevler arasına yabancı devletlerin mevzuatının ve tatbikatının incelenmesi hususu da katılmış bulunmaktadır. İçişleri Bakanlığımızın merkez kuruluşuna da 4618 sayılı Kanunla 1944 yılında bir başkan ile dört müşavirden mürekkep bir Tetkik Heyetinin katıldığını görmekteyiz. Bu kanunla Tetkik Heyetine verilen vazifelerin şümül ve ehemmiyetini kanunun ikinci maddesi şöyle belirtmektedir: 1 — Umumî ve mahallî idarelere müteallik mevzu ve meseleler hakkında incelemelerde bulunmak» 2 — Yabancı memleketlerin İdarî mevzuat ve tatbikatını incelemek, 3 — İştigal mevzuuna müteallik neşriyatı takip eylemek, 4 — Kanun ve nizamnamelerin tadile muhtaç cihet-

leri hakkında Bakanlık makamına teklifte bulunmak, 5 — Kanun ve nizamname projeleri hakkında mütalâa yürütmek, 6 — İlmî ve umumî mahiyetteki inceleme ve araştırma neticelerini neşretmek. Kanunun kendisine verdiği bu önemli ve şümüllü görevleri yerine getirmeye imkânların sağladığı nisbetler dairesinde çalışan ve inceleme ve araştırma neticelerinin bir kısmını iki ayda bir defa muntazaman çıkardığı İdare Dergisi ile meslek müntesipleriyle kamunun faydasına sunan sayın heyetin bu meşkûr mesaisine biz de elimizden geldiği kadar katılmak arzusunu duyduk. İşte bu arzunun tezahür şeklini biz de muhtelif memleketlerin Danıştay Kanunlarının tercümesiyle İdare Dergisinde neşri tarzında bulduk.

Bugün hukuk devleti şeklinde teşkilâtlanmış bulunan büyük demokrasilerde İdarî yargı görevini de üzerine almış bulunan Danıştaym bir memleketin tetkike değer önemli İdarî miesseselerinden biri olduğu artık herkesçe bilinen bir şeydir. Bu sebeple muhtelif memleketlerin Danıştay Kanunlarının tarafımızdan Türkçeye çevrilerek İdare Dergisinde yayımlanmasını, bir taraftan da yabancı memleketlerin İdarî mevzuatının tetkikiyle görevli olan Tetkik Heyetinde bir aralık bizim de katıldığımız vazifenin devamı demek olacağından bunun için de ayrıca sevinç duymaktayım.

İdare Dergisinin şimdiye kadar çıkmış olan sayılarında muhtelif memleketlerin İdarî yargı sistemleri hakkında seri halinde birçok makale ve tercümelerin yayımlanmış bulunduğu malûmumuzdur. Şimdi bunlara bu memleketlerin yürürlükte bulunan kanunlarının metinlerinin katılmasıyla İdare Dergisinin bu konudaki neşriyatı müsbet metinlere dayanan bir yayım şekliyle tamamlanmış da olacaktır.

İdarî yargıyı Adli yargıdan ayırmak lâzım mıdır? İdarî yargıya lüzum ve ihtiyaç var mıdır? Son ve kesin İdarî yargı yetkisi Danıştaya mı bırakılmalı, yoksa ayrı bir kuruluşa veya adalet mahkemelerine mi verilmelidir? gibi uzun zamandanberi ilim adamlarını uğraştırmış ve

son yıllarda hararetli bir tartışma halini almış bulunan bu konulara müsbet kanun metinleriyle devletlerin verdikleri cevapları okumak herhalde ilgi çekecek bir mevzudur. Bu arada uzun yıllar bir Danıştay kurulmalı mıdır? Kurulmamalı mıdır? diye bir parlamento mücadelesine girişmiş bulunan memleketlerin de nihayet bir Danıştay kurmanın lüzumunu anlayarak bu konuda kanun çıkarmış olduklarını da göreceğiz.

Nihayet başka memleketlerin tecrübelerinden de faydalanılarak günün birinde Danıştayımız daha mükemmel ve iyi işler bir hale getirilmesi için kanununun değiştirilmesi düşünülecek olursa bu takdirde de yabancı kanunların uygun görülecek hükümlerinden aktarma yapmak suretiyle faydalanmak da mümkündür. Bu itibarla ilkönce idari yargının beşiği ve klâsik diyarı sayılan Fransa'nın Danıştay Kanununun tercümesiyle işe başlıyoruz. Bu kanun 1945 yılında Muvakkat Fransız Hükümeti tarafından çıkarılmıştır. Bu sebeple İkinci Dünya Harbinin tecrübe ve zaruretlerinin de akislerini taşıyan bu yeni metinler bu bakımdan da ayrı bir önem ve değeri haiz bulunmaktadır. Bundan sonra sırasıyla Belçika ve İtalya ile diğer memleketlerin Danıştay Kanunlarıyla İdarî yargı mevzuatını ve bu arada il idare kurulları hakkındaki mevzuatı tercüme ve neşre çalışacağız. İdare Dergisinin bu konudaki yayımlarıyla amaçladığı gayeye yürürken birkaç adım da biz atabilirsek ne mutlu.

31 TEMMUZ 1945 TARİHLİ FRANSIZ DANIŞTAY KANUNU

Madde 1 — Danıştay, Başbakana bağlıdır.

Birinci Başlık

Danıştay'ın kuruluş sureti ve mensuplarının hukukî durumu:

Madde 2 — Danıştay:

1— Bir Başkan vekili;

2— Beş Daire Başkanı;

- 3 — Kırk iki üye (1);
 4 — On iki olağanüstü üye;
 5 — Kırk beş muavin (2);

Muavinlerden birisi Genel Yazmanlık göreviyle Ödevlendirilir. Ve Danıştay bürolarının başına geçirilir.

6 — Yirmisi birinci sınıf, yirmi dördü ikinci sınıf olmak üzere 44 mülâzimden (3) mürekkeptir.

Madde 3 — Danıştay Genel Kuruluna Başbakan ve bulunmadığı zamanlarda ise Adalet Bakanı Başkanlık eder. Adalet Bakanının bulunmadığı zamanlarda Başkanlık Danıştay Başkan Vekiline ve bunun bulunmadığı zamanlarda ise kıdem tablosundaki sıraya göre Daire Başkanlarından en kıdemlisine aittir.

Başbakan bulunmadığı zamanlarda Adalet Bakanı 25 inci maddede derpiş edilmiş bulunan sürekli komisyona da Başkanlık eder.

Madde 4 — Bakanların Danıştay Genel Kurulu toplantılarına katılmaya hakları vardır. Her Bakan kazaî işler dışında kalan ve kendi Bakanlığına ait işlerde oy hakkını haizdir.

Madde 5 — Danıştay Başkan Vekili, Daire Başkanları veya üyeler arasından ve Adalet Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararıyle atanır.

Madde 6 — Daire Başkanları, Danıştay Üyeleri arasından ve Adalet Bakanının teklif ve inhası üzerine Bakanlar Kurulu kararıyle atanırlar.

Madde 7 — Danıştay Üyeleri Adalet Bakanının teklif ve inhası üzerine Bakanlar Kurulu kararıyle atanırlar.

40 yaşını ikmal etmemiş olan hiç kimse Danıştay Üyesi atanamaz.

Münhal Danıştay Üyeliklerinin en az üçte ikisi muavinlere özgülenir.

(1) Kelime kelime tercüme etmek lâzımgelirse: 1 — Conseillers d'E'tat = Devlet Müşaviri.

(2) Maître des requetes = istida efendisi;

(3) Auditeur — dinleyici; dernek lâzım geliyor.

Muavinlerin üyeliğe atanması Danıştay Başkan Vekilinin Daire Başkanlarıyla bilmüzakere tanzim edeceği ve bir münhal için üç adayı ihtiva eden bir liste üzerinden seçilmek suretiyle yapılır.

Madde 8 — Fevkalâde üyeler çeşitli devlet faaliyet alanlarında uzmanlık ve şahsiyetleri ile bilirmgin olanlar arasından Adalet Bakanının inhası üzerine Bakanlar Kurulu kararıyle atanırlar.

Fevkalâde Danıştay Üyeliği sıfatı parlâmento üyeliği ile bir şahıs uhdesinde aynı zamanda birleşemez.

Fevkalâde üyeler bir seneyi geçmemek ve müddetlerinin hitamında üyeliklerinin yenilenmesi caiz olmak üzere belli bir süre için atanırlar.

Fevkalâde üyeler, Danıştay Genel Kurulu toplantılarına katılırlar.

Fevkalâde üyeler; Danıştay Başkan Vekilinin Daire Başkanlarıyla görüştükten sonra alacağı kararlarla 25 inci maddede derpiş edilen daimî komisyon toplantılarına ve idari daireler ise komisyonların çalışmalarına katılmaya da çağırılabilirler.

Madde 9 — Genel yazman ile muavinler Adalet Bakanının inhası üzerine kararname ile atanırlar. Danıştay Başkan Vekili Daire Başkanlarıyla görüşerek Genel Yazmanlık ve muavinlik için birinci mülâzimler arasından adaylar arz ve irae eder.

Münhal muavinliklerin en az dörtte üçü birinci sınıf mülâzimlere özgülenir.

Birinci sınıf mülâzimler müstesna olmak üzere hariçten muavinliğe tayin olunacakların 30 yaşında bulunmaları ve 10 yıl sivil veya askerî hizmetlerinin mesbuk olması şarttır.

Madde 10 — Birinci sınıf mülâzimler yalnız ikinci sınıf mülâzimler arasından intihap ve tayin olunurlar. Bunların tayini Adalet Bakanının inhası üzerine kararname ile yapılır. Danıştay Başkan Vekili Daire Başkanlarıyla görüşerek adaylar arz ve irae eder.

Madde 11 — Danıştay'a intisaptan sonra iki yıl içinde görevin gerektirdiği kabiliyeti gösteremeyeceği anlaşılan ikinci sınıf mülâzimlerin durumunu Danıştay Başkan Vekili Daire Başkanlarıyla görüştüktan sonra Hükümet Başkanına arzeder. Bu takdirde bu gibi mülâzimler Adalet Bakanının mütalâası alınarak başka bir memuriyete tayin olunur. Bu hususlar bir tüzükle tayin ve tesbit edilir.

Madde 12 — Danıştay müntesipleri (1) ya bilfiil vazife başında bulunurlar veya emre âmade bir durumda ve fakat fiilî olarak iş başında bulunmazlar.

Madde 13 — Şunlar fiilî olarak vazife başında sayılırlar:

1 — Danıştay kadrosuna dahil olup da gerek Danıştay'daki vazifelerinde gerekse diğer bir devlet hizmetinde vekâlet ve niyabet suretiyle bulunan Danıştay mensupları ;

2 — Danıştay üye, muavin ve mülâzimlerinden aşağıdaki suretlerle Danıştay'ın kadrosu dışına çıkanlar:

a — Bir devlet hizmetine atananlarla ana vatanda, sömürgelerde Fransız himayesi altındaki memleketlerde, Fransız mandası altındaki ülkelerde veya yabancı memleketlerde ve arsulusal teşkilâtta bir vazifeye tayin edilenler;

b — Yabancı memleketlerde tedris görevi veya özel bir vazife ifa edenler;

c — Devlet deneti altında bulunan özel kuramlarda veya devlet imtiyazından faydalanan miïsseselerde hükümet tarafından bir vazifeye tayin olunanlar veya özel bir göreve verilenler.

Danıştayda en az 4 yıl hizmet etmemiş bulunan mülâ-

(1) Kanun; Les membres du Conseil d'Etat kelimelerini kullanıyor. Yani Danıştay üyeleri demektir. Fakat bu tâbirde üyelerle birlikte muavin ve mülâzimler de kastedilmekte olduğu için biz iltibasa mahal kalmamak üzere bunu müntesip kelimesiyle karşıladık.

zimler niyabet ve vekâlet suretiyle veya yukarıdaki şekilde Danıştay'ın kadrosu dışında kalmak şekliyle bir vazifeye atanamazlar.

Niyabet ve vekâlet suretiyle Danıştay'dan ayrılma süresi iki yılı geçemez. Danıştay'ın kadrosu dışına çıkmak suretiyle Danıştay'dan ayrılma süresi de beş yılı aşamaz. Bu her iki şekilde ayrılış birbirini takiben vuku bulduğu takdirde ise Danıştay'dan ayrılış süresi yedi yıldan fazla olamaz.

Madde 14 — Bu suretle Danıştay'ın kadrosu dışına c kan Danıştay mensuplarının yerlerine başkaları tayin olunur. Kadro dışına çıkanlar bu durumlarının devamı müddetince Danıştay'da terfi göremezler. Bunlar talepleri üzerine ilk münhal vukuunda ve münhal memuriyetlere tayin işlerini düzenleyen hükümler nazara alınmaksızın Danıştay'da aynı derecedeki vazifelerine yeniden alınırlar.

Madde 15 — Emre âmade gayri faal kadroya geçirilmek gerek sağlık durumu sebebiyle ve gerekse şahsî icap ve zaruretlere saikasıyla Danıştay Başkan Vekilinin Daire Başkanlarıyla görüşerek mütalâa verdikten sonra Adalet Bakanının teklifi üzerine Hükümet Başkanının kararıyla icra olunur.

Emre âmade gayri faal kadroya nakil süresi üç yılı aşamaz.

Gayri faal kadroda geçen zaman zarfında maaşa hak kazanılmaz. Ve bu müddet tekaütlükte hesaba katılmaz.

Gayri faal kadroya geçirilen Danıştay mensuplarının yerlerine başkaları atanır.

Gayri faal kadroda alış süresi bitince ilgililer işbu kanunun 86 ncı maddesinde derpiş edilmiş bulunan tüzükle tayin ve tesbit edilecek şartlar altında ve münhal memuriyetlere tayin işlerini düzenleyen hükümler nazara alınmaksızın fiili kadroya alınırlar veya kesin olarak görevlerine son verilir.

Madde 16 — Danıştay mensuplarının (1) aylık ve ödenekleri Adalet Bakanının teklifi üzerine kararname ile tayin ve tesbit olunur ve bu kararnameyi Maliye Bakanı da imzalar.

Maaşa istihkak, vazifeye başlama tarihinden itibaren hâsıl olur.

Fevkalâde üyelerin aylıklarından başka Danıştay'da fiilen ifa ettikleri hizmetlerine mukabil tazminat almaya hakları vardır. Bunun miktar ve tediye şekli bir tüzükle tesbit olunur.

Madde 17 — Danıştay üyeleri Adalet Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kariyle azlolunabilirler.

Genel yazman ile muavin ve mülâzimler Danıştay Başkan Vekilinin Daire Başkanlarıyla görüştüktan sonra vereceği mütalâadan sonra Adalet Bakanının teklifi üzerine kararname ile azlolunabilirler.

Madde 18 — Danıştay mensuplarının tekaüde şevki için kanunî yaş haddi aşağıda gösterilmiştir:

1 — Danıştay Başkan Vekiliyle Daire Başkanları ve üyeler için yetmiş;

2 — Danıştay'ın diğer mensupları için 65.

Yukarıda gösterilen kanunî yaş haddinden evvel

Başkan Vekili- Daire Başkanları ve üyeler ancak Adalet Bakanının teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kariyle resen tekaüde sevkolunabilirler. Danıştay'ın diğer mensupları ise bundan evvelki maddenin ikinci fıkrasıyle derpiş olunan haller ve şartlar dahilinde kararname ile tekaüde sevkedilebilirler.

Madde 19 — Danıştay Başkan Vekili ve Daire Başkanlarıyla üyeler ve muavinler görevlerinden ayrıldıkları

(1) Burada, yine şu cihete işaret edelim. Kanun; Les membres de conseil d'Etat, yani Danıştay üyeleri tâbirini kullanıyor. Fakat bu tâbirin şümulüne kanun, muavin ve mülâzimleri de sokmuştur. Ancak bizde üye deyince yalnız Fransızların, devlet müşaviri dedikleri sınıf hatıra geldiğinden biz bu "membres" âza kelimesini Müntesip diye tercüme ediyoruz ve bu zarurî okluğu için kanunun bütün maddelerinin tercümesinde bunu böyle kabul ettik.

takdirde memuriyet unvan ve derecelerini fahrî olarak muhafaza edebilecekleri gibi üst derecelere de yine fahrî olarak terfî edebilirler.

Danıştay'da 8 yıl vazife görmüş bulunan birinci sınıf mülâzimler fahrî muavinliğe atanabilirler.

Madde 20 — Danıştay bürolarının kadroları ve bu kadroları işgal eden memurların hukukî durumları bir tüzükle tayin ve tesbit olunur. Bürolarda istihdam edilecek memur ve müstahdemler genel yazmanın inhası üzerine Danıştay Başkan Vekili tarafından atanır.

Dâva dairesi yazmanı; Danıştay Başkan Vekiliyle Daire Başkanlarının arz ve iraesî ve Adalet Bakanının inhası üzerine Hükümet Başkanı tarafından atanır ve aynı merasim dairesinde de azlunabilir.

İkinci Başlık

Danıştay'ın teşriî ve idarî hususlardaki görev ve yetkileri

Madde 21 — Danıştay; 31 Temmuz 1945 tarihli muvakkat kanun ile (ordonnance) belli edilen şartlar dahilinde kanunlarla muvakkat kanunların tertip ve tanzim işlerine iştirak eder.

Danıştay, Bakanlıkça tanzim edilen kanun projeleri hakkında Hükümet Başkanının talebi üzerine mütalâasını bildirir ve zarurî gördüğü tadilât hakkında tekliflerde bulunur.

Danıştay kendisinden istenilen metinleri hazırlar ve kaleme alır.

Danıştay Başkan Vekili; Bakanların talebi üzerine, Danıştay mensuplarından (üye, muavin, mülâzim) birini belli bir projenin hazırlık çalışmalarına katılmaya memur edebilir.

Madde 22 — Hükümete verilen salâhiyete istinaden çıkarılan kanun hüküm ve kuvvetindeki kararnamelerle tüzükler ve tüzük şekil ve mahiyetindeki önerge ve yönetmelikler hakkında Danıştay'ın mütalâasının alınması mecburidir.

Bunlara taallük eden metinlerin hazırlanmasında bundan evvelki maddenin son fıkrası hükmü uygulanabilir.

Madde 23 — Danıştay diğer kararname tasarıları hakkında ve umumiyetle kanun ve tüzük hükümleriyle derpiş edilmiş bulunan bütün meselelerle hükümetçe istenilen hususlar hakkındaki düşüncesini de bildirir.

Hususiyle Bakanlar İdarî işlerden doğan müşküller hakkında Danıştaym istişarî mütalaasını alabilirler.

Danıştay gerek Fransa'daki ve gerekse denizaşırı ülkelerdeki İdarî yargı kurulları an üzerinde özel bir denetim göreviyle ödevlidir. Bu görev Danıştay Başkan Vekilinin nezareti altında diğer iki Danıştay mensubunun da kendisine yardımlarıyla bir üye tarafından yerine getirilir.

Danıştay Başkan Vekili Hükümet Başkanının veya bir Bakanın talebi üzerine Danıştay mensuplarından birini gerek Fransa'da gerekse denizaşırı ülkelerde teftiş göreviyle vazifelendirebilir.

Madde 24 — Danıştay, genel menfaatlere uygun gördüğü takdirde teşriî, nizamî ve İdarî hususlarda ıslahat yapılması için devlet makamlarının dikkat nazarını çekmek hususunda kendiliğinden teşebbüs ve mübaşerette bulunabilir.

Madde 25 — Danıştay daire halinde veya dairelerin birlikte toplanması şeklinde veya ilgili dairelerin temsil edildiği bir komisyon halinde veya genel kurul tarzında müzakerede bulunur ve karar verir.

Sürekli bir komisyon kanun tasarılarını ve olağanüstü veya acele hallerde özel yetkilere istinaden teşriî mahiyetinde ısdar olunacak kararname tasarılarını tetkik ile yükümlüdür. Olağanüstü ve acelelik halleri yetkili Bakan tarafından işaret olunur ve Hükümet Başkanı tarafından imza edilmek suretiyle özel bir kararla belirtilir.

Madde 26 — Danıştay; dördü İdarî, biri dâva olmak üzere beş daireye bölünmüştür.

İdarî dairelerin her biri bir Başkanla altı üyeden mürekkeptir.

Direlerle müzakere nisabı dörttür. Daire Baş-

kanı mevcut olduğu takdirde üç üye ile toplanılır. Başkan bulunmadığı takdirde ise dört üye ile toplanılır. Üyelerden biri bir oturumda bulunmazsa bunun yerini daire muavinlerinden en kıdemlisi doldurur.

Oyların tesavisi halinde Başkanın bulunduğu taraf tercih olunur.

Yukarıda 25 inci maddede derpiş edilen sürekli komisyon İdarî daire başkanlarından birinin başkanlığı altında dördü İdarî idareler üyelerinden, biri dâva dairesi üyelerinden olmak üzere beş Danıştay üyesi ile dört fevkalâde Danıştay üyesinden kurulur. Sürekli komisyonun görüşme yeter sayısı başkanla iki üye ve bir fevkalâde üyeden ibaretir. Başkanın bulunmadığı zamanlarda ise üç Danıştay üyesi ile bir fevkalâde üye komisyonu teşkil etmeye kâfidir. Oyların tesavisi halinde başkanın bulunduğu tarafın reyî üstün tutulur.

Dairelere ve sürekli komisyona başkanlık etmek kendi başkanlarına aittir. Başkanın mazereti halinde başkanlık kıdem tablosundaki sıraya göre en evvel gelen üye tarafından yapılır. Başkanın komisyonda bulunamamasından uzaması halinde Danıştay Başkan Vekili üyelerden birini başkan tayin eder.

Danıştay Başkan Vekili dairelerin toplantılarına, muhtelif dairelerin bir aradaki toplantılarına, sürekli komisyona ve komisyonlara başkanlık edebilir.

Madde 27 — Danıştay üyeleri; her işte ve her dahil oldukları daire toplantılarında görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına maliktirler.

Fevkalâde üyeler katılmaya çağırıldıkları komisyonlarda, dairelerde ve müteaddit dairelerin bir aradaki toplantılarında görüşmeler e katılmak ve oy vermek hakkına sahiptirler. Danıştay Genel Kurulunda ve sürekli komisyonda ise her işte görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkını haizdirler.

Muavin ve mülâzimler dairelerde, komisyonlarda, sürekli komisyonda ve Danıştay Genel Kurulunda raportörü oldukları işlerde görüşmelere katılmak ve oy vermek

hakkına maliktirler. Diğer hallerde istişarî mütalâa beyan edebilirler.

Madde 28 — Danıştay Genel Kurulunda müzakere açılabilmek için en az daire başkan veya üyelerden yirmisinin hazır bulunması şarttır. Oylarda eşitlik olursa başkanın bulunduğu tarafın oyu üstün tutulur.

Madde 29 — Her Bakanlığın kendi alanına giren işlerin Danıştay'da görüşülmesi sırasında hükümet temsilcisi sıfatıyla hazır bulunmak üzere ilgili Bakanın teklifi üzerine kararname ile ve en az müdür sınıf ve derecesinde memurlar tayin ve tesbit olunur. Bundan başka belli bir işin görüşülmesine katılmak üzere en az bu sınıf ve derecede bulunan memurlardan biri de Bakanlıkça bu işe memur edilebilir.

Hükümet temsilcileri genel kurul toplantılarına ve kendi dairelerine taallük eden işleri görüşen daire içtima- larına iştirak etmek hakkına sahiptirler. Temsilcilerinin sayısı ne olursa olsun her Bakanlık bir oya mâliktir.

Sürekli komisyonda Bakanlık temsilcilerinin oyları istişaridir.

Madde 30 — Bakanlarla Danıştay Başkan Vekili uzman oldukları konulardaki bilgileriyle tanınmış kimseleri görüşme ve tartışmaları aydınlatmak ve istişarî mahiyette mütalâaları alınmak üzere genel kurul, sürekli komisyon, daire ve komisyonların oturumlarına katılmaya çağırabilir.

Madde 31 — Danıştay üye, muavin, veya birinci sınıf mülâzimlerinden biri Danıştay Birinci Başkan Vekilinin mütalâası ve Adalet Bakanının inhası üzerine Hükümet Başkanmm teklifi ile Danıştay'ı ilgilendiren işleri Hükümet Başkanı nezdinde takip etmek üzere görevlendirilir.

Üçüncü Baslık İdarî mahkeme olarak Danıştay

Madde 32 — İdarî mahkeme olarak Danıştay İdarî mahiyetteki işlerin tabîi ve kanunî vargı merciidir. Bu

sıfatla Danıştay; muhtelif İdarî makamların muamele ve kararları aleyhine yetkiyi açma sebeble ve bunların iptali talebile yapılan müracaatları kat'î ve nihaî şekilde hüküm ve karara bağlar. İdarî yargı mercilerinden birinci derecede verilen kararların istinaf merciidir. İdarî yargı mercilerinin nihaî surette verdikleri kararları temyizen tetkik ve karara bağlar.

Birinci Bölüm

Teşkilât

Madde 33 — Dâva dairesi bir başkan ile 18 üyeden mürekkeptir. Bu dairenin üye noksanı daireleriyle bağılıkları baki kalmak üzere İdarî daireler üyeleri arasından Daire Başkanlarıyla görüşerek Başkan Vekili tarafından tayin ve tesbit olunacak üyelerle ikmal olunur.

Kanun sözcüleri (1) ile yardımcı kanun sözcüleri hükümet'Temsilcileri dâva dairesi muavin ve mülâzimler arasından Adalet Bakanlığının inhası üzerine kararname ile tayin olunurlar. Danıştay Başkan Vekili Daire Başkanlarıyla görüşerek adaylar arz ve irae eder.

Madde 34 — Dâva Dairesi Danıştay'ın yargısına tabi bütün işlerin merciidir. Dâva dairesi tâli dairelere bölünmüştür. Tâlijdaireler İdarî dâvaların soruşturmasını yapar ve görülecek işlerin raporlarını hazırlar.

Tâli daireler 37 inci madde hükümleri mahfuz kalmak şartıyla aşağıdaki işleri doğrudan doğruya yargılayıp karara bağlayabilmek yetkisini de haizdirler.

1 — Tekaütlük işlerine ilişkin müracaat ve dâvalar;

2 — Seçim ve vasıtasız vergilere ait işler.

Dâva Dairesi Başkanı; talep ve istida üzerine evgin hallerde bir nizam halli maksadiyle faydalı gördüğü bü-

(1) Commissaire du gouvernement (Hükümet temsilcisi müddeiumumi) savcı demektir ki bizde bugün Kanun Sözcüsü adı verilmektedir.

tün tedbirlerin alınmasını emredebilir. Başkanın bu hususlardaki kararı dâvanın esasının önceden hükme bağlanması mânasına gelmez.

Madde 35 — Tâli dairelerin her biri üç üyeden, kurulur. Dâva Dairesi Başkanı ile görüştüktan sonra Danıştay Başkan Vekilinin arz ve iradesi üzerine Adalet Bakanının inhası ve Hükümet Başkanının kararıyle üyelerden biri başkanlık görevi ile görevlendirilir.

Muavinlerle mülâzimler raportörü oldukları işlerde görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına maliktirler.

Tâli daireler görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına malik bulunan en az üç üyesi hazır bulunmadıkça hüküm ve karar veremez.

Tâli daireler; hüküm ve karara bağlayacakları işlerin görüşülmesinde ve hükme bağlanmasında tek sayı ile toplanıp karar verirler. Şayet görüşmelere ve oya katılmak hakkını haiz üyelerinin hepsinin toplantıda hazır bulunması sebebiyle üye sayısı jyüt olursa muavinlerden en kıdemlisi toplantıya çağrılır. İşlerin soruşturulmasında ve raporların hazırlanmasında tâli daireler çift sayı ile toplanabilirler. Oyların tesavisi halinde muavinlerden en kıdemlisi oturuma çağrılır.

Danıştay Başkan Vekili veya Dâva Dairesi Başkanı, tâli dairelerden herhangi birine başkanlık edebilirler.

İnhilâl, gaybubet veya mazeret gibi sebeplerle bir veya birkaç Danıştay üyesinin noksanlığı yüzünden bir tâli daire toplanamamak ve karar verememek vaziyetine düşerse üye noksanı başka Danıştay üyelerinin toplantıya çağırılması suretiyle üye eksikliği tamamlanır. Bu suretle de üye eksikliği tamamlanamazsa istisnâ olarak eksikliği tamamlamak üzere toplantıya kıdem tablosundaki sıraya göre bir muavin de çağırılabilir. Böyle üye noksanını tamamlayacak olan üye ve muavinler zaten Dâva dairesine mensup iseler Dâva Dairesi Başkanı tarafından; başka dairelere mensup iseler Danıştay Başkan Vekili tarafından tayin olunur. Bununla beraber evgin hallerde bu son takdirde de, tayin, Dâva Dairesi Başkanınca yapılır.

Tâli Daire Başkanının mazereti halinde başkanlık en kıdemli üye tarafından yapılır.

Madde 36 — Tekauflük seçim ve vasıtasız vergilere ilişkin hususlar dışında kalan işler müteakip madde hükümleri mahfuz kalmak şartıyla iki tâli dairenin bir arada Dâva Dairesi Başkanının veya bunun bulunmaması halinde oturumda hazır bulunan en kıdemli Tâli Daire Başkanının Başkanlığı altında top^umusiyle kurulan heyet tarafından hüküm ve karara bağlanabilir.

Tekauflük, seçim ve vasıtasız vergilere ilişkin işler müteakip madde hükümleri mahfuz kalmak şartıyla Danıştay Başkan Vekilinin veya Dâva Dairesi Başkanının veya Tâli Dairenin veya Kanun Sözcüsünün talebiyle iki Tâli Dairenin bir arada Dâva Dairesi Başkanının veya bunun bulunmaması halinde oturumda hazır bulunan en kıdemli Tâli Daire Başkanının Başkanlığı altında toplanmasıyla kumlan heyetin yargılamasına ve karara bağlanmasına gönderilebilir.

Danıştay Başkan Vekili Tâli Dairelerin bir arada toplanmalarıyla kurulan heyete başkanlık edebilir.

Muavin ve mülâzimler raportörü oldukları işlerde görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına maliktirler.

Tâli Dairelerin bir arada toplanmasıyla kurulan heyetler görüşmelere katılmaya ve oy vermeye iştirake hakkı olan üyelerinden en az beşi hazır bulunmadıkça hüküm ve karar veremez.

Bu heyetler tek sayı ile toplanırlar. Şayet oturumda görüşmeye katılmaya ve oy vermeye hakkı olan üyelerin hepsinin hazır bulunması sebebiyle üye sayısı çift olursa oturuma kıdem toblosundaki sıraya göre bir üye veya bir muavin çağırılır.

İnhilâl, gaybubet veya mazeret sebebiyle müzakere açılmaya ve karar verilmeye yeter sayıda üye bulunmadığı takdirde de aynı şekilde hareket olunur.

Madde 37 — Danıştay'ın yargısına tabi bulunan işler Danıştay Başkan Vekilinin veya Dâva Dairesi Başkanının veya tâli dairelerin veya bu tâli dairelerin birlikte

toplanmasıyla kurulan heyetlerin veya kanun sözcüsünün talebi ile dâva dairesine veya alenî heyete havale ve tevdi olunabilir.

Buna Danıştay Başkan Vekili veya Dâva Dairesi Başkanı tarafından işlerin tâli daireler arasında dağıtımı sırasında da karar verilebilir.

Madde 38 — Kendisine havale ve tevdi olunan işleri görüşerek hüküm ve karara bağlamak üzere toplanan dâva dairesi şu şekilde kurulur:

1 — Daire Başkanı;

2 — Tâli Daireler Başkanları;

3 — Görüşülecek işin raporunu hazırlamış bulunan Tâli Dairenin iki üyesi.

Daire Başkanının bulunmaması halinde Tâli Daire Başkanlarından oturumda hazır bulunanlardan en kıdemlisi başkanlık eder. Tâli Daireler Başkanlarının gayubet ve mazeretleri halinde bunların yerlerine o tâli daire üyelerinden biri geçer.

Raportör olan muavin ve mülâzimler görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına maliktirler.

Dâva Dairesi; görüşmelere katılmak ve oy vermek hakkına malik olan üyelerinden en az beşi hazır bulunmadıkça hüküm ve karar veremez.

36 ncı maddenin 3, 6 ve 7 nci fıkraları dâva dairesinde de uygulanır.

Madde 39 — Dâva aleni heyeti aşağıdaki tarzda kurulur :

1 — Danıştay Başkan Vekili;

2 — Dâva Dairesi Başkanı ile Tâli Daireler Başkanları;

3 — Danıştay Genel Kurulunca her yıl her İdarî daireden birer tane olmak üzere İdarî dairelere ayrılmış bulunan üyeler arasından seçilecek dört üye ve aynı tarzda seçilecek dört yedek üye.

Danıştay Başkan Vekilinin bulunmaması halinde Başkanlık, Dâva Dairesi Başkanma ve bunun da bulunma-

ması takdirinde Tâli Daireler Başkanlarından başkanlık görevinde en kıdemli bulunana aittir.

Raportör olan muavin ve mülâzimlerin görüşmelere katılmaya ve oy vermeye hakları vardır.

Dâva aleni heyeti; görüşmeye katılmaya ve oy vermeye hakkı olan dokuz üyesi hazır bulunmadıkça toplanıp hüküm ve karar veremez.

36 ncı maddenin 6 ve 7 nci fıkraları aleni heyette de uygulanır.

İKİNCİ BÖLÜM

Yargı Usulü

Birinci Kesim

Arzuhallerin düzenlenip sunulması

Madde 40 — Tarafların arzuhalleri veya Bakanların müracaatnameleri vakıaların ve isbat vasıtalarının kısa bir izahını, tarafların iddia ve taleplerini, adları ile ikametgâhlarını ihtiva etmesi ve itiraz olunan kararın veya 51 inci maddede derpiş olunan halde talebin tevdi tarihini müsbet vesikanın arzuhale eklenmesi lâzımdır.

Madde 41 — Tarafların arzuhallerinin Danıştay avukatlarından biri tarafından imzalanmış olması şarttır.

Gerek taleb'e gerek müdafaaya müteallik arzuhalin altının avukat tarafından imza olunması, avukatın ikametgâhının ikametgâh ittihaz ve intihap olduğu mânasına gelir.

Madde 42 — Özel kanunların Danıştay avukatlarının tavassutundan muaf ve âzade tutulduğu hallerde ve hususiyle işbu kanunun 45 inci maddesinde yazılı işlerde arzuhal dâvanın tarafları vevâ vekilleri tarafından imzalanır.

Madde 43 — Bakanlar tarafından yapılan müracaatlar şayet bir Danıştay avukatının tavassutu ile yapılmamış ise müracaatname ilgili Bakan veya bu hususta Bakanın vekâletini haiz bir memur tarafından imzalanır.

İkinci Kesim

Arzuhallerin tâbi oldukları kayıt ve harcı ve damga resmi

Madde 44. — 45 ve 46 ncı maddelerin hükümleri mah-

fuz kalmak şartıyla Danıştay'a sunulacak arzuhaller kayıt harcına ve damga resmine tâbidir.

Bu maddeler hükümleri mahfuz kalmak şartıyla dâva arzuhallerine karşılık olarak gönderilecek cevapnameler de kaydiyeye ve damga resmine tâbidir.

Danıştay avukatlarının aracılığı mecburî olan hallerde ibraz olunan evrakın da, p.uilu, kâğıtlara yazılması lâzımdır. Mübaşirlik ücreti hariç olmak üzere bunlar kayıt harcına tâbi değildirler. Bununla beraber mahiyetleri itibariyle esasen kaydiyeye tâbi bulunan evrak Danıştay'a ibraz edildiği takdirde bu resim ve harçlardan istisna edilemez.

Madde 45 — Aşağıdaki işler yalnız damga resmine tâbi olup bunun dışında hiçbir resim ve harca tâbi değildirler.

1 — Muhtelif İdarî makamların muameleleri aleyhine açılan yetkiyi aşma dâvaları;

2 — Tekaütlük işleri hakkında dâvalar;

3 — İl ve komün memurlarının ve devlet âmme müesseselerinden başka diğer âmme müesseseleri memurlarının tayin, terfi, disiplin, aylık ve tekaütlüklerine ilişkin uyuşmazlıklarla umumî surette bu memurları ferden ilgilendiren işlere ait uyuşmazlıklar hakkında il idare kurullarından çıkan kararlar aleyhine yöneltilen dâvalar;

4 — Sömürge memurlarına ait olup da bu maddenin üçüncü bendinde derpiş olunan mahiyetteki işler hakkında sömürge İdarî uyuşmazlıklar kurulundan çıkan kararlar aleyhine yöneltilen dâvalar.

Madde 46 — 44 üncü maddede derpiş olunan harç ve resimlerden muafiyete taallük eden özel kanunlar hükümleri mahfuzdur.

Üçüncü Kesim

Arzuhallerin verilmesi

Madde 47 — Dâva arzuhalleriyle Bakanların Danıştay'a müracaatlarını natık muhtıralar ve umûî surette ta-

rafların ibraz edecekleri bütün vesikalar Danıştay'a verilir. Bunlar posta ile Dâva Dairesi Başkanma da gönderilebilir.

Vasıtasız vergilerle resimlere müteallik arzuhaller arzuhal sahibinin ikamet ettiği yerin valilik veya kaymakamlığına veya sömürgelerde idari dâvalar kurulu yazmanlığına da tevdi olunabilir.

Dâva arzuhalleriyle sair evrakın taraflara tebliği için gerekli sayıda tasdikli nüshalarının ilişik olarak verilmesi lâzımdır. Şayet bu nüshalar verilmemiş bulunuyorsa Dâva Dairesi Başkanı bunların verilmesini taraflara emreder.

Dördüncü kesim

Danıştay'a müracaat olunmasının, yürütmenin geri bırakılmasını intaç etmiyeceği

Madde 48 — Özel yasa hükümleri müstesna olmak üzere Danıştay'a müracaat; dâva dairesince veya dâva aleni heyetince aksine karar verilmiş olmadıkça yürütmenin geri bırakılmasını intaç etmez.

Beşinci Kesim

Arzuhallerin verilme süresi

Madde 49 — Aksine özel yasa hükümleri mevcut olmadıkça idari bir makamın veya İdarî bir yargı merciinin kararı aleyhine Danıştay'a yapılacak müracaatin JkLaylık bir süre içinde yapılması lâzımdır. Bu süre itiraz olunan kararın tebliğ veya tefhimi şart olmayan hallerde kararın., neşir ve ilân tarihinden işlemeye başlar. İtiraz olunan kararın tebliği ve tefhimi icabeden hallerde ise tebliğ veya tefhim tarihinden başlar.

Madde 50 — Yukarıki maddede derpiş edilen süreden başka Fransa-Korsika ve Cezayir haricinde oturan müste- diler Hukuk Yargılama Usulü Kanununun 73 üncü maddesiyle tayin ve tesbit edilmiş bulunan ek süreden faydalanmak hakkına da maliktirler.

Ancak vasıtasız vergiler ve seçim işleri için 47 nci maddenin 2 nci bendiyle derpiş edilmiş bulunan salâhiyeti

istimal etmek şıkkını ihtiyar etmiş olan müstedfler bu ek süreden (munzam mehilden) faydalanamazlar.

Madde 51 — Danıştayda İdarî bir dâva açılabilmesi için ortada İdarî bir

kararın mevcudiyeti şart olan hallerde yapılan müracaat üzerine 4 ay geçtiği halde İdarî makamca henüz bir karar verilmemiş olursa ilgililerinin talepleri reddolunmuş sayılır ve bu zımnî ret kararına aleyhine 4 aylık sürenin bitimi tarihini takip eden günden itibaren iki ay içinde Danıştay'a müracaat olunur. Bu takdirde arzuhalde İdarî makamca bir karar alınması için yapılmış olan talebin yapıldığı müsbet bir vesikanın eklenmesi şarttır.

Şayet müracaatın yapıldığı İdarî makam bir kurul ise 4 aylık süre lüzumu halinde talebin yapıldığı tarihi takip eden ilk kanunî içtima devresinin sonuna kadar uzatılır.

Altıncı kesim

Dâva arzuhalleri ile Bakanların Müracaatnamelerini tebliği

Madde 52 — Tâli daire dâva ikamesini natık olan arzuhalin incelenmesinden işin hallinin mümkün olduğunu anlarsa soruşturma yapılmasına mahal olmadığına karar verebilir. Bu takdirde işin gündeme alınması için dosyayı kanun sözcüsüne ulaştırır.

Madde 53 — Fertlere veya devletten gayri özel kişilere ait olup da bir Danıştay Avukatının aracılığı zarurî bulunan işlerde Dâva Dairesi Başkanı veya Tâli Daireler Başkanlarından biri tebliğ yapılması lüzumuna dair bir emir ısdar eder. Bu tebliğ yapılması lüzumuna mütedair bulunan emirname dâva arzuhalıyla birlikte dâvacı tarafından ve arzuhalde belirtilmiş olan tarafa iki ay içinde tebliğ etilir. Bununla beraber bu süre Fransa dışında oturan arzuhal sahipleri için 50 nci maddenin birinci bendinde derpiş edilmiş bulunan şartlar dahilinde çoğaltılır. Tebliğ; mübaşir vasıtasıyla yapılan sair tebliğler gibi yapılır.

Avukatların ve ikametgâhları Paris'te bulunan taraf-

ların birbirlerine yaptıracakları tebliğler Danıştay mübaşirleri marifetiyle yaptırılır.

Madde 55 — Tebliğ yapılması lüzumuna dair emir ısdarı mecburî olmayan hallerde arzuhallerin, savunmaların ve sair evrakın tebliği bir gûna harca tâbi olmaksızın İdarî yollarla yapılır.

Madde 56 — Kendisine verilmiş olan süreye riayet etmemiş olan Bakan veya tarafa dâva dairesi yazmanı bir gecikme muhtırası gönderir. Mücbir sebeplerin vukuu halinde yeniden ve son bir mehil verilebilir.

Gecikme muhtırası neticesiz kalır veya verilen son mehil de nazara alınmamış olursa Danıştay işi inceliyerek karara bağlar. Bu Takdirde süreyi dâvacı nazara almamış ise dâvasından feragat etmiş sayılır. Şayet süreye Bakan veya Havâ edilen riayet göstermemiş ise arzuhalde beyan olunan vakıaları kabul etmiş sayılır.

Madde 57 — Dâvada dâva edilenler mjiteaddit olur ve bunlardan bazıları savunmada bulunmuş, bazıları da bulunmamış olursa aynı kararlar bunların hepsi hakkında hüküm ısdar olunur.

YEDİNCİ BÖLÜM

Bir işin soruşturulması sırasında ortaya çıkabilecek hâdiseler

§. 1 — Hâdiseler halinde ileri sürülen talepler.

Madde 58 — Dâvayı hâdiseler halinde ileri sürülecek talepler Danıştay Yazmanlığına tevdi olunacak bir arzuhal ile yapılır. Arzuhal alan Tâli Daire Başkanı lüzum ve mahal görürse tesbit edeceği süre içinde cevap verilmek üzere arzuhalinin ilgili tarafa tebliğini emreder.

Madde 59 — Dâvayı hâdiseler şeklinde ileri sürülmüş bulunan talepler asıl dâva ile birleştirilir ve aynı kararlar hükme bağlanır. Bununla beraber şayet bazı hususların acele ve muvakkat mahiyette karara bağlanması gerekiyorsa işin raportörü tâli dairenin gelecek toplantısında görüşülmek üzere bir rapor hazırlar.

§. 2 — Sahtelik iddiası.

Madde 60 — ibraz olunan bir vesikanın sahteliği id-

dia olunduğu takdirde bu husustaki arzuhalı almış olan Tâli Daire Başkanı tesbit edeceği süre içinde ibraz edilen bu vesikadan faydalanılıp faydalanılmıyacağının bildirilmesini vesikayı ibraz etmiş olan taraftan ister. Bu tebliğe tatmin edici cevap verilmediği veya bu vesikadan faydalanılmak istenilmediği bildirilirse bu vesika reddolunur. Şayet vesikayı ibraz etmiş olan taraf ibraz edilen vesikadan faydalanmak istediğini bildirirse Danıştay Tâli Dairenin mütalâası üzerine dâvayı asliyenin niyetinin ya yetkili mahkemeden sahtelik hakkında karar çıkıncaya kadar talikine karar verir, veyahut dâvanın halli sahteliği iddia olunan vesikanın sıhhatinin belli olmasına bağlı değilse dâvanın esasını kesin karara bağlar.

§.3 — Dâvaya karışma (müdahale).

Madde 61 — Dâvaya karışma (müdahale) ayrı bir arzuhal ile olur. Arzuhalı alan Tâli Daire Başkanı lüzum ve mahal varsa tayin edilecek süre içinde cevap verilmek üzere arzuhalin taraflara tebliğini emreder. Bununla beraber dâvaya karışma (müdahale) soruşturulması tamamlanmış bir dâvanın karara bağlanmasını geciktiremez.

§. 4 — Yargılamaya yeniden başlama ve avukat tayini.

Madde 62 — Hüküm ve karara bağlanacak hale gelmemiş olan işlerde taraflardan birinin ölümü veya avukatının azli, istifası hacir altına alınması ve işten men'i halinde yargılama tâlik olunur. Bu talik yeni bir avukat tâyinine veya yargılamalım yeniden başlaması talebine kadar devam eder.

Madde 63 — Azlolunan avukatın yerine yeni bir avukat tâyin olunmadıkça bir avukatın müekkili tarafından azli muamelesi; karşı taraf hakkında hiç bir hukukî tesir ve netice hâsıl etmez.

§.5 — İnkâr ve ret.

Madde 64 — Şayet taraflardan biri kendi adına Danıştay'dan gayri bir mahalde yapılmış olan ve dâvada verilecek karara müessir bir mahiyet taşıyan hukukî ta-

sarruf ve usul muameleleri ret ve inkâr edecek olursa onun bu ademi kabulü diğer tarafa tebliğ ve isal olunur. Dâva Dairesi Başkanı veya Tâli Daire Başkanı bu ret ve inkârı tahkika değer bulursa belli bir süre içinde işin soruşturulması ve hükme bağlanması için yetkili mahkemeye havale ve tevdiine karar verir. Bu sürenin hitamında asıl dâvanın raporu tanzim olunurken ret ve inkâr hakkındaki hükmün muhtevası veya hüküm sâdır olmamış ise bu cihet zikir ve beyan olunur.

Madde 65 — Şayet ret ve inkâr Damştayda cereyan etmiş hukukî tasarruflarla usulü muamelelere taallük ediyorsa Tâli Daire Başkanmm tayin edeceği süreye ve basit yargı usulüne tâbi olmak üzere karşı tarafın avukatı aleyhine açılmış hadis dâva şeklinde görülür.

Sekizinci Kesim

Toplantılar ve oturumlar

Madde 66 — Sedüler vergilerle gelir üzerine umumî vergiye müteallik dâvaların tetkiki müstesna olmak üzere toplantı ve oturumlar alenidir.

Dâva aleni heyetinin, dâva dairesinin, birleşik tâli dairelerle tâli dairelerin aleni toplantılarında Hukuk Yargılama Usulü Kanununun toplantıların zabıtasına müteallik 88 inci ve müteakip maddelerindeki hükümler uygulanır.

Madde 67 — Görülmekte olan işe ait raporun okunmasından sonra tarafların avukatları fikir ve mütalâalarını beyan ederler. Bundan sonra kanun sözcüsü olan muavin veya yardımcı kanun sözcüsü olan mülâzimlerden biri talep ve mütalâasını bildirir.

Dokuzuncu Kesim

İdarî mahkeme sı taliyle Danıştaydan çıkan kararlar

Madde 68 — Sedüler vergilere ve irat üzerine konan umumî vergiye ilişkin dâvalar müstesna olmak üzere Danıştay'dan sâdır olan bütün kararlar aleni oturumda okunur.

Kararlar tarafların adları ile ikametgâhlarını, talep

ve dâvalarını, incelenen belli başlı belgeleri ve uygulanan kanunların neden ibaret bulunduğunu ihtiva eder. Kararlar Başkan, raportör ve yazman tarafından imzalanır ve müzakerenin zaptına geçirilir. Müzakere ve karara katılan üyelerin isimleri de yazılır.

Madde 69 — Oturum ve görüşmelerin tutanaklarında işbu kanunun 35, 36, 37, 39, 66, 67 ve 68 inci maddeleri hükümlerinin yerine getirildiği kayıt ve beyan olunur.

Madde 70 — Dâva Dairesi Yazmanı tarafından taraflara verilen karar suretleri aşağıdaki icra ve infaz ibaresini taşır:

“Cumhuriyet.....(burada kararda adı geçen Bakanlık veya Bakanlık dairelerinin adı yazılır.) Bakanına ve lüzumu takdirinde fertten olan taraflar hakkında mübaşir ve icra memurlarına işbu kararın icra ve infazının teminini emreder.”

Madde 71 — Danıştay’da bir avukatın aracılığının mecburî olduğu dâvalar hakkında İdarî yargı yoluyla Danıştay’dan çıkan kararlar diğer tarafın avukatına tebliğ edilmeden evvel o taraf aleyhine icra mevkiine konamaz.

Onuncu kesim

Gıyaben sâdır olan kararlar aleyhine müracaat yolu

Madde 72 — Danıştay’dan gıyaben sâdır olan kararlar kabili itirazdır. Aksine Danıştay’ca karar verilmiş olmadıkça itiraz kararın infazını durdurmaz. İtirazın karar gıyabının tebliği tarihinden itibaren iki ay içinde yapılmış olması lâzımdır. Bu süre geçtikten sonra itiraz mesmu değildir.

Madde 73 — İtirazın kabulü hakkındaki karar tarafları karardan evvelki hal ve vaziyete iade eder. Danıştay’da görülebilmesi için bir avukatın aracılığı mecburî olan işlerde itirazın kabulü hakkındaki karar; bu kararın tarihinden itibaren 8 gün içinde diğer tarafın avukatına tebliğ olunur.

Madde 74 — Bir dâvada birden fazla şahıslar taraf teşkil edip de bu dâvada aynı menfaat ve alâkaya sahip olan tarafın birinin vicahmda karar verilmiş olursa aley-

hine gıyaben sâdır olmuş bu karara gıyabında karar verilmiş olan taraf artık itiraz edemez.

Onbirinci kesim

Vicahi kararlar aleyhine müracaal yolu

§. 1 — Yargılamanın yenilenmesi (iadei muhakeme).

Madde 75 — Vicahi kararlar aleyhine ancak şu üç halde Danıştay'a müracaatla yargılamanın yenilenmesi (muhakemenin iadesi) suretiyle kararın düzeltilmesi istenebilir:

- 1 — Karar sahte vesikalara istinaden verilmiş ise;
- 2 — Veya karara müessir bir vesikanın muhasım tarafça ibraz olunmadığının hükmen bunu bulmuş olması;
- 3 — Veya işbu kanunun 35, 36, 38, 39, 66- 67, 68 inci maddeleri hükümlerinin uygulanmamış bulunması.

Bu haller dışında yargılamanın yenilenmesini istemek yasaktır. Aksine hareket eden Danıştay Avukatları icabında para cezasına çarptırılır. Tekerrür halinde avukatlıktan muvakkaten men veya azlolunurlar.

Madde 76 — Yargılamanın yenilenmesi (muhakemenin iadesi) talepleri gıyabî kararlar aleyhine yapılan itirazların tâbi bulundukları süreye tâbi olup aynı şekilde tetkik ve karara bağlanırlar.

İtiraz olunan karar bir Danıştay avukatının aracılığının mecburî bulunmadığı bir dâvaya taallük etse bile bu karar aleyhine yapılan iadei muhakeme talebinin bir Danıştay avukatının aracılığı ile sunulması lâzımdır.

Madde 77 — Vicahi bir karar aleyhine muhakemenin iadesi için Danıştay'a ancak bir defa müracaat olunabilir. İkinci bir müracaat kabul olunmaz. Bunun aksine hareket eden avukatlar bu kanunun 75 inci maddesinde yazılı ceza ile cezalandırılır.

§.2 — Maddî hataların düzeltilmesi için yapılan müracaatlar.

Madde 78 — Danıştay'dan çıkan bir kararda hükme müessir maddî bir hata varsa ilgili taraf bu hatanın düzeltilmesi için Danıştay'a müracaatta bulunabilir.

Tashihi talepleri ilk dâva arzuhallerinin tâbi oldukları şekle ve düzeltilmesi istenilen kararın tefhim veya tebliği tarihinden itibaren iki aylık süreye tâbidirler.

§.3 — Üçüncü şahsın itirazı (itirazülgayir).

Madde 79 — Kendilerinin veya vekillerinin davet ve temsil edilmediği dâvalar hakkında Danıştay'dan İdarî yargı yoluyla çıkan kararlara itiraz etmek isteyenler itirazlarını arzuhalde yapmağa mecburdurlar. Bu husustaki arzuhaller Danıştay yazmanlığına tevdi olunur. İtirazül- gayir arzuhalleri dâva arzuhalleri şeklinde tanzim ve tahrir olunur. Bu arzuhaller işbu bölümün (kanunun üçüncü başlığının ikinci bölümü) hükümleri dairesinde muameleye tâbi tutulur.

İtirazülgayir müracaatını yapmış olanların müracaat ve itirazları reddolunursa aleyhine itiraz edilmiş olan tarafın zarar ve ziyan talebine halel gelmemek üzere bunlar para cezasına da mahkûm edilebilirler.

Onikinci Kesim

Yargı masrafları

Madde 80 — Danıştay; kararında muhakeme masraflarını ödeyecek tarafı belirtir.

Devlet de muhakeme masraflarını ödemeye mahkûm edilebilir.

Madde 81 — Danıştay'da bir avukatın aracılığı ile görülmesi mecburî olan işler hakkında çıkan kararlarda muhakeme masraflarına damga pulu, kaydiye, tebliğiye, avukatlık ve mübaşirlik ücretleri de dahildir.

Muhakeme masraflarının hesap ve tesviyesinde tarafların seyahat ikamet ve dönüş masrafları yer almaz.

Madde 82 — İşbu kanunun 45 inci maddesinde derpiş edilmiş olan işlerde muhakeme masrafları şağıdaki şartlar dahilinde yalnız damga pulu ve kaydiyeyi kapsar: Dâva ve talebin tamamen kabulü halinde dâvacı yalnız damga pulu masraflarını ve dâvanın kısmen veya tamamen reddi halinde damga pulu ve kaydiye masraflarını öder.

Danıştayca esas hakkında karar ittihazına mahal olmadığının belirtilmesi halinde davacı kezalik yalnız damga pulu ve kaydiye masraflarını öder. Şu kadar ki dâvanın esasının tetkikiyle karar ittihazına mahal olmadığı yolundaki kararın mucip sebebini itiraz olunan karar ve muamelenin dâva açıldıktan sonra idarece geri alınması teşkil ediyorsa bu takdirde dâvaei hiç bir masraf ödemeğe mecbur tutulamaz.

Madde 83 — Vasıtasız vergilere ilişkin dâvalarda davacı dâvasını kısmen de kazansa damga resmi için yaptığı masrafın tazminini istemeğe hakkı vardır.

Madde 84 — Muhakeme masrafının miktarının tayin ve tesviyesi işi muavin ve mülâzimlerden biri tarafından yapılır ve bu muamele Dâva Dairesi Başkanmm emriyle icra kabiliyetini kazanır.

Muhakeme masrafının miktarına karşı bu muamelenin tebliği tarihinden itibaren üç gün içinde itiraz olunabilir. İtiraz Dâva Dairesi Başkanı tarafından tetkik ve karara bağlanır.

Dördüncü başlık

Çeşitli hükümler

Madde 85 — Muhasamatın sona erdiği tarihten başlamak üzere iki yıllık intikali mahiyetteki bir süre içinde Danıştay Başkan Vekilinin daire başkanlarıyla görüşerek bildireceği mütalâa üzerine Adalet ve Maliye Bakanlarının teklifiyle işbu kanunun ikinci maddesiyle tesbit edilmiş bulunan birinci ve ikinci sınıf mülâzimler arasındaki sayı nisbeti kararname ile değiştirilebilir.

Madde 86 — İşbu kanunun icrasına müteallik tedbirler bir idarei umumiye nizamnamesi ile tesbit olunur.

Madde 87 — İşbu kanunun yürürlüğe girmesiyle 20 Ağustos 1940 ve 13 Aralık 1940 tarihli kanunlar diye anılan tasarrufların hiçliği belirtilmiş olacaktır.

Bununla beraber işbu kanunun yürürlüğe başlamasından evvel bu tasarrufların tatbikatı neticeleri müteber sayılacaktır.

Kezalik 16 Mart 1943 tarihli kanun diye anılan ve harp esiri olan Danıştay mensuplarına müteallik bulunan hukukî tasarruf da muvakkat mahiyette olmak üzere müteber sayılacaktır.

Madde 88 — Aşağıdaki kanun ve kararnameler mülğadır ve mülga kalacaklardır.

- 1 — 7 ve 14 Ekim 1740 tarihli kanun,
- 2 — 22 Temmuz 1806 tarihli kararname,
- 3 — 2 Kasım 1864 tarihli kararname,
- 4 — 24 Mayıs 1872 tarihli kanun (IV üncü başlık ile 24 üncü maddenin 4 ve 5 inci fıkraları müstesna olmak üzere)
- 5 — 1 Ağustos 1874 tarihli kanun,
- 6 — 13 Temmuz 1879 tarihli kanun,
- 7 — 5 Ağustos 1881 tarihli kararname (86, 88, 89, 90, 91 inci maddeler müstesna).
- 8 — 1 Temmuz 1887 tarihli kanun,
- 9 — 23 Temmuz 1889 tarihli kanun (58 inci madde),
- 10 — 12 Nisan 1900 tarihli kanun (24 üncü madde),
- 11 — 17 Temmuz 1900 tarihli kanun (3 üncü madde),
- 12 — 17 Nisan 1906 tarihli kanun (4 üncü madde),
- 13 — 30 Aralık 1906 tarihli kanun,
- 14 — 30 Ocak 1907 tarihli kanun (80 inci madde),
- 15 — 8 Nisan 1910 tarihli kanun (97 nci madde),
- 16 — 21 Ekim 1919 tarihli kanun (20 nci madde),
- 17 — 29 Aralık 1919 tarihli kanun (25 inci madde),
- 18 — 1 Mart 1923 tarihli kanun,
- 19 — 27 Aralık 1923 tarihli kanun (32 nci madde),
- 20 — 13 Temmuz 1925 tarihli kanun (224 üncü madde),
- 21 — 17 Temmuz 1925 tarihli kanun,
- 22 — 14 Ağustos 1926 tarihli kanun-
- 23 — 19 Mart 1928 tarihli kanun (46 nci madde),
- 24 — 16 Nisan 1930 tarihli kanun (141 ve 164 üncü maddeler),
- 25 — 5 Mart 1932 tarihli kanun,
- 26 — 31 Mart 1933 tarihli kanun (Madde : 7),
- 27 — 5 Mayıs 1934 tarihli kararname (Muvak. kanun),

- 28 — 10 Mayıs 1934 tarihli kararname (“ “)
29 — 30 Ekim 1935 tarihli kararname (“ “)
30 — 27 Ağustos 1936 tarihli kararname (“ “)

31 — 31 Aralık 1937 tarihli kanun (Madde :85),

32 — 28 Şubat 1940 tarihli kararname (Muvakkat kanun),

33 — 1 Nisan 1940 tarihli kararname (Madde :7),

34 — Umumiyetle işbu kanuna aykırı bütün hükümler.

35 — 30 Aralık 1913 tarihli kanunun 33 üncü madde

siyle 31 Aralık 1937 tarihli kanunun 70 inci maddesi Danıştayda uygulanmaz.

Madde 89 — İşbu kanunun hükümleri 2 ağustos 1945 tarihinde yürürlüğe girecektir.

Madde 90 — İşbu kanun Fransız Cumhuriyetinin resmî gazetesıyla neşrolunacak Cezayir ve sömürgelerin resmî gazetelerine de dercedilecek ve kanun olarak yürütülecektir.

-----0-----

Bulgar Mevzuatından:

**İŞSİZ VE BAŞIBOŞ GEZENLERİN ÇALIŞMA
A SEFERBERLİĞİNE TABİ TUTULMASINA
DAİR KANUN**

(26 ncı Milli Sobranyanın 8 Ağustos 1946 tarihli oturumunda onaylanmış ve resmî ceridenin 30 Ağustos 1946 tarihli ve 198 sayılı nüshasında yayınlanmıştır).

I. Genel Hükümler

Madde 1 — İşsiz güçsüz, başıboş gezen veya büyük vaktini meyhanelerde, kahvehanelerde, barlarda, tatlıcılarda vesairede geçiren 16 yaşını bitirmiş, ve erkekler için 50, kadınlar için 45 yaşından daha fazla yaşı olmıyanlar, çalışmaya muktedir bütün kadın erkek Bulgar uyrukları mecburî İctimaî çalışma için seferber edilir.

Madde 2 — Çalışma seferberliği, seferber edilenleri faydalı işe alıştırmak, onlarda İctimaî çalışmaya karşı aşk uyandırmak, kötü âdetlerini bertaraf ederek beden kuvvetlerinden ve fikir kabiliyetlerinden, istihsalin artırılması ve memleketin kalkınması uğrunda faydalanmayı amaç gütmektedir.

Madde 3 — Seferber edilenlerin emekleri aşağıdaki İctimaî faydayı haiz teşebbüsler için kullanılır: Yol ve demiryolu- kanallar, baraj ve su bentleri ile bina inşası, nehirlerin koreksiyonu, ağaç dikme, devlet veya İctimaî çiftliklerin işletilmesi, maden ocakları, taş ocakları, fabrika ve imalâthaneler ve bu gibi işlerde seferber edilenler, cinsiyetlerine ve yaşlarına göre çalıştırılırlar.

Madde 4 — İşbu kanun gereğince çalışma seferberliğinin süresi 6 ay olup bu, mesai mükellefiyeti veya askerî hizmet olarak sayılmaz.

Serbest bırakılmalarından 6 ay sonraya kadar İctimaî faydayı haiz hiçbir işe başlamayan kimseler yeniden seferber edilebilirler.

Madde 5 — Çalışma seferberliğinden aşağıdaki kimseler muaftır :

a) İçişleri Bakanlığı tarafından tâyin olunan hususî doktorlar komisyonunun tesbit ettiği hastalar ile beden veya fikir çalışmalarına kaadir olmıyan kimseler.

b) Orduya veya işçi takımlarına çağrılan kimseler kışlaya girmezden 10 gün önce, çalışmak için seferber edilenler ise askerî hizmetlerine başlamazdan 20 gün önce serbest bırakılırlar.

II. Teşkilât

Madde 6 — İçişleri Bakanlığı nezdinde, işbu kanunun hükümlerini yürütmek için hususî bir daire ihdas olunur.

Madde 7 — Çalışma seferberliği, İçişleri Bakanı veya onun tâyin ettiği kimse tarafından verilen emir üzerine icra olunur. İdare ve milis organları ile köy belediye konseyleri, 1 inci maddede tesbit olunan kimselere dair liste tanzim edip, bunu her şahıs hakkında ayrı sebebi gösterir tahrir ile birlikte İçişleri Bakanlığına tevdi ederler.

Seferberlik emrine, İçişleri Bakanı tarafından tâyin olunan hususî komisyon nezdinde, emrin tevdiinden 7 gün zarfında alâkadar tarafından itiraz edilebilir.

Madde 8 — Seferber edilenler, ayrı kadın ve erkek işçi gurupları halinde teşkilâtlandırılarak, İçişleri Bakam tarafından tesbit olunan mahal ve bölgelere çalışmak için gönderilirler.

16 dan 20 yaşma kadar olan gençler ayrı guruplar halinde teşkilâtlandırılarak hususî eğitim, öğretim ve çalışma şeraiti altına alınır.

Madde 9 — Seferber edilenlerin hazırlanması ve eğitimi zımnında teknik veya sınaî imalâthaneler, nümune çiftlikleri ihdas olunabilir veya mevcut olanlardan istifade edilir.

Aynı zamanda seferber edilenlerin sistematik öğretimi-

mi ve demokratik ve progresif ülkü ile eğitimi hususunda gereken tedbirler alınır.

Madde 10 — İşçi gurupları, imalâthaneler ve çiftlikler, gereken memurinden mürekkep idare heyetlerine maliktirler.

III.Cezaî Hükümler

Madde 11 — Emri alıp işçi guruplarına girmezden önce bililtizam çalışma seferberliğinden firar edenler hapis ve 10.000 levaya kadar para cezasına çarptırılırlar.

Reşit olmıyanlar hakkında, reşit olmayanlara ait kanunî mevzuat hükümleri tatbik olunur.

Madde 12 — Çalışma başladıktan sonra firar edenler aşağıdaki surette cezalandırılır:

- a) 5 güne kadar firar edenler: inzibat cezasına,
- b) 5 - 10 güne kadar firar edenler; bir yıla kadar hapis cezasına,
- b) 10 günden fazla firar edenler; hapis ve 10.000 levaya kadar para cezasına çarptırılır.

Madde 13 — 1 inci maddede zikrolunan kimseleri, nezdine veya idare ettiği müesseseye veya daireye çalıştırmak için dahil ederek bu gibi kimseleri çalışma seferberliğinden gizliyen kimseler hapis ve 500.000 levaya kadar para cezasına çarptırılırlar.

İşveren, hukukî şahıs olduğu takdirde, bunun namına hareket eden kimse, hapis cezasına, hukukî şahıs da para cezasına, çarptırılır.

Bu maddenin 1 inci fıkrasında anılan surette gizlenen kimse, aynı cezaya çarptırılır.

Madde 14 — Basında, alenî nutuklarda veya herhangi bir şekilde çalışma seferberliği emrine veya işbu kanunun hükümlerini yerine getirmeğe itaat etmemek hususunda teşvikte bulunan kimseler hapis ve 100.000 levaya kadar para cezasına çarptırılır.

Madde 15 — İşbu kanun gereğince açılan dâvalara acele kaydıyle bakılır.

Madde 16 — İşbu kanunun, işçi gurupları ve kolları-

nın çalışması, nizamı ve inzibatı hakkındaki hükümlerinin yerine getirilmesine dair hususat, İçişleri Bakanı tarafından hazırlanacak özel talimatname gereğince hallolunur.

İşbu kanunun hükümlerini yerine getirmeğe İçişleri Bakanı memurdur.

-----O-----

İDARİ COĞRAFYA

Ağrı İli MERKEZ İLÇESİ İDARİ COĞRAFYASI

— 1 —

ÖNSÖZ

Ağrı İli merkez ilçesinin İdarî coğrafyasını yazabilmek için her şeyden önce bu ilçenin bütün il coğrafyası için deki durum ve mevkiini etraflı bir şekilde belirtmek lâzımdır. Bunun için ilk olarak Ağrı İlinin Türkiye Cumhuriyeti denen siyâsî varlık içerisindeki coğrafi durumunu gözden geçirmek yerinde bir iş konusu olacaktır. Bu suretle merkez ilçesinin coğrafi karakter ve portresi bu çerçeve içinde kendiliğinden meydana çıkacaktır.

— 2 —

Tabii ve Coğrafi Durum

Ağrı İli; Türkiye Cumhuriyetinin Asya kıtasında, doğudan batıya doğru uzanan, her çeşit iklim ve coğrafyayı içinde toplayan Anadolu Yarımadasının 38 derece- 58 dakika arz ve 40 derece, 10 dakika tul daireleri arasında, Doğu Anadolu yaylasının joopolitik ve İktisadî bakımlardan en önemli parçalarından birini teşkil eder.

Kuzeyde; Kars İlinin Sarıkamış, Kağızman, Tuzluca, İğdır İlçeleri,
Batıda; Erzurum'un Hasankale ve Karayazı İlçeleri,
Güneyde; Van'ın Erciş, Muradiye; Bitlis İlinin Ahlat, Muş'un Malazgirt İlçeleri,

Doğuda; İran ile çevrili bulunmaktadır.

İlin bu sınırları içerisinde Ağrı Merkez İlçesi, doğuda Diyardin'in Taşlıçay Bucağı, güneyde Patnos ve Tutak,

batıda Eleşkirt, kuzeyde Kars'ın Kağızman İlçeleriyle sınırlanmıştır.

İlin yüz ölçümü 11,505 kilometre karedir. Merkez İlçesi, bu sahanın 2310 kilometre karesini teşkil eder.

Diyadin 1810- Doğubayazıt 3215, Tutak 1890, Eleşkirt 1090, Patnos 1200 kilometre karedir.

İklim : Bütün il içerisinde iklim; kara iklimidir. Yazla kış, gece ile gündüz arasındaki ısı farkı pek fazladır. 944, 945 yılları mutlak yüksek sıcaklık Ağustos ayında -j-34 derece, mutlak düşük sıcaklık, Ocak ayında —34 derecedir. En sıcak ay Ağustos, en soğuk aylar Ocak ve Şubatır. Bu iki ayda ısının bazı günler —43 derece, —45 dereceye kadar düştüğü olur.

Yaz günlerinin sayısı (85), kış günleri sayısı (70), donlu günler sayısı (153), karla örtülü günler (121) dir. İlin en ılık ve mutedil bölgesi Doğubayazıt İlçesidir.

943, 944, 945, 946, 947 yıllarındaki mutlak âzami ve mutlak asgarî ısı dereceleri :

<u>Yılı</u>	<u>Mutlak âzami</u>	<u>Mutlak asgarî</u>
943	34,1 (3 Ağustos)	— 34 (25 Ocak)
944	33 (26 Temmuz)	— 34 (23 Ocak)
945	34 (25 Ağustos)	— 35 (26 Ocak)
946	31,5 (26 Temmuz)	— 32,5 (26 Ocak)
947		— 42,2 (4 Şubat)

Yağmurlar : En fazla ilk ve sonbaharda yağar. Yaz yağmurları çok zaman sağuak halinde yağar ve aradan birkaç saat geçince hava açılır. Yıllık yağış tutan (565) milimetredir. En çok yağmur yağın ay Nisandır. Yılın en çok yağışlı geçen ayları Ocak 17 gün, Şubat 15 gün. Mart 17, Nisan 13, Mayıs 12, Ekim 12, Kasım 11, Aralık 14 tür.

Yağışlar ilkbaharda 135 milimetre, yazın 52 milimetre, sonbaharda 98,8- kışın 161,4 milimetreyi bulur.

Bütün il bölgesinde, ortalama olarak 80 -150 santimetre arasında kar yağar. Kar Kasım ayında yağmayav başlar, Mart sonlarına doğru erimeye yüz tutar. Nisan sonlarıyla Mayısın başlarında tamamiyle erir.

Rüzgârlar: İlkbaharla sonbaharda doğudan Acem Rüzgârı adıyla anılan pek sert ve şiddetli bir yel eser'ki her yeri toz ve duman içerisinde bırakır. Çok defa bora ve kasırga şeklinde eser. En çok esen rüzgârlar, birinci derecede güneybatı yani lodostur. Bu rüzgârlar birinci aydan beşinci aya kadar ve Eylül ile Ekim aylarında, ikinci derecedeki kuzeydoğu yani poyraz rüzgârı da aynı aylar içerisinde en çok eser.

Fırtınalı günlerde rüzgârın saniyedeki sürati 9,9 metredir.

Dağlar : Birinci parça; sıradağlar şeridi halinde, İran ve Kafkas sınırında Ağrı dağlarından başlar. Bu silsile Araş vâdisiyle Doğubayazıt, Diyadin, Karaköse, Eleşkirt ovaları arasında Tahir Gediğine uzanır ve oradan da Mirgemir ile birleşerek Palandökenleri teşkil eder ve Pasinler ovasına doğru yönelir.

Bu silsile üzerinde Küçük Ağrı (3916), Büyük Ağrı (5156), Pamukdağı (2592), Dolar dağı (2543), Kale- Hama dağı (3243), Sıçanlı-Sulha dağı (2869), Musun Bucağında Müzik dağı (2750)- Balık gölü güneyinde Balık gölü dağı (3159-3673), bu gölün batısında Ziyaret dağı (3000), Sinekdüzü yaylası ve Ahtalar gediğinde Aşağı dağ ((3276), Eleşkirt'in batı kuzeyinde Köse dağı (3418), Tahir Gediği (2800) dir. Bu sıradağ şeridi, Kafkasya'dan Memleketimize doğru gelen sevkulceyş yollarının çizdiği geniş bir hareket şeridini olduğu gibi önleyen ve karşılayan ilk coğrafi ârizadır. Bu silsile bu durumu ile Araş vâdisiyle ağır dağı arasında güneye doğru, bütün Murat ve Van havzalarını örter ve arkasında saklar.

Tahir gediği : Bu sıra dağların güney tarafındaki Ka-

raköse, Eleşkirt ovasıyla, Pasinler ovasını ve Araş havza- siyle Murat havzasını birbirine bağlayan gidiş ve geliş yol verir. Trabzon - İran transit yolu bu gedikten geçer. Bu sıradağların orta yüksekliği (3000), Bayazıt ovasından (1600-1700), Karaköse ve Eleşkirt ovalarından (1000- 1200) metredir.

Ağrı dağı : Bu silsilenin en önemli parçası, Ağrı İlinin kendisinden ad aldığı Ağrı dağıdır. Türkiye'nin doğusunda Türk-İran-Sovyet sınırları üzerinde, Doğu Anadolu yaylasının en yüksek dağıdır. Bu muhteşem kitle, kuzey doğudan güneybatıya doğru yönelen açık bir kavis ile, kendisini çeviren düz Araş ovasında, küçük tepeler teşkil etmeden hemen birdenbire yükselir. Batıya doğru biraz yukarıda işaret ettiğimiz silsile ile, Tahir gediğinde Palandöken ve Bingöl dağlarına bağlanır. Ağrı dağı (128) kilometre bir çerçeve içinde (1188) kilometre kare bir yer işgal eder. Kuzey batıdaki Büyük Ağrı (5156) ve güney doğudaki Küçük Ağrı dağı (3916) metre olup zirveleri en yüksek noktalardır. Bu iki zirve takribi olarak sekiz kilometre aşağıdaki bir kaynağın ismine izafetle (Serdarbulak) denilen, (2686) râkımlı hafifçe müdevver ve dar bir bel ile birbirlerine bağlıdır. Bu bel'de bir geçit vardır. İğdır bölgesinden ve Araş vâdisinden bu dağa çıkan ve küçük ağrı dağının doğu güney mailesine inen bir yol; küçük Ağrının tam güneyindeki Sili hudut karakolumuzun biraz ilerisinden geçerek İran'ın Dambat ovasına girer. Büyük Ağrı'nın zirvesinden doğu güney istikametinde inen kayalık birkaç tepecik vardır ki bunlara büyük Ağrı'ya nazaran pek güdük kaldıkları için (Biçareler) adı verilmiştir. Mutlak rakımı ile Ağrı dağı, Avrupa'nın bütün dağlarından yüksektir ve (4363) metreyi bulan nisbî yüksekliği ile de, Arzımızın diğer kısımlarındaki büyük ve maruf dağların bir çoğundan yüksektir. Araş vâdisi, Kars'ın İğdır İlçesi civarında, ancak 795 metre yükseklikte olduğu için, Ağrı dağı muazzam Himalâya ve Güney Amerika'daki And dağlarından daha ziyade, etrafına hâkim bir vaziyettir. Ve hele kuzeyden bakılırsa bu mün-

ferit yekpare kitle, dünyanın en heybetli ve ihtişamlı görünüşüne maliktir.

Büyük Ağrı dağı hafifçe kubbeleşip az çok yuvarlaklaşmış bir mahrut şeklindedir. Her tarafı dimdik yamaç- lı, zirveden 1000 metre aşağılara kadar, kar sahaları ve glasiyeler iner. Büyük Ağrı dağının kuzey doğu mailesinde, yukarıdan aşağıya, derin bir yarık (Yakup vâdisi) vardır ki, bunun yukardaki kısmı, etrafı duvar gibi amu- dî kayalarla çevrilmiş, geniş bir çukurluktur; alt tarafı evvelce meskûn iken (M. 1737) irtifada Ahurî köyü ile Yakup Manastırı şimdi taşlık bir çöl halindedir. Küçük Ağrı dağı sivri tepeli güzel bir dik mahrut şeklindedir. Bu yıl Eylül ayı içinde hudut alayından bir küçük müfreze bu dağa çıkmışlardır.

Doğu Anadolu'da yükselen bir çok dağlar gibi Ağrı dağı da volkaniktir. Geçen asırların en müthiş zelzelesi 20 Haziran 1840 da vukua gelendir iri, bu sarsıntının sebep olduğu dağ kayması yüzünden, mamur bir yer olan Ahurî Köyü 1600 kadar olan ahalisinin hemen hepsiyle beraber ve iki mil kadar üst tarafında kâin Yakup Manastırı, keşişleri ile birlikte olmak üzere kâmilten mahvolmuş ve Yakup Kaynağı da kaybolmuştur.

Bütün Ağrı dağı arazisinde bilhassa su yokluğu dikkate çarpar. Tepeleri örten büyük kar kitlelerine rağmen, büyük mailelerinde ancak iki mühim kaynak mevcuttur. Birincisi, yukarıda zikrettiğimiz Serdarbulak olup (2290) metre irtifaidadır; ikincisi de meşhur Yakup Kaynağıdır ki 1840 tan beri başka bir noktadan çıkmaktadır. Küçük Ağrı dağında kaynak yoktur. Bu dağın yüksekliği, daimî karlar mmtakası hududuna erecek derecede değildir. Büyük Ağrı'da ise, kar bölgesinin alt hududu güney tarafında (4179) metreden, kuzey tarafında (3942) metreden başlar.

Bu şiddetli su kıtlığının tabii bir neticesi olarak, nebatî hayat da fakirdir. Seyrek hoş ağaçları istisna edilirse, Doğu Anadolu'nun bütün dağları gibi, Ağrı dağı da or-

mandan tamamiyle mahrumdur. Nebat azlığının neticesi olarak, hayvan yönünden de pek fakirdir. Yakup Vadisinde insan elinin vücuda getirdiği tesisler mahvolduktan beri Ağrı dağı, vahşi, boş ve ıssız bir yer olmuştur. Orta zamanlarda böyle değildi. Avrupallı coğrafyacı (İstahri) orada pek çok orman ve av hayvanı bulunduğunu bilhassa zikreder. Mikdasî, Ağrı dağının ön yamaçları üzerinde 1000 den fazla küçük köy bulunduğunu ilâve etmektedir. Onuncu yüzyılda yaşamış olan tarihçi Tomas bu havalide, geyik, yabandomuzu, arslan ve yabanî eşek gibi hayvanların çok bulunduğuna işaret eder. Hâlen ayı, domuz, yabanî keçi ve keklik vardır.

Dorpat Üniversitesi Profesörü Frederik Parrot 9 E- kim 1829 da, Büyük Ağrı dağının zirvesine kadar çıkmaya muvaffak olmuştur. O zamandan beri yirmi defadan fazla ve umumiyetle dağın kuzey tarafındaki aralıktan hareket edilerek- zirveye çıkmıştır.

Ağrı dağına çıkanlar arasında 1834 ve 1843 de Anto- nomof, 1845 de V.ağner ve Abich, 1856 da Stuart ve Mon- teith vardır. Bu havali hakkındaki tetkikleriyle meşhur Kafkasya seyyahı (Radde) de müteaddit defalar çıkmıştır. Bu seyahatlerin en dikkate şayan olanlarından biri Rus Miralayı Ckodako'nin Kafkasya'nın nirengilerini tâyin için 1850 de yapmış olduğu çıkıştır. Kendisi her iki dağın zirvelerine kadar gitmiş ve arazi mesahalarıyle meşgul olarak, Büyük Ağrı dağında hemen bir hafta kalmıştır.

1940 yılında çıkan bir Türk ekibinde bulunan bir subayımızın anlattığına göre; 4800 ilâ 5000 arasında, hiç görmedikleri kelebeklere rastladıklarını ve 5000 metreden sonra etrafın kar ve buzlarla örtül olmasına rağmen, insanı boğacak derecede kükürtlü hidrojen gazının kendilerini rahatsız ettiğini ve bundan sonra ismi bilinmeyen nebatlar gördüklerini ve dağın 15 metre kutrundaki ağzından duman çıktığını ifade etmiştir.

Yirminci yüzyılın başında, Ağrı dağı üç devlet arasında hudut taşı teşkil etmekte idi. Büyük Ağrı dağının gü-

ney maillesi Türkiye'ye, kuzey maillesi Rusya'ya ve Küçük Ağrı dağının doğu maillesi de İran'a ait bulunuyordu. Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında imzalanan Kars ve Moskova muahedeleri (1920-1921) neticesinde, Türkiye - Sovyet hududunun Araş nehrinden geçirilmesi kabul edilmiş, Büyük Ağrı dağının kuzey maillesi de böylece Türk toprakları içine alınmış oldu ve nihayet 1932 senesinde Türkiye ile İran arasında icra edilen hudut tashihi sırasında, Küçük Ağrı dağı zirvesi de tamamıyla Türkiye arazisine girdi. Bu gün İran hududu, bu zirvenin 5-6 kilometre doğusundan Aybey dağları sırtlarından geçmektedir. Bu suretle Ağrı dağı etrafında vukua gelen son hudut değişiklikleri bu dağı, evvelâ kısmen, sonra tama-miyle Türkiye sınırları içine almış bulunmaktadır.

Ağrı dağı bölgesinde 1930 da bir kürt isyanı vukua gelmiş ve aynı yıl Eylül ayı içerisinde devam eden kısa ve müessir tedip hareketleri neticesinde, isyan teskin ve âsiler tenkil edilmiştir. Bu hareketlere iştirak eden kıtalar Ağrı dağında tâ cümudiyele bölgesine kadar çıkmıştır. İsyân elebaşları; Sakanlı Aşireti Reisi Şeyh Abdülkadir (dört, beş ay önce İran'da ölmüştür), Doğubayazıtlı Biro Hasotelli ve Bitlisli ordudan tardedilmiş Yüzbaşı İhsan Nuridir. Ağrı dağının çok yerleri- Kirelik denen siyah, ufak, büyük kaya ve taş yığınlarıyla örtülüdür. Bu kire- liklerin üzerinde insan ve hayvan gezemez. Bu yüzden yollar pek mahduttur. Yer yer birçok insan ile binlerce hayvanı içerisinde barındıracak büyük mağaralar ve derin yarlar vardır. Bunların en mühimleri dağın güney tarafında aşağı Sürbahan köyünün karşısına gelen İnek vâdi- si içerisinde. Bu vâdinin güney, kuzey, doğruya doğru yükselip büküldüğü yerde yine bir yanardağ krateri vardır ki Karnıyarık adıyla anılır. Dağın bir çok yerleri mağara ve derin yarıkları meveudiytinden ötürü gizlenmeye ve bu yüzden şekavet yapmaya çok elverişlidir.

İkinci parça; Tahir Gediği ile Mirgemir dağı (2660), Sekir dağı (3350) boyunca doğruya doğru uzanarak Karaköse - Tutak hattında Murada dayanan bir dağ hattıdır.

Bu hat Hasankale bölgesindeki Palandöken silsilesinin Karataş ve Çakmak dağlarıyla birleşir. Karaköse - Tutak hattından sonra Karaköse ve Diyadin ovalarının güneyi boyunca Tendürük dağına doğru uzanan Aladağ hattıyla birlikte önemli bir dağ silsilesi teşkil eder.

Tendürük dağı : İran sınırı sıradağlarından ayrılıp Aladağlar hattını teşkil ettikten sonra Van gölü kuzey kıyısı boyunca uzanarak Nemrut dağında Muş sıradağları şeridine dayanır. Tendürük dağı (3542), Gölü (3301), Kerda-Holt dağı (3255) tir. Tendürük sönmüş bir yanardağdır. Çok ârizalı ve kireliktir. Eşkiya ve çapulcuların gizlenip saklanmasına çok müsaittir. Bu dağ bölgesinde yapılan kovalamalarda bu bakımdan çok güçlüklerle uğranır.

Aladağ silsilesi: Ana gövdesi Tendürük'ten başlayarak Karaköse'nin güneyinde Murat Vâdisini teşkil eden Hamur Boğazında Murat Nehri kıyılarına doğru uzanır. Aladağları (3255), Muratbaşı tepesi (3519), Bozdağ (3250), Kandil dağı (3914) başlıca yükseklikleridir. Bu dağ hattını Murat'ın öte tarafındaki Çakmak dağı hattına Murat boyunca serpilmiş görülen tepecikler birbirine bağlar. Aladağların orta yüksekliği (3000) metre kadardır. Tutak ovasından (1500) metre, Karaköse ovasından (1500- 1650) metre yüksektir. Bu dağ silsilesi üzerinde geniş ve güzel yayla ve mer'alar vardır. Dağın kuzey maillesi bir' çok derin ve korkunç dereleri, vâdileri ihtiva eder. Civar halk yazın hayvanlarını burada yayar ve otlatır. Takribi olarak kırk kilometre kadar uzunluğundadır. Fırat nehrinin iki büyük kolundan biri olan Murat suyunun kaynaklarını ihtiva eden ve Van gölünün kuzey doğusuna düşen Aladağ; ilhaniler zamanında hükümetin yazlık karargâhı bulunuyordu. Burada Argunhan zamanında bir de saray yapılmıştı, Bu dağ hattının güneyinde Malazgirt, Bulanık ovalariyle Van gölü arasında ve Patnos İlçesi güneyinde Suphan dağı (4434) görülür. Bu dağ kendi başına sivrilmiş gibi görünürse de, Nemrut dağına doğru uzanan Aladağ hattına bağlıdır.

Katavin dağı : Tutak'm güneyinde, Patnos'un batısında, Malazgirt, Patnos, Tutak İlçeleri arasında çıplak ayrı bir dağ kitlesidir. Rakımı (3100) metredir.

Kandil dağı : Karaköse'nin Gülesor köyünden itibaren güneye doğru uzanır. Tüderi komu güneyinde Muratbaşı ile birleşir. Zeylan deresinin kolları ve bu dereleri tâki peden yollar hep Bozdağ-Aladağ-Muratbaşı dağlarından aşarak Karaköse - Diyadin İlçelerine girer.

Bu dağlardan Aladağ'm kollarından olan Bozdağ. Kandil dağı ve Araş Vâdisiyle Murat Vâdisini birbir inden ayıran yüksek sıradağ silsilesinden Ziyaret dağı, Perli dağı, Sinek Yaylası, Ahtalar dağı, Kalu dağı, Ağrı Merkez İlçesi sınırları içerisinde bulunmaktadır.

Gedik ve Geçitler :

1) Küçük ve büyük Ağrı dağları arasında (Serdarbulak - Biçareler) geçidi mevcut olup Ağrı dağının eteklerinden batıdan doğuya, kuzeyden güneye giden yollar bu geçitten geçer. Biçareler tepesi ile bunun batısı, Büyük Ağrı'nın doğusundan Serdarbulak'a giden yol ve Biçareler tepesinin beş kilometre batısındaki metruk (Gazi) Köyünün güneyinde bulunan yollar kavşağı, âsaiş yönünden çok önemli olup pusu kurmaya en elverişli yerlerdir.

2) Pamuk Gedik ve Geçidi : Ağrı kitlesine mensup ve bu dağın batısında Kabaktepe adıyla anılan tepe ile Pamuk dağının teşkil ettiği bu civarda en münhat bir gedik ve geçittir.

3) Hal geçidi; Pamuk ve Kale dağları arasında bu iki dağın teşkil ettiği bir gedik üzerindedir. Çilli gediğinin; Doğubayazıt'tan İğdır'a giderken sağma, doğusuna düşer. Râkımı (2160) tır.

4) Çilli Geçidi; Doğubayazıt ile İğdır yolu üzerinde Çilli Gediği üzerindedir. (2100) metre yüksekliktedir.

5) Zor Geçidi; İğdır'ın Zor Köyünden Doğubayazıt'm Musun Bucağına inen yol üstünde (2500) râkımlı bir geçittir.

6) Kucak geçidi; İğdır'dan Musun'a giden Kucak Gediği üzerinde bir geçittir. (Yüksekliği (2700) metredir.

7) Ahtalar Geçidi; Karaköse - Kağızman yolu üzerinde Ahtalar Gediğinden geçer, (2450) rakımlı bir geçittir.

8) Tahir Gedik ve Geçidi; Trabzon - İran transit yolunun geçtiği önemli bir düğüm noktasıdır. Araş ve Murat vâdilerini birbirine bağlar. Rakımı (2800) dür.

9) Mızrak gediği; Eleşkirt ve Tutak ovalarını yekdiğerine bağlayan (2175) metre yükseklikte bir gediktir.

10) Kılıç gediği; Eleşkirt ovası ile Tutak ovasını birbirine birleştiren (2100) rakımlı önemli bir geçit noktasıdır.

11) Hamur deresi; Karaköse ve Tutak ovalarını birbirine bağlayan, Murat nehrinin geçtiği derince ve uzun bir vadidir. Van yolu bu boğazdan geçer. Her çeşit tekerlekli vasıtaların kurak havalarda geçmesine, her yıl tamirler yapmak suretiyle elverişlidir.

Yukarıda birer birer saydığımız geçit ve gedikler asayiş yönünden çok önemli yerlerdir. Az kuvvetle bir yer tutulduğu takdirde, büyük kuvvetlere karşı koymak mümkündür. Esasen bu geçitlerden her biri, kendilerini teşkil eden dağlarla birlikte mütalâa edilirse doğudan batıya, kuzeyden güneye yapılacak bir taarruzu karşılayacak durumdadır. Geçitler bu bakımdan birer kuvvetli müdafaa mevzii mahiyetinde olup İl'in güvenlik ve asayiş yönünden de büyük önemi haiz bulunmaktadır.

Bu geçit ve gedikler, kışın genel olarak motörlü ve tekerlekli vasıtalara kapanır. Bir kısmından ancak atlı ve yayalarla kızıklar geçebilir. Tahir, Hamur deresi. Çilli gediği bunlar arasındadır. Diğerleri geçit vermez.

Yukarıda birer birer saydığımız bu geçit ve gediklerden Serdârbulak Pamuk gediği, Hal ve Çilli gedikleri Doğubeyazıt'ın merkez bucağında, Zor ve Kucak gedik ve geçidi bu ilçeye bağlı Musun Bucağında, Tahir, Eleşkirt

İlçesinde, Mızrak ve Kılıç gedik ve geçitleri de Eleşkirt ve Tutak İlçeleri arasındadır.

Ağrı merkez ilçesi sınırları içinde bulunan gedik ve geçitler de Ahtalar ile Hamur deresidir.

Nehir, çay ve dereler: İl çevresinde esasen çeşitli hareket ve faaliyetleri güçleştirecek derinlik ve genişlikte çay yoktur. Ancak ilk ve sonbaharda sular yükselmeye başlar ve çayların bir kısmı geçit vermez. Bu durum karşısında belli geçit yerleri ile köprülerden geçmek icabeder.

Ağrı İli, suların akışı bakımından iki maileye ayrılır. Diyadin'in doğusundaki Koço gediğinden kuzeye doğru uzanarak İran Transit Yolunun geçtiği İpek gediğinin, İlin boydan boya bütün kuzeyini kapayan sıra dağlar silsilesiyle birleşerek teşkil ettiği şeddin doğusunda kalan maile Hazer Denizine, batısında kalan maile de Basra Körfezine yönelmiş bulunmaktadır. İl çevresinde akan belli başlı sular şunlardır: Körsu, Taşlıçay, Murat nehri, Tutağın Musik, Esmer, Elmalı dere suları, Patnos çayı- Doğu- bayazıt'ta Sarısu, Musun Bucağında Balık gölü suyu, Doğubayazıt merkez bucağında Gınavuk suyu, Eleşkirt ilçesinde Şıryan suyu.

Bunlardan Doğubayazıt İlçesindeki Sansu; Doğuba- yazıt'ın Şeyhli gölünden çıkar. Musun Bucağından gelen Balık gölü suyu ile bu ilçe merkez bucağında akan Gınavuk suyu Şeyhli gölüne akar. Şeyhli gölü de Sarısuyla teşkil ederek bir müddet güney doğuya doğru seyrederek İran sınırına girer ve Şeyhli ve Kurtkapan gölü ile birlikte batı ve güneyde Ağrı yasak bölgesinin sınırını çizer, her iki tarafı kâmilten sazlıktır. İran toprakları içerisinde Araş nehri ile birleşir, Hazer Denizine dökülür.

Yukarıda işaret ettiğimiz sulardan Ağrı merkez İlçesinde olanlar:

1) Kör su; Sinek yaylasından çıkar, Gündik, Kansit, Hacıdodo, Soğan, Şeveko, Alarap, Murathan köyleri içinden ve yakınından geçerek suyunu Ziyaret dağlarından

toplayan Pohan suyu ile merkez bucağının Keşiş köyü güneyinde birleşerek Karaköse'nin doğusundan geçer, Karaköse'nin güneyinde Aşağı Küpkıran köyü önlerinde Murat nehrine karışır. Yazın kurumadan akar.

2) Taşlıçay; Ağrı İlinin merkezi Karaköse'nin batısından akar. Kaynağı; Araş ve Murat vadilerini birbirinden ayıran dağ silsilesinin bir parçası olan Karataş dağının eteklerindedir. Kuzeyden güneye doğru akar. Cumaçay Bucağının Mamik, Merkez Bucağının Aşağı Darabi- İraios köylerinin batısından geçerek, Aşağı Küpkıran köyü batısında Körsu ile birleşip Murat'a karışır. Yazın dahi kurumaksızın akar.

3) Murat nehri; sularını Diyadin'in Aladağlarından, Diyadin ile transit yolu üzerindeki Boti köyü arasındaki yolun kuzeyindeki dağ silsilesinin eteklerinden alır. Boti köyü ile Diyadin'in Taşlıçay Bucağı merkezi olan Taşlıçay önünden, doğudan batıya doğru akar. Karaköse'nin güney doğusunda merkez bucağına bağlı Dambat köyü yakınında Eleşkirt'ten gelen Şıryan suyunu alarak güneye döner, Hamur deresinde batı güneye kıvrılır, Tutağın önünden ve bu ilçeye bağlı Aşağı Keşan köyü batısından geçerek Tutak - Malazgirt yolunun batısını takiple Hacı- boti köyü batısında Ağrı İli sınırından çıkar. Derinliği ve genişliği yer yer değişir. Bazı yerlerde derinlik 10 - 15 genişlik ise 50 - 130 metreyi bulur. Suyu ilkbaharda karların erimesiyle çoğalır. Haziranın sonuna kadar her tarafta geçit vermiyecek hale gelir. Yatağında hasar yapmaz. Yazın su seviyesi alçalır. Aralık ayma kadar her tarafından geçit verir. Kışın donar. Bir çok yerlerinde buz üzerinden araba ve kızaklar geçer. Donma bazı yıllar mart sonlarına kadar devam eder. Bu nehir üzerinde Tutak'ın hemen önünde (91) metre uzunluğunda ve (5) metre genişliğinde ve Karaköse'nin güneyinde, Van yolu üzerinde, Aşağı Küpkıran köyünün önünde (91) metre uzunluk ve (5) metre genişliğinde iki büyük ahşap köprü mevcuttur.

Bu sular genel olarak Basra Körfezi ailesine yönel

miş bulunmaktadır.

Göller, bataklıklar:

Ağrı İli Merkez İlçesinde kayda değer göl ve bataklık yoktur. Doğubayazıt İlçesi Merkez Bucağında Şeyhli, Kurtkapan ve Musun Bucağında da Alabalığı ile meşhur 2210 rakımlı Balık gölü vardır. Bu gölün suları bir dere halinde Şeyhli gölüne dökülür. Şeyhli ve Kurtkapan gölünün etrafı sazlık ve bataklıktır. Tendürük dağının 3301 rakımlı tepesi üzerinde de bir yanardağ krateri olan bir gölcük mevcuttur.

Patnos İlçesinde Süphan dağının beş kilometre kuzeyinde bir kısım arazi sazlık ve bataklıktır.

İdarî Bölüm

Tarihçe: Bugün bir ilçe merkezi olan Doğubayazıt; Rumî 1293 den 1339 yılma, kadar Erzurum İline bağlı bir Sancak Merkezi idi. 1339 da İl haline getirilmiştir. Baya- zıt Vilâyetinin 1926 yılında; Eleşkirt, İğdır, Tutak, Karaköse ve Kulp adında altı kazası vardı. Merkezin Masun, İğdır'ın Aralık* Diyadin'in Taşlıçay, Karaköse'nin Hamur, Kulp'un Pernavut isminde birer nahiyeleri mevcuttu. 1926 - 1927 salnamesinde; Bayazıt Vilâyetinin Merkez Bayazıt kazasıyla beraber altı kaza ve altı nahiye den müteşekkil olduğu, bunların Diyadin, Karakilise (Kara- köse), Tutak (Ayıntap), İğdır, Kulp ve Eleşkirt (Toprak - kale) ve Merkez Bayazıt Kazasının Musun, Diyadin'in Taşlıçay, Karakilise'nin Hamur, Tutak'm Sipki, İğdır'ın Aralık, Kulp'un Uğruca (Pernavut) nahiyeleri olduğu yazılıdır.

1927 yılında Bayazıt Vilâyetinin merkezi, vilâyet merkezinin çok doğuda ve İran sınırına pek yakın ve bazı kazalara uzak olması dolayısıyla il merkezi; merkezi durumda olan Karaköse kazası merkezi bulunan Karaköse'ye kaldırılmıştır. Vilâyetin, Karaköse merkez kazasıyla, İğdır- Kulp, Eleşkirt (Toprakkale), Diyadin, Tutak (Ayıntap) ve Bayazıt kazalarından müteşekkil olduğu ve mer-

kezin Hamur, Cumaçay, Diyadin'ın Taşlıçay, Tutak'ın Sipki, Iğdır'ın Aralık, Cennetabat, Bayazıt Kazasının Musun, Kulp'un Oğruca (Pernavut) Nahiyeleri bulunduğu 1927 - 1928 salnamesinde kaydedilmiştir.

1936 da Iğdır ve Tuzluca önceden olduğu gibi tekrar Kars'a bağlanmış ve Muş'un Malazgirt İlçesi Bayazıt İlne verilmiş ise de aynı yıl içinde Malazgirt tekrar Muş'a bağlanmış ve Malazgirt'in bir bucağı olan Patnos ilce haline getirilerek Bayazıt İlne bağlanmıştır.

Böylece Bayazıt İli; Eleşkirt (Zıdikân), Tutak, Pat- noş, Doğu Bayazıt, Diyadin İlçeleriyle Karaköse Merkez İlçesinden mürekkep altı ilceli bir İl olmuştur.

Merkezi Karaköse bulunan Bayazıt İli Doğubayazıt İlçesiyle muhabere işlerinde iltibas ve karışıklıkları mucip olduğundan 1938 yılında Bayazıt İli, Ağrı dağına izafetle Ağrı İli adını aldı.

Karaköse; 1800 tarihlerinde Eleşkirt ovasının doğusunda Kağızman, Van, Eleşkirt, Doğubayazıt'a giden yolların birleştiği nokta üzerinde (15) evli bir köy iken (Şarbulak) adını taşımakta ve Hamur Bucasına bağlı bulunmakta idi. Bu köy 1834 de bucak oldu. Bazan Diyadin, bazan Tutak İlçelerine bağlanarak idare olunmuştur. Gitgide büyüyerek 1869 da ilce oldu. 1877 tarihinde il bölgesi Ruslar tarafından istilâ edilmiş, Ayastafonos Muahdesiyle yine Türkiye'de kalmıştır.

1914 de başlayan Birinci Genel Harpte tekrar Rusların istilâsına uğramış ve 1918 de ordumuzun ileri hareketiyle istirdat edilerek anavatana kavuşmuştur.

Köyler; çokluk ovalarda, bir kısmı hafif meyilli sırtlarda ve vadilerdedir. Büyük ve çok nüfuslu köyler azdır. Küçük ve az nüfuslu köyler çoğunluğu teşkil eder. Merkez ilçesinde Köy Kanunu tatbik edilen köy sayısı (56) dır. Merkez bucağına (56), Hamur Bucasına (88), Cumaçay bucağına (36) köy bağlıdır.

Hamur Bucasının gerek nüfus, gerek genişlik ve köy

sayısının çokluğu ve Van yolu üzerinde bulunması bakımlarından bir ilçe haline getirilmesi, idarede kolaylık bakımından çok lüzumlu görülmekte ve ihtiyaç halinde kendini göstermektedir.

Nüfus ve iskân durumu

1940 dan 1946 yılına kadar İlin nüfus kayıtlarına göre kadın ve erkek nüfusunu gösterir tablo ile aynı yıllar zarfında doğum ve ölümü gösterir cetvel aşağıdadır:

Ağrı Merkez İlçesinin
(köyler dahil)

Yılı	Kadın	Erkek	Umum İlin (İlçeler dahil)			Yekûn
			Yekûn	Kadın	Erkek	
940	15968	16875	32843	57834	61458	119292
941	16283	17234	33517	58835	62388	121223
942	17148	17957	35105	60837	63814	124651
943	17578	18306	35884	61991	64544	126535
944	18434	19003	37437	63837	66122	129956
945	19126	19541	38667	65844	67516	133360
946	19618	20037	39655	68867	70085	138952

Mesaha
Merkezin Kilo M. İlin
2310 11505

Ağrı Merkez İlçesinin

<u>Yılı</u>	<u>Doğum</u>	<u>Ölüm</u>
940	549	329
941	532	375
942	768	289
943	951	223

Nüfus kesafeti

		944	1693	244
14,2	1,3	945	1456	336
17,1	6,1	946	1176	221
262		İdarî Coğrafya		

Umum İlin (İlçeler dahil)		
Yılı	Doğum	Ölüm
940	1867	940
941	1966	979
942	3163	1093
943	2655	898
944	4487	1162
945	4891	1712
946	6144	949

1940 yılında ilin genel nüfusu (119.292) olup bunun (57.834) dü kadın ve (61.458) zi erkektir. Ağrı İlinin 11505 kilometre kare yüz ölçüsüne göre, kesafet merkez ilçesinde % 14,2, ilçeler dahil bütün ilde % 1,3 dür.

1946 yılında ise 940 dan itibaren her yıl bir miktar artmak suretiyle (138.952) ye baliğ olmuştur ki bunun (68.867) si kadın ve (70.085) şı erkektir.

Bu altı yıl içerisinde (11.033) kadın ve (8.627) si erkek olmak üzere (19.660) nüfus aitmış bulunmaktadır. Bu artış sonucu olarak 1946 yılında Merkez İlçesinin nüfus kesafeti % 17,1 re ve umum ilin kesafeti ise % 6,1 e yükselmiştir.

Nüfusun bu suretle çoğalmasına; halkın sağlık kaidelerinin önemini yavaş yavaş kavramaya başlamış olması ve ekseriyeti teşkil eden köylünün, ziraî ve hayvanî mahsullerinin kıymetlenmesi sebebiyle az çok İktisadî refâha kavuşma yolunu tutması ve bunun sonucu olarak çocuk doğumunun fazlalaşıp ölümün azalması, gizli kalan nüfusun sıkı bir taramaya tâbi tutularak kayıtlar üzerinde esaslı bir tasfiye yapılması âmil olmuştur.

Bu durum, yukarıdaki cetvelde görüleceği üzere, 1940 yılında ilin umum doğum, ölüm nisbetlerinin 1946 yılında doğum lehine 4,5 misli artışı ve ölüm nisbetinin de bu ar tışa rağmen hemen aynı kalmasına sebep olmuştur.

1935, 1940, 1945 yılları nüfus sayımlarına göre bütün 11 ile Merkez İlçesinin nüfusları aşağıdadır;

	935 genel nüfus sayımına göre nüfus miktarı	940 genel nüfus sayımına göre nüfus miktarı	945 genel nüfus sayımına göre nüfus miktarı
Ağrı merkezi köyleri dahi	29832	35205	39520
Bağlı kazalar	77374	86272	95431
Genel yekûn	107206	121477	134951

İldeki halkın çoğunluğunu Türk soyundan Kürtçe konuşan vatandaşlar teşkil etmekte olup bunlar hayvancılık ve biraz da reñçberlikle iştiğal ederler. Köylü, hayvanlarını yazın otlak ve yaylalarda otlatır, kışın çok şiddetli geçmesi ve fazlaca kar yağması dolayısıyla ağıllarda beslerler. Yağ, peynir, yün ve bilhassa hayvanlarını Kanık o se ve kısmen de Erzurum pazarlarında satarak geçirirler. Bu meyanda buğday ve arpa ihracı da yapılır.

Ağrı İli ile Merkez İlçesinin 1946 yılı sonu itibarıyla Türkçe ve Kürtçe konuşan nüfusunu gösterir cetvel aşağıya alınmıştır.

	Türkçe konuşan nüfus	Türk soyundan olup Kürtçe ko- nuşan nüfus	Genel yekûn
Ağrı merkezi (köyleri dahil)	13717	25938	39655
Bağlı ilçeler	14593	81322	95915
Genel yekûn	28310	107260	135570

İl Merkez Teşkilâtı ve memurları:

1 — İçişleri; Vali, mektupçu, nüfus müdürü, iki bucak müdürü, seferberlik memuru, iki tahrirat kâtibi, iki nüfus kâtibi, bir idare heyeti kâtibi, iki evrak memuru, bir evrak tevzi memuru, bölge muhafızı, iki içişleri odacısı, iki bucak odacısı.

2 — Adliye: Savcı- savcı muavini, beş yargıç, üç başkâtip, beş kâtip, iki mübaşir, bir odacı, bir kadın, üç erkek gardiyan.

3 — Ziraat: Müdür, iki muallim, bir kâtip, bir selektör makinisti, bir odacı, iki bahçıvan.

4 — Tapu: Tapu sicil muhafızı, bir kâtip, bir odacı.

5 — Bayındırlık: Bir müdür vekili, bir muamelât şefi, bir ambar memuru, bir amele kâtibi, bir çavuş- bir odacı.

6 — Meteoroloji: Bir memur.

7 — İl hastanesi: Dahiliye mütehassısı, idare memuru, etûv memuru, bir hemşire, iki hastabakıcı, ahçı, çamaşırcı, üç hademe, bahçıvan, kapıcı.

8 — Sağlık Md. Sağlık müdürü, bir memur, bir kâtip, iki odacı.

9 — P. T. T. : Bir müdür, bir şef. yedi memur, üç bakıcı, sekiz dağıtıcı, bir hademe.

10 — Veteriner: Bir müdür, iki veteriner, bir fen sağlık memuru, veteriner kâtibi, aygır deposu memuru, bir gardiyan, bir hademe, beş seyis.

11 — Özel İdare: Bir müdür, bir mahallî idareler kontrolörü, bir gelir memura, üç mümeyyiz, iki muhasebe memura, bir tahsil şefi, bir tahsil kâtibi, bir evrak memura, bir evrak kâtibi, bir köy bürosu şefi, bir kâtibi, bina tahakkuk memuru, arazi tahakkuk memura, yol tahakkuk memuru, merkez tahsildarı, üç süvari tahsildarı, tevzi memuru, vilâyet şoförü, telefon fen memuru, vali konağı bekçisi, üç odacı, bir bahçıvan.

12 — Emniyet Md.: Bir emniyet müdürü, komiser, komiser muavini, 17 polis, muamelât memuru, bir odacı.

13 — Jandarma: Komutan yarbay, muavini yarbay, hesap memuru, iç ilçe J. Blk. yüzbaşı, takım K. üsteğmen. 6. K. komutanı gedikli.

14 — Maliye: Defterdar, saymandık müdürü, saymanlık memuru, üç kâtip, hazine takip memuru, veznedar, gelir müdürü, gelir kontrol memuru, gelir memura, iki yardımcı, millî emlak memura, vergi takip memuru, tahsilat kontrol memuru, tahsilât memuru, tahsilât kâtibi, beş tahsildar, iki odacı.

15 — Millî Eğitim : Bir müdür, bir müfettiş, bir mümeyyiz, 13 öğretmen, 4.5 köy öğretmen ve eğitmeni, 8 odacı.

- 16 — Halkevi: Kâtip ve odacı.
17 — Hava Kurumu: Sayman, iki tahsildar, odacı.
18 — Tekel: Müdür, muhasip- ambar memuru, tuzla muhasibi, odacı.
19 — Belediye: Başkan, sayman, üç memur, üç kâtip, bir kalfa, bir zabıta âmiri, bir zabıta memuru, temizlik memuru, elektrik fen memuru, su memuru, iki tahsildar, tellâl, meydan kolcusu, itfaiye eri, iki odacı, 10 tanzifat amelesi mezbaha arabacısı, bekçi, fen memur muavini, şoför, muavini, mezarlık bekçisi.

Bayındırlık durumu

Yollar: Ağrı ili içinde belli başlı üç ana yol vardır:

1) Erzurum sınırından başlayarak Türkiye - İran sınırında Gürbulak kapısına kadar devam eden ve muntazam bir Devlet şosesi olan ve ilimizdeki uzunluğu (200) kilometre tutan Trabzon - İran Transit yoludur. Bu yol Ağrı İlini batıdan doğuya doğru kateder. Karların erimesi ve yolların açılmasıyla beraber haftanın muayyen iki gününde Trabzon'dan kalkan Devlet Demiryolları otobüsleri Erzurum'dan Karaköse'ye bir günde gelir, ertesi günü Kapıya giderek akşam üzeri Karaköse'ye geri döner. Üçüncü gün de Erzurum'a gider. Her on beş kilometrede yolun bakım işleri ile meşgul olan amele-yi barındırmak üzere bir yol bakımevi vardır. Tahir gediğinde kışın fırtına ve tipiye tutulanları içinde barındıran iki sığınak mevcuttur.

Transit yolu; Ağrı İlinin yol bakımından belkemiği mesabesinde olup İktisadî yönden büyük önemi haizdir. Yazın Trabzon ve Erzurum istikametlerinden gelen yük ve yolcular bu yolu takip ederek Karaköse'ye ve oradan da Hamur, Patnos ve Malazgirt üzerinden Muş'a, Patnos, Erciş üzerinden de Van'a giderler. Kasım ayının sonlarına doğru yağan karlardan bu yol kapanır. En çok nisan sonuna kadar motörlü ve tekerlekli vasıtalar işliyemez. Kızak ve hayvanla seyrüsefer yapılır.

2) Karaköse - Kağızman yoludur. Bu yol Araş ve Murat vadilerini birbirine bağlayan bir yoldur. Ancak sınaî inşaatı yapılmamıştır. Kısım toprak tesviyesi, kısım de yer yer genişletilmiş bir köy yolu durumundadır. Yazın, yayla yolu olması ve Kağızmanla irtibatı sağlaması yönünden oldukça işlek bir yoldur.

Karaköse'den Kars İli hududu (40) kilometredir.

3) Karaköse - Van yoludur. Bu yolun ilimizdeki uzunluğu (101) kilometredir. Kısım toprak tesviyesi, kısım de köy yolu halindedir. Yağmurların fazla yağdığı zamanlarda kışın motörlü ve tekerlekli vasıtalar işliyeemez. Kurak zamanda motörlü ve tekerlekli vasıtaların seyrine elverişlidir. Kışın kızak ve hayvanla dahi yolculuk pek güçtür.

İl çevresinde:

A) Karaköse'yi Kılıç gediği üzerinden Tutak'a bağlayan yol (40) kilometre.

B) Doğubayazıt - İğdir (54) kilometre.

C) Doğubayazıt - Çaldıran (80) kilometre.

Ç) Patnos - Malazgirt (41) kilometre, gibi tâli derecedeki adı yollar da mevcuttur.

Köprüler: Transit yolu üzerinde;

I — Eleşkirt'in Tahir köyünde (15) metre uzunluk ve iki metre açıklıkta betonarme köprü.

II — Tahir ile Eleşkirt arasında biri kemerli kârgir, diğerleri betonarme olmak üzere 3-5 açıklığında (2) köprü.

III — Eleşkirt'in doğusunda Çelikân köyü önünde (10) metre açıklıktan Çelikân köprüsü.

IV — Çeli köyü önünde (8) metrelik ahşap Çeli köprüsü.

V — Molla Osman köyü önünde (18) metre açıklıkta betonarme köprü.

VI — Boşık köyü yakınında (15) metrelik betonarme Boşık köprüsü.

VII — Karaköse batısında Karasu üzerinde (3) metre açıklıkta Karasu köprüsü.

VIII — Taşlıçay üzerinde ve Karaköse'nin batısında 50 metrelik betonarme Körçay köprüsü.

IX — Karakösenin doğusunda Körçay üzerinde (60) metrelik betonarme Körçay köprüsü.

X — Taşlıçay bucağı ile Boti arasında (6) şar metre açıklıkta betonarme dört köprü.

XI — Doğubayazıt ilçesinde Girnavuk suyu üzerinde (24) metre açıklıkta Girnavuk köprüsü.

XII — Bu köprü ile Doğubayazıt arasında 5 - 8 metrelik dört köprü.

XIII — Doğubayazıt ile Aşağı Sürbahan arasında 11 lik iki, 10 luk bir, 5 lik altı köprü.

XIV — Aşağı Sürbahan'dan Gürbulak hudut kapısına giderken bu köyün hemen kuzeyinde (26) metre uzunluğunda ve 10 ton ağırlığa dayanacak kudrette bir ahşap köprü.

XV — Aşağı Sürbahan doğusunda 11 er metre açıklıkta 2 ve biri 5 ve diğeri 8 metrelik 2 betonarme köprü.

XVI — Bunlardan gayri bu yol üzerinde önemi tâli derecede olan ufak bazı köprü ve menfezler de vardır.

Karaköse - Van yolu üzerinde:

I — Yolum başlangıcında ve Karaköse methalinde (41) metre açıklıkta ahşap Körçay köprüsü.

II — Küpkıran köyü önünde ve Murat nehri üzerinde (91) metre uzunluğunda ahşap Küpkıran köprüsü.

III — Dambat köyü yakınında Murat'ın kollarından Dambat suyu üzerinde (21) metrelik ahşap Dambat köprüsü.

IV — Hıdırdodik köyünün batısında ve bu köye yakın mesafede (34) metre açıklıkta ahşap Buremansur köprüsü.

V — Karaköse'den Hamur'a gidilirken Hamur bucak merkezinin hemen yakınında (24) metre uzunluğunda Hamur köprüsü.

VI — Van yolundan ayrılarak Tutak'ı bu yola bağ- lıyan yol üzerinde ve Tutak kasabasının hemen önünde Murat nehri üstünde 5 X 91 ebadında ahşap Tutak köprüsü.

VII— Patnos kasabası içinde ve Erciş yolu üzerinde (25) metre açıklıkta ahşap Patnos köprüsüdür.

Karaköse - Kağızman yolunda:

I — Yukarı Darabi köyü önünde ve Darabi suyu üzerinde, (23) metre uzunluğunda ahşap yukarı Darabi köprüsü.

II — Kanireşan köyü üzerinde (8) metre açıklıkta ahşap bir köprü.

III— Ahtalar köyü civarında (21) metre açıklıkta ahşap Ahtalar köprüsüdür.

Telefonlar: Ağrı İli Merkezi Karaköse, bütün İlçeler1 ve Merkez İlçesine bağlı Cumaçay ve Hamur bucakları ile düzgün telefon hatlariile bağlıdır. Bundan başka ilçelerin kendi bucak ve karakollarile de muntazam telefon irtibatı vardır.

Bütün telefon hatları devlet bütçesile, Özel idare bütçesinden verilen paralarla yapılmıştır. Hatlar yaz, kış faal bir haldedir. İdame ve bakım jandarma genel Komutanlığı bütçesile Özel İdare bütçesinden ayrılan paralarla yapılmaktadır.

Ücreti İl bütçesinden ödenen bir daimî fen memuru onarım ve bakım işlerde meşğul bulunmaktadır.

Şebekeyi gösterir kroki iliştilmiştir.

Elektirik santradan: İl Merkezi Karakösedede Memiş kandaşlara ait un Fabrikasına Ağrı Belediyesince konan bir dinamo ve tevzi tablosu ile şehre geceleri elektrik verilmektedir. Tesisler ve şebeke çok eski olduğu gibi fennî de değildir. Şehir Elektriğinin 17 kilometre kuzeyde, darabi suyundan istihsal edilerek şehre getirilmesi Belediyece düşünölmekte olup projesinin yaptırılması için hazırlıklara başlanmış bulunmaktadır.

Yapılar: Devlet yapıları; 1941 yılında biten hükümet konağı, Tekel dairesi, 1946 yılında Belediyeden satın alınan posta, telgraf ve telefon dairesi, tümen karargâhı, hastahanesi, muhtelif askeri birliklere ait kışlalar, Transit oteli, Askerlik şubesi, Tümen Subaylarının ikametine mahsus evler, hapishane,

İl Yapıları; Memleket hastahanesi, Vali konağı, Fidanlık memurunun ikametine mahsus ev, memurların ikametine mahsus (5) ev, biri 1946 da yapılan (3) İlkokul, bir Ortaokul, bir Aygır deposu ve ambarı, Belediye yapıları; Belediye binası, (5) dükkân, bir mezbaha ve gazhanedir.

Hamur bucak Merkezinde bir okul ile bir hükümet konağından başka düzgün bina yoktur.

Cumaçay'da bir okul ve bir halkodası, bir mescit vardır.

Karaköse'deki evlerin çoğu; kerpiştin, kereste bulmaktaki güçlükler yüzünden üstü toprak tek katlı yapılardır. Taştan ve iki katı ev ve yapılar azdır. Üstü örtülü taş binalara yeni yeni heves edilmekte, fakat bu heves pek batı inkişaf etmektedir.

İl merkezi Karaköse'nin çarşı caddesi bu yıl parkeleni- miştir. Bu cadde ile birleşen ve buna paralel olarak açılan ve hastahane e'adesiyle, şehri bir baştan diğer başa kateden ve bu yıl parkelenecek olan Transit caddesini bir- biriyle birleştiren diğer bir cadde de taş döşelidir. Bu caddeler şehrin iskeletini teşkil etmektedir. Transit caddesinin, memleketin Erzurum methalinden çarşı caddesiyle birleştiği noktaya kâdar olan kısmı bir bulvar şeklindedir. Resmî yapıların çoğu bu cadde üzerindedir.

Şehrin haritası yapılmaktadır. Bitince imar plânının tanzimi işine girişilecektir.

Karapapak köyleri, daha medenî bir görünüştedir. Evlerin bir çoğu pencereli, duvarları yüksekçe ve içinde düzgünce odalara maliktir. Diğer köylerin büyük kısmı pek iptidai, kerpiç ve taştan, gayri muntazam bir şekilde

yapılmış, güneş ve hava alacak tek küçük penceresi damında bulunan birer toprak ve taş yığınının ibarettir.

İktisadî durum

Ağrı İli halkı hayvancı ve ziraî bir karakter taşır. Bu sebeple burada sınaî teşekküller ve imalâthaneler kurulamamıştır. En fazla yetiştirilen ziraî mahsuller; buğday, arpa ve çavdar ve mahlût gibi mahallî hububatını üğütmek için merkezde bir tane sudan elde edilen elektrik ile müteharrik 80 beygir kuvvetinde Memiş Kardeşlere ait bir un fabrikası ve il dahilinde 140 kadar su ile müteharrik değirmen vardır. (Bunlar tamamiyle iptidaî bir şekildedir.) Bunlardan gayri fabrika ve imalâthane mevcut değildir.

El sanatlarından köylerde, köylünün kendi ihtiyacını temin eden ve fazlası pazarlara çıkarılıp satılan halı ve kilim dokuyacak el tezgâhları bulunduğu gibi Ekonomi Bakanlığınca gönderilen 180 kadar da dokuma tezgâhı vardır. Bu tezgâhlarda kullanılan iplik kısmen yerli ve kısmen de hariçten gelmektedir. Mahallî boya olmadığından bunların kullandıkları boyalar kimyevî boyalardır.

İl ve merkez ilçesinin hayvancılık dolayısıyla olan İktisadî önem ve mevkii ayrıca tetkik edilecektir.

İlden canlı hayvan, yün, buğday ve arpa ihracına mukabil, bu sayılanlardan gayri yiyecek ve giyecek mevat tamamiyle hariç illerden gelir. Bu sebeple halkın çoğu fakirdir. Belli başlı ihraç pazarı Transit yolu üzerinde bulunan Karaköse ile Erzurum'dur.

Sansar, kurt, tilki, kunduz, porsuk gibi av derileriyle koyun, keçi, kuzu, oğlak, sığır derileri de ihraç malları arasında önemli bir yer tutar.

İlde Ziraat Bankasının bir ajanı olup başkaca banka şubesi yoktur, ilde muayyen zamanlarda hususî surette kurulan panayır ve pazar yoktur. Ancak mayıs iptidasından eylül sonlarına kadar her gün belediyenin nezareti altında il ve ilçelerin hayvan ve ziraat mahsullerini sat-

mak üzere merkez kazada hayvan pazarı namıyla açılan geniş ve kalabalık bir panayır görünüşü arzeden pazar kurulur.

Son yıllarda bilhassa hayvan alımı için bir çok illerden tüccarlar gelmekte olduğundan yakın bir zamanda bu meydan, teşkilâtı daimî bir pazar ve borsa haline gelmek istidadını göstermektedir.

Diyadin'ın Şavhelet köyü ile Eleşkirt'in kuzeyinde Köse dağının güneyinde Birinci Genel Savaşta işletilmiş olup metruk bir halde bulunan linyit kömür damarı vardır.

Ağrı Merkezi İlçesinde şimdiye kadar her hangi bir maden izine rastlanmamıştır.

Malî durum

A — Devlet gelirleri: 1944, 1945, 1946 yıllarında devlet gelirlerinin tahakkuk ve tahsil durumu şöyledir:

Merkez ilçesi (köyler dahil).

Senesi	Haliye		Sabıka	
	Tahakkuk	Tahsil	Tahakkuk	Tahsil
1944	356025.00	297261.00	109180.00	11505.00
1945	273359.00	226835.00	160276.00	47.340.00
1946	323158.00	284982.00	243696.00	31582.00

İlçeler (köyler dahil):

Senesi	Haliye		Sabıka	
	Tahakkuk	Tahsil	Tahakkuk	Tahsil

1944	558295.00	511680.00	128376.00	17568.00
1945	584894.00	516477.00	156581.00	15325.00
1946	565455.00	535458.00	230341.00	70603.00

272

İdarî Coğrafya

İlin umumî yekûnu:

Senesi	Tahakkuk	Haliye	Sabıka	
		Tahsil	Tahakkuk	Tahsil
1944	914320,00	808941.00	237556.00	29073.00
1945	858253.00	743312.00	316855.00	62665,00
1946	888613.00	820440.00	474037.00	102185.00

Bu vaizyete nazaran devlet gelirlerinin; 1944 senesinde haliye ve sabıka tahakkukatı 1.151.876 lira, tahsilâtı ise 838,014 liradır. Tahsil nisbeti yüzde 72 dir.

1945 senesinde haliye ve sabıka tahakkukatı 1.175.608 lira, tahsilâtı ise 922,625 liradır. Tahsil nisbeti yüzde 68 dir.

1946 senesinde haliye ve sabıka tahakkukatı 1.362.650 lira, tahsilâtı ise 922,6255 liradır. Tahsil nisbeti yüzde 68 dir.

Her sene tahakkukat ve tahsilat nisbeti tezayüt etmiş ise de tahsil nisbeti düşüktür.

Merkez ilçesinin (köyler dahil)

Yılı	Nüfusu	Devlet gelirleri		Beher nüfusa düşen vergi	
		haliye ve sabıka tahakkuk katı	Haliye ve sabıka tahsilâtı	Tahakkuk eden M.	tahsil edilen M.
944	37437	465205	308766	12,42	8,24
945	38667	533635	274175	13,80	1,09
946	39655	566854	316565	14,28	7,97

Ağrı İli

Yılı	Nüfusu	Haliye ve sabıka tahakkuk katı		Beher nüfusa düşen vergi	
		Haliye ve sabıka tahakkuk katı	Haliye ve sabıka tahsilâtı	Tahakkuk eden M.	tahsil edilen M.
944	129959	1.151.876	838014	8,86	6,45
945	133360	1.175.108	805977	8,81	6,04
946	138952	1.362.650	982625	9,80	7,07

Ağrı İli Coğrafyası

273

**Merkez ilçesi hariç ilin diğer ilçeleri
köyleri ile birlikte**

Yılı	Nüfusu	Haliye ve sabıka tahakkuk katı		Beher nüfusa düşen vergi	
		Haliye ve sabıka tahakkuk katı	Haliye ve sabıka tahsilâtı	Tahakkuk eden M.	tahsil edilen M.
944	92522	686671	529248	7,41	5,72
945	94693	741475	533802	7,82	5,63
946	99297	795796	606661	8,01	6,10

Ağrı İli dağlık geniş ova ve yaylası bulunan bir araziye maliktir. Bugün bu araziden gayet az ve iptidai bir şekilde istifade edilmekte ve istifade şekli de iptidai bir şekil arzeden ziraat ve hayvancılığa inhisar etmektedir.

İl çevresinde sınaî işletmeleri yerleştirmek, ziraat ve hayvancılığı da teknik ve gayeye uygun bir şekle ifrağ etmek kabil olduğu takdirde malî durumun

rakamla ifade edildiği zaman bugünkü vaziyetle kıyas kabul etmiyecek bir inkişaf göstereceği muhakkak addedilmektedir.

B — Özel idare gelirleri:

Ağrı İli Merkez İlçesi (köyler dahil)

Senesi	Haliye		Sabıka	
	Tahakkuk	Tahsil	Tahakkuk	Tahsil
944	95394,24	74388,43	66054,31	10164,03
945	70820,72	65723,23	75412,65	5738,01
946	99094,78	70386,54	88013,61	15117,08
İlceler (köyler dahil) :				
944	345501,12	317162,72	82853,71	24119,22
945	205787,63	137752,61	80733,24	14547,85
946	390362,15	358185,76	70679,39	18715,16

Özel idareye yapılan yardımlar:

Yılı	Tahakkuk	Tahsil
944	70515,40	70515,40
945	53066,96	53066,96
946	117908,11	117908,11

Özel İdarenin;

Ağrı İli Merkez İlçesi (köyler dahil) :

Yılı	Nüfusu	Haliye tahakkuk	Sabıka tahsil	Beher nüfusa düğen miktar	
				Tahakkuk	Tahsil
944	37437	161448	84552	4,31	2,26
945	38667	146232	71461	3,78	1,85
946	39655	187107	85503	4,72	2,16
İlceler (köyler dahil, Merkez ilçesi hariç)					
944	92522	428354	341286	4,63	3,68
945	94693	285520	152299	3,01	1,60
946	99297	461041	376873	4,64	4,08

C — Belediyeler:

1 — Merkez Belediyesi.

Yılı	Tahakkuk		
	Haliye	Sabıka	Yekûn
944	109219,30	9250,60	118469,90
945	80884,33	8612,94	89467,27
946	137038,65	17096,56	154135,21

Yılı	Tahsil		
	Haliye	Sabıka	Yekûn
944	107298,05	4242,31	111540,36
945	77870,67	3166,48	81037,15
946	128930,73	11773,80	140704,53

Ağrı Belediyesine yapılan yardımlar;

Yılları	Lira
944	5693,58
945	9853,56
946	10878,00

2 — Tutak Belediyesi:

Yılı	Tahakkuk	Tahsil	
944	1156,70	1076,49	Yardımlar hariç
945	2261,03	2993,77	" "
946	3904,73	2101,13	" "

3 — Diyardin Belediyesi:

944	3060,47	2227,26	945 yılı yedi aylıktır.
945	1746,00	789,00	
946	3574,91	3495,20	

4 — Eleşkirt Belediyesi

944	3420,00	1484,95	
945	4043,00	5745,83	945 yılı yedi aylık
946	31377,00	19791,15	

5 — Patnos Belediyesi:

944	2654,78	1480,83	
945	308,29	664,42	945 yılı yedi aylıktır.
946	1919,24	1604,79	

6 — Doğubayazıt:

944	21542,06	11926,03	
945	26226,72	17502,55	
946	40763,94	32523,63	

C — Köy bütçeleri:

İlçeler	1944	1945	1946
Merkez	210.775.14	144460.00	891052.59
Eleşkirt	132415.00	145910.00	102285.00
Tutak	20000.00	36957.00	89293.00
Patnos	15508.00	27285.00	33330.00
Doğubayazıt	61745.00	63604.44	64585.00
Diyardin	30869.92	27150.03	116487.76

Not: Yukarıda gösterilen rakamlar köy bütçelerinden çıkarılan rakamlardır. Bunlardan ne miktar tahsilât yapıldığı tesbit edilmemiştir.

Ziraî durum

Ağrı İli çevresinde ormanlık yoktur. İlin iklimi soğuk olup ilkbahar ve sonbahar donları pek şiddetli olduğundan ağaç yetiştirilmesinde bilhassa bu cihetin gözö- nünde bulundurulması lâzımdır. Şimdiye kadar Akasya,, kavak ve söğüt ağaçları yetiştirilmiş ve iyi netice alınmıştır. Mutedil iklime mahsus olan ağaçların yetiştirilmesinde denemelere ihtiyaç vardır.

İl merkezindeki fidanlıkta akasya yetiştirilmiştir. 1946 yılında akçaağaç denemesi de yapılmış ve iyi netice alınmıştır. Ancak umumî ağaçlandırma işi için büyük bir orman fidanlığına ihtiyaç vardır. Bu hususta Tarım Bakanlığına mükerreren arzedilmiştir.

Ekim ve istihsal durumu; A) Hububat.— Buğday, arpa, mahlût, çavdar, mısır, darı. B) Bakliyat.— Bahçe ziraati halinde az miktarda nohut, mercimek. C) Bahçe ziraati halinde patates ve az miktarda sebze, kavun ve karpuz ekilir. Ekim nisbeti % 60 buğday, % 30 arpa ve % 10 nunu diğerleri teşkil eder.

Hububat ziraatinden buğday, arpa, mahlût, çavdar ilin her yerinde yetiştirilir. Mısır en ziyade Merkez ilçesi köyleriyle Eleşkirt köylerinde, darı ise daha ziyade dağlık ve ârızalı arazide ekilmektedir.

Arazinin verim kabiliyeti; toprak zengindir. Ziraate elverişli ve iyi vasıfta olarak kabul edilen tınlı ve ümüslü topraktır. Ancak istihsal vasıtaları yurdun bir çok yerlerinde olduğu gibi iptidai olup bu durumda verim tabiatıyla az olmaktadır. Verim ancak bire dört - beş nisbetindedir.

Ekilen saha; il çevresinde 945 - 946 yılında (65000) hektarı bulmuştur. Bundan Merkez ilçesi köylerinde ekilen sahası (16500) hektardır. Ziraate elverişli yerler ekilen kısımlara nisbetle pek fazladır. Ziraate elverişli arazinin 5 - 6 da biri nisbetinde ekilebilmektedir. Halkın bir kısmının toprağa malik olmaması veya yeter derecede bulunmaması bu az ekilişte müessir olmaktadır, istihsal vasıtalarının iptidai bir şekilde olması yalnız hayvan kuv-

vetine dayanılarak karasapanla toprağın işletilmesi ve motor, teknik ziraat aletlerinin bulunmaması da bunda başlıca âmildir. Nitekim bütün il mmtakasındaki karasaban miktarının (25 - 28) bin arasında ve pulluk miktarının da (1300) adedini geçmemiş bulunması bu hususta kâfi bir fikir verebilir.

1946 yılında il çevresinde (28000) ton buğday, (15000) ton arpa, (900) ton çavdar, (190) ton mahlût, (170) ton mısır, (90) ton kumdan, (20) ton mercimek, (12) ton nohut, (1500) ton patates, (1400) ton kavunla karpuz alınmıştır. Sebze pek az miktarda ekildiğinden tesbit edilmemiştir.

İl genel istihsalinden Merkez ilcesine düşen miktar: (7000) ton buğday, (3500) ton arpa, (30) ton mahlût, (30) ton mısır, (17) ton darı, (8) ton mercimek, (2,5) ton nohut, (475) ton patates, (350) ton kavun, karpuz istihsal edilmiştir. Çavdar Merkez, Eleşkirt, Tutak İlçelerinde ekilmez.

Merkez ve Eleşkirt ilçelerinde hububattan buğdaya ânz olan sürme hastalığı görülmüş ve bu hastalığa karşı gerekli tedbirler alınmıştır. Tohum temizleme makinası faaliyete getirilerek çiftçilerin tohumlukları temizlettirildiği gibi tohumlukların göztaşı ile ilâçlattırılması usulü ve faydaları da gösterilmiş ve çiftçilerin bir kısmı bu işin önemini kavramışlardır. İstihsal edilen bu ziraî maddelerden yalnız buğday ile arpa ihraç edilir. İhraç pazarı Karaköse ve Erzurum'dur. Mercimek ile mısır fazla istihlâk edilmediği içindir ki ihtiyacı karşılar. Ancak diğer ziraî maddeler kâfi gelmediği için (Erzurum, Kars, Van) dan itha] edilir. Sebze tamamiyle dışardan gelir. Kış mevsimi hariç diğer zamanlar il merkezinde hayvan pazarı namıyla mâruf bir pazar vardır. Zahire, alım satımı burada yapılır.

Ziraî sanatlardan tavukçuluk; her çiftçi ailesinin kısmen et ve kısmen yumurta ihtiyacını karşılayacak kadar tavuk, hindi beslenmektedir. Geniş mikyasta tavukçuluk yoktur.

Arıcılık; il çevresinde yalnız Merkez ile Eleşkirt ilçesinde fennî kovan vardır. Merkez ilçesinde az miktarda olup Eleşkirt ilçesinde Kafkas muhacirlerinden Seyfet Şimşek isminde birinin (400 - 450) (dadan) sistemi kovanı vardır. Merkez ilçesinde (50) tane fennî kovan vardır. Bütün il çevresindeki yerli kovan mevcudu ise (250) adet tahmi nedilmektedir.

Meyvecilik; il çevresinde yalnız Doğubayazıt'ın merkezi ile Sürbahan, Nevreşin, Gürbulak ve Berekât köylerinde bir kaç şahsa ait az miktarda elma, kayısı, vişne ağaçları vardır. İstihsal istihlâki karşılamaz. Meyve Kağızman, İğdır, Erciş İlçeleriyle Erzurum'dan gelir.

İl çevresinde hayvan yetiştiriciliği ön plândadır. Bunun için geniş tabii çayır ve meralara malik olan il çevresinde bu işe gereken önemi vermek hayvanların ıslahını sağlamak suretiyle ilin İktisadî durumunun inkişafı mümkündür.

Bilhassa Sinek, Aladağ, Mozik yaylaları bugünkü mevcut hayvanatın en az bir misli fazlasını geçindirecek derecede geniş olmakla beraber iyi vasıfta çayır otlarını da ihtiva etmektedir. Bu tabii çayır ve mer'aların genişliği (250) bin hektar kadar tahmin edilmektedir.

Hayvancılık durumu

Hayvancılık bakımından umumî durum:

Ağrı İli yüksek dağ silsileleriyle çevrilmiş geniş bir yayladır. Yüz ölçümünün tahminen 1/4 nü (2500000 dekar) tabii çayırılar teşkil etmektedir. Bundan başka 6900000 dekar arazi halen mer'a olarak kullanılmaktadır. Bunlara suni çayır olai'ak hayvan yemi ekilmekte olan 1500 dekar genişliğindeki arazi de eklenecek olursa Ağrı İlinin umumî heyetiyle hayvan yetiştirmeye ne kadar müsait bir bölge olduğu daha iyi anlaşılır.

Filhakika tabiat, bu yurt parçasına hayvancılık lehine büyük tavizlerde bulunmuştur. İklim sert, kışlar umumiyetle uzun ve soğuk geçtiği için ziraat yalnız arpa ve

buğdaya inhisar etmektedir. Bunun haricinde şehirli halkın mühim bir kısmı ile bütün köylülerin yegâne gelir ve geçim kaynağını hayvancılık teşkil etmektedir.

1945 sayımına göre hayvan mevcudiyile sayıma dahil olmıyan hayvan mevcutları aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

Hayvanın cinsi	945 sayımına göre hayvan mevcudu	945 yılında sayım harici hayvan mevcudu	Genel toplam
At, kısrak, iğdiş	8073	3216	11289
Eşek	1391	904	2295
Katır	2	—	2
Sığır	120771	34825	155596
Manda	8084	2629	10713
Koyun	476576	64029	531599
Kıl keçi	80361	30889	111260
Tiftik keçi	1036	397	1433
Deve	900	52	952
Toplam	697194	136941	834135

Bu hesaba göre kilometre kareye 75,9 ve 100 nüfusa 610 büyük ve küçük baş hayvan isabet etmektedir.

Her yılın Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında bütün il çevrelerinde geniş mikyasta hayvan ticareti yapılmaktadır. Bu aylarda diğer illerden bir çok hayvan tüccarları bilhassa kasaplık ve iş hayvanı satm almak üzere Ağrı'ya gelirler. Köylü ve yetiştirici il ve ilçe merkezlerinde açılan hayvan pazarlarında yetiştirdiği hayvanlarını satışa arz eder. Bu pazarlar içinde bilhassa il merkezinde açılmakta olan hayvan pazarı ehemmiyetle kaydedilmeğe değer. 946 yılında İl Belediyesinin hayvan pazarından 42.000 lira ihtisap resmi almış olduğu gözönünde tutulursa bu pazarın memlekete sağladığı faydalar hakkında bir fikir edinilmiş olur.

Bu pazarlar gerek hayvan hastalıklarını ve gerekse

hayvan hırsızlıklarını önlemek maksadiyle İl Veteriner ve Zabıta Teşkilâtı tarafından daimî surette kontrol ve mürakabe edilir. Celepler ve tüccarlar tarafından satın alınan hayvanlar İl Veteriner Servisi tarafından muayene edilerek hastalıktan salim olanların şevklerine izin verilir.

Ağrı ili'nin yıllık hayvan sevkıyatı ve bu işten memlekete giren para miktarı hakkında bir fikir vermiş olmak için 946 yılı içinde Ağrı İli bölgesinden diğer illere yapılmış olan canlı hayvan ve hayvan maddeleri sevkıyatının miktarı ve kıymetleri aşağıdaki cetvelde gösterilmiştir:

**946 yılında ihraç edilen canlı hayvanlar
ve kıymetleri**

Hayvanın cinsi	Baş	Kıymeti Lira Kr.
At, beygir, kısarak, tay	627	81692 00
Eşek	1	50 00
Boğa	81	15875 00
Öküç	3004	427552 00
İnek	5022	495190 00
Dana	2	40 00
Düğe	1	60 00
Tosun	3266	541900 00
Manda	3	690 00
Koyun	92241	2767410 00
Keçi	1356	15420 00
Kuzu	195	1950 00
Oğlak	4	40 00
Toplam	105803	4347869 00

946 yılında ihraç edilen hayvan maddeleri

Hayvan maddesinin cinsi	Miktarı Kilo	Kıymeti Lira Kr.
Yapağı	71806	86167 00
Kavurma	2420	4840 00
İçyağı	23700	33180 00
Kuyruk yağı	2450	5635 00
Sadeyağ	350000	1050000 00
Sığır derisi	5700	6840 00
Manda derisi	2500	6750 00
Koyun	2500	5625 00
Keçi	2350	5287 00

Toplam 463426 1204324 00

Cinsi	Miktarı	Lira Kr.
Canlı hayvanlar	105803 baş	4347869 00
Hayvan maddeleri	463426 kilo	1204324 00

Genel toplam 5552193 00

946 yılı içinde hayvan ve hayvan maddelerinden vilâyete toplu olarak beş buçuk milyon lirayı mütecaviz para girmektedir.

(Not : Yukarıdaki cetvellerde gösterilen rakamlar veteriner teşkilâtı tarafından muayene edilerek yapılmış olan sevkıyatı göstermektedir. Hayvan maddeleri köy muhtarları ve belediye tarafından verilmekte olan menşehâşadetnameleriyle de sevk edilebilmektedir. Veterineri bulunmayan ilçelerde köylerden menşehâşadetnamesiyle sevk edilmiş olan hayvan maddeleri yukarıdaki rakamlara dahil değildir.)

Hayvan alım, satımının devam ettiği aylarda halkın iştirâ kabiliyeti yükselir, memleketin İktisadî hayatında büyük bir canlılık göze çarpar.

İl ve ilçe merkezlerinde açılmakta olan hayvan Pazar-

lan aynı zamanda belediyeler için de mühim bir gelir kaynağı teşkil etmektedir.

Bu hususta bir fikir vermiş olmak için 946 yılında hayvan pazarlarında muamele gören hayvanlarla belediyeler tarafından alınmış olan ihtisap resimleri ekli (1 No.lu) cetvelde gösterilmiştir.

İl dahilinde gerek canlı hayvanlar ve gerek hayvan mahsulleri tam mânasiyle kıymetlendirilememektedir. Hayvan bakımı ve taşıması maalesef henüz iptidai denilecek bir haldedir. Yetiştiricilerin fennî şartları haiz ağılları yoktur. Yetiştiricilikte bol ve iyi verimli damızlık seçimine itina edilmektedir. Verimi ne olursa olsun çok sayıda hayvan yetiştirmek gayesi güdülmektedir.

İl dahilinde hayvan mahsullerini kıymetlendirecek fabrikasyon mevcut değildir. Borsa teşkilâtı yoktur. Bu yüzden pazarlarda satışa arz edilen hayvan ve hayvan mahsullerinin kıymetleri alıcı adedine tâbi olmak üzere değişiklikler göstermektedir. Bu durumdan da yetiştiriciden ziyade hayvan canbazları ve tüccarlar faydalanmaktadırlar.

Hayvani mahsullerin mühim bir kısmı da mahallî ihtiyaçlara harcanmaktadır. Bu arada yün sarfiyatı başta gelmektedir.

Peynir yerli halkın başta gelen bir besin maddesidir. Denebilir ki Ağrı, Türkiye’de en çok peynir istihlak eden yerlerden birisidir. En fakir bir köylü ailesinin evinde kış için mutlaka bir tulum peynir bulunmaktadır.

Hayvan Islah İşleri :

Yerli halk at sporlarına ve biniciliğe çok heveslidir. Ötedenberi hemen her ilçede munasip mevsimlerde at yarışları ve koşular yapılmaktadır.

Yerli at neslinin ıslahı gayesiyle il merkezinde 927 yılında Özel İdare bütçesiyle kurulmuş olan aygır deposu iyi vasıflı safkan ve yanmkan Arap aygırlarıyla at neslinin ıslahında mühim rol aynamaktadır. Bu aygırlarla her yıl sıfat mevsiminde veteriner nezareti altında 450 ilâ 500

baş halk kısrakını meccanen sıfat yaptırmaktadır. Bu müessese hâlen 7 baş safkan Arap ve 4 baş yarımkan Arap aygiriyle ıslah işine devam etmektedir.

928 yılında zuhur etmiş olan sığır vebası hastalığı en büyük tahribatını bu mmtakada icra etmiş olduğundan il sığır nesli bir hayli sarsılmış ise de bu hastalığın söndü- rülmesinden sonra yeniden gelişmeye başlamıştır. Kemiyet bakımından eski halini almış olan sığırılık, halkın damızlık seçimine itina göstermemesi yüzünden keyfiyet bakımından geri durumda bulunduğu için vilâyetçe sığır neslinin ıslahı mevzuu da ele alınmış bulunmaktadır.

Şimdilik Köy Kanunu tatbik edilen köylerden başlanmak üzere köy bütçelerine köy boğası ödeneği konmakta ve bu paralarla Kars mmtakasından iyi Vasıflı boğa mübayaa edilerek köylere dağıtılmak suretiyle sığır neslinin ıslahına çalışılmaktadır. İlk defa 944 yılında Göle'den satın alınan 25 baş boğa köylere dağıtılmıştır. İlimiz veteriner teşkilâtı bilhassa boğa verilmiş ve verilecek olan köylerde kötü vasıflı boğaları ve danaları İhsa etmek suretiyle damızlık sahasından uzaklaştırarak ıslah işinin daha verimli olmasına çalışmaktadır.

Hayvan yetiştiriciliğini teşvik maksadiyle her yıl Özel İdare bütçesinden ayrılan ödenekle il merkezinde ehli hayvan sergisi açılmakta ve bu sergide derece kazanan hayvanların yetiştiricilerine münasip nakdî mükâfatlar verilmektedir.

Ağrı İlinin hayvancılık bakımından gösterdiği ehemmiyet Tarım Bakanlığınca da takdir edilmiş bulunmaktadır. Diyadin İlçesi hududu içinde bulunan Üçkilise, Karga- pazar, Cücan ve Sevdö mevkilerinde genişliği 23498 dekarı bulan hâzineye ait arazide bir Devlet Ziraat İşletmeleri kurulması için evvelki yıllarda mütehassısları tarafından etütler yapılmıştır. Yukarıda adı geçen yerler Ağrı İlinin geniş ve zengki mer'aları ve bol akar suları bulunan bir bölgesini teşkil etmektedir. Burada kurulacak işletmeye hayvan yetiştiriciliği işi de verilecektir. Bu tasav-

vur filyat sahasına intikal ettiği gün il hayvancılığı modern yetiştiriciliğe doğru istikamet almış olacaktır.

Mücadele İşleri :

946 yılında il çevresinde görülen salgın ve bulaşık hayvan hastalıklarıyla bunlarla yapılan savaş sonucu ekli (2 No.lu) cetvelde gösterilmiştir. İlimiz Veteriner Servisi elinde mevcut imkânlar nisbetinde bu hastalıkların tahribatını önlemek hususunda devamlı bir mesai sarfetmekte- dir. Cetvelde görülen hastalıklardan başka kelebek hastalığı tesbit edilmiş olan 33 köyde 6939 baş koyun ve keçi meccanen ilaçlanarak tedavi edilmiştir.

İl hayvan mecmuası arasında bilhassa paraziter hastalıklar bazı yıllarda binlerce baş hayvanın ölümüne sebep olduğundan Tarım Bakanlığı 947 yılında bütün il bölgesinde bu çeşit hayvan hastalıkları ile genel bir savaş açmayı kararlaştırmış bulunmaktadır. Bu sayede köylümüzün bu hastalıklardan görmekte olduğu zararlar tamamiyle önlenmiş olacaktır.

Sosyal durum

Ağrı İli halkı, koyunculuk ve ziraatla uğraşmaktadır. Mesken durumu iyi değildir. Sıhî esaslar göz önünde bu- lundurulmamıştır. Damların üzeri toprakla örtülüdür. Bilhassa köylerde mesken durumu çok fenadır. Evlerin çoğu adetâ yer altına gömülmüştür. Bu evlerin pencereleri dam üzerinde açılan bir delikten ibaret olup üzerleri çalılarla örtülüdür. Buna ilin orman cihetinden tamamayle kısır olması sebep gösterilir. Son yıllarda bazı köylerde bilhassa Karapapak köylerinde otorulabilecek pencereci evlerin yapılmasına başlandığı yer yer görülmektedir. Yerli kılık ve kıyafet; eskiden erkekler çok geniş uzun ve düz pantolon, uzun nakışlı çorap, ceket yerine (oyma) denilen bir nevi yelek giyer ve başlarına külah kor etrafına (Vala) denilen ipekli çevreler sararlarken bu gün halk, kilot pantolon, uzun çorap ve sivil ve bazı aşiret alaylarından kalma bir gelenek olarak subay caketini giymek su-

retiyile medenî kılığa girmiş bulunmaktadır. Kadınlar, önü baştan başa açık, üç etek denilen entarilerden beş altı kat bir biri üzerine giyerler. Önlerine etrafi pullarla süslü önlük bağlarlar. Kollarına kolçak takarlar. Başlarına (kofi) denen etrafi altın ve gümüş paralarla süslenmiş bir nevi başlık korlar ve üzerine ipekli mendil mağlarlar.

Eğlenceleri: Kışın köy odalarında (kadınlar ayrı, erkekler ayrı) yüzük, tura, fincan gibi oyunlar aynıyarak vakit geçirirler. Yazları bilhassa: düğünlerde kadın ve erkek birlikte el ele tutmak suretiyle Sallama, Halay, Na- ri, Dolap, Kaskas, Lâçi, Sekme ve bazı bıçak oyunları oynanır.

Ayrıca cirit oyunu, kurt, tilki, sansar, tavşan, keklık gibi hayvanların avları halkın eğlencelerini teşkil etmektedir.

Kız kaçırma vakaları görülür. Fakat çok fena neticeler veren bu hâdiseden yıllarca iki taraf bir birine düşmanlık eder. Anlaşma ancak başlık denen mühim bir palanın kız babasına verilmesi ile olur. Bu başlık evlenen erkeği fakir bir duruma sokacak kadar fazla alınır. Hattâ bir kız almak için bütün malını vererek hizmetkârlık edenler görülmektedir.

Köylerde kahvehane yoktur. Halk köy odalarında toplanır. Kumar ve içki yok denecek kadar azdır.

Kültürel Durum

Ağrı ilinde genel olarak tahsil çağında il ve ilçe merkezlerinde 1507 erkek, 858 kız ve köylerde 11973 erkek, 6578 kız olmak üzere 20916 öğrenci vardır.

İlde 30 ilkökul, 87 eğitimli okul ve bir ortaokul bulunmaktadır. Ayrıca Enstitü mezunları için yapılmasına başlanan 43 yeni tip okul binası bitmek üzeredir.

Okullara 3681 erkek, 923 kız olmak üzere 4602 öğrenci devam etmektedir.

Bütün ilde 60 öğretmen, 4 enstitü mezunu öğretmen ve 96 eğitimci vardır.

İl dahilinde şimdiye kadar Ulus Okullarına devam

ederek okur yazar olmuş 3275 erkek ve 635 kadın vardır.

943 ders yılından 946 ders yılına kadar ilk ve eğitimli okullardan 3255 öğrenci mezun olmuştur.

Ağrı Merkez İlçesinde Milli Eğitim Durumu

Ağrı İli merkezinde 730 erkek, 442 kız, merkeze bağlı bucak ve köylerde 3274 erkek, 1173 kız tahsil çağında bulunmaktadır.

Merkezde bir ortaokul, üç ilkokul, merkeze bağlı Hamur bucağında bir ilkokul ve merkez köylerinde beş ilkokul, 33 eğitimli okul bulunmaktadır. Bu okullardan orta okula 20 si kız olmak üzere 216 öğrenci, ilkokullara 214 kız olmak üzere 883 öğrenci ve eğitimli okullara 23 kız. 610 erkek öğrenci devam etmektedir. Ayrıca Ulus ve Akşam Okullarına yüzlerce vatandaş devam halindedir.

İlde mevcut okul binalarının en eskisi 1927 de yapılmıştır. Bütün binalar yenidir. Ortaokula ait bina Özel Saymanlık bütçesinden yaptırılmıştır. Bu yıl yüz bin liraya yapılan yeni okul tedrisata açılmıştır. Ayrıca merkeze ve bucaklara bağlı köylerde gelecek enstitü mezunları için yeni tip 13 okulun inşası bitmek üzeredir.

İl merkezinde güzel bir Halkevi, bucak ve köylerde altı Halkodası vardır. Halkevi kütüphanesinde 1332 kitap bulunmaktadır. Halkevi çalışmaları bilhassa 946 yılında çok verimli olmuş Temsil Kolu müteaddit piyesler oynamış, komşu il ve ilçelerde de de başarılar sağlanmıştır.

Halkevi sineması da faaliyete geçirilmiştir.

Halkevinde açılan Halk Dershaneleri; biçki, dikiş dersleri, resim sergileri halka çok faydalı olmuştur.

Halkevi kütüphanesinin daha istifadeli bir hale getirilmesi için tedbirler alınmaktadır.

Spor Kolu, bilhassa kayak sporlarında çok ileri bir haldedir. Futbol ve voleybol gibi spor hareketleri de yapılmaktadır. İl merkezinde tarihî kıymeti haiz bir eser yoktur.

Sağlık Durumu

Genel Durum :

Ağrı İlinin yüksek bir yayla olduğu yukarıda birer

suretle belirtilmişti. Bu bakımdan hava sağlam ve serttir, Halk, fizyolojik sefaletle rağmen dinç ve sağlam yapılıdır.

Muhitte görülen belli başlı hastalıklar; sıtma, frengi, tifo, tifüs, uyuz, kızamık, çiçek ve ciizzamdır. Verem de zaman zaman rastlanan bulaşık hastalıklardandır.

İl merkezi Karaköse’de, Özel İdareye ait elli yataklı bir hastahane vardır.

Karaköse’de bütün il çevresinin ilâç ihtiyacını sağlayan hususî bir eczane mevcut bulunmaktadır.

Trahom, sıtma, verem, frengi gibi savaş teşkilâtı yoktur. Bu nevi hastalıklara tutulanlar, hastahane ve Hükümet doktorları marifetiyle tedavi edilmektedir. Bu güne kadar tesbit edilmiş miktara göre frengililer yekûnu (359) dur. Bunlar da muntazam bir şekilde tedavi edilmektedir.

İlin en kötü bir derdi de ciizzamdır. Bunların sayısı günbegün artmaktadır. Geçen yılın tesbitlerine göre sayıları bütün il bölgesinde (125) tir. Resmî tesbitlerin dışında kalanlar da olduğu muhakkaktır.

Kışın hararet derecesi sıfıraltı 40 - 45 dereceyi bulduğu için, bazan donma hâdiseleri de vuku bulmaktadır.

Geçen ve bu yıl; tifo, tifüs ve veba aşısı yapmak üzere ekipler kurulmuş, ilçelere gönderilerek aşı tatbikatı yapılmış, hâlen de yapılmaktadır.

Gerek il, ilçe ve bucak merkezlerinde, gerek köylerde kanalizasyon yoktur. Helâlâr basit bir şekilde kazılmış çukurlar üzerindedir. Köylerin çoğunda hela bile yoktur. Karaköse’de yeni yeni muntazam ve fennî çukurlu hâlâlâr yapılmaya başlanmış bulunmaktadır.

Karaköse mezbahası; bu günün fennî ve sıhhî şartlarını haiz değildir. Yeni bir mezbaha inşası, belediyece düşünülmektedir.

Mezarlık şehrin kuzey methalinde, Kağızman yolu üzerindedir. Bakımsızdır. Şehrin suyu, bu mezarlığın yakınından geçmektedir. Bu sebepten ötürü belediyece ele alınması lâzım, önemli bir sağlık konusudur.

Hamur ve Çumaçay Bucak Merkezlerinde köy içerisinde muntazam çeşme suyu olmayıp, civardan geçen derelerle köylerin uzağındaki kaynaklardan faydalanırlar. İl merkezi Karaköse'nin suyu, şehrin beş kilometre kuzeyinde bulunan, İranus Köyünün 400 metre kadar güneyindeki kaynaklardan çıkar. Su, pek kireçlidir. Şehre, çimento büzlerle getirilmiştir. Fennî bir tesis değildir.

Şehirde tanzifat, arabalarla yapılır. Çöp sandığı ve depoları yoktur.

Yakıt ihtiyacı, köy, bucak ve şehirde hayvan gübresinden yapılan (Tezek) ile karşılanır. Eleşkirt İlçesinden bir miktar odun da gelmektedir.

Halk temizliğe düşkün değildir. İl merkezinde bir hamam vardır. Temizliğe riayet edilmediğinden sık sık uyuz hastalığı müstevli bir hal alır.

Karaköse'de Devlet Demiryollarına ait bir Transit Oteli ile, Yeşil Yurt adı ile hususî bir otel mevcuttur.

Başkaca oteller varsa da zikre değmez.

Sıcak sular, Kaplıca ve Maden suları :

İlin Diyadin İlçesi merkezine yakın ve kasabanın güneyinde Çermik adıyla maruf kükürtlü bir sıcak su kaplıcası ve Mirzehan civarında Yılanlı* Davut ve Şahvelet köyleri civarında üç ve tutak kasabasının kuzeyinde bir ılıca vardır.

Diyadin'in Taşlıçay Bucağından Karaköse'ye gelirken Taşlıçay'ın bir buçuk kilometre kadar batısında ve transit yolunun ve Murat'ın kenarında az miktarda kaynayıp Murat'a dökülen ve etrafında demir teressübatı bırakan ve içilince kekremsi bir demir ve pas tadı veren soğuk bir maden suyu mevcuttur.

Ağrı merkez ilçesinin merkezi Karaköse'nin güneyinde, Dambat köyünün güneyinde, Van yolu üzerinde ve Murat nehrinin kenarında, içilirken içinde fazlaca demir mürekkebatı tadını veren ve oldukça kuvvetli kaynayıp Murat'a dökülen diğer bir maden suyu vardır.

-----O-----

KÖY SEÇİM SONUÇLARI ÜZERİNDE İDARE

AMİRLERİNİN YETKİLERİNE DAİR DANIŞTAY KARARLARI HAKKINDA

Köy Muhtar ve İhtiyar Meclisi üyeliğine seçildikten sonra 442 sayılı kanunun 24 ve 25 inci maddelerindeki nitelikleri haiz olmadıkları anlaşılanlar veya aynı kanunun 33 üncü maddesinde yazılı hâl ve sıfatlardan birinin tahakkuku görülenler hakkında ne yolda işlem yapılması lâzım geleceği ve kanunun seçimlerden bâhis olan 20 ıci ve müteakip maddelerine göre yapılan seçimlerin muallel veya kanunî vasıflardan âri olduğu tahakkuk ettiği takdirde idare âmirlerinin bu konulardaki yetkilerinin neden ibaret olacağımm tâyinine dair Danıştaym istişarî mütalâasının alınması Bakanlığımızca gerekli görülmüştü:

Bu mevzuda incelemeler yapan Danıştay, 21/6/948 gün ve Genel Kurul 84-114/120 sayılı kararında :

Köy Muhtar ve İhtiyar Meclisi Üyeliğine seçilmeden önce kanunî nitelikleri haiz olmayanlar hakkında ne gibi bir işlem yapılacağı Köy Kanununda derpiş edilmemiş ise de 41 inci maddede yazılı olduğu üzere en büyük mülkiye memuruna köy derneğini toplıyar'ak başka muhtar seçtirmek için imkân verilmiş olmasına göre kanunun köyün faydasına yapılmasını emrettiği bir hususun yerine getirilmesini teminen tanınmış olan bu yetkinin kanunun âmir bir hükmünü yerine getirmek için de kullanılmasından yani seçimden sonra 33 üncü maddede yazılı niteliklerin ziyamdan veya seçimden evvel esasen niteliği haiz olmamak halinde çıkarılma keyfiyetinin uygulanmasında kanunî bir mani tasavvur edilememekte olduğu yolundaki ikinci daire kararının tasvibine....” karar vermiş bulunmaktadır. Aynı kurul 18/10/948 gün ve 41-181/200 sayılı kararı ile de :

Bir İdarî ademi merkeziyet müessesesi olan köyün faaliyet ve tasarruflarına idare merkezinin müdahalesi ancak kanunun açık olarak yetki verdiği yerlere münhasır olup kanunun sakit bulunduğu hususlarda böyle bir müdahaleyi kabul etmek, bu müesseselerin kendi kendilerini idare etmelerinden ibaret bulunan tesis, hikmet, gayeleriyle te'lif edilemeyecek bir durum ihdas edeceğine binaen muallel bulunan köy seçimlerini inceleyip bozmağa yetkili makamın ancak bir kanun hükmü ile belirtilmesi lâzım geleceği hakkındaki ikinci daire kararını tasvip eylemiştir.

Ancak, köy seçim sonuçlarına kanaat getirmeyen veya bu konuda menfaati muhtel bulunduğunu iddia edenlerin (Devlet Şûrâsı Kanununa) göre açacakları iptâl dâvaları için 24/8/948 gün ve 631-529-14/15134 sayılı genelge esaslarına göre işlem yapılmasının ilgililere tebliğini rica ederim.

-----oOo-----